

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 25

Частина 1

Ужгород-2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Головний редактор:** **Палінчак Микола Михайлович** – декан факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор політичних наук, професор
- Заступники головного редактора:** **Приходько Володимир Панасович** – завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Химинець Василь Васильович – професор кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
- Відповідальний секретар:** **Дроздовський Ярослав Петрович** – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
- Члени редколегії:** **Ярема Василь Іванович** – завідувач кафедри господарського права Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Мікловда Василь Петрович – завідувач кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України
Філіпенко Антон Сергійович – доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, заслужений професор КНУ ім. Тараса Шевченка, академік АН ВШ України
Газуда Михайло Васильович – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор
Луцишин Зоряна Орестівна – професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор
Старостіна Алла Олексіївна – завідувач кафедри міжнародної економіки економічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор
Слава Світлана Степанівна – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук, доцент
Черленяк Іван Іванович – професор Ужгородського національного університету, доктор наук з державного управління
Заяць Олена Іванівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Ерфан Єва Алоїсівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Кушнір Наталія Олексіївна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Шинкар Віктор Андрійович – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Король Марина Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук
Рошко Світлана Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат філологічних наук
Ляшенко Анфіса Христофорівна – професор кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор економічних наук, професор
Бурунова Олена – доктор економічних наук, професор Полонійського університету (Республіка Польща)
Andrzej Krynski – доктор габілітований, професор, ректор Полонійського університету (Республіка Польща)
Ioan Horga – доктор історичних наук, професор Університету Орадеа (Румунія)
Eudmila Lipková – доктор економічних наук, професор Братиславського економічного університету (Словаччина)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus

Науковий вісник Ужгородського національного університету.

Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство» включено до переліку наукових фахових видань України з економіки на підставі Наказ МОН України від 21 грудня 2015 року № 1328.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

на підставі Протоколу № 5 від 30 травня 2019 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

серія KB № 21015-10815P,

видане Державною реєстраційною службою України 29.09.2014 р.

ЗМІСТ

Аврамчук Л. А., Волков А. Ю. ОСНОВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ.....	5
Алескерова Ю. В. ПІЛЬГОВЕ КРЕДИТУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	9
Балюнов О. О. СТАТИСТИЧНІ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕРШОГО ТУРУ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 2019 РОКУ.....	13
Безугла Л. С., Воловик Д. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ.....	20
Білик Р. С. ФІНАНСОВІ МЕТОДИ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНУ МОДЕРНІЗАЦІЮ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ.....	24
Буздиган М. О. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	30
Буй Ю. В. ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ В УМОВАХ СТАЛОГО (ЗБАЛАНСОВАНОГО) РОЗВИТКУ.....	35
Вацлавський О. І. КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	39
Височан О. О., Литвиненко Н. О. АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПІДТВЕРДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ, ЕКОНОМНОСТІ ТА ПРОДУКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	44
Власенко Т. А. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМИ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	49
Волинець О. О., Тичук Т. О. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ КОРИСНОСТІ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ.....	53
Волков А. В. СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ РІВНІВ ЛОЯЛЬНОСТІ СПОЖИВАЧА.....	59
Волошко Н. О., Курінна І. Г. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	63
Воробйов Р. Б. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ ІНТЕНСИФІКОВАНИМ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВИРОБНИЧО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЗАЛІЗОРУДНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	67
Гинда О. М., Пісний Б. М., Гинда С. М. СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ТА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	72
Гобир І. Б. УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	77
Григчук Г. В., Філюк С. М. СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОВОГО ТУРИЗМУ ЯК РУШІЙНОЇ СИЛИ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ КОТИРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	81

Дергалюк Б. В. СТРУКТУРНІ ЗМІНИ ЯК ВИМОГА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	85
Дудчик О. Ю., Костенко Т. А., Стоколук В. В. ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	89
Зварич І. Я. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПЛАНУ ДІЙ ЄС У СФЕРІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ	93
Карабаза І. А. БРЕНД МІСТА: АНАЛІЗ ПОЗИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІСТ У СВІТОВИХ РЕЙТИНГАХ.....	99
Кваша О. В. АКЦІОНЕРНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ.....	103
Кириченко О. С. СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО- ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ.....	108
Клочко В. М. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ОСВІТИ В НОВОМУ ТЕХНОЛОГІЧНОМУ УКЛАДІ.....	112
Коба О. В., Шинкар Ю. Л. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОЇ ТА СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	116
Козуб В. О., Чернишова Л. О. ВПЛИВ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ НА ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ.....	121
Крамар І. Ю. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	126
Крутько М. А. ГЕНЕЗИС ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ.....	130
Кушнір С. О., Кікош В. В. ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ.....	134
Лісовська Л. С., Терехух А. А., Гацук М. М. МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ТА МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ.....	138
Ліхоносова Г. С., Лазебна І. Р. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ.....	144
Малишко Є. О. АНАЛІЗ ЗВ'ЯЗКУ ПОСЕРЕДНИКІВ ТА СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	149
Медвідь В. Ю., Коблянська І. І., Глазун В. В. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ МОДЕЛІ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ.....	153
Мержинський Є. К., Комазов П. В. ПОБУДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СТРУКТУРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ.....	162
Моцна І. В. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	166

УДК 336.76(477)

Аврамчук Л. А.

доцент кафедри банківської справи та страхування
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Волков А. Ю.

студент спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Avramchuk Lidiia

Associate Professor of the Department of Banking and Insurance
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Volkov Andriy

Student of the Specialty "Finance, Banking and Insurance"
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Анотація. Фінансовий ринок України на сучасному етапі розвитку має об'єктивні передумови для трансформації у високоефективний механізм забезпечення інвестицій для потреб економіки. Водночас проблеми, які постійно постають через відсутність системного підходу до реформ, несумісність економічних методів управління і закономірностей розвитку ринкових інститутів, значні недоліки правового забезпечення розвитку фінансового ринку негативно впливають на економічний стан країни, формування економічної політики. Розгляд суб'єктів фінансового ринку є актуальним для розвитку сучасної економіки. Передача фінансових ресурсів від одних суб'єктів ринку до інших відбувається через різні фінансові інструменти, які для інвесторів є фінансовими активами, а для тих, хто потребує інвестицій і виступає емітентом фінансових активів, є зобов'язаннями. На фінансовому ринку здійснюється як пряме, так і непряме фінансування, яке передбачає участь фінансових посередників у процесах переміщення капіталів від одних учасників ринку до інших.

Ключові слова: фінансовий ринок, економіка, реформа, інститут, політика, період.

Постановка проблеми. Провідною проблемою розвитку фінансового ринку України є недостатність фінансових інвестицій. Вирішенням цієї проблеми могло би бути залучення населення до інвестування через їхні заощадження. Ще однією досить привабливою інтерпретацією є впровадження закону, який дозволить іноземцям залучати свій капітал. Під фінансовим ринком розуміємо саморегульовану систему ринків, де концентрується попит і пропозиція на різні фінансові активи та послуги, що пов'язані з придбанням активів; це сфера економічних відносин між суб'єктами ринку в процесі формування, реалізації попиту та пропозиції фінансових активів.

Мобілізація ресурсів – це одна з основних проблем ринку. Мобілізувати ресурси можуть різноманітні фірми та компанії. По-перше, це банки. Українських банків досить багато (близько 82), тому фінансові ресурси досить «розпорошені». Крім того, значна частина коштів сьогодні перебуває в безготівковій формі, обслуговуючи «тіньовий» капітал (близько 40 млрд. дол. США), та у формі заощаджень населення поза банками (за різними оцінками 10–15 млрд. дол. США). І це при тому, що загальні активи банківської системи України становлять всього лише 5 млрд. дол. США. Для порівняння, в Польщі працює близько 80 банків, а їхні сумарні активи становлять 70 млрд. дол. США.

По-друге, скупченням та інвестуванням фінансового капіталу займаються різноманітні інвестиційні компанії та фонди, трастові компанії (довірчі товариства). Пенсійні фонди також можуть бути учасниками фондового ринку. Банки, як відомо, є гравцями на ринку цінних паперів, оскільки цінні папери є привабливим джерелом забезпечення ліквідності. Особливо це ефективно за стійкого та розвинутого фондового ринку. Але, як ми знаємо, в Україні фондовий ринок тільки починає розвиватися. Слабкість фондового ринку України виражається в таких основних моментах, як: недостатня ліквідність

фондового ринку; переважання державних цінних паперів; недостатня прозорість діяльності емітентів та професійних учасників ринку; нерозвиненість правової бази, неадекватність її сучасним вимогам діяльності на ринку фінансових послуг. Низька ліквідність фондового ринку спричинена недостатніми обсягами фінансових потоків, які обертаються на ньому. Адже ліквідність визначається попитом на певні цінні папери.

Однією з найбільших проблем залишається прозорість фондового ринку. Адже біржі майже не беруть участь в операціях над цінними паперами. За таких умов неможливо забезпечити потенційних учасників ринку цінних паперів необхідною інформацією, порушуються умови чесної конкуренції.

Фінансовий ринок України розвивається як ринок фінансових послуг, що є важливою особливістю і переважачим перетворенням у фінансовому секторі світової та національної економіки. Це спонукає до вивчення економіки, яка орієнтована на клієнтів, де основний товар – це фінансова послуга, яку пропонують і надають фінансові посередники на умовах проведення виняткових і поєднуваних видів діяльності. Зростання ролі фінансових посередників (банків і небанківських структур), розширення сфери їхніх послуг стають характерними рисами сучасного економічного розвитку, наприклад, під час обслуговування клієнтів як учасників ринку під час розміщення та (або) залучення капіталу. Надання фінансових послуг (насамперед масових у поєднанні із специфічними) стає високоприбутковим бізнесом. Різні сектори економіки та суб'єкти господарювання, одержуючи необхідні фінансові ресурси, забезпечують поступальну динаміку економічного відтворення [1, с. 362–363]. Тому визначення засад розвитку фінансового ринку України є актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики функціонування фінансових ринків та їхнього місця в національних фінансових системах дослі-

джували різні вчені: Г. Александер, Г. Бірман, Д. Бейлі, Е. Долан, Л. Гітман, М. Джонк, У. Едвардес, Л. Крушвіц, Д. Маршалл, Ф. Мишкін, Д. Норткотт, А. Селіщев, А. Тейлор, У. Шарп, С. Шмідт, Ф. Фабоцці, А. Фельдман, В. Ковальов та інші дослідники. Вчені зазначали, що елементами фінансового ринку є коштовні метали, національна валюта, іноземна валюта, кредити, цінні папери. Але в зв'язку з актуальністю і глибиною цієї проблематики тема розвитку фінансових ринків залишається актуальною для подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою цієї роботи є поглиблення знань щодо фінансових ринків, розкриття їх найбільш гострих проблем та визначення перспектив. Зокрема, визначення основних засад розвитку фінансового ринку в сучасних умовах.

Вклад основного матеріалу. Теорія фінансового посередництва досить однозначно підводить до висновку про те, що якщо фінансові посередники займаються постійними інноваціями у випуску фінансових інструментів, що дає змогу залучати максимальні фінансові ресурси та розподіляти їх в економіці, забезпечуючи тим самим інвестиційний потенціал економічного зростання, то діяльність посередників повинна більш-менш точно кореспондуватися з потребами економічного росту, забезпечуючи постійне зростання фінансових активів в економіці. По суті, чим більше високорозвинена економіка, тим більше в ній повинно бути фінансових інструментів, що забезпечують рух матеріальних ресурсів. На основі цього висновку стає зрозуміло, що ступінь розвиненості фінансового ринку та його інтегрованості в економіку слід шукати у сфері зіставлення матеріальних та фінансових активів [2].

Значні обсяги фінансових активів у розвинених країнах світу свідчать про адекватну грошову оцінку матеріального майна, яке знаходиться в постійному користуванні, і наступні зрушення у приватній власності. В Україні ж є проблеми з ринком цінних паперів, тому що за ними не стоїть процес внутрішнього накопичення капіталу. Обсяг торгів на ринку цінних паперів за останній період наведено на рис. 1.

На світовому фондовому ринку спостерігається тенденція до поступового зростання обсягів емісій корпоративних облігацій. Порівняльний аналіз динаміки акцій та облігацій підприємств України свідчить про переважне

зростання обсягу випуску облігацій порівняно з випуском акцій. Однак більшість операцій з випуску акцій підприємств не приводила до залучення реальних інвестицій в економіку, а лише обслуговувала процес приватизації та акумулювання доходів державного бюджету від продажу частки держави у корпоративних підприємствах. Недостатня активність торгів акціями й облігаціями промислових корпорацій свідчить про те, що фондовий ринок України ще не набув належного розвитку, в результаті чого акціонерний капітал у реальному секторі економіки не має можливості функціонувати досить ефективно [3].

Рівень капіталізації в Україні не можна розцінювати як індикатор рівня розвитку фондового ринку, оскільки у сформованих умовах цей показник практично ніяк не пов'язаний з ефективним функціоналом.

Сьогодні фондовий ринок України недостатньо функціонує, щоби повністю виконувати свої завдання, які полягають у значному залученні фінансових ресурсів для інвестування в новітні та довгострокові економічні проекти. На жаль, багато вітчизняних і закордонних експертів називають український фондовий ринок його «насмішкою над інвесторами». Але в 2017 році ринок здивував весь світ. У кінці грудня цього року міжнародне агентство Bloomberg визнало український фондовий ринок найбільш швидкозростаючим у світі. За розрахунками агентства, акції українських компаній зросли на 80%. Основною причиною Bloomberg називає довгоочікуваний ріст і відновлення економіки України.

Нині експерти оцінюють фондовий ринок як перспективний, хоча він порівняно із фондовими ринками розвинутих країн світу перебуває на початковому етапі розвитку та оцінюється як не досить активний. Проте за останні роки ріст показників розвитку ринку говорять про те, що ми не стоїмо на місці. Ріст на західних майданчиках починає «розігрівати» також і ринки, що розвиваються [4]. Важливою для розвитку фінансового ринку України є фінансова глобалізація, передумови та наслідки якої наведено в табл. 1.

Яскравим прикладом фінансової глобалізації будуть відносини України з Кіпром. Кіпр відіграє особливу роль в економічному житті нашої країни: з 54 мільярдів доларів прямих іноземних інвестицій, накопичених Україною, понад 17 мільярдів, або майже третина, надійшли саме з Кіпру.

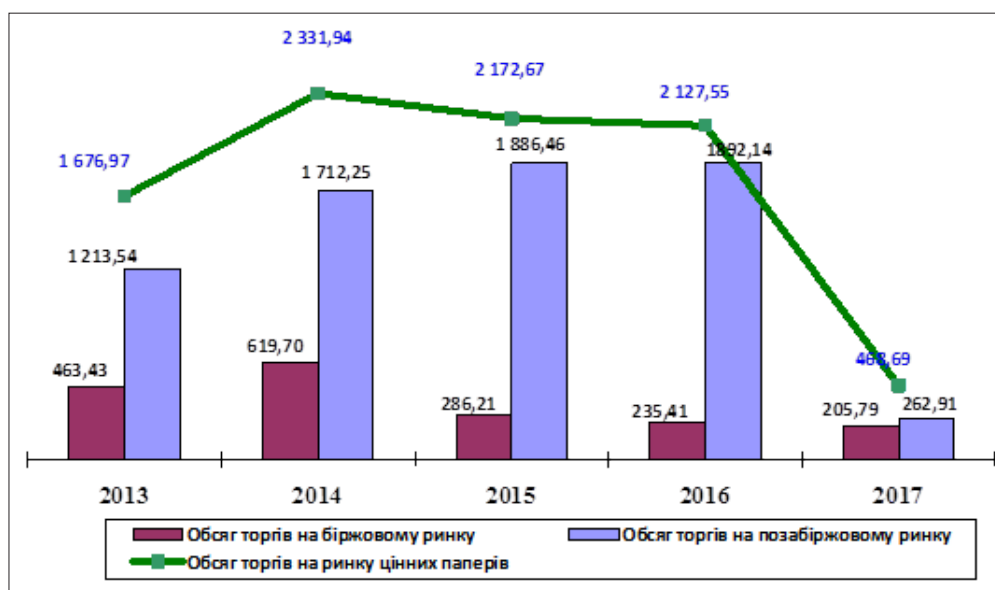

Рис. 1. Обсяг торгів на ринку цінних паперів у 2013–2017 роках, млрд грн

Основні передумови та наслідки фінансової глобалізації [5]

Ознака	Характеристика
Передумови	– науково-технічні; – інформаційні; – виробничо-технічні; – економічні; – політичні; – соціальні; – екологічні
Загальні наслідки:	<i>Позитивні:</i> – зростання обсягу зовнішньої торгівлі та ринків збуту продукції; – доступ до ресурсів інших країн (залучення інвестицій); – зростання конкуренції; – експансія національного капіталу на закордонні ринки <i>Негативні:</i> – неконтрольований приплив дешевої некваліфікованої робочої сили; – банкрутство неконкурентоспроможних виробництв; – високий рівень залежності країни; – поширення тероризму, транснаціональної злочинності.
Початок глобалізаційних процесів в Україні	Наслідки: – прилив прямих іноземних інвестицій; – макроекономічна стабільність та економічне зростання; – закріплення України на світовому ринку товарів – розвиток інфраструктури, збільшення надходжень та видатків державного бюджету, підвищення рівня зайнятості та рівня споживання – розвиток фінансового сектору
Державна підтримка для уникнення негативних проявів	– контроль податкової функції (удосконалення фіскальної політики) – стимулювання до розширення доступу до глобальних фінансових інструментів – удосконалення монетарної політики – підтримка та стимулювання розвитку неурядових організацій

Таким чином, одне з основних завдань держави за умов фінансової глобалізації – ефективне використання переваг від інтеграції до глобального фінансового ринку та одночасне обмеження наслідків такої інтеграції.

Основні засади розвитку фінансових ринків повинні ґрунтуватися на вирішенні таких завдань:

– забезпечення належного догляду за фінансовими ринками та ринком капіталу шляхом об'єднання державних органів в єдиний керівний механізм з метою уникнення дублювання функцій різних механізмів, повноважень під час прийняття рішень, зменшення ризику втрати ефективності нагляду за фінансовою стабільністю;

– проведення глобальної реформи ринків капіталу, що передбачає утворення нових інвестиційних банків, інституцій для фінансування інноваційного розвитку, підвищення ролі інститутів спільного інвестування, пенсійних фондів та страхових компаній для акумуляції інвестиційних ресурсів та їх спрямування в реальний сектор економіки;

– удосконалення системи захисту прав інвесторів, корпоративного законодавства, зокрема:

– вдосконалення законодавства, в якому чітко визначаються права всіх видів акціонерів;

– запровадження в акціонерних товариствах, що знаходяться під контролем держави, загально визначених принципів корпоративного управління;

– розширення можливості участі представників інституційних інвесторів в наглядовій раді та ревізійній комісії, які знаходяться під контролем держави, як важливої умови підвищення рівня якості управління та посилення корпоративного контролю за діяльністю таких товариств;

– розширення кількості фінансових інструментів, доступних для інвесторів, повноцінне впровадження в обіг похідних цінних паперів; зокрема, випуск спеціальних довгострокових державних облігацій зі строками погашення 10 і більше років та плаваючою купонною

ставкою для розміщення в них коштів з накопичувальної пенсійної системи, а також сприяння виходу на фондовий ринок боргових цінних паперів широкого кола емітентів, які мають рейтинги незалежних рейтингових агентств не нижче інвестиційного рівня;

– запровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку з метою забезпечення прозорості фондового ринку та підвищення привабливості вітчизняних емітентів серед іноземних інвесторів [6].

Звичайно, значна частина цих проблем в Україні вирішена, але основна маса проблемних моментів є досі актуальною, що надалі потребуватиме вивчення і впровадження.

Висновки до проведених досліджень. Успішний розвиток фінансового ринку України є запорукою стабільного та ефективного функціонування всієї національної економіки, що зумовлює особливе значення його інституційної структури, яка забезпечує виконання основних функцій, зокрема перерозподілу фінансових ресурсів у часі й просторі, оцінку фінансових ризиків та управління, згладжування наслідків фінансових потрясінь. Розвиток фінансового ринку України напряму залежить від стану економіки в країні. Фінансовий ринок призначений для здійснення угод між покупцями і продавцями фінансових ресурсів і є сукупністю ринків – фондового, кредитного, валютного і ринку дорогоцінних металів. Банки повинні якомога більше залучати інвесторів та вкладників до процесів, які пов'язані з розвитком фінансової глобалізації. Глобалізаційні процеси проходять швидше, якщо держава надасть всі сприятливі умови для закордонного інвестування капіталу.

Встановлено, що фінансова глобалізація створює для України не тільки позитивні ефекти та нові потенційні можливості, а й негативні ефекти та проблеми. Це спричиняє розвиток фінансових криз та нестабільності, можливість втечу капіталу, обмежені можливості національних

агентів щодо конкурування на глобальних ринках капіталів та на внутрішньому ринку.

Таким чином, для ефективного розвитку фінансового ринку в Україні необхідним є створення інноваційної єдиної платформи для торгівлі цінними паперами, яка відповідає європейським вимогам, забезпечує прямий зв'язок між організаторами торгівлі з метою мінімізації ризиків; впровадження дворівневої системи з центральним депозитарієм, вдосконалення обліку прав власності на цінні папери, запровадження міжнародних стандартів обліку прав власності на цінні папери, впровадження

центральної розрахунково-клірингової палати, яка підвищить ліквідність ринку цінних паперів та інших фінансових інструментів, спростить розрахунки за договорами щодо цінних паперів, сприятиме ефективному виконанню договорів та прискорить процес інтеграції національного ринку до європейського та світового ринку, а також проведення дематеріалізації обігу цінних паперів і переведення усіх попередніх випусків цінних паперів з документарної форми у бездокументарну. Впровадження запропонованих засад дасть змогу прискорити розвиток фінансового ринку України.

Список використаних джерел:

1. Добровольська О.В., Халатур С.М. Фінансовий ринок : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Дніпропетровськ : Монолит, 2015. 383 с.
2. Андрушків Т. Банки як суб'єкти фінансових ринків України: роль і перспективи. Банківська справа. 1998. № 2. С. 50–53.
3. Береславська О. Тенденції розвитку фінансових ринків у 2002 році та їх вплив на економіку України. Вісник Національного банку України. 2003. № 2. С. 54–57.
4. Фондовий ринок України – світовий лідер росту в 2017 році. Час інвестувати? URL: <http://vseprogroshi.com.ua/fondovij-riнок-ukra%D1%97ni-svitovij-lider-rostu-v-2017-roci-chas-investuvati.html> (дата звернення: 11.03.2019).
5. Довгалюк В. Роль фінансової глобалізації у розвитку фінансового ринку. – Ефективна економіка. 2016. № 7.
6. До питання про удосконалення інституційних основ небанківського сегмента фінансового ринку України. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/oktober08/6.htm> (дата звернення: 11.03.2019).

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В УКРАИНЕ

Аннотация. Финансовый рынок Украины на современном этапе развития имеет объективные предпосылки для трансформации в высокоэффективный механизм обеспечения инвестиций для нужд экономики. В то же время проблемы, которые постоянно возникают из-за отсутствия системного подхода к реформам, несовместимость экономических методов управления и закономерностей развития рыночных институтов, значительные недостатки правового обеспечения развития рынка негативно влияют на экономическое положение страны, формирование экономической политики. Рассмотрение субъектов финансового рынка является актуальным для развития современной экономики. Передача финансовых ресурсов от одних субъектов рынка к другим происходит через различные финансовые инструменты, которые для инвесторов являются финансовыми активами, а для тех, кто нуждается в инвестициях и выступает эмитентом финансовых активов, является обязательствами. На финансовом рынке осуществляется как прямое, так и косвенное финансирование, которое предусматривает участие финансовых посредников в процессах перемещения капиталов от одних участников рынка к другим.

Ключевые слова: финансовый рынок, экономика, реформа, институт, политика, период.

MAIN FINDINGS FOR DEVELOPMENT OF FINANCIAL MARKET IN UKRAINE

Summary. The financial market of Ukraine at the present stage of development has objective preconditions for transformation into a highly effective mechanism of providing investment for the needs of the economy. At the same time, the problems that constantly arise due to the lack of a systematic approach to reforms, the incompatibility of economic methods of management and the laws of development of market institutions, significant deficiencies in the legal framework for the development of the financial market, have a negative impact on the economic situation of the country and the formation of economic policy. A review of the subjects of the financial market is relevant for the development of the modern economy. The transfer of financial resources from one market participant to another occurs through various financial instruments that are financial assets for investors, and for liabilities to those who require investment and acts as an issuer of financial assets. It should be noted that at the present stage of functioning of the financial market it is impossible to determine the basic model of its development as the main mechanism of transformation of savings into investment, that is, a model with a leading role of banks – bank-centered or focused on the leading role of the stock market. To a certain extent this problem can be solved as a result of the analysis of the stages of formation and development of the financial market of the country and the study in the direction of which the model developed the market at different periods. As the results of the analysis of the time periods of the investigated stages of the financial market development show, the money and credit segment is developing at a faster pace, because the sources of the domestic stock market segment of the financial market were the banking institutions themselves. In this regard, the stock market segment of the financial market could not develop faster than the banking system. However, the money market is more vulnerable to shocks than the stock market, as volumes of investments in financial instruments are insignificant compared to the volume of investments of depositors' funds in the banking system.

Key words: financial market, economy, reform, institute, politics, period.

Алескерова Ю. В.
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницького національного аграрного університету

Aleskerova Yuliia
Doctor of Economics, Associate Professor
Vinnytsia National Agrarian University

ПІЛЬГОВЕ КРЕДИТУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. Досліджено особливості пільгового кредитування фермерських господарств Вінницької області, яке визнано найбільш контрольованим і ефективним механізмом держпідтримки аграрних підприємств, у тому числі фермерських. За наслідками дослідження тенденцій динаміки кредитування фермерських господарств Вінницької області доведено, що чинний механізм кредитування впливає на фінансові результати. Встановлено, що пільговий кредитний механізм за час його дії з 2000 року проявив певну ефективність, дав змогу залучати значні фінансові ресурси. Проаналізовано динаміку кредитування у Вінницькій області, в тому числі по пільговому кредитуванню сільськогосподарських підприємств протягом останніх років. Сферою застосування результатів може бути науковий супровід формування стратегії пільгового кредитування галузі області. Визначені основні механізми провадження пільгового кредитування в Україні загалом.

Ключові слова: пільгове кредитування, фермерське господарство, Вінницька область, кредитні ресурси, Програми розвитку, залучені кредити.

Вступ та постановка проблеми. Державна підтримка є визначальною складовою частиною аграрної політики у частині регулювання фінансового балансу галузі, а особливо фермерських господарств Вінниччини, в структурі якого кредитуванню належить значна частка. Кредитні ресурси необхідні для переважно сезонного аграрного виробництва, а труднощі з їх одержанням через мережу комерційних банків зумовлюють потребу державного стимулювання, що має різні механізми та форми. Зазначене викликає необхідність у дослідженні кредитних аспектів державної підтримки розвитку аграрного сектору України, а саме фермерських господарств.

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону. Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону. Воно має своє найменування, печатку і штамп.

Фермерське господарство діє на основі Статуту. У Статуті зазначаються найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна (складеного капіталу), органи управління, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України. Діяльність фермерського господарства регулюється Конституцією України, Земельним кодексом України та Законом України «Про фермерське господарство».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підтримка агросектору через механізм кредитування розглядається багатьма дослідниками, основи його вивчали П.Т. Саблук та М.Я. Дем'яненко [1], їхня наукова школа: Г.М. Калетнік [2], О.О. Непочатенко [3], Ю.В. Алескерова, І.А. Степанюк [4], О.Ф. Томчук [5] та ін. Загалом базові методоло-

гічні основи пільгового кредитування вже сформовані, на що звертають увагу автори Ю.В. Алескерова [6] у дослідженні державного регулювання фінансових процесів та О.Д. Радченко, підкреслюючи економічні й соціальні наслідки зміни механізму бюджетної підтримки [7].

Очевидно, що в Україні досліджувані проблеми міняють траєкторію та потребують уточнення через зміну макроекономічних пріоритетів, спецрежимів, бюджетної політики, потребу євроінтеграції, врахування світового досвіду.

Метою статті є оцінка фінансового балансу та пільгового кредитування фермерських господарств Вінницької області та визначення факторів підвищення ефективності державних програм пільгового кредитування.

Результати дослідження. У системі державної підтримки пільгове кредитування посідає особливе місце. Для сільськогосподарських підприємств часткову компенсацію відсоткової ставки за кредитами банків запроваджено у 2000 р. з огляду на критичний стан із неповерненням кредитів через стагнацію виробництва. Спочатку програми кредитування стосувалися виробничих витрат. Надалі, починаючи від 2004 року (Постанова КМУ № 184 від 18.02.2004 р.), пільгове кредитування поширювалося на ресурси через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів.

У межах пільгового кредитування аграріїв у Вінницькій області діє Програма розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2016–2020 роки, затверджена рішенням 4 сесії обласної Ради 7-го скликання від 11 лютого 2016 року № 40, заходами якої є пільгове кредитування особисто селянських, фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів через КО «Обласний фонд сприяння інвестиціям та будівництву» та ін.

Загалом за 2014–2016 роки на кредитування фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та особисто селянських господарств з обласного бюджету виділено й освоєно 4,96 млн грн. Пільгові кредити отримали 24 фермерських та 7 особистих селянських

господарств, 5 обслуговуючих кооперативів. У 2017 році за цією програмою на кредитування виділено 1,0 млн грн.

Сучасний механізм пільгового кредитування формується з 2015 року згідно з Постановою КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів» від 29.04.2015 р. № 300, за якою діє бюджетна програма КПКВК 2801030 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» з обсягом на рівні 300 млн грн. Постановою КМУ № 267 від 6.04.2016 р. розширено коло позичальників, які мають право на отримання компенсації відсоткової ставки за залученими в агропромисловому комплексі кредитами. Надається така можливість і фізичним особам-підприємцям.

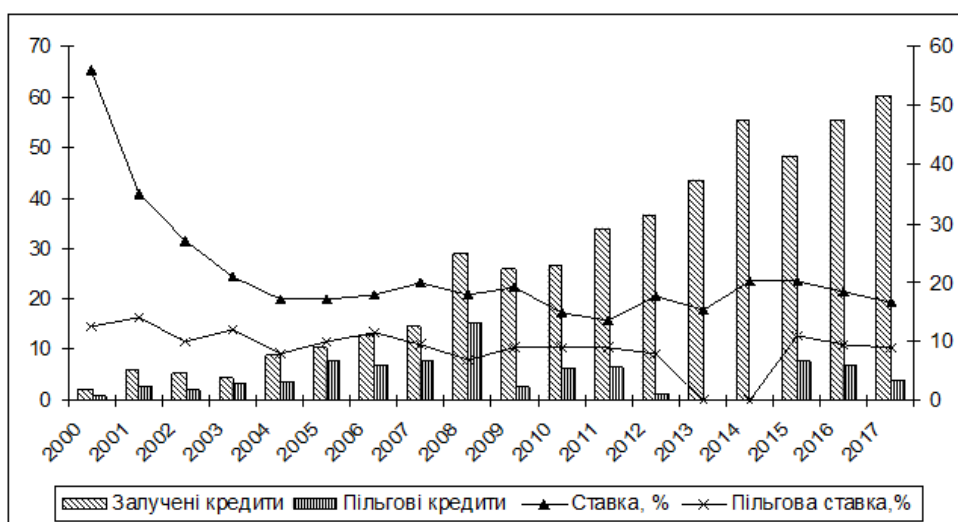
В аграрному секторі, за даними Держстату, баланс фінансових ресурсів станом на 2017 р. сягнув 1537 млрд грн, з них поточні зобов'язання становили 72% (2% короткострокові кредити), тоді як станом на 2013 р. баланс у 276 млрд грн на 34% формувалася з поточних зобов'язань (16% короткострокові). Тобто загальні ресурси за цей період зросли в 5,56 разу, поточні зобов'язання – у 11,88 разу, короткострокові кредити – у 2 рази.

За даними Нацбанку (НБУ), на початок 2-го кварталу 2018 р. агросектору видано 61,6 млрд грн. кредитів, або 7,34% кредитування нефінансових корпорацій. При цьому на короткострокові і довгострокові кредити припадає по 30%. Динаміку показників загального та пільгового кредитування аграрного сектору за 2000–2017 рр. наведено на рис. 1.

Загальний обсяг залучених кредитів за період з 2000 по 2017 р. зріс у 28,6 разу, а пільгових – у 15,8 разу. У 2017 р. проти 2015 р. кредитування зросло на 24%, пільгове – на 56,4%. Частка пільгових кредитів у загальному обсязі кредитування досить істотна: у 2000 р. – 38%, в 2017 р. – 20,3%. Зближуються стандартна і пільгова ставки: якщо у 2000 р. різниця була в 43,4 пп, то у 2017 р. – лише в 7,6 пп. Середня пільгова ставка з 12,6% у 2000 р. знизилася до 9% у 2017 р., тоді як загальна – з 56% до 16,6% за цей ж самий період.

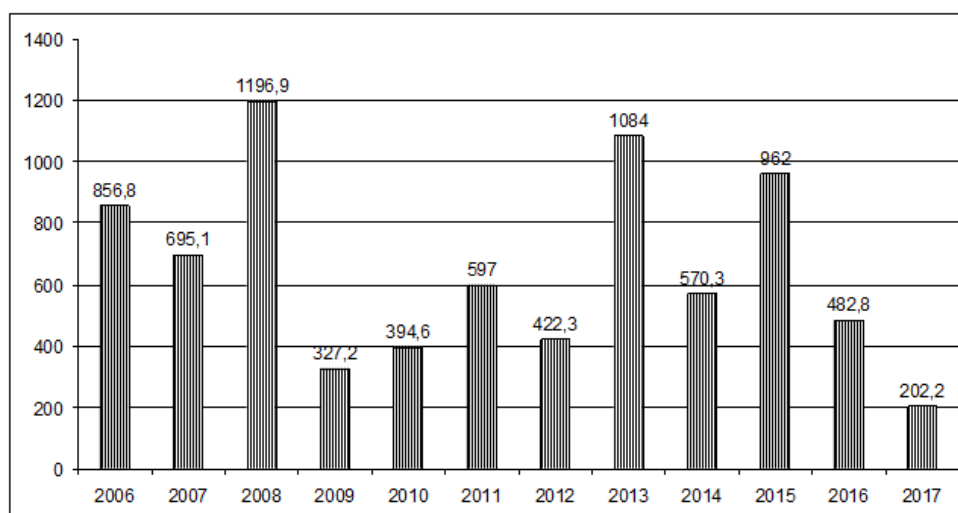
Загальну тенденцію стану кредитування аграрної галузі підтверджує і галузева на прикладі Вінницької області, наведена на рис. 2.

Тобто стан кредитування залежить від стану згладжування конфлікту інтересів виробників, банків та обсягів державного бюджету.

* – дані за 2017 рік приведені за півріччя

Рис. 1. Динаміка кредитування підприємств АПК в 2000–2017 роках, млрд грн

* – дані за 2017 рік приведені за півріччя

Рис. 2. Кредитні ресурси агропідприємств Вінницької області, млрд грн

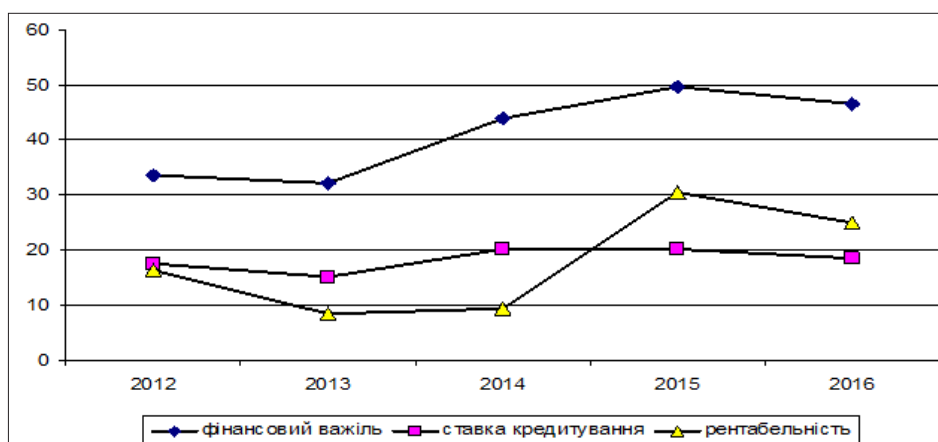

Рис. 3. Динаміка фінансового важеля та супутніх показників для сільського господарства України за 2012–2016 рр., %

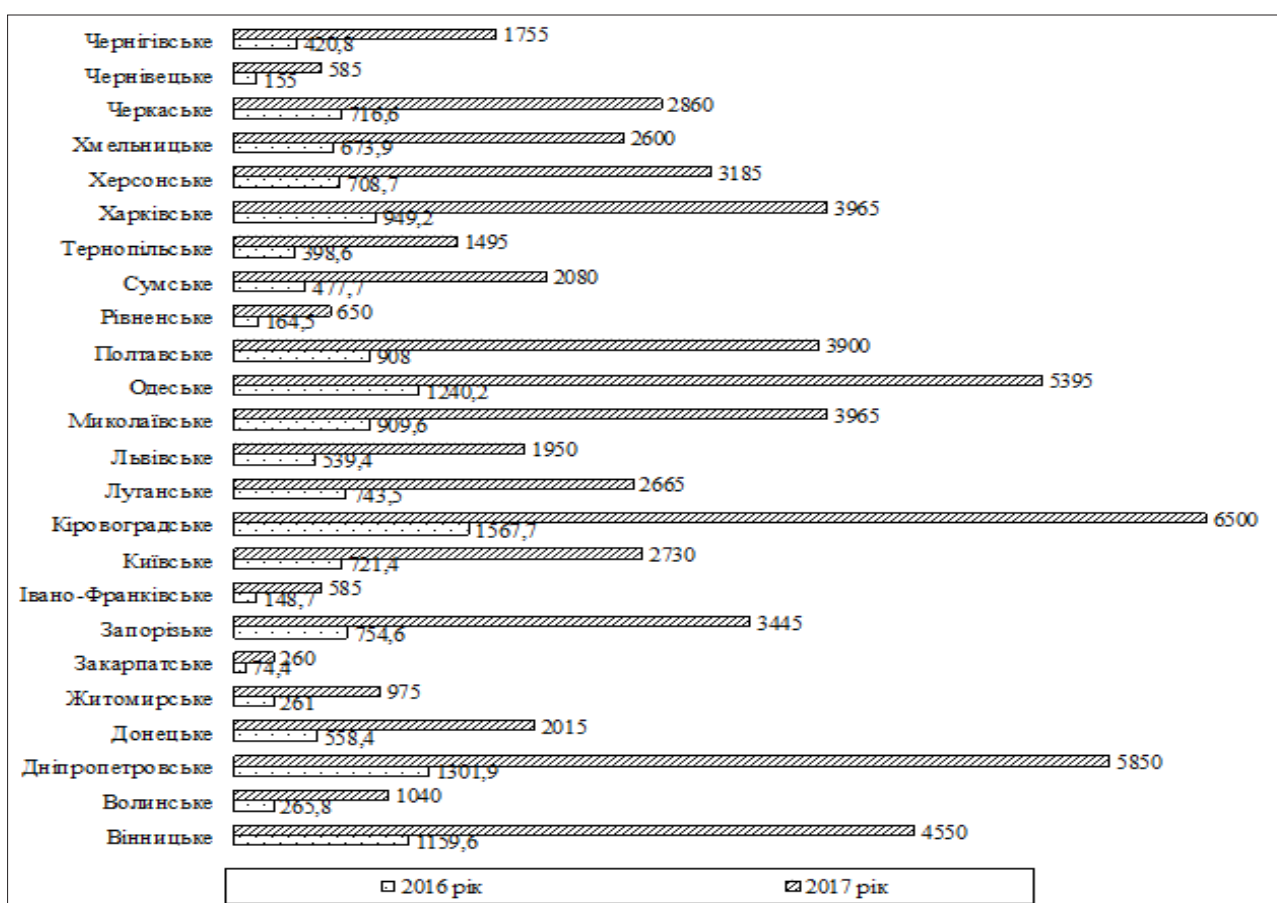

Рис. 4. Прогнозні обсяги підтримки за програмою КПКВ 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» на 2016–2017 рр., тис. грн

На рис. 3 приведено динаміку фінансового важеля та інші показники для оцінки ефективності використання кредитних ресурсів Вінницької області. Визначено, що використання кредитних позик сприяє збільшенню прибутковості підприємств. Вплив фінансового важеля зростає пропорційно до обсягів позик, що використовуються сільським господарством.

На рис. 4. показано прогнозовані обсяги підтримки за програмою КПКВ 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» на 2016–2017 рр., тис. грн.

Висновок. Отож, з огляду на наведені результати, зарубіжний досвід механізму пільгового кредитування аграрного сектору, для України є необхідність формування цілісної стратегії цього напрямку державної підтримки. При цьому мають враховуватися інтереси усіх учасників – для позичальників, особливо малих (фермерських господарств) кредитування має відповідати реалізації Концепції розвитку фермерських господарств і сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 роки, схваленої КМУ від 13.09.2017 р. № 664-р; для позикодавців, згладжування ризиків фінансування щодо:

виробництва; дефіциту інфраструктурних і логістичних потужностей; відсутністю страхування ризиків; ціновими коливаннями; законодавчим прогалинами; невизначеністю в земельних питаннях. Пільгове кредитування є найбільш прийнятним механізмом держпідтримки, оскільки має ефективні показники контролю і дає змогу залучати значні фінансові ресурси. Для формування дієвої системи кредитних механізмів підтримки аграрного сектору необхідне

впорядкування нормативного забезпечення і гарантування його застосування на певний період. У зв'язку з прийняттям у межах бюджету на 2018 рік нових програм, у складі яких значні кошти передбачені на пільгове кредитування, необхідно розробити методику їхньої ефективності. Напрями подальших досліджень лежать у сфері аналізу можливостей збільшення обсягів держпрограм та адаптації світового досвіду кредитної підтримки агросектору.

Список використаних джерел:

1. Дем'яненко М.Я. Кредитний фактор сталого розвитку аграрного сектору України. Економіка АПК. 2014. № 11. С. 5–14.
2. Калетнік Г.М., Ціхановська В.М. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. для студ. ВНЗ К. : Хай-Тек Пресс, 2010. 317 с.
3. Непочатенко О.О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування. Економіка АПК. 2008. № 8. С. 95–100.
4. Степанюк О.І., Демчишин М.Я., Турченко О.В. Кредитування сільського господарства України: аналіз динаміки. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія : Економічні науки. 2016. Т. 18. № 2. С. 155–159.
5. Томчук О.Ф. Аналітичне забезпечення управління кредиторською заборгованістю підприємства. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія : Економічні науки. 2016. Т. 18, № 2. С. 160–164.
6. Алескерова Ю.В. Державне регулювання фінансових процесів в агропромисловому комплексі. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 209–214.
7. Радченко О.Д. Економічні та соціальні наслідки зміни механізму бюджетної підтримки аграрного сектора України. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2017. № 1. С. 241–255.
8. Гудзь О.С. Проблеми удосконалення державної фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів. Облік і фінанси АПК. 2005. № 6. С. 18–26.
9. Тодосійчук Ю.В. Види та форми кредитів у забезпеченні основних засобів. 2007. № 4. С. 98–101.

Льготное кредитование фермерских хозяйств Винницкой области

Аннотация. Исследованы особенности льготного кредитования фермерских хозяйств Винницкой области, которое признано наиболее контролируемым и эффективным механизмом господдержки аграрных предприятий, в том числе фермерских. По результатам исследования тенденций динамики кредитования фермерских хозяйств Винницкой области доказано, что действующий механизм кредитования влияет на финансовые результаты. Установлено, что льготный кредитный механизм за время его действия с 2000 года проявил определенную эффективность, позволил привлечь значительные финансовые ресурсы. Проанализирована динамика кредитования в Винницкой области, в том числе по льготному кредитованию сельскохозяйственных предприятий в последние годы. Сферой применения результатов может быть научное сопровождение формирования стратегии льготного кредитования отрасли области. Определены основные механизмы производства льготного кредитования в Украине в целом.

Ключевые слова: льготное кредитование, фермерское хозяйство, Винницкая область, кредитные ресурсы, Программы развития, привлеченные кредиты.

POOL AGAINST FARMING HOUSES IN VINNYTSK REGION

Summary. The subject of the study is the problem of concessional lending to the agrarian sector of Ukraine. The aim of the work is to analyze the general and preferential mechanism for lending to the agricultural sector, determining its effectiveness, proposing solutions to individual problems and development strategies. The analysis of the regulatory framework, the study of trends in the dynamics of general and concessional lending to the agrarian sector for the period 2000–2017 were used; regional features of credit support. It is proved that the existing mechanism of state support is interconnected with financial results and industry coefficients. The scientific contribution is that the granting of concessional loans has shown a certain efficiency, its application allows attracting significant financial resources. The main problem of increasing the effectiveness of soft loan programs are organizational aspects between the state and borrowers, poor financing, difficulties with access to credit. The forecast for lending to the industry for the period until 2020 is positive, although the programs in the current are being reduced. The field of application of the results is scientific support for the formation of a strategy for concessional lending to the industry. The features of preferential crediting of farms in the Vinnitsa region are considered, which is recognized as the most controlled and effective mechanism of state support of agrarian enterprises, including farmers. According to the results of the study of the dynamics of lending to farmers in Vinnitsa oblast, it has been proved that the operating mechanism of lending affects financial results. It was established that the preferential credit mechanism during its operation since 2000 has shown some efficiency, has allowed to attract significant financial resources. The dynamics of lending in the Vinnytsia region, including the preferential lending of agricultural enterprises in recent years, has been analyzed. The field of application of results can be a scientific support for the formation of a strategy of preferential lending in the oblast. The basic mechanisms of conducting preferential lending in Ukraine as a whole are determined. The conditions necessary for successful implementation are described.

Key words: preferential lending, farm, Vinnitsa oblast, credit resources, development programs, loans attracted.

Балунов О. О.

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем в економіці
Чернігівського національного технологічного університету*

Balyunov Oleksiy

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Information Systems in the Economy
Chernihiv National Technological University*

СТАТИСТИЧНІ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕРШОГО ТУРУ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 2019 РОКУ

Анотація. Сучасний виборчий процес, референдум, плебісцит повинен бути підданий аналізу щодо його чистоти від зовнішнього впливу. Одним із напрямів для досягнення цієї мети є застосування методів суспільних наук, що мають назву електоральної криміналістики. У статті проведено статистичний аналіз результатів першого туру виборів Президента України 2019 року в основних географічних областях України. В основі дослідження – побудова залежності розподілу числа виборчих дільниць від показника активності виборців. Побудовані графічні гістограми (згруповані за інтервалами активності 2%) розподілу кількості виборців, що проголосували, від підсумкової активності виборців для різних областей України. На підставі отриманих результатів зроблено висновки щодо якості процесу голосування, підрахунку голосів, можливих зловживань під час виборів та географічного фактору у політичних уподобаннях виборців.

Ключові слова: вибори, Україна, статистичний аналіз, активність виборців, розподіл виборчих дільниць за активністю виборців, електоральні аномалії.

Вступ та постановка проблеми. Після кожних проведених виборів виникає багато питань, чи були вони чистими, наскільки могли бути сфальсифіковані їх результати. Статистичні методи допомагають виявити ті чи інші аномалії у виборчому процесі, на основі об'єктивних даних привертають увагу суспільства до можливих відхилень від демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Статистичні методи широко використовуються для оцінки електорального процесу, зокрема методи кореляційного аналізу [1, с. 1]. Одним із важливих напрямів досліджень є електоральна криміналістика [2; 3; 4; 5]. Одним з основних об'єктивних статистичних показників будь-яких виборів є активність виборців. Природно, що чимало авторів присвятило увагу дослідженню кореляційного зв'язку між результатом кандидата (партії) й активністю виборців [3; 4; 6; 7]. Встановлено, що за чесних прозорих виборів такий кореляційний зв'язок має додатно-лінійну ознаку, нахил прямої відповідає відсотку голосів, отриманих кандидатом. Аномальним вважається поведінка графіка, коли із збільшенням активності виборців коефіцієнт нахилу прямої різко зростає, тобто появу додаткових голосів за одного із кандидатів можна пояснити вкиданням бюлетенів або приписками в документах.

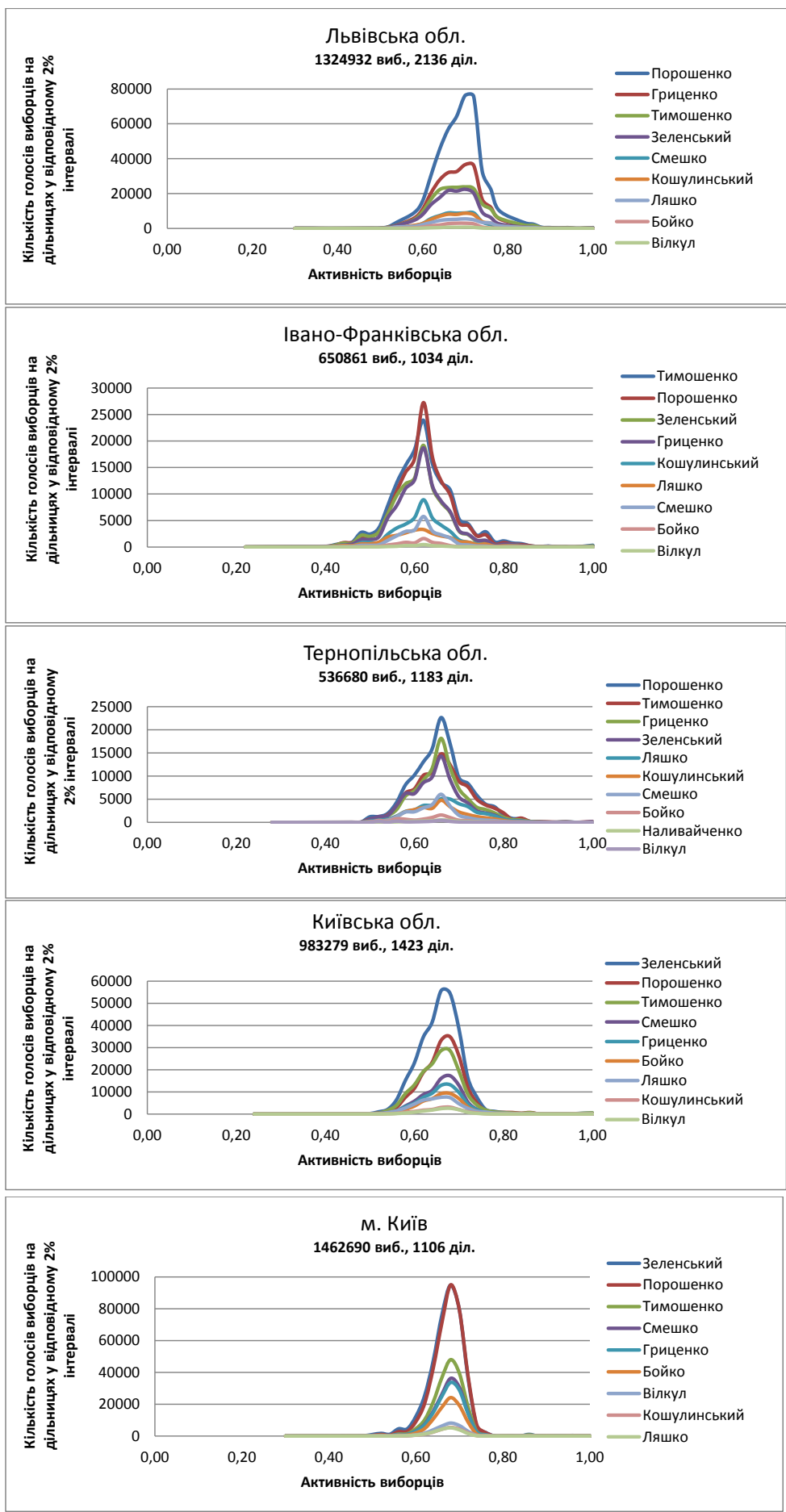
Іншим інструментом аналізу активності виборців є побудова гістограми розподілу кількості голосів виборців (виборчих дільниць), що проголосували від підсумкової активності виборців [4; 6; 7; 8]. Докладний аналіз проблем і отриманих результатів в цьому напрямі міститься в роботі Н.Е. Шалаєва [9]. Головна мета означених робіт – обґрунтування наявності (масштабу) зловживань, фальсифікацій під час виборів, виходячи із самого вигляду гістограми. Частина авторів стоїть на засадах, що за відсутності зловживань гістограма розподілу кількості голосів виборців від активності виборців має дзвоноподібну форму із ексцесом та коефіцієнтом асиметрії, близькими до нуля [3; 4; 5]. Тобто гістограма має наблизитися до кривої нормального розподілу. Як підтвердження цієї гіпотези наводяться гістограми за результатами виборів у

демократичних країнах [5; 10]. Аномальні ж відхилення, як то збурення на кінцях гістограми («важкі хвости»), трактуються як відображення зловживань.

У статті [9] зроблено висновок про те, що звичайним розподілом активності виборців у східноєвропейських країнах є закон, близький до нормального, із незначними збуреннями на «хвостах». При цьому відхилення вершини гістограми вліво з одночасними великими значеннями правої частини графіка може свідчити про такі аномалії, що не впливають із політичних властивостей електорату і є предметом електоральної криміналістики. Такий же висновок робить А.В. Куприянов у роботі [11] на підставі аналізу виборів Президента Росії у 2018 році: для окремого великого регіону гістограма розподілу активності виборців має бути близька до дзвоноподібної форми, більш гостровершинною, ніж нормальний розподіл, але з такими самими значеннями математичного сподівання та дисперсії. Наявність деякої асиметрії автор пояснює більш високою активністю виборців разом із більшим розкидом значень на невеликих дільницях. Невирішеними частинами проблеми є: дослідження результатів виборів за регіонами; проведення порівняльного аналізу активності виборців залежно від регіональних та політичних уподобань; виявлення аномальних явищ на підставі отриманих кількісних статистичних характеристик та висунення власної гіпотези щодо їх можливих причин.

Метою статті є: 1) виходячи із офіційних даних [12], провести статистичний аналіз активності виборців у першому турі виборів Президента України у 2019 році у найбільших областях України; 2) порівняти результати для різних географічних регіонів; 3) зіставити отримані результати з результатами С. Шпилькіна [13; 14] та зробити висновки щодо можливих фальсифікацій.

Результати дослідження. Для таких областей України, як Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська (захід); Київська, м. Київ, (північ); Дніпропетровська (центр); Одеська (південь); Харківська, Луганська, Донецька (схід), будуюмо графічні гістограми розподілу кількості виборців, що проголосували, від підсумкової активності виборців, рис. 1:

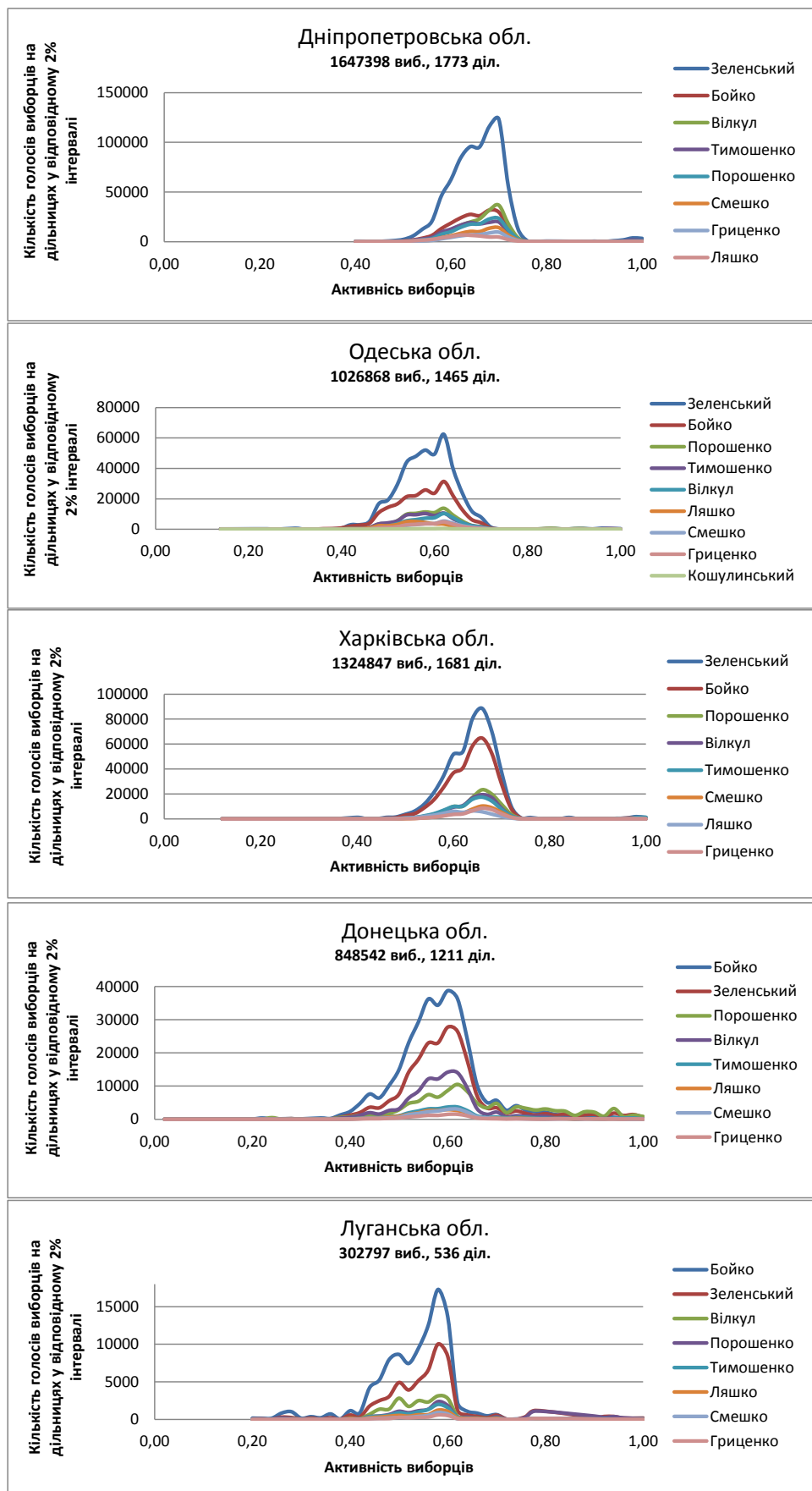

Рис. 1. Гістограми розподілу кількості виборців від активності

По осі абсцис – явка на виборчих дільницях, що згруповані за інтервалами активності 2% (інтервал збільшено для отримання більш гладких графіків гістограм). По осі ординат – кількість голосів виборців на дільницях у відповідному 2% інтервалі активності. З вигляду гістограм для лідерів голосування в першому турі можна відзначити просту дзвоноподібну форму розподілу голосів відносно активності виборців, що нагадує гаусівську криву нормального закону розподілу. Така форма розподілу є в певному сенсі найбільш природною для величини, що є під впливом великої кількості незалежних факторів. Також на гістограмах, окрім східних регіонів, відсутні односторонні важкі «хвости», що дає змогу зробити припущення про відсутність певних одиничних факторів, що впливають на активність у бік її збільшення і які могли би перевищити сумарний вплив решти факторів. Ще однією характерною особливістю гістограм є те, що результати для різних кандидатів прямо не залежать від активності виборців – для всіх лідерів найвищі результати показані приблизно за одних і тих же показників активності. З цього факту, а також із того, що 5-6 кандидатів-лідерів у першому турі представлені у всіх без винятку географічних регіонах, можна дійти висновку про те, що волевиявлення виборців відбулося без будь-яких зовнішніх втручань.

Окремим питанням є аналіз результатів на сході України, зокрема у Донецькій області. За даними С. Шпилькіна [13; 14] графіки гістограм мають важкі «хвости», тим більше, чим менша кількість дільниць (кількість

виборців) для того чи іншого районного центру в зоні ведення бойових дій. Такі самі тенденції можна помітити і у масштабах всієї області за результатами цієї роботи. З огляду на це С. Шпилькін, а за ним і багато засобів масової інформації в Росії та Україні, дійшли висновку про високу ймовірність фальсифікацій на користь одного із кандидатів. Побудуємо гістограми у 2% інтервалі активності для деяких найбільш резонансних територіальних виборчих округів із невеликою кількістю виборців та безпосередньо поруч із лінією фронту (рис. 2) та для великого міста обласного значення Маріуполя, досить віддаленого від зони бойових дій, рис. 3.

Ці результати цілком підтверджують висновки А.В. Купріянова, наведені вище. Для м. Маріуполя особливих аномальних відхилень немає. Водночас для міст Торезьк і Волноваха є значні відхилення графіків від дзвоноподібної форми та наявність важких хвостів у правій частині. Проте вони характерні для всіх лідерів (а не тільки для одного кандидата) і зумовлені, на думку автора, дуже низькою якістю виборчого процесу в умовах війни, як то: значне зменшення сталої електоральної бази в регіоні; наявність значної кількості малих спеціальниць із аномально високим рівнем активності. На рис. 4 детально показана права частина гістограми для Донецької області: аномальні відхилення, наявні для всіх кандидатів.

На рис. 5 наведена діаграма розсіювання в осях активність/кількість голосів виборців по м. Києву для лідерів першого туру.

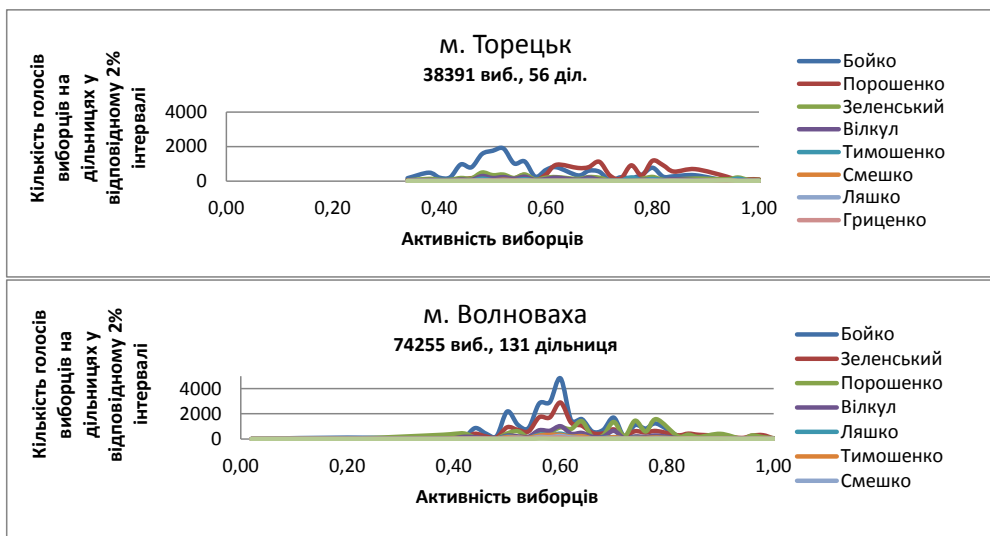

Рис. 2. Гістограми розподілу кількості виборців у містах Торезьку, Волновасі

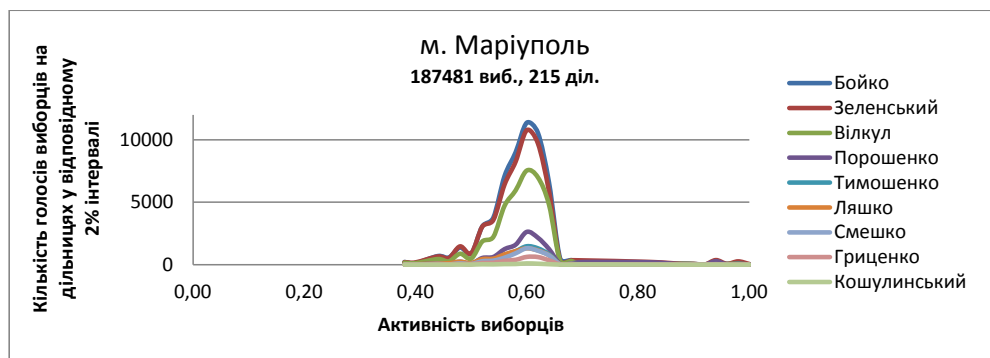

Рис. 3. Гістограма розподілу кількості виборців у м. Маріуполь

Очевидно, що для обох кандидатів ядро розсіювання є компактим і його положення співпадає із піком відповідної гістограми, а хвости при зростанні активності є незначними. За твердженням С. Шпилькіна [10], це свідчить про відсутність зовнішніх втручань. Це також підтверджується порівняльними діаграмами розсіювання в осях активність/частка голосів виборців по м. Києву для кандидатів із різних політичних таборів, рис. 6.1 та рис. 6.2.

Якісно інша картина спостерігається для східного регіону, зокрема в Донецькій області, рис. 7.

Діаграми розсіювання суттєво «розмиті» вправо і вгору, утворюючи так званий «хвіст комети», що, за думкою Н.Е. Шалаєва [9] та С. Шпилькіна [10] свідчить про такі фальсифікації, як вкидання бюлетенів, «каруселі» і тому подібне. Однак діаграми розсіювання ведуть себе однаково для різних кандидатів. Таким чином, немає достатніх підстав для твердження про те, що виявлені електоральні аномалії на сході України зумовлені тими чи іншими фальсифікаціями.

Висновки. Із аналізу розподілу голосів виборців залежно від активності можна стверджувати, що перший тур виборів Президента України у 2019 році має такі самі характеристики, що і в інших східноєвропейських

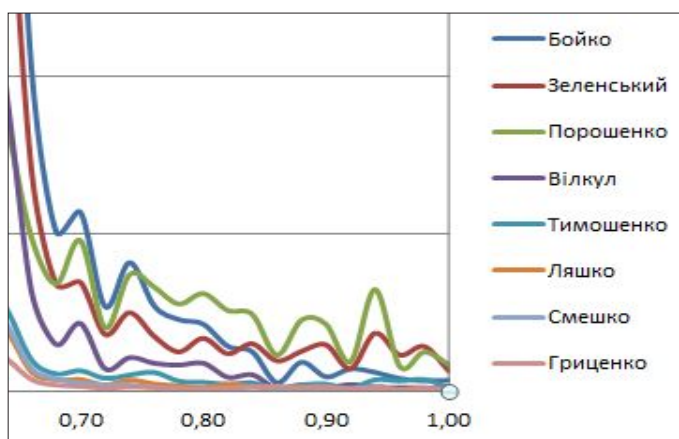

Рис. 4. Права частина гістограми розподілу виборців в Донецькій обл.

країнах: результати для різних кандидатів прямо не залежать від активності виборців. Вперше в історії України результати виборів не виявили суттєвого поділу на регіони за їхніми політичними уподобаннями. Про виявлені аномалії на сході України в сучасних умовах не можна говорити в термінах електоральної криміналістики.

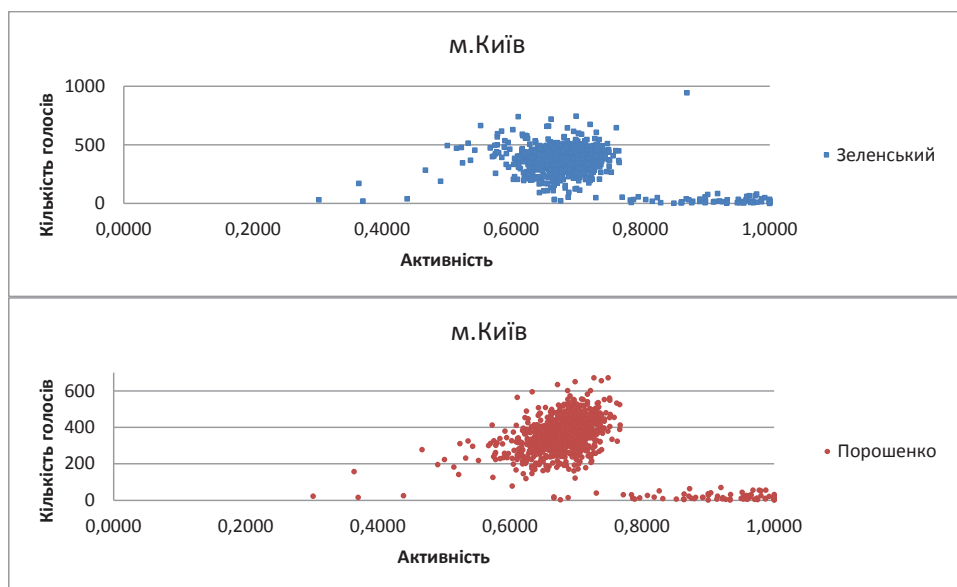

Рис. 5. Діаграма розсіювання по м. Києву для лідерів першого туру

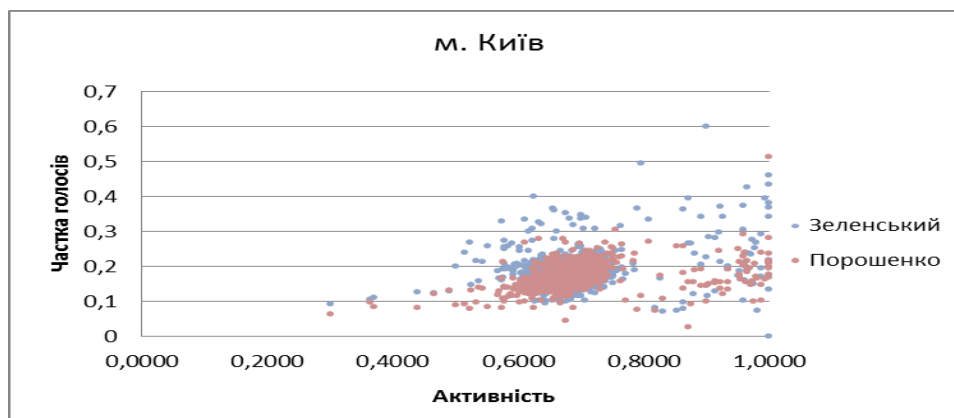

Рис. 6.1. Діаграми розсіювання по м. Києву в осях активність/частка голосів

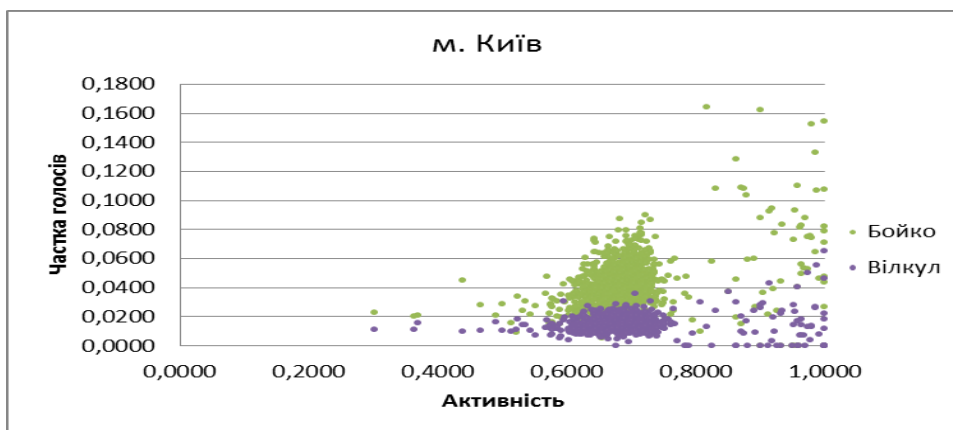

Рис. 6.2. Діаграми розсіювання по м. Києву в осях активність/частка голосів

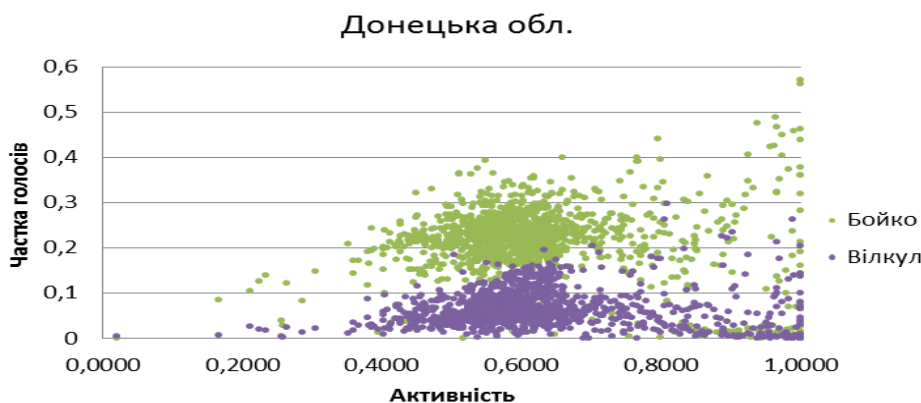
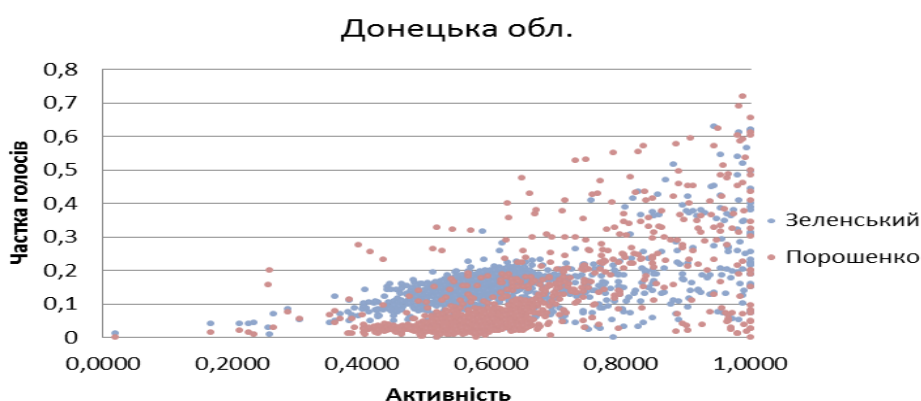

Рис. 7. Діаграми розсіювання по Донецькій обл. в осях активність/частка голосів

Список використаних джерел:

1. Селезньова Н.П., Бондаренко М.А. Динамічна кореляційна модель електоратних уподобань виборців на прикладі виборів 2010 року. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право.* 2010. Випуск 4(8). С. 1–7.
2. Собянин А.А., Суховольский В.Г. Демократия, ограниченная фальсификациями: Выборы и референдумы в России в 1991-1993 гг. Москва, 1995. 125 с.
3. Любарев А.Е., Бузин А.Ю., Кынев А.В. Мертвые души: методы фальсификации итогов голосования и борьба с ними. Москва, 2007. 192 с.
4. Lukinova, E. Metastatised Fraud in Russia's 2008 Presidential Election / Evgeniya Lukinova, Mikhail Myagkov, Peter C. Ordeshook. *Europe-Asia Studies.* 2011. Vol. 63:4. P. 603–621.
5. Kobak D., Shpilkin S., Pshenichnikov M.S. Integer percentages as electoral falsification fingerprints. *Annals of Applied Statistics.* 2016. No. 1. P. 54–73.
6. Бузин А. Ю. О зависимости распределения голосов от явки. Образовательные ресурсы и технологии. 2014. № 2(5). С.167–170.
7. Бузин А.Ю. Эволюция явки избирателей в российских городах миллионниках. *Вестник РУДН. Политология.* 2014. № 2. С. 39–51.

8. Бузин А.Ю. Электоральная дифференциация Украины на выборах президента в 2014 г. *Вестник РУДН. Политология*. 2014. № 4. С. 37–44.
9. Шалаев Н.Е. Распределение явки: норма и аномалии. *Социодинамика*. 2016. № 7. С. 49–66. URL: http://e-notabene.ru/pr/article_19136.html (дата звернення: 21.05.2019).
10. Шпилькин С. Выборы 2018 года: фактор X и «пила Чурова». *Троицкий вариант*. 2018. № 252. С. 8–10. URL: <https://trv-science.ru/2018/04/24/vybory-2018-faktor-x-i-pila-churova/> (дата звернення: 21.05.2019).
11. Куприянов А.В. Гаусс против Чурова: промежуточный итог. *Троицкий вариант*. 2018. № 253. С. 4–5. URL: <https://trv-science.ru/2018/05/08/gauss-protiv-churova-promezhutochnyj-itog/> (дата звернення: 21.05.2019).
12. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2019).
13. Шпилькин С. Украина: другой масштаб. *Троицкий вариант*. 2019. № 277. С. 4. URL: <https://trv-science.ru/2019/04/23/ukraina-drugoj-masshtab/> (дата звернення: 21.05.2019).
14. Шпилькин С. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2195463983875559&id=100002359376948 (дата звернення: 21.05.2019).

СТАТИСТИЧЕСКИЕ ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТОВ ПЕРВОГО ТУРА ВЫБОРОВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ 2019 ГОДА

Аннотация. Современный избирательный процесс, референдум, плебисцит должен быть подвержен анализу на предмет его чистоты от внешнего воздействия. Одним из направлений для достижения этой цели есть использование методов общественных наук, которые имеют название электоральной криминалистики. В статье проведен статистический анализ результатов первого тура выборов Президента Украины 2019 года в основных географических областях Украины. В основе исследования – построение зависимости распределения числа избирательных комиссий по показателю явки избирателей. Построены графические гистограммы (сгруппированные по интервалам явки 2%) распределения числа проголосовавших избирателей от суммарной активности избирателей для разных областей Украины. На основании полученных результатов сделаны выводы о качестве процесса голосования, подсчета голосов, возможных злоупотреблениях во время выборов и о географическом факторе в политических предпочтениях избирателей.

Ключевые слова: выборы, Украина, статистический анализ, явка избирателей, распределение избирательных комиссий по явке, электоральные аномалии.

STATISTICAL EVALUATION OF THE RESULTS OF THE FIRST COURSE OF THE PRESIDENT ELECTIONS IN UKRAINE IN 2019

Summary. The current electoral process, the referendum, and the plebiscite must be analyzed concerning its purity from an external influence. One of the ways to achieve this goal is to apply the methods of social sciences, called electoral criminalistics. The article provides a statistical analysis of the results of the first round of the 2019 presidential elections in the main geographical regions of Ukraine. The research is based on the construction of the distribution of the number of polling stations to the voter activity index. The primary objective indicator of any elections is voters' activity. First, the correlation between the number of votes and the activity of voters is analyzed. In the absence of falsifications, it must be sufficiently positive linear with sufficient adequacy. Secondly, there are constructed histograms for the distribution of the number of voters' voices (polling stations) who voted from the final activity of voters. It is accepted that in the absence of abuse, the histogram has a bell-shaped shape, with an excess and an asymmetry coefficient close to zero. At the same time, the deviation of the top of the histogram to the left with the simultaneous large values of the right side of the graph may indicate such anomalies that do not derive from the political properties of the electorate and are the subject of electoral criminalistics. Based on the results obtained, conclusions were made on the quality of the voting process, the counting of votes, possible abuses during the election and the geographical factor in the political preferences of voters. The presented methods and research tools are primarily qualitative, therefore, they do not give a quantitative assessment of possible external interventions and falsifications. However, they are an effective means of detecting anomalies for their more detailed research. According to the analysis of the distribution of voters' voices, depending on the activity, it can be affirmed that the first round of the presidential elections in 2019 has the same characteristics as in other Eastern European countries and the results of the elections did not reveal a significant division into regions according to their political preferences. It cannot be said about the detected anomalies in the east of Ukraine in modern conditions in terms of electoral criminalistics. It rather demonstrate the low quality of the electoral process in the conditions of war.

Key words: elections, Ukraine, statistical analysis, voters' activity, distribution of polling stations by voter's activity, electoral abnormalities.

Безугла Л. С.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри маркетингу*

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Воловик Д. В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу*

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Bezuhla Liudmyla

PhD governance, Associate Professor,

Associate Professor of Marketing Department

Dnipro State Agrarian and Economic University

Volovyk Dmytro

PhD in Economics,

Associate Professor of Marketing Department

Dnipro State Agrarian and Economic University

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті обґрунтовано теоретико-методологічні положення щодо визначення концептуальних засад діяльності туристичних підприємств в Україні. Визначено, що основними умовами для ефективного розвитку туристичних підприємств повинні бути: стабільна державна економічна й соціальна політика; пільговий податковий режим; розвинута інфраструктура; гнучкий ринковий механізм участі туризму в глобалізаційних процесах. Проаналізовано динаміку туристичних потоків в Україні за період 2000–2017 рр., де зазначено, що кількість іноземних туристів за період 2014–2015 рр. значно скоротилася. Це пов'язано з фінансово-економічною кризою. Згруповано фактори впливу на макросередовище туристичних підприємств та встановлено, що на сучасному етапі розвитку підприємницької діяльності у сфері туризму важко виокремити питому вагу кожного фактору окремо, їх доцільно розглядати в комплексі. Виділено основні проблеми розвитку туристичного підприємництва: слабе фінансування з боку держави та відсутність необхідного обсягу інвестицій для розвитку туризму – як внутрішніх, так і зовнішніх.

Ключові слова: туристичні підприємства, туризм, ефективний розвиток, туристичні потоки, інфраструктура, туристичний продукт.

Постановка проблеми. У процесі розвитку ринкових відносин в економіці України туризм став однією зі сфер бізнесу, що викликає особливу зацікавленість українських підприємців. Це пояснюється специфічними рисами та особливими можливостями діяльності туристичних підприємств. Туризм є перспективною галуззю для України, оскільки задовольняє постійно зростаючий попит серед населення на якісний відпочинок у вітчизняних туристично-рекреаційних комплексах і має тенденції до подальшого зростання. Туризм є важливим джерелом підвищення добробуту країни, регіону та туристичних підприємств. Туризм доцільно розглядати як систему, що надає широке коло можливостей для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними та релігійними цінностями, а також забезпечує дохід державі за рахунок ефективного функціонування малих та середніх підприємницьких структур, так чи інакше пов'язаних із наданням туристичних послуг [1].

Розвиток діяльності туристичних підприємств є надзвичайно актуальним для укріплення позицій України на туристичному ринку та розвитку власної міцної інфраструктури внутрішнього туристичного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним аспектам діяльності туристичних підприємств та стимулювання підприємництва туризму присвячені праці провідних українських учених-економістів: Т.П. Галушкіної, З.В. Герасимчук, Г.О. Горіної, Н.М. Гуржій, Л.П. Дядечко, М.П. Мальської, Н.А. Мікули, О.І. Мілашовської, Т.І. Ткаченко, І.М. Школи та інших. Проблематика функціону-

вання туристичних підприємств досліджується такими зарубіжними вченими: К. Дронг, В. Котлінський, Я. Масвський, С. Медлік, Я. Сікора та ін., які дотримуються того погляду, що специфіка діяльності туристичних підприємств визначається застосуванням передових інформаційних технологій, освоєнням нових туристичних ресурсів та впровадженням сучасних форм організаційно-управлінської діяльності у сфері виробництва і споживання традиційних туристичних послуг.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим доробкам сучасних науковців, відзначимо, що комплексний аналіз концептуальних засад діяльності туристичних підприємств потребує подальшого вивчення в контексті дослідження перспектив розвитку туристичних підприємств, а необхідність системного підходу зазначеного питання зумовило вибір теми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних положень щодо визначення концептуальних засад діяльності туристичних підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі туристична діяльність є найбільш перспективною та однією з провідних галузей світової економіки. Просування туристичного підприємництва здатне гарантувати істотний внесок в економіку країни, який полягає у: наданні нових робочих місць, поповненні державного бюджету за допомогою сплати податків і зборів та збільшення потоку іноземних туристів в Україну. Загалом

економіка туристичного бізнесу являє собою комплекс соціальних взаємин, що з'являються у процесі здійснення туристичної діяльності, тобто під час виробництва, розподілу, обміну та споживання туристичного продукту [2].

Для ефективного розвитку туристичних підприємств потрібні:

- стабільна державна економічна й соціальна політика;
- пільговий податковий режим для соціальних видів туризму;
- розвинута інфраструктура підтримки підприємництва, починаючи з ліцензування і закінчуючи державними органами регулювання й контролю;
- гнучкий ринковий механізм участі туризму в глобалізаційних процесах і в інтеграції України у європейські та світові економічні структури [3].

У реаліях сьогодення необхідними умовами для ефективного здійснення підприємницької туристичної діяльності є:

- обов'язкове ліцензування підприємств туристичної діяльності з метою створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності, що забезпечує захист прав і законних інтересів громадян, а також захист довкілля та підвищення рівня туристичного обслуговування;
- обов'язкова державна реєстрація суб'єктів підприємництва за місцем перебування підприємця, тобто зареєстровані суб'єкти вносяться до Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України (ЄДРПОУ). Зазначимо, що після реєстрації відкриваються рахунки в банках, здійснюється сертифікація і стандартизація у сфері туристичної діяльності; встановлюються готелям, закладам харчування і курортним закладам відповідні категорії; відбувається страхування туристів під час здійснення туристичних поїздок; наймаються працівники і надаються соціальні гарантії за використання їхньої праці; контролюється майнова відповідальність суб'єктів підприємництва за використання туристичних ресурсів; розглядається право припинення підприємницької діяльності [4].

На сучасному етапі, коли на ринку України виживають лише професіонали високого класу, розроблення та реалізація стратегії стає визначальною умовою ефективної діяльності підприємницьких структур туристичного бізнесу.

До основних перспектив розвитку туристичних підприємств України з урахуванням сучасного стану і прогностичних тенденцій слід віднести:

- створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту на засадах системної маркетингової діяльності, спрямованої на чітке позиціонування різних видів туристичних продуктів, адаптованих до вимог і очікувань споживачів;
- забезпечення ефективного і комплексного (економічного, соціального, екологічного та інноваційного) використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу шляхом розв'язання проблеми рекреаційного природокористування й охорони навколишнього природного середовища та удосконалення територіальної структури туристичних підприємств із метою розвитку туристичних територій, брендингу територій;
- системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом виконання комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення;
- удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг шляхом створення центрів туристичної інформації та популяризації туристичних продуктів під час провадження ярмаркової, фестивальної та виставкової діяльності;

– забезпечення відповідності ціни та якості туристичних продуктів шляхом створення умов для оптимізації організаційно-економічної структури діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва у сфері туризму та розроблення національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів;

– організація системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу та обслуговування, інших туристичних професій [5].

Під впливом сучасної економічної і політичної ситуації змінюються структура і напрями розвитку туризму в Україні. В таблиці 1 наведена динаміка туристичних потоків в Україні за період 2000–2017 рр. (таблиця 1).

Туристичний потік – це постійне прибуття туристів у країну (регіон) або виїзд туристів за кордон за певний період часу.

Аналізуючи дані таблиці 1, зазначимо, що кількість іноземних туристів за період 2014–2015 рр. значно скоротилася. Це пов'язано з фінансово-економічною кризою, яка загострилася останніми роками, подіями, пов'язаними з анексією АРК та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, що привели до зменшення в'їзного туристичного потоку. Саме через ці фактори Україна втрачає популярність як туристичний напрям для іноземців. Фактично на 144585 осіб (42,3%) зменшилася кількість іноземних туристів у 2017 році порівняно з 2013 роком. Відзначимо, що кількість громадян України, які виїжджали за кордон у 2015 році, також зменшилася внаслідок високого темпу інфляції (143,3%) та «здорожчання життя». Але зазначимо, що загалом ефективна діяльність туристичних підприємств позитивно впливає на темпи економічного зростання, поліпшення показників торгового балансу, зменшення безробіття та стабільність валютного курсу в державі.

Проведемо аналіз факторів впливу на макросередовище туристичних підприємств (таблиця 2).

За даними таблиці визначимо, що на сучасному етапі розвитку підприємницької діяльності у сфері туризму важко виокремити питому вагу кожного фактору окремо, їх доцільно розглядати в комплексі.

Таким чином, згруповано основні напрями підвищення ефективної діяльності туристичних підприємств України, а саме:

- впровадження інноваційної моделі розвитку підприємств туристичної галузі України;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій в розбудову підприємств туристичного спрямування;
- створення сучасної, конкурентоспроможної інфраструктури туристичної сфери;
- підтримка малого туристичного підприємництва;
- підтримка розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму, що забезпечить приплив іноземного капіталу, дозволить залучати іноземні інвестиції в туризм;
- розвиток міжнародної співпраці в галузі туризму;
- рекламування інвестиційних можливостей туристичних підприємств України [7].

Висновки. Ефективний розвиток туристичних підприємств сприяє зростанню зайнятості та диверсифікації економіки, оскільки сфера туризму і курортів тісно пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей і підвищує інноваційність національного господарства.

Діяльність туристичних підприємств є одним із найбільш прибуткових секторів економіки багатьох країн. Наша держава розпочала активну діяльність щодо спрямування своїх зусиль на розвиток туризму: як внутрішнього, так і зовнішнього. Найбільш перспективним є просування

Аналіз динаміки туристичних потоків в Україні за 2000-2017 рр. (осіб) [6]

Роки	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон – усього ²	Кількість іноземців, які відвідали Україну – усього ²	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами – усього ³	У тому числі		
				іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	13422320	6430940	2013998	377871	285353	1350774
2001	14849033	9174166	2175090	416186	271281	1487623
2002	14729444	10516665	2265317	417729	302632	1544956
2003	14794932	12513883	2856983	590641	344 332	1922010
2004	15487571	15629213	1890370	436311	441798	1012261
2005	16453704	17630760	1825649	326389	566942	932318
2006	16875256	18935775	2206498	299125	868228	1039145
2007	17334653	23122157	2863820	372455	336049	2155316
2008	15498567	25449078	3041655	372752	1282023	1386880
2009	15333949	20798342	2290097	282287	913640	1094170
2010	17180034	21203327	2280757	335835	1295623	649299
2011	19773143	21415296	2199977	234271	1250068	715638
2012	21432836	23012823	3000696	270064	1956662	773970
2013	23761287	24671227	3454316	232311	2519390	702615
2014 ¹	22437671	12711507	2425089	17070	2085273	322746
2015 ¹	23141646	12428286	2019576	15159	1647390	357027
2016 ¹	24668233	13333096	2549606	35071	2060974	453561
2017 ¹	26437413	14229642	2806426	39605	2289854	476967

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Включно з одноденними відвідувачами (за даними Адміністрації Держприкордонслужби України).

³ 2000–2010 роки – за даними Міністерства інфраструктури України, починаючи з 2011 року – за даними Держстату.

Таблиця 2

Аналіз факторів впливу на макросередовище туристичних підприємств

Сфера макросередовища	Фактори впливу на макросередовище
Економічна	Цей фактор дає змогу визначити обсяг і перелік послуг, які клієнти захочуть придбати. На платоспроможність населення впливає безліч факторів, серед яких рівень економічного розвитку самої країни і розмір заробітної платні, рівень інфляції, показник безробіття. Необхідною умовою є врахування високої залежності попиту на туристичні послуги від рівня доходу.
Політична	Держава й ринок перебувають у складних взаємовідносинах, які визначаються пануючою системою поглядів на розвиток суспільства, особливостями етапів розвитку держави, лідерами, які здійснюють політику. При цьому ретельно вивчати законодавчо-правові акти, що регулюють господарську діяльність загалом і туристичний бізнес.
Соціально-демографічна	Цей фактор стосується чисельності населення, розміщення його в окремих країнах і регіонах, вікової структури з виділенням працездатного населення, учнів і пенсіонерів. Зібравши дані за тенденціями в демографічних процесах, можливо проаналізувати їх вплив на діяльність туристичного підприємства, визначити напрями розвитку і здійснити прогноз результатів майбутньої роботи.
Правова	Встановлюють права, відповідальність і зобов'язання сторін у процесі ділових взаємовідносин. Вивчають правову частину макросередовища, що передбачає дослідження змісту діючих правових актів.
Екологічна	Цей фактор впливає на діяльність туристичного підприємства в розрізі питання щодо раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища. Крім того, екологія – найважливіший елемент спонукання клієнтів до здійснення подорожі та залучення туристів у той або інший регіон або країну.
Культурна	Найбільшу увагу приділяють сталим нормам, які прийняті у суспільстві, системі соціальних правил, духовних цінностей, ставленням людей до: природи, праці, між собою і до самих себе. Наприклад, нині люди прагнуть більше часу приділяти спорту і відпочинку, що відкриває нові перспективи для розвитку сфери туризму.

зовнішнього туризму, який може значно сприяти розвитку економіки. У багатьох країнах саме такий вид туризму займає основну частку НВП, і Україна також цілком може досягти таких показників, якщо держава докладе певних зусиль у сферу розвитку туристичної діяльності.

Основною проблемою розвитку туристичного підприємства являється слабе фінансування з боку держави

та відсутність необхідного обсягу інвестицій для розвитку туризму – як внутрішніх (через тривалу економічну кризу), так і зовнішніх (через несприятливий інвестиційний клімат).

В останні роки одним з інноваційних видів туризму є екологічний, сільський, зелений туризм, в умовах, наближених до природи, який дасть змогу залучити іноземних туристів та інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук С.В. Поняття туристичного ринку та особливості його функціонування. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. № 6, Т. 4. С. 60–65.
2. Косар Н. Дослідження розвитку туризму в умовах кризи. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 2(176). С. 115–125
3. Пестушко В.М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи. *Географія та основи економіки*. 2015. С. 257–259.
4. Лук'янов, В.О., Мунін Г.Б. Маркетинг туристичного бізнесу : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2012. 336 с.
5. Мальська М.П., Бордун О.Ю. Організація та планування діяльності туристичних підприємств: теорія та практика : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. *Туристичні потоки*. Веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2019).
7. Кальченко О.М. Оцінка впливу факторів розвитку підприємств туристичної сфери. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1 : Економіка*. 2013. Вип. 3. С. 94–101.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКИХ КОМПАНИЙ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье обоснованы теоретико-методологические положения по определению концептуальных основ деятельности туристических предприятий в Украине. Определено, что основными условиями для эффективного развития туристических предприятий должны быть стабильная государственная экономическая и социальная политика; льготный налоговый режим; развитая инфраструктура; гибкий рыночный механизм участия туризма в глобализационных процессах. Проанализирована динамика туристических потоков в Украину за период 2000–2017 гг., где указано, что количество иностранных туристов за период 2014–2015 гг. значительно сократилось. Это связано с финансово-экономическим кризисом. Сгруппированы факторы влияния на макросреду туристических предприятий и установлено, что на современном этапе развития предпринимательской деятельности в сфере туризма, трудно выделить удельный вес каждого фактора в отдельности, их целесообразно рассматривать в комплексе. Выделены основные проблемы развития туристического предпринимательства: слабое финансирование со стороны государства и отсутствие необходимого объема инвестиций для развития туризма – как внутренних, так и внешних.

Ключевые слова: туристические предприятия, туризм, эффективное развитие, туристические потоки, инфраструктура, туристический продукт.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS ACTIVITIES TOURISM ENTERPRISES IN UKRAINE

Summary. The article substantiates the theoretical and methodological provisions for the definition of the conceptual framework for the activities of tourism enterprises in Ukraine. It is determined that the basic conditions for effective development of tourism enterprises should be a stable government economic and social policy; preferential tax treatment for social types of tourism; a developed infrastructure to support entrepreneurship, starting from licensing and ending with state regulatory and control authorities; flexible market mechanism of tourism participation in globalization processes and in the integration of Ukraine into European and world economic structures. The main prospects for the development of tourist enterprises of Ukraine with the current state and projected trends are considered. Analyzed the dynamics of tourist flows to Ukraine for the period 2000–2017, where it is indicated that the number of foreign tourists for the period 2014–2015 has decreased significantly. This is due to the financial and economic crisis, exacerbated in recent years, the events associated with the annexation of Crimea and the antiterrorist operation in the Donetsk and Lugansk regions, in turn, led to a decrease in inbound tourist flow. It is through these factors Ukraine is losing popularity as a tourist destination for foreigners. In fact, 10441585 people (42.3%) decrease in the number of foreign tourists in 2017 compared with 2013 year. It was noted that the number of Ukrainian citizens who went abroad in 2015 also decreased, as a result of the high inflation rate (143.3%) and the «rise in price for life». Grouped factors of influence on the macro-tourism enterprises and found that at the present stage of development of entrepreneurship in the tourism sector, it is difficult to allocate the share of each factor individually, they should be considered together. The main problems of the development of tourism entrepreneurship are highlighted: weak funding from the state and the lack of the necessary investment for the development of tourism – both internal (due to the long economic crisis) and external (through an unfavorable investment climate).

Key words: tourism enterprises, tourism, effective development, tourist flows, infrastructure, tourism product.

Білик Р. С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Bilyk Ruslana

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor, Department of International Economics
Chernivtsi National University of Yuriy Fedkovych

ФІНАНСОВІ МЕТОДИ ВПЛИВУ НА ІННОВАЦІЙНУ МОДЕРНІЗАЦІЮ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Анотація. У статті досліджуються об'єктивні передумови та закономірності проведення трансформаційних змін в економіці різних країн світу на інноваційних засадах. Обґрунтовано, що розвиток інноваційної модернізації економіки має бути одним із головних пріоритетів системи державного регулювання. Проаналізовано досвід розвинених країн світу щодо використання фінансових методів і інструментів для активізації інноваційної діяльності та проведення НДДКР. Обґрунтовано, необхідність імплементації цього досвіду в Україні для забезпечення модернізації економіки через запровадження різних податкових пільг, прискореної амортизації основного капіталу, дешевих кредитів тощо. Доведено, що розробка та реалізація фінансових методів регулювання в механізмі інноваційної модернізації економіки має враховувати особливості та структуру вітчизняної економіки, глибину глобалізаційних перетворень та ступінь розвитку фінансових інститутів. Спрямованість фінансових методів регулювання на проведення модернізації економіки передбачає концентрацію, розподіл та перерозподіл фінансово-економічних ресурсів, переорієнтацію економіки до інноваційної моделі розвитку. Визначено пріоритетні напрями та розроблено рекомендації щодо вдосконалення інституційних основ фінансової політики в умовах інноваційної модернізації економіки України. Серед найбільш вагомих напрямів виділено: пошук нових джерел та збільшення обсягів фінансування інноваційного розвитку, покращення дієвості впливу фінансових інструментів на темпи економічного зростання, збільшення частки високотехнологічного сектору економіки, тощо.

Ключові слова: інноваційна діяльність, фінансові методи регулювання, інституціональне забезпечення, інноваційна модернізація.

Постановка проблеми. Основним рушієм розвитку в умовах глобалізації є використання інновацій у конкурентній боротьбі національних економік з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності. Реалізація цієї мети може бути забезпечена лише шляхом глибокого технічного переозброєння науково-технічного та виробничого потенціалу, яке потребує активізації інвестиційної діяльності в економіці. Остання є необхідною передумовою забезпечення сталого зростання, посилення конкурентних переваг національних економік на світових ринках на основі їх модернізації та технічної реконструкції. Саме тому на сучасному етапі єдиним адекватним глобальному виклику способом розвитку світового господарства, і тим самим, підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності, є формування інноваційно-інвестиційної економіки. Проте, через відірваність в Україні фінансового капіталу від реального, а також у силу нерозвиненості механізмів міжгалузевого переливу капіталів важелі ринкового стимулювання інновацій не спрацьовують. А відтак, інновації не стають для України засобом підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів щодо фінансових методів регулювання інноваційного розвитку та розробка пропозицій з їх удосконалення у сучасних умовах системних модернізаційних перетворень в економіці. Проведення порівняльного аналізу зарубіжного досвіду державного регулювання модернізаційних трансформацій в економіці на інноваційних засадах та надання пропозицій щодо його імплементації в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значну увагу використанню фінансових методів впливу на перебіг соціально-економічних процесів у суспільстві та зокрема модернізації економіки на інноваційних заса-

дах приділяють такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як А. Вагнер, З. Варналій, А. Гальчинський, Г. Гольдштейн, В. Геєць, П. Друкер, О. Колодізев, М. Крупка, О. Лапко, Г. Менш, В. Осецький, М. Портер, О. Рогач, В. Сизоненко, Л. Федулова, С. Циганов, А. Чухно, О. Шнирков, Й. Шумпетер та інші. Ознайомлення з публікаціями, присвяченими проблематиці використання фінансового методів та інструментарію для активізації інноваційного розвитку свідчить, що особлива увага у них акцентується на практичних аспектах макро- та мікрорівня.

Водночас недостатнє теоретичне обґрунтування процесу фінансового забезпечення модернізації економіки у кризових умовах не дозволяє ефективно впливати на перебіг інноваційних процесів та отримати очікуваних результатів. Наявність низки проблем в національній економіці актуалізує потребу у дослідженні особливостей фінансового регулювання інноваційного розвитку. Залишаються недостатньо дослідженими питання, зумовлені розумінням інституційних змін у механізмі фінансового забезпечення модернізації економіки на інноваційних засадах у сучасних умовах, а також – формуванням та реалізацією нових підходів, які забезпечували б якісний рівень його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення можливостей та умов подолання кризових явищ, відновлення економічного зростання та конкурентоспроможності національної економіки вимагають розробки й реалізації комплексу заходів, що утворюють сприятливе для інновацій середовище, ініціюють інноваційну активність та регулюють інноваційний розвиток, спрямовують його на забезпечення потреб суспільства. Це обумовлює необхідність поглибленого аналізу впливу фінансових механізмів регулювання інноваційного розвитку, порів-

няння існуючих механізмів з альтернативними, втіленими у практику господарювання інноваційно розвинених країн. Наукові підходи до визнання нагальної потреби змін в системах фінансового регулювання й управління набувають особливої актуальності як з точки зору сучасних проблем розвитку економічної науки, так і в контексті інституціоналізації розробки й реалізації політико-економічних рішень у сфері фінансів, бюджетно-податкової й грошово-кредитної політики.

Інноваційна модернізація національної економіки означає якісні зміни та оновлення її господарської системи, організаційної структури, підвищення ефективності функціонування на основі вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення якості продукції та послуг, що ним надаються. У той же час ефективність модернізації економіки на інноваційних засадах в значній мірі залежить від уміння використовувати всі переваги системного підходу, суть якого полягає в тому, що кожне економічне явище розглядається та оцінюється у зв'язку з іншими, причому всі складові елементи об'єкту та процеси, що в них відбуваються, пов'язуються з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Поєднання інтересів окремих економічних суб'єктів є найважливішою проблемою, вирішення якої свідчить про результативність функціонування національної економіки в цілому [1].

На думку Н. Валінкевич, модернізацію необхідно розглядати в двох її площинах: як явище і як процес. У першому тлумаченні модернізація – це будь-які цілеспрямовані зміни в економіці країни. У другому аспекті модернізація є багатограним процесом цілого комплексу кардинальних перетворень в народному господарстві, в ході якого поєднуються економічні і організаційні проблеми, що, за умов заздалегідь прогнозованого результату, мають чітко сформульовану кінцеву мету [2, с. 62]. Інші дослідники [3], відмежовують економічну модернізацію від індустріалізації, наголошуючи, що вона, на відміну від останньої, пов'язана з глибокими економічними змінами – все більш значним поділом праці, використанням методів менеджменту та вдосконаленням технології, а також розвитком сприятливих умов для бізнесу. На кардинальні зміни, що відбулися у самому процесі модернізації, звертає увагу О. Ляховець, яка справедливо відмічає, що якщо у 30-ті роки ХХ ст. модернізація виявлялася в індустріалізації, то на сьогодні мова вже йде не про матеріальні, а про соціокультурні чинники [4, с. 35]. У сучасних умовах, в економічній науці, на зміну концепції індустріалізації прийшла концепція модернізації, яка все більш широко застосовується при вивченні становища в країнах, що розвиваються, в умовах глобалізації економіки. Водночас останні публікації Європейських інституцій засвідчують актуальність реанімації промислової політики в межах оголошеного напряму на реіндустріалізацію [5].

Модернізація економіки на інноваційних засадах як об'єкт фінансового регулювання дотепер стає важливою складовою стратегії розвитку України, на чому наголошують провідні вчені країни. Інституціональне наукове підґрунтя не тільки закладає підвалини цілісного і адекватного сприйняття змін, але й визначає наповнення дедуктивних висновків конкретними фактами, в яких здійснюється формування і розвиток фінансових механізмів регулювання й управління інноваційним розвитком. Необхідність удосконалення фінансових методів регулювання інноваційної сфері визнають як прихильники посилення ролі держави в економіці, так і прихильники ринкового саморегулювання господарських процесів. Тому така мета державної політики, як підтримка і розви-

ток інноваційного підприємництва засобами фінансового регулювання повинна позитивно впливати на економічне зростання, підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників як на внутрішньому так і на світовому ринках [6, с. 115; 7].

Теоретичні школи по різному розглядають питання створення ефективних механізмів фінансового регулювання інноваційного розвитку, структурних зрушень в національній системі господарювання. В сучасних умовах вплив фінансових механізмів регулювання розглядають з двох протилежних позицій. Згідно з першою, в системі регулювання відбувається перехід від обмеження і контролю за рухом фінансових та інвестиційних потоків до стимулювання діяльності інститутів фінансової системи і інвесторів. Друга позиція – розвиток фінансових механізмів регулювання інноваційної сфери полягає в розширенні ринкових важелів впливу, зняття бар'єрів на шляху руху капіталів, сприянні формуванню однорідних для всіх сфер економіки умов переміщення капіталу. При цьому відмінності в темпах зростання продуктивності праці під впливом технологічних нововведень в різних галузях економіки змінює відносний рівень цін та призводить до значних відмінностей в темпах зростання обсягів виробництва. Тим самим в результаті інноваційного розвитку виникають нові сектори економіки [8; 9].

Представники кейнсіанської наукової школи у своїх дослідженнях безпосередньо не розглядали вплив фінансів на розвиток інноваційної сфери. Але на макроекономічному рівні довели, що зміна грошової пропозиції обумовлює зміну норми позичкового відсотка, що впливає на граничну ефективність капіталовкладень, а отже, на обсяг інвестицій. Зміна інвестиційних витрат на оновлення основного капіталу призводить до зміни сукупного попиту в тому числі і на інновації, що впливає на обсяг національного виробництва. Головними шляхами підвищення темпів економічного розвитку вбачалось використання засобів економічної динаміки та активізації споживчого попиту. Введення динамічного фактору в моделі макроекономічної рівноваги обумовило появу підходів щодо доцільності та ефективності державного фінансового регулювання. Так, у моделі Хікса-Хансена було проаналізовано вплив бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики на інвестиції, а у моделі Манделла-Флемінга було введено фактор міжнародних зв'язків, що означало зняття деяких обмежень, притаманних моделям макроекономічної рівноваги, і передусім припущення про «закритість» економічної системи [4].

Українські дослідники, наприклад, О. Колодзєв у своїх наукових працях доводить, що вирішення проблеми модернізації економіки на інноваційних засадах є неможливим без формування ефективної системи фінансового забезпечення та стимулювання. Під фінансовим забезпеченням інноваційної модернізації він пропонує розуміти сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки в умовах глобального розвитку [10, с. 114].

Найпоширенішим в економічній літературі є визначення фінансового забезпечення інноваційного розвитку як комплексу методів та інструментів впливу на інноваційну діяльність, що реалізується в різних формах через відповідну систему фінансування. При цьому, Г. Возняк вважає, що фінансове забезпечення інноваційної діяльності передбачає реалізацію заходів із залучення необхідного обсягу фінансових ресурсів для фінансування

нововведень у сфері підприємництва. Основним завданням фінансового забезпечення є прийняття рішень щодо визначення джерел ресурсів фінансування інноваційної діяльності, формування необхідних їх обсягів та оптимізації [11, с. 22].

В умовах посилення глобальної конкуренції модернізація української економіки на засадах інноваційного розвитку, на думку окремих дослідників [12], має забезпечуватися комплексним застосуванням усіх доступних важелів економічної політики, і насамперед фінансових, та запобіганням конфлікту між їхніми впливами і вирішенням стратегічних і поточних завдань структурних перетворень. Т. Затонацька звертає також увагу на те, що ефективна взаємодія науково-дослідної діяльності та виробничого сектору економіки в контексті державно-приватного партнерства за необхідного фінансування дасть змогу швидко модернізувати національні підприємства, що вплине на підвищення рівня та якості життя [9, с. 8].

Відсутність дієвих механізмів фінансової підтримки інноваційної діяльності ускладнює процес перетворення унікальних ідей на конкурентоздатний продукт, а відтак, – автоматично відсторонює від інноваційної діяльності значний відсоток інноваційних підприємств, що не здатні до самофінансування. Дане питання є особливо актуальним в умовах циклічності фінансової кризи, що породжує значні сумніви та невпевненість у основних джерелах та суб'єктах фінансування інноваційної діяльності, а саме: державному секторі (державних цільових фондах та інноваційних підприємствах державного значення), бізнес-секторі (приватних підприємствах, «бізнес-ангелах», венчурних фондах тощо), науковому секторі (науково-дослідних центрах та товариствах, вищих навчальних закладах освіти, академіях наук тощо) та приватному (некомерційному) секторі.

У світовій практиці підтримка інноваційного розвитку з боку держави здійснюється за допомогою прямих та непрямих (фіскальних) методів впливу. Окрім безпосереднього державного фінансування, на сьогодні відомий ряд альтернативних методів та інструментів фінансової підтримки та стимулювання інноваційної діяльності, що використовуються в розвинених країнах і які, здебільшого, реалізуються через бюджетно-податкову систему. Зауважимо, що сукупність бюджетних та податкових інструментів доцільно розглядати у взаємозв'язку як складову системи фінансового регулювання, інноваційної діяльності зокрема [13; 14].

Прямі методи державної підтримки бувають переважно двох форм: адміністративно-відомчої і програмно-цільової. Перша форма полягає у прямому дотаційному фінансуванні на підставі чинного законодавства. Друга форма прямої державної підтримки інноваційної діяльності передбачає використання цільових програм. За цільовими програмами розвиваються контрактні і субпідрядні системи, технопаркові структури, венчурне підприємство тощо. Непрямі методи спрямовані на створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату і стимулювання новаторства. До таких методів передусім належать податкові та кредитні пільги, страхування інноваційних ризиків. Серед податкових пільг, що їх надають малому та середньому бізнесу (МСБ), найпоширеніші такі: 1) прогресивне оподаткування прибутку; 2) звільнення від сплати податку на прибуток протягом певного часу; 3) оподаткування прибутку за зниженими ставками.

Цікавою є практика використання податкових пільг у США. Тут головна ставка податку на прибуток – 34%. Однак за перші 50 тис. дол. США оподаткованого доходу корпорація виплачує 15%, за наступні 25 тис. дол. – 25%,

а на суму, що залишилась, – 34%. Крім того, на доходи в межах від 100 до 335 тис. дол. запроваджено додатковий збір у розмірі 5%. Таке прогресивне оподаткування має стимулювальне значення для підприємств малого та середнього бізнесу, які здійснюють інноваційну діяльність [14].

У розвинених країнах використовують також різноманітні податкові пільги щодо стимулювання НДДКР. Зокрема, у Японії промислові компанії мають право зменшення податку на прибуток у розмірі, що дорівнює 7% інвестицій у передову техніку та технологію. У Канаді аналогічна знижка коливається від 7 до 20%. В Англії компанії дозволено використовувати близько 10% корпоративного податку для раніше обумовлених законом інвестицій. Пільги у вигляді податкового кредиту широко використовують стосовно витрат підприємництва на НДДКР. Наприклад, американським фірмам надано право вираховувати з податку на прибуток до 20% їхніх витрат для фінансування фундаментальних наукових досліджень. Податковими пільгами підтримується розвиток НДДКР у багатьох країнах ЄС, Австралії, Канаді, США, Японії тощо. В Португалії, Франції та Нідерландах пріоритет надається саме малим та середнім компаніям. Водночас індекс податкового стимулювання порівняно низький у США та Словаччині. Податкові стимули є основною формою фіскальної підтримки інноваційної діяльності підприємств в Австралії (81,8% загальних обсягів державної фінансової підтримки), Канаді (85%), Нідерландах (87%) [13].

Крім того, податкові пільги можуть надаватись суб'єктам інноваційного бізнесу у формі податкового списання (зменшення оподаткованого доходу) та податкового кредиту (зменшення суми податкового зобов'язання). В Канаді, Великій Британії, Австралії, Ірландії, Іспанії, Італії, Туреччині та Франції розмір податкового кредиту залежить від обсягів витрат на НДДКР. Так, у Великій Британії розмір податкового кредиту становить 150% для малих та середніх підприємств та 100% для великих, в Канаді цей показник становить 10-25%, в Ірландії – 20% [8, с. 135].

Система податкового стимулювання розвитку інноваційного підприємництва в економічно розвинених країнах охоплює також амортизаційні пільги, пільги щодо стимулювання НДДКР, пільги щодо формування резервних фондів, податкові кредити тощо. Особливо вагомими є пільги амортизаційні – важливий засіб державного регулювання НТП, впровадження нововведень та оновлення основного капіталу. Наприклад, пільговий режим амортизаційних списань дає змогу малому та середньому бізнесу Німеччини провадити інноваційний процес, модернізацію виробництва. На частку амортизаційних списань тут припадає близько 66% усіх капіталовкладень, на реінвестицію доходів – 27%, а на зовнішні джерела фінансування – 7%. З метою стимулювання МСБ в Німеччині діє особлива амортизаційна ставка в розмірі 20% витрат на придбання рухомого майна. Крім того, є спеціальні норми амортизаційних відрахувань, які застосовують до всіх інвестицій, спрямованих на створення нових робочих місць, охорони навколишнього середовища, випуск технічно передової продукції експортних поставок. Вкладені кошти списують протягом трьох років: у перший рік амортизують 50% основного капіталу, у другий – 30%, у третій – 20%. Методи прискореної амортизації широко використовують у Японії та Швеції: на підставі даних бухгалтерського обліку та запланованих норм списання [9]. Загалом значна кількість країн використовують податкове стимулювання інноваційної діяльності. Зазначене стосується як вже розвинених країн, так і країн, що тільки розвиваються, проте і перші, і другі прагнуть до переходу

їхніх економік на інноваційний тип розвитку, процес чого намагаються інтенсифікувати через податкове стимулювання інноваційної діяльності своїх підприємств.

Дієвими засобами державної фінансової політики стимулювання інноваційного бізнесу в зарубіжних країнах є реалізація державних цільових кредитних програм (ДЦКП), гарантування позик, надання субсидій та дотацій на цілі науково-технічного розвитку тощо. Наприклад, в Англії діє система конкурсної державної допомоги для найважливіших інвестиційних проектів вартістю не менше 0,5 млн фунтів стерлінгів. Можна навести чимало прикладів підтримки ДЦКП урядами багатьох інших країн [7; 13]. Ефективною формою фінансової допомоги інноваційному бізнесу в розвинених країнах є гарантування державою позик. Зокрема, адміністрація малого бізнесу (АМБ) США 90% усієї фінансової допомоги надає у формі гарантованих позик (гарантія – до 90% суми позики, однак не більше 500 тис. дол. США). Середній розмір гарантованих позик становить 175 тис. дол. США, а термін – близько восьми років (з фінансуванням капітального будівництва – до 20 років).

Гарантії при реалізації комерційних кредитів, лізингових контрактів і венчурного фінансування, позик малим підприємствам передбачені урядами ФРН, Канади, Великобританії. Ще одним важливим методом фінансової допомоги держави є пільгове кредитування інноваційного підприємництва. Наприклад, у Франції поширені такі види пільгових позик: позики, які повертають у разі успіху, і позики з пільговими процентами. Подібну підтримку малим підприємствам надають уряди Німеччини, Японії, Італії тощо. Так, кредити у рамках «Програми відродження Європи» надаються під 6% для придбання устаткування – на 10 років, для будівництва – на 15 років. В Італії МП можуть отримати позичку на 10 років під 3-5% річних за ринкового курсу 15%. При достроковій сплаті кредиту сума позики зменшується на 20-30% [15].

Для практики удосконалення фінансових методів і інструментів регулювання інноваційної модернізації розвитку економіки це означає необхідність, по-перше, розширення інструментарію податково-бюджетної і грошово-кредитної політики, і, по-друге, необхідність проведення індустріальної політики з використанням механізмів стимулювання споживчого та інвестиційного попиту як вирішального фактору структурних змін. Водночас діюча практика фінансового регулювання в Україні свідчить, що найбільш поширеними механізмами регулювання інноваційного розвитку є також пряме державне фінансування та податкове стимулювання [16].

Імплементация досвіду розвинених країн у господарську практику України дасть можливість не допустити тих помилок, що мали місце у процесі їхньої апробації. При цьому у вітчизняних умовах доцільно використовувати елементи досвіду тих країн, що є близькими Україні за соціально-економічним характером розвитку та історичними аспектами формування ринкової економіки. На наш погляд, з точки зору інноваційного розвитку, Україна дещо «нагадує» Польщу, Румунію, Угорщину та Хорватію в період їх вступу до ЄС, відтак доцільно розглянути досвід фінансового регулювання інноваційної активності підприємницьких структур зокрема в цих країнах.

Так, у Польщі, Словаччині та Чехії визначальну роль у розвитку інновацій займає державне регулювання. Ефективність цього регулювання демонструють дослідження інноваційної активності Європейського Союзу. Так, згідно з даними Євростату за рівнем інноваційного розвитку серед країн-членів ЄС у 2018 р., Словаччина, Чехія, Угорщина займають лідируючі позиції, а Польща

та Румунія отримали результат нижче середнього. Дослідники вказують, що в Чехії змінюється структура доходів бюджету, зокрема зменшується податковий тягар корпоративного сектора. Ефективна ставка оподаткування доходів капіталу в Чехії відчутно нижча, ніж в Україні. За інших рівних умов, цей фактор має заохочувати інвестиції [17].

Зазначимо, що інноваційний розвиток характеризується доволі низькою еластичністю щодо макроекономічних регулюючих впливів із боку держави. Це стосується передусім сили впливу грошово-кредитних регуляторів, механізмів та інструментів бюджетно-податкової політики, фінансових важелів формування мотивів економічної поведінки суб'єктів інноваційного процесу. За визнанням багатьох учених, діюча система оподаткування, бюджетна, амортизаційна, валютна, інвестиційна та грошово-кредитна політика є малоефективними і блокують інноваційну активність [6; 16; 18].

Якщо податкові пільги та бюджетне фінансування фундаментальної науки, освіти ще здатні справляти незначний позитивний вплив на інноваційну орієнтованість економіки, то сучасна грошово-кредитна політика, по суті, не здатна виконувати в повній мірі свої регулюючі функції. Запобігання інфляції вимагає від органів регулювання грошово-кредитної системи (НБУ, Мінфін України) твердої монетарної політики. В її основі знаходяться обмеження приросту грошової маси і намагання забезпечити стійкість національної валюти. Зрозуміло, що така політика обумовлює високий рівень банківського кредиту, обмежує ефективність формування інвестиційних ресурсів. Водночас розвинені країни формують грошову базу під бюджетні завдання, а переважну частину фінансування наукові й технологічні парки розвинених країн Європи одержують від держави.

Теоретично в умовах досконалого ринку, рівних ставок оподаткування різних фінансових інструментів і відсутності регулюючих заходів будь-яка форма фінансування інноваційного підприємництва не повинна суттєво впливати на результати їх діяльності і рентабельності. Проте в реальних умовах підприємства досить часто стикаються з різноманітними ризиками, що обумовлює певну ієрархію форм і джерел фінансування, в тому числі з використанням фінансових інструментів ринку цінних паперів.

На практиці не лише великі, а й малі і середні підприємства вдаються до різноманітних джерел зовнішнього інвестування, в тому числі до банківського кредитування, залученню коштів на фінансових ринках, використанню ризикових капіталів (венчурних фондів) тощо. Остаточний вибір джерел фінансування інноваційної діяльності залежить від організаційно-правової форми і розміру підприємства, природи його ризиків, галузі і сфери діяльності, технологічних особливостей виробництва, специфіки продукції, яка випускається, характеру державного регулювання і оподаткування бізнесу, зв'язків з ринками та інших факторів впливу.

Вдале проведення технічного та технологічного переозброєння будь-якого виробництва, а також впровадження сучасних інноваційних технологій, як одного з основних факторів підвищення конкурентоспроможності національної економіки, потребує значних інвестицій. Обсяг інвестицій, необхідних для фінансування лише першочергових інвестиційно-інноваційних програм в Україні, які далі дадуть мультиплікативний ефект, оцінюються експертами приблизно в 50-60 млрд. дол. США. Що ж стосується ресурсу, який має підтримувати інноваційну діяльність, то для цього, на думку економістів потрібно не менше 5-10% ВВП щороку [18].

Інвестиції в інноваційному процесі є одним із основних факторів. Успіх інноваційної діяльності багато в чому залежить від достатності ресурсного забезпечення, в тому числі і від інвестиційного забезпечення. Саме від успішності залучення останніх, у кінцевому підсумку, і залежить інноваційна діяльність. Однак, при цьому постають питання, а саме: про джерела фінансових ресурсів, про інструменти їх залучення та про умови, за яких таке залучення відбудеться в достатніх обсягах. Інноваційна діяльність, як правило, характеризується досить високим рівнем невизначеності і ризику, а тому важливими принципами системи фінансування інновацій є: багатогранність джерел, гнучкість і адаптивність до швидко змінюваного, турбулентного середовища інноваційних процесів [15].

В умовах негативного впливу глобальної економічної нестабільності винятково важливого значення набуває визначення пріоритетів фінансового забезпечення модернізації економіки на інноваційних засадах. Так, можливість надання кредитів та бюджетних інвестицій на розробку і реалізацію інновацій обмежені можливостями частини доходної бюджетної системи. Останнім часом фінансування інноваційної діяльності не перевищує 1% ВВП, тоді як за критерієм ЄС на інноваційний розвиток має витратитися не менше 2,5% ВВП. Обмежені можливості держави стосовно підтримки впровадження інновацій у поєднанні з намаганням стимулювати з бюджету інновації у всіх галузях призвели до розпорошення й без того мізерної ресурсної бази. Крім того, слід враховувати, що згідно поширеного міжнародного класифікатора, до категорії високотехнологічних відносяться товари, у вартості яких витрати на НДДКР становлять не менше 3,5%, якщо цей показник знаходиться в межах 3,5-8,5%, то товари відносяться до категорії «техніки високої якості», а якщо перевищує 8,5%, то вони вважаються «технікою вищої якості» [8; 9].

Статистичні дані показують, що протягом тривалого періоду основним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємств залишаються власні кошти, частка яких становить близько 2/3 загальної суми фінансування. Але неефективне й безсистемне використання амортизаційних фондів, низький рівень капіталізації прибутків та обмеженість податкових та кредитних стимулів не дозволяють створити необхідні умови для проведення модернізації національної економіки на інноваційних засадах. Сучасна практика надання кредитів інноваційно активним підприємствам в Україні, які потребують коштів під інвестиційні проекти, свідчить про розбіжність інтересів реального сектору економіки і банківських установ. Кредити надаються під відсотки, які у більшості випадків перевищують закладені в інвестиційному проекті норми

рентабельності з урахуванням ризиків і довготривалості інноваційних технологічних розробок [1; 6; 11].

Тому пріоритетом фінансування інновацій повинен стати не відомчий підхід, а подібна до таких країн як Франція, Великобританія, США, Німеччина, Швеція модель єдиного фінансування для усього циклу «наука – техніка – виробництво». Це створює сприятливі умови для реалізації інноваційної стадії, забезпечує координацію дій різних учасників інноваційного процесу визначає ефективність НДДКР, віддачу від інвестицій тощо. З метою підвищення ефективності фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні доцільно розвивати за прикладом багатьох країн ЄС мережу центрів, міжрегіональних та міжнародних науково-дослідних і інноваційних центрів.

Висновки. Таким чином, модернізації економіки України на інноваційних засадах сприятиме послідовність та виваженість узгоджених дій державних, ринкових і суспільних інститутів спрямованих на забезпечення необхідними фінансовими ресурсами, створення умов для розробки і реалізації сучасних технологій, знань, здібностей і вмінь людини. Інноваційна діяльність в Україні повинна стати пріоритетною, економічною і гнучкою. Вагомий вплив на результативність моделі інноваційного розвитку має фінансово-кредитний механізм регулювання нововведень як на макро-, так і на мікрорівні. Державна фінансова підтримка у прямих і непрямій формах є важливою складовою інноваційної модернізації економіки. При цьому, головними напрямками фінансової підтримки структурних трансформацій в економіці повинні стати система податкових пільг, надання державних гарантій по інвестиційних кредитах для малого та середнього інноваційного бізнесу, державна політика прискореної амортизації основного капіталу. Необхідно створення інноваційних фондів, спеціалізованих фінансових інститутів для стимулювання надання ними пільгових позик підприємцям і новаторам, заохочення системи пільгового страхування ризиків інноваційного підприємництва. Створення сприятливих умов доступу суб'єктів господарювання до диверсифікованих джерел фінансування інноваційної діяльності повинно відбуватися за одночасного застосування широкого спектру фінансових механізмів і інструментів контролю та відповідальності за цільовим використанням залучених коштів. Всестороннє використання фінансово-кредитних важелів для підтримки державою структурних перетворень в інноваційній сфері, підтримки і сприяння розвитку підприємництва в Україні дозволить підвищити конкурентоспроможність національної економіки на світових ринках.

Список використаних джерел:

1. Циганов С.А., Сизоненко В.О. Інноваційна модернізація економіки як основа реалізації національних економічних інтересів. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій»*. 2015. Випуск 4. С. 101–108.
2. Валінкевич Н.В. Концептуальні основи впровадження економічної модернізації підприємств у ринкових умовах господарювання. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 1(45). С. 61–63.
3. Решетило В.П., Островський І.А. Глобальні виклики структурної модернізації економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 23. С. 38–43.
4. Ляховець О.О. Витоки теорії модернізації та її місце в економічній науці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 10. С. 34–36.
5. European Business Association. URL: <http://eba.com.ua>
6. Геєць В.М. Модернізація в системі «суспільство-держава-економіка». *Європейська економіка України*. 2014. № 2. С. 111–124.
7. Андрійчук Ю.А. Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. Випуск 776. С. 340–346.
8. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку України: монографія / за ред. М.І. Дибі, О.М. Юркевич. Київ : КНЕУ, 2013. 425 с.
9. Затонацька Т.Г. Фінансування науково-технологічної сфери шляхом державно-приватного партнерства. *Наукові праці НДФІ*. 2014. № 1(66). С. 3–11.

10. Колодізев О.М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки : монографія. Харків : ВД ІНЖЕК, 2009. 278 с.
11. Возняк Г.В. Забезпечення інноваційного зростання економіки регіону шляхом ефективного використання фінансового потенціалу реального сектора. *Вісник Університету банківської справи*. 2016. № 1. С. 19–24.
12. Сіденко В.Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 1. С. 1–30.
13. Lundval B.A. National Systems of Innovations – Towards a Theory of innovation and Interactive Learning. London : Pinter Publishers, 2016. 315 p.
14. Freeman C. The Economics of Industrial Innovation / by C. Freeman, L. Soete. London and Washington: Pinter Publishers, 2017. 570 p.
15. Netson R. National Innovative Systems: Pre-conditions and Mechanisms of Functioning / R. Netson. Lessonform Japan. London : Pinter Publishers, 2016. 355 p.
16. Єфіменко Т.І. Фіскальний простір антикризового регулювання. Київ : ДНУ «Академія фінансового управління», 2012. 332 с.
17. Eurostat (2018). Enterprises by type of innovation. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
18. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / За заг. ред. В.М. Геєця та ін.; Київ : НАН України, 2015. 336 с.

ФИНАНСОВЫЕ МЕТОДЫ ВЛИЯНИЯ НА ИННОВАЦИОННУЮ МОДЕРНИЗАЦИЮ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО ОПЫТА

Аннотация. В статье исследуются объективные предпосылки и закономерности проведения трансформационных изменений в экономике различных стран мира на инновационных принципах. Обосновано, что развитие инновационной модернизации экономики должно быть одним из главных приоритетов системы государственного регулирования. Проанализирован опыт развитых стран мира относительно использования финансовых методов и инструментов для активизации инновационной деятельности и проведения НИОКР. Обосновано, необходимость имплементации этого опыта в Украине для обеспечения модернизации экономики через использование различных налоговых льгот, ускоренной амортизации основного капитала, дешевых кредитов и т. п. Доказано, что разработка и реализация финансовых методов регулирования в механизме инновационной модернизации экономики должна учитывать особенности и структуру отечественной экономики, глубину глобализационных изменений и степень развития финансовых институтов. Направленность финансовых методов регулирования на проведение модернизации экономики предусматривает концентрацию, распределение и перераспределение финансово-экономических ресурсов, переориентацию экономики на инновационную модель развития. Определены приоритетные направления и разработаны рекомендации относительно совершенствования институциональных основ финансовой политики в условиях инновационной модернизации экономики Украины. Среди наиболее весомых направлений выделено: поиск новых источников и увеличение объемов финансирования инновационного развития, улучшения действенности влияния финансовых инструментов на темпы экономического роста, увеличение доли высокотехнологического сектора экономики и т. п.

Ключевые слова: инновационная деятельность, финансовые методы регулирования, институциональное обеспечение, инновационная модернизация.

FINANCIAL METHODS OF INFLUENCE ON INNOVATIVE MODERNIZATION OF ECONOMY IN THE CONTEXT OF THE WORLD EXPERIENCE

Summary. These article is about the objective preconditions and regularities of conducting transformational changes in the economy of different countries of the world on innovative basis. It is substantiated, that the development of innovative modernization of the economy should be one of the main means system of state regulation itself. The experience of developed countries of the world had analyzed with regard to the use of financial methods and tools for activating innovation and conducting R & D. It substantiated, that the necessity of implementation of this experience in Ukraine in order to ensure modernization of the economy through introduction of various tax privileges, accelerated depreciation of fixed capital, cheap loans, etc.. It had proved, that the development and implementation of financial regulation methods in the mechanism of innovation modernization of the economy should take into account the features and structure of the domestic economy, the depth of globalization transformations and the degree of development of financial institutions. The focus of financial regulatory methods for modernizing the economy involves the concentration, distribution and redistribution of financial and economic resources, reorientation of the economy towards an innovative model of development. The priority directions had determined and recommendations had developed on improving the institutional foundations of financial policy in the context of innovative modernization of the Ukrainian economy. Among the most important areas are the following: the search for new sources and increase of financing of innovative development, improvement of the effectiveness of the influence of financial instruments on the rate of economic growth, the growth of the share of high-tech component of the economy, etc.

Key words: innovative activity, financial methods of regulation, institutional provision, innovative modernization.

Буздиган М. О.
аспірант кафедри економіки підприємства
та організації підприємницької діяльності
Одеського національного економічного університету

Buzdyhan Mariia
PhD Student of Business Economics
and Entrepreneurship Organization Department
Odessa National Economic University

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу машинобудівної галузі України, а саме підприємств із виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань. Визначено тенденцію розвитку промисловості. Зазначені та проаналізовані галузі промисловості, що найбільше впливають на її розвиток. Проведений аналіз сучасного стану машинобудівної галузі, виявлено проблемні місця та сформульовано основні перспективи розвитку машинобудівних підприємств. Детально освітлені основні економічні показники підприємств із виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань. Наведені причини зниження показників діяльності у 2014 році та подальшого їх зростання. Виявлений вид промислової продукції, який користується найбільшим попитом. Запропоновано покращити стан діяльності цих підприємств за рахунок підвищення рівня ділової активності.

Ключові слова: промисловість, машинобудування, аналіз стану, інновації, ділова активність.

Постановка проблеми. Промисловість України формує понад 25% ВВП, забезпечує роботою приблизно 30% населення України і займає друге місце за реалізацією продукції серед усіх видів економічної діяльності після оптової та роздрібної торгівлі. Промислове виробництво дає майже третину загальної доданої вартості та близько половини експортної продукції. Темпи зростання, рівень розвитку й структура промисловості є важливими показниками кількісної та якісної характеристики народного господарства й життєвого рівня населення.

Третє місце за вартістю реалізованої продукції у промисловості займає машинобудування. Рівень розвитку машинобудівної галузі і характер її розміщення в країні не відповідають сучасним вимогам. Вона характеризується насамперед незадовільною організацією виробництва і його технічного оснащення, низькою рентабельністю, слабкою інноваційною активністю, браком фінансування та інвестицій. Якісно новий стан і рівень машинобудування може забезпечити лише завдяки впровадженню ефективних та дієвих заходів боротьби з проблемами її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних учених, а саме В.Г. Герасимчук [1], В.Л. Дикань [2], Б.М. Данилішин [3] та інші, приділяють увагу сучасному стану та розвитку машинобудівної галузі. Проте в умовах стрімкого науково-технічного прогресу, появи нових видів продукції, укріплення позицій на міжнародній арені необхідний подальший більш детальний огляд нових невирішених проблем.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині вітчизняне машинобудування значно відстає від розвитку інших країн світу. Погляди вчених на її розвиток здебільшого стосуються галузі взагалі, а не окремих підприємств, що входять до її складу. А для покращення ситуації у машинобудівному комплексі необхідно розуміти, в яких аспектах діяльності підприємств є проблеми, які потребують вирішення. Показником, який комплексно проаналізує їхній внутрішній потенціал, є ділова активність підприємств, оцінивши рівень якої, можна віднайти резерви розвитку машинобудівної галузі країни.

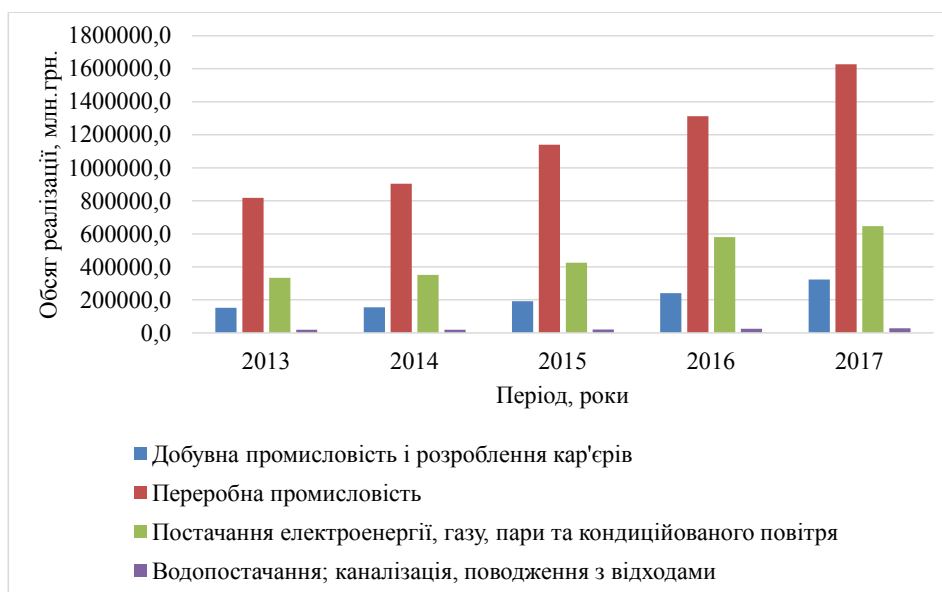
Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз основних економічних показників підприємств машинобудівної галузі та розроблення рекомендацій з приводу їх покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз основних показників розвитку промисловості України за 2013–2017 роки на основі інформації, наданої Державним комітетом статистики України [4], дав змогу дійти висновку, що з 2013 до 2017 рік спостерігалось постійне зростання обсягу реалізації продукції промислових підприємств. Відкриття нових підприємств, диверсифікація ринків збуту та сприятлива зовнішня кон'юнктура компенсували негативний вплив від припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей («транспортна блокада»). Це дало змогу за підсумком 2017 року зберегти позитивну динаміку у промисловості [5, с. 8].

Незважаючи на те, що продукція реалізовувалася переважно на території України, 2017 рік характеризувався значним покращенням зовнішньоекономічної кон'юнктури на основну продукцію українського експорту. Розширення інтеграційних процесів з європейським співтовариством у поєднанні з покращенням зовнішньоекономічної кон'юнктури дали змогу у 2017 році отримати зростання обсягів експорту. Загалом торгівля з країнами ЄС займає перше місце в географічному розрізі зовнішньої торгівлі України з країнами – основними торговельними партнерами (за даними Держстату за 2017 року частка експорту товарів до країн ЄС становила 40,5% від загального обсягу експорту товарів) [5, с. 23].

Питома вага реалізованої продукції на території України галузей промисловості в загальному розподілі обсягу реалізованої промислової продукції за видами діяльності показана на рис. 1.

Загалом у 2017 році відбулися структурні зміни у промисловому виробництві на користь збільшення частки переробної промисловості, у т.ч. галузей інвестиційного спрямування (машинобудування, виробництва будматеріалів, окремої металопродукції тощо) у відповідь як на збільшення внутрішнього попиту на інвестиційну продукцію з високою доданою вартістю з боку суміжних галузей, так

Рис. 1. Питова вага реалізованої продукції промисловості України за видами діяльності за 2013-2017 рр.

Джерело: побудовано автором

і збільшення зовнішнього попиту. Частка переробної промисловості у структурі реалізації промислової продукції у 2017 році становила 65% порівняно з 60,8% у 2016 році [5, с. 22]. Друге місце посідає постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонування повітря. На третю позицію вийшла добувна промисловість. Та останнє четверте місце серед основних видів діяльності посідає водопостачання, каналізація, поводження з відходами.

Проаналізуємо більш детально види діяльності, які входять до переробної промисловості (рис. 2).

Таким чином, найбільша частка в обсязі реалізованої продукції переробної промисловості у 2017 році припадає на виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів. Друге місце посідає металургійна промисловість. На третю позицію вийшло машинобудування.

Рис. 2. Обсяг реалізації продукції переробної промисловості за видами діяльності за 2013–2017 рр.

Джерело: побудовано автором

За 5 років обсяг реалізації продукції переробної промисловості взагалі і кожної її складової частини поступово зростає. Насамперед це може свідчити про приховані інфляційні процеси і не завжди виправдане підвищення цін, особливо враховуючи малу працевіємкість продукції переробної промисловості та значну матеріало- та енергоємність останньої [6, с. 29]. У наш час перед вітчизняними підприємствами машинобудівної галузі постали проблеми, які потребують найшвидшого розв'язання, наприклад, залучення інвестицій та підвищення рівня конкурентоспроможності, збут продукції, впровадження нових технологій та інше.

Впродовж 2013–2017 років у середньому окреслилася позитивна тенденція економічного розвитку машинобудівної галузі. Машинобудування забезпечило найбільший внесок у зростання переробної промисловості й було, у тому числі, підтримане зростанням внутрішнього попиту за рахунок покращення фінансових можливостей вітчизняних підприємств (зокрема, оновлення рухомого складу залізниці), зростання обсягів нових замовлень (у т.ч. державних замовлень для ОПК), проведення реконструкції виробничих потужностей та зовнішнього попиту [5, с. 22].

Протягом 2017 року за активної участі Мінекономрозвитку здійснювалася підтримка українських виробників, а саме:

- звільнено від оподаткування імпортні комплектуючі для літаків, затверджено порядок, за яким підприємства літакобудування використовують вивільнені кошти;

- вперше сформовано перелік вітчизняної сільськогосподарської техніки та обладнання, вартість яких частково компенсується сільгосптоваровиробникам за рахунок бюджетних коштів;

- збільшено обов'язковий авансовий платіж за поставки тролейбусів, автобусів, електробусів та трамваїв з 30% до 70%;

- розроблено проект Стратегії відродження українського авіабудування на період до 2022 року;

- проводилася робота щодо створення виробничих кластерів на території України [5, с. 22].

Саме тому виробництво машинобудівної продукції у 2017 р. зросло на 7,7%, а реалізація – на 28% порівняно з відповідним періодом 2016 р., насамперед за рахунок виробництва автотранспортних засобів (залізничних локомотивів та рухомого складу). Високі темпи зростання у цих видах діяльності відображали виконання військових

замовлень та стійкий попит на оновлення та модернізацію рухомого складу з боку ПАТ «Укрзалізниця» [7]. Великий попит також складається на машини та устаткування, не віднесені до інших угруповань, зокрема, 35% від обсягу виробництва продукції машинобудування у 2017 році. До них належать машини й устаткування загального та спеціального призначення, що обслуговують сільське та лісове господарство, добувну, харчову промисловість, будівництво та інше. Обсяг реалізації цієї групи товарів також зростає з кожним роком.

Поглиблений аналіз стану галузі машинобудування проведемо на показниках діяльності саме машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань. Серед них більш детально розглянемо галузь із виробництва промислового холодильного та вентиляційного обладнання. Підприємства цієї галузі виробляють різну за асортиментом продукцію, зокрема теплообмінники, установки для кондиціонування повітря, холодильні вітрини, вентилятори тощо.

Отже, аналізуючи дані табл. 1, можна дійти висновку, що за період 2014–2017 років відбулося зростання індексу промислової продукції до 107,9, зростання рентабельності операційної діяльності промислових підприємств на 12,2%, зменшилася частка збиткових підприємств на 13,7%, завантаженість виробничими потужностями зросла до 64,4%, збільшилася кількість нових замовлень на 50 439,5 млн. грн., що дозволило забезпечити підприємства безперервною роботою на 4 місяці.

Загальна динаміка основних показників діяльності галузі протягом 2013–2017 рр. вказує на залежність галузі від впливу негативних факторів зовнішнього середовища, як міжнародних, так і в межах країни та виявляє слабкі місця машинобудування України. Зокрема, спад показників діяльності галузі виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань в 2014 р. пояснюється, насамперед: втратою ринків збуту продукції українськими виробниками; зменшенням внутрішнього і зовнішнього попиту; зменшенням грошових надходжень внаслідок того, що більша кількість замовників зменшили свою платоспроможність; недостатнім рівнем власних обігових коштів, труднощами з одержанням кредитів і, як наслідок, втратою споживачів через неможливість виконання договірних зобов'язань у визначені терміни; політичною нестабільністю в державі після революції.

Виходячи з даних табл. 2, підприємства з виробництва промислового холодильного та вентиляційного обладнання

Таблиця 1

Основні показники діяльності підприємств із виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань

	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Індекс промисловості	86,4	79,4	85,9	102	107,9
Обсяг реалізації, млн. грн.	113926,6	101924,7	115261,7	131351,8	168281,9
Відсоток реалізованої продукції машинобудування від промислової, %	8,6	7,1	6,5	6,1	6,4
Рівень рентабельності опер. д-ті, %	6,6	-2,4	3,4	8	9,8
Фін результат, млн. грн.	2768,6	-22380,2	-15374	-732,2	6119,7
Доля підприємств, що отримали прибуток, %	64,2	63,7	74	76,9	77,4
Доля підприємств, що отримали збиток, %	35,8	36,3	26	23,1	22,6
Завантаженість виробничими потужностями, %	49	45	51,4	57,2	64,4
Нові замовлення, млн. грн.	95144,8	81489,7	92177,6	99496,3	131929,2
Забезпеченість замовленнями, місяці	3,5	3	3,4	3,7	4

Джерело: побудовано автором

Виробництво промислової продукції за видами (у натуральному вираженні)

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості (НПП), одиниця вимірювання	Кількість виробленої промислової продукції (валове виробництво)				
	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Теплообмінники, шт.	29092	28275	31897	21541	14150
Обладнання для скраплювання повітря або інших газів, шт.	575	104	-	-	-
Установки для кондиціювання повітря, шт.	59630	78249	76310	78984	97732
Холодильні вітрини та прилавки з холодильним агрегатом або випарником для зберігання продуктів харчових заморожених, шт.	28983	12715	9314	6158	5819
Вироби меблеві з холодильною установкою або випарником, шт.	6183	6200	1953	1925	205
Насоси теплові, шт.	-	147	47	-	18
Інше обладнання холодильне та морозильне, шт.	229701	20641	83523	102709	127593
Обладнання й апарати для фільтрування й очищення повітря та газів, шт.	24962	19000	8488	11055	12443
Вентилятори, шт.	399166	464580	483970	584283	608493
Конденсатори та випарники до холодильного промислового устаткування, шт.	1666	616	144	94	12

Джерело: побудовано автором

здебільшого орієнтуються на виробництво вентиляторів та іншого холодильного та морозильного обладнання. Можна також простежити тенденцію падіння кількості виготовлених товарів за всіма видами продукції, окрім вентиляторів. Це можна пояснити великим попитом на такі товари для будь-яких офісних приміщень, закладів харчування, мереж роздрібною торгівлі, майстерень, лабораторій та інше. Тобто кожне промислове та побутове приміщення повинно бути обладнане системою вентиляції повітря.

Але, навіть незважаючи на великий попит на товари цієї галузі на території України, серед країн Європи Україна за вартістю виготовленої продукції займає 19 місце. Така ситуація складається через невідповідність продукції світовим нормам, що значно скорочує можливості вітчизняних підприємств на світовому ринку. Споживач, обираючи товар, орієнтується переважно на товари зарубіжного виробництва, оскільки якість продукції українського виробництва страждає через такі проблемні місця, як високий ступінь зносу основних засобів та недостатню кількість інновацій.

Важко позитивно оцінити процеси, що відбуваються у виробничо-технологічній сфері діяльності промислових підприємств. Частка застарілого устаткування в окремих галузях промисловості становить 60–70%. Вітчизняне машинобудування не забезпечує належних темпів оновлення основних засобів. У промисловості домінують відсталі технології, що приводить до невиправдано високого споживання матеріалів та енергоресурсів, яке є у 4–5 разів вищим, ніж у європейських країнах. Масштаби застосування ефективних розробок у виробництві вітчизняних підприємств є досить низькими, про що свідчить співвідношення між обсягами витрат на науково-технічну діяльність та використання результатів цього впровадження, трансформованих в інновації, у виробництво: в Україні воно становить лише 1:1,06, тоді як за кордоном таке співвідношення має сягати не менш ніж 1:10 [7].

Тобто можна сказати, що за останні 20 років Україна значно втратила свій інноваційний потенціал і відстала від країн Європи. Необхідно розробляти стратегії виходу на міжнародні ринки, шукати програми та проекти, під які можливо укладання перспективних угод. Саме інноваційна діяльність дає змогу збільшити випуск продукції для потреб і зовнішнього, і внутрішнього ринку.

Головна мета розвитку галузі виробництва промислового холодильного та вентиляційного обладнання України – задоволення внутрішнього попиту на продукцію, розширення присутності на зовнішніх ринках. Мету має бути досягнуто на основі перетворення галузі у конкурентоспроможний, ефективний, високотехнологічний і сприйнятливий до інновацій комплекс, що динамічно розвивається. А це можливо лише завдяки правильному і детальному аналізу теперішнього внутрішнього стану діяльності підприємств і виявлення аспектів, які потребують покращення й удосконалення. Одним із найбільш прийнятних показників, який здатен продемонструвати внутрішній потенціал підприємств, є їхня ділова активність, яка включає в себе виробничу, фінансову, інвестиційно-інноваційну, маркетингову та управлінську складові частини. Вона розраховується на основі показників продуктивності праці, фондо- та матеріаловіддачі, показників оборотності, рентабельності, темпів зростання показників діяльності, коефіцієнтів оновлення, вибуття та зносу основних виробничих фондів, а також показників інвестиційної та інноваційної активності. Для цього необхідно оцінити рівні кожної із складових частин ділової активності і віднайти резерви їх підвищення з метою виходу на конкурентоспроможний рівень підприємств країн Європи.

Висновки. Машинобудування відіграє визначальну роль у розвитку економіки України. Серед основних чинників, які гальмують розвиток машинобудування, слід виділити: неповну завантаженість виробничих потужностей, зниження інноваційної активності підприємств, значну зношеність основних засобів, низький попит на продукцію українського машинобудування на зовнішньому ринку. Для подолання цих проблем підприємствам необхідно визначити перспективи подальшого розвитку, розробити стратегії для досягнення поставлених цілей та заходів для підвищення конкурентоспроможності, мобілізувати фінансові ресурси для покращення їхньої діяльності в майбутньому. Слід зазначити, що аналіз ділової активності та впровадження заходів щодо її підвищення на підприємствах машинобудівної галузі України здатне істотно покращити усі показники, які характеризують не лише фінансово-господарську діяльність, але й конкурентоспроможність продукції та її частку ринку [8, с. 40].

Список використаних джерел:

1. Герасимчук В.Г., Липисієнко А.П. Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 19. Ч. 1. С. 75–79.
2. Дикань В.Л. Комплексний підхід до управління стійким розвитком підприємств машинобудування. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 11–18.
3. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / за ред. Б.М. Данилішина. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. 308 с.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Київ, 2019. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 21.03.2019).
5. Звіт про діяльність. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*. 2017. 46 с.
6. Остапюк Б.Я., Груник І.С., Легенький М.І., Легенький Ю.І. Особливості розвитку промисловості України в сучасних умовах. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 45–52.
7. Шевченко А.В. Щодо пріоритетних напрямів здійснення реформ у промисловості України, аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2017. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2762/> (дата звернення: 06.03.2019).
8. Бурій С.А., Мукомела-Михалець В.О. Управління діловою активністю машинобудівних підприємств : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2014. 183 с.

АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Аннотация. Статья посвящена анализу машиностроительной отрасли Украины, а именно предприятий по производству машин и оборудования, не отнесенных к другим группировкам. Определены тенденции развития промышленности. Указаны и проанализированы отрасли промышленности, которые наиболее влияют на ее развитие. Проведен анализ современного состояния машиностроительной отрасли, выявлены проблемные места и сформулированы основные перспективы развития машиностроительных предприятий. Подробно освещены основные экономические показатели предприятий по производству машин и оборудования, не отнесенных к другим группировкам. Приведены причины снижения показателей деятельности в 2014 году и дальнейший их рост. Обнаружен вид промышленной продукции, который пользуется наибольшим спросом. Предложено улучшить состояние деятельности этих предприятий за счет повышения уровня деловой активности.

Ключевые слова: промышленность, машиностроение, анализ состояния, инновации, деловая активность.

ANALYSIS OF ENTERPRISES ACTIVITY OF UKRAINE MACHINE-BUILDING INDUSTRY

Summary. The article is devoted to the analysis of Ukraine machine-building industry, enterprises producing machines and equipment, not attributed to other groups, in particular. The state of Ukraine socio-economic development depends on the level of the machine-building enterprises effectiveness. It is necessary to determine the problem aspects of the machine-building industry and, accordingly, to eliminate them in order to implement effective industry management as a whole and management of particular machine-building enterprises. Consequently, the study of the state and development trends of Ukraine machine-building complex is a topical issue. The following general scientific methods are used in the article: economic-statistical and comparative analysis, which allows to reveal the development trend and structural changes in Ukraine machine-building industry; graphical and tabular representation for visualization the obtained research results; abstract-logical methods for theoretical generalizations and conclusion based on the study results. It is determined the trend of industry development in the article. The industry branches that have the greatest influence on its development is shown and analyzed. The analysis of the machine-building industry current state was carried out. Its problem areas were identified and the main perspectives of the machine-building enterprises development were formulated. The main economic indicators of the enterprises producing machines and equipment, not attributed to other groups, are illuminated in details. The reasons for the activity indicators decrease in 2014 and their further growth are given. The type of industrial product that is most in demand is revealed. The reasons of low demand for Ukrainian products compared to the products of industrial producers in Europe are indicated. The effective measures to overcome identified problems in the machine-building industry are proposed. It can be considered that the significant scientific result is to shift the focus of the machine-building industry development to the enterprises internal potential, in particular, to reserves search for business activity increase.

Key words: industry, machine-building industry, state analysis, innovation, business activity.

Буй Ю. В.

асистент кафедри прикладної економіки
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Bui Julia

Assistant Professor of Applied Economics Department
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ В УМОВАХ СТАЛОГО (ЗБАЛАНСОВАНОГО) РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто особливості соціальних інновацій та охарактеризовано основні напрями їх поширення в контексті сталого (збалансованого) розвитку соціально-економічних систем на регіональному рівні. Встановлено, що розвиток та поширення соціальних інновацій в Україні доцільно розглядати з позиції євроінтеграційних процесів, оскільки концепція соціальних інновацій не є новою для світової спільноти, однак значного поширення набула за останні десятиліття. Висвітлено найбільш суттєві соціальні інновації, імplementовані у життя суспільства, котрі визначають якісну трансформацію життя суспільства та зміну його ціннісних пріоритетів. Виявлено, що генерування, продукування та поширення соціальних інновацій взаємопов'язане з економічним розвитком соціально-економічних систем різного рівня. Пріоритетними напрямками, котрі забезпечуватимуть поширення соціальних інновацій в Україні, є нормативно-правове регулювання та побудова нових форм соціальної взаємодії між державою та «зацікавленими сторонами», що генерують, продукують та поширюють соціальні інновації.

Ключові слова: інноваційна діяльність, соціальні інновації, соціальні нововведення, сталий розвиток, збалансований розвиток, інституціональна інфраструктура.

Вступ та постановка проблеми. Один із найвагоміших факторів ефективного розвитку економіки як кожної країни окремо, так і світової економічної системи загалом, пов'язаний із процесами генерування, продукування та поширення інновацій. Однак останніми роками відбулося зміщення уваги світової спільноти до розвитку екологічних та соціальних інновацій. Зміна акценту від орієнтованих, як правило, лише на фінансову вигоду інновацій до так званих «екологічних» та «нефінансових» (соціальних) інновацій зумовлена усвідомленням суспільства у потребі сталого розвитку, що передбачає збереження безпечного довкілля та досягнення соціальної справедливості для майбутніх поколінь.

Перспективи розвитку та поширення інновацій в кожній складовій частині сталого розвитку (економічній, екологічній, соціальній) незалежно від масштабу соціально-економічної системи (підприємство, регіональний, національний чи світовий рівень) базуються на цілісному системному підході державної підтримки інноваційної діяльності. Для України актуальними напрямками державної підтримки інноваційної діяльності є удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, створення державних цільових програм не тільки для великих, але й для малих і середніх підприємств, а також розвиток відповідної інфраструктури для генерування, продукування та поширення інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню соціальних інновацій на мікро-, мезо-, та макро-рівні присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, сутність, основні поняття та види соціальних інновацій розглянуто в працях Л.В. Бойко-Бойчик, О.О. Набатової, Л.І. Федулової. Потенціал та можливості використання в Україні соціальних інновацій розглянуто в працях Т.А. Заяць, соціальні інновації у форматі складників їх формування та реалізації розглядалися в працях О.В. Більської, соціальні інновації на ринку праці – І.М. Новак, управління соціальними інноваціями з позиції розвитку людського капіталу розглядали

А.В. Семикіна, І.В. Терон, соціальні інновації в контексті сільського розвитку розглянуто науковцями О.В. Качмар та О.М. Бородіною. Серед зарубіжних учених, котрі присвятили свої праці дослідженню соціальних інновацій, – Г. Мулган, Д. Доманський, А. Унчета, Х. Кастро-Спіла та Х. Фронт та ін. Поряд із проведеними дослідженнями не досить розглянуті питання особливостей поширення соціальних інновацій на регіональному рівні в контексті сталого (збалансованого) їх розвитку.

Метою цього дослідження є ідентифікація особливостей соціальних інновацій та обґрунтування основних напрямів їх поширення в умовах сталого (збалансованого) розвитку соціально-економічних систем на регіональному рівні.

Результати дослідження. Концепція соціальних інновацій не є новою для суспільства, однак значного поширення вона набула в останні десятиліття. Соціальні інновації, як правило, пов'язують із розробленням інноваційних рішень для вирішення соціальних проблем та потреб, однак визначальною особливістю соціальних інновацій є організація та взаємодія суспільства, котра спрямована на якісну зміну ціннісних пріоритетів, усталених норм, традицій та світогляду людства.

Сучасний етап формування і реалізації соціальних інновацій пов'язують з євроінтеграційними процесами, структурною трансформацією економічної системи та соціальною ефективністю державних витратків, із належним ресурсним забезпеченням нормального перебігу соціальних процесів та явищ. Першочергово соціальні інновації повинні забезпечувати концентрацію зусиль на вирішення актуальних соціальних проблем, формування нових механізмів розроблення державних програм для ефективного формування бюджетних витратків та їх раціонального використання [1, с. 736].

У Європі дослідження соціальних інновацій з регіонального погляду проводилося з кінця 1980-х років. Вивчення соціальних інновацій у сфері місцевого та регіонального розвитку, особливо поширення соціальних

рухів та ініціатив, значно сприяли соціальному спрямуванню теоретично обґрунтованої концепції соціальних інновацій. Водночас регіональні стратегії, що включають соціальні інновації, тільки починають виникати. Проект «SI-DRIVE: соціальні інновації, які стимулюють соціальні зміни» відповідно до FP7 Євросоюзу (2014-2017) включав три основні напрями:

– «Ландшафт соціальних інновацій – глобальні тенденції» спрямовано на дослідження важливості соціальних інновацій у вирішенні соціальних, економічних, політичних та екологічних проблем 21 століття у глобальному масштабі, а також необхідності соціальних інновацій для подолання великих соціальних викликів, соціальних потреб та представлення широкого спектру важливих тем, які необхідні для кращого розуміння ключових елементів і потенціалу соціальних інновацій;

– соціальні інновації у світових регіонах надає огляд різних типів соціальних інновацій у різних місцевих або регіональних умовах. Дивлячись на різні регіони світу, соціальні інновації мають різні значення, можуть приймати різні форми і залучати різноманітність суб'єктів;

– «Соціальні інновації в політичних сферах» розкриває соціальні інновації як всюдисущі, а саме в галузях політики, освіти, зайнятості, навколишнього середовища, зміни клімату, постачання енергії, транспорту, мобільності, охорони здоров'я та соціальної допомоги, скорочення бідності і досягнення сталого розвитку.

Заключна частина даного проекту була присвячена майбутнім викликам та інфраструктурі, а також демонстрації того, що соціальні інноваційні процеси та основні ресурси, можливості і обмеження також дуже пов'язані з учасниками різних секторів екосистеми соціальних інновацій (політики, економіки, науки разом із громадянським суспільством). Це визначає нову роль державної політики та уряду для створення належних структур для інституційної підтримки, інтеграції ресурсів економіки та суспільства, а також заходів, які включають наукові дослідження для аналізу ефективності соціальних інновацій [2].

Європейська Комісія включила соціальні інновації до багатьох своїх програм, включаючи Європейський соціальний фонд, фінансування наукових досліджень та Horizon 2020. Нові інституції допоможуть організувати більш системні зміни у сферах соціальних та економічних змін за умови скоординованої співпраці між державними установами (з відповідним законодавчим та нормативним забезпеченням) та новими інституціями, орієнтованими на генерування, продукування та поширення соціальних інновацій. Попри загальні закономірності, варто розрізнити, що національні культури різних країн є дуже різноманітними, а відповідно соціальні інновації в Бангладеш (де сформовано одні з найсильніших інституцій соціальних інновацій, такі як BRAC і Grameen) або Кенії (Ushahidi та деякі з найбільш динамічних цифрових інновацій) дуже відрізняються від того, що вкладається у зміст поняття «вирішення соціальних проблем» та ініціювання соціальних інновацій в американському місті чи європейській державі [3].

Доцільно зауважити, що «успішність» соціальних інновацій багато в чому залежить від економічного розвитку держави, який характеризується можливістю фінансового забезпечення інновацій, які зорієнтовані першочергово на якісні суспільні зміни, а не на фінансовий результат. Поширення «не фінансових» інновацій, може відбуватися завдяки інвестиціям задля створення соціальних стартапів та медіа платформ, які надаватимуть можливість розвитку та підтримку соціальним ідеям та нововведенням. Взаємодія між державою та підприєм-

ницькими структурами відіграють важливу роль у підтримці соціальних інновацій. Співпраця цих глобальних партнерств з громадянським суспільством та територіальними громадами, а також використання медіа платформ може бути ефективним інструментом для сприяння генерування, продукування та поширення соціальним інноваціям у всьому світі.

Науковці Д. Мулган, С. Такер, Р. Алі та Б. Сандерс у своєму дослідженні [4, с. 47] представили десять найбільш суттєвих соціальних інновацій, котрі стали причиною якісних суспільних змін у житті суспільства:

1. Відкритий університет (*The Open University*), який став прототипом багатьох моделей дистанційного навчання, які відкрили освіту в новому форматі в усьому світі і надалі продовжують це робити);

2. Справедлива торгівля (*Fair trade*) є міжнародною торгівлею, котра відстоює екологічні, етичні соціальні та трудові стандарти праці. Даний рух сформувався у Великобританії та США в 1940-х-80-х роках і в даний час поширюється в усьому світі.

3. Грінпіс (*Greenpeace*), організація, що відзначається боротьбою за збереження екологічно чистого довкілля, зародження даного руху почалося із завзятих ідей квакерів, які з часом трансформувалися, в мирний рух де його активісти можуть «підривати свідомість» заради екологічних та соціальних змін.

4. Грамін Банк (*Grameen*) разом із BRAC та іншими, створили нові моделі сільського та громадського мікрокредитування що були імітовані по всьому світу.

5. Міжнародна амністія (*Amnesty International*) міжнародний рух, котрий відстоює права людини.

6. Оксфам (*Oxfam (originally the Oxford Committee for Relief of Famine)*) поширює принципи рівності, діяльність організації спрямована на подолання бідності та несправедливості.

7. Жіночий інститут (заснований у Канаді у 1890-х роках) (*The Women's Institute*) був громадською організацією для жінок що базувалася на британській концепції жіночих гільдій. З часом численні послідовники (жіночі організації) поширювали ідеї фемінізму які згодом стали мейнстрімом.

8. Програмне забезпечення *Linux*, вільна енциклопедія *Wikipedia* та південнокорейські онлайн новини *Ohmynews* трансформують пріоритети суспільства і є вільними у доступі для всіх бажаючих.

9. *NHS Direct* та багато інших організацій, від *Doctor Foster* до *Expert Patients Programme*, які відкрили доступ до медичних консультацій та інформаційних послуг за допомогою телефонного зв'язку для звичайних людей.

10. Моделі бюджетування на основі участі (*Participatory budgeting models*) започатковано з 1989 року в Бразилії, м. Порту-Алегре де практикується і зараз, на даний час цю модель соціально-демократичних інновацій використовують у всьому світі.

Варто відмітити, що діяльність окремих вищенаведених організаційних об'єднань досить часто піддається критиці, а окремі їхні дії не завжди схвалювалися, однак суспільство сколихнуло важливі економічні, екологічні та соціальні ідеї які вони пропагували. Крім того більшість із створених організаційних об'єднань є неурядовими та неприбутковими організаціями, які розпочинали свою діяльність як група однодумців, котра мала спільну мету. З часом ідеї невеликої кількості людей були прийняті окремими суспільними групами та поширилися в більшій чи меншій мірі (залежно від об'єднання) по всьому світу, відтак організації стали міжнародними. Зародження гуманістичних ідей даних об'єднань свідчить про сус-

пільну потребу в них, а «ефективна реалізація» (визнання та поширення) цих ідей (не орієнтованих на фінансову вигоду, однак корисних для соціуму) визначає їх відповідно як соціальні інновації. Оскільки більшість із наведених об'єктів є підприємствами створеними окремо від держави, що не приймають фінансування від бізнесу, влади та політичних партій, проте вони є легалізовані, визначені законодавчо та мають чітке нормативно-правове регулювання. Державна підтримка та інституційне забезпечення НДО (НУО) проявляється у наданні їм права на соціально-демократичний розвиток, спрощенні податкового регулювання (звільнення від податків з прибутку та на власність), зменшення розцінок на різні види послуг. Підсумовуючи зазначимо, що взаємодія між державою та соціально-демократичними платформами забезпечує останнім можливість їхнього розвитку.

Дослідник Д. Доманський наголошує, що протягом десятиліть наукова робота у сфері соціальних інновацій переважно орієнтована на соціальну економіку та соціальне підприємництво як на основні теми. Це однобічне бачення не визнає інших ключових аспектів комплексної концепції соціальних інновацій, таких як соціальні інновації в державному секторі та роль економіки бізнесу, а також академічних кіл. У той же час, дослідження таких питань «як інституційні та соціальні мережі» та взаємодії між рівнями управління можуть працювати для того, щоб дозволити або обмежити інновації на регіональному рівні є дуже важливими для розвитку дослідження сфери соціальних інновацій. Емпіричні результати проєкту SI-DRIVE показують, що в ініціюванні соціальних інновацій задіяні численні типи партнерів. Результати глобального картографування соціальних інновацій, проведеного в рамках проєкту, свідчать, що економіка держави та бізнесу, а також громадянське суспільство беруть участь у ініціативах соціальних інновацій на більш-менш рівних умовах, а наука та дослідження незначну роль. Таким чином, незважаючи на активізацію діяльності наукових кіл (університетів, дослідницьких центрів тощо) у сфері соціальних інновацій, ця сфера ще далека від збалансованої чотирьохсторонньої взаємодії. Потенціал наукових досліджень соціальних інновацій залишається в значній мірі невикористаним, особливо якщо порівнювати істотну роль наукового забезпечення для технологічних інновацій [5, с. 119]. Науковці А. Унчета, Х. Кастро-Спіла та Х. Фронт теж зазначають, що соціальні інновації не повинні розвиватися лише зі сторони соціальних підприємств або некомерційних організацій, дослідження соціальних інновацій доцільно проводити в чотирьох ключових регіональних напрямках: підприємства, університети, некомерційних організацій і технологічні центри. Другий фактор, який необхідно враховувати стосується рівня впровадження соціальних інновацій (європейська, національна та / або регіональна державна політика). Мікроаналіз свідчить про те, що дослідження соціальних інновацій на підприємствах є пріоритетним, оскільки враховуються соціальні інноваційні проєкти, які розвивають різноманітність регіональних організацій як одиницю для

аналізу. Автори виділяють категорію «управління» як нову конфігурацію відносин між державою, ринком і суспільством, де неформальні мережі набувають значення, констатують, що неформальні мережі мають суперечливий вплив на демократичні системи. З одного боку, вони спонукають громадянську та соціальну участь нової взаємодії, тим самим посилюючи роль громадянського суспільства. З іншого боку, зміна режимів участі (від політичної участі до громадянської та соціальної участі) послаблює інституційні структури, які консолідується саме для прийняття рішень у громадських справах представницьких демократій. Тому надмірне значення автономних мереж громадянського суспільства для вирішення суспільних проблем може мати негативний вплив на роль держави та її політико-інституційної відповідальності за вирішення соціальних проблем [6, с. 3, 4].

Пріоритетним принципом у процесах генерування, продукування та поширення соціальних інновацій повинна стати реалізація державної політики, що буде направлена на впровадження соціально орієнтованої інноваційної моделі структурної перебудови вітчизняної економіки. Соціальні інновації можуть повністю залежати від економічних дотацій, частково або бути самоокупними, однак без відповідного рівня економічного розвитку регіону, впровадження окремих соціальних ініціатив буде просто неможливим, оскільки розвиток соціального потенціалу інноваційної діяльності залежатиме від формування регіональної системи законодавчого забезпечення пільгового кредитування для соціально орієнтованих організацій, розвитку науково-дослідних центрів, підприємницького сектору, технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, бізнес-акселераторів, які є базовими складовими економічного розвитку регіону [7, с. 163]. З позиції сталого (збалансованого) розвитку основний вектор інституційного забезпечення якісної зміни соціальної складової передбачає перш за все інноваційно-спрямовані та соціально-орієнтовані програми, які характеризуватимуться взаємодоповнюючою та взаємообумовленою інтеграцією бізнесу, влади, науки та громадянського суспільства що створюватиме «сприятливі» умови для генерування, продукування та поширення соціальних інновацій як на регіональному так і на загальнодержавному рівні.

Висновки. Варто враховувати, що важливою умовою можливості розвитку та поширення соціальних інновацій в Україні є нормативно-правове регулювання та побудова різних форм та моделей взаємодії між державою та «зацікавленими сторонами», котрі генерують, продукують та поширюють соціальні інновації. Відповідно створення інституційної інфраструктури для підтримки соціальних інновацій виступає одним із стратегічних напрямів, які є пріоритетними для нашої держави відповідно до цілей сталого (збалансованого) розвитку. Інституційна інфраструктура інноваційної діяльності регіону займає особливе місце в інноваційно спрямованості розвитку держави та створює якісне підґрунтя для впровадження соціальних інновацій на підприємствах у регіоні.

Список використаних джерел:

1. Заяць Т.А. Соціальні інновації: потенціал і можливості використання в Україні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Випуск 20. С. 735–737.
2. URL: <https://www.interregeurope.eu/socialseeds/news/news-article/2615/atlas-of-social-innovation-by-si-drive/> (дата звернення: 19.03.2019).
3. Social innovation is not a new concept or practice, but much has been achieved over the last decade. What might the priorities be for the next 10 years? URL: <https://www.nesta.org.uk/blog/social-innovation-the-last-and-next-decade/> (дата звернення: 02.04.2019).
4. Mulgan G. Social innovation what it is, why it matters and how it can be accelerated / G. Mulgan, S. Tucker, R. Ali, B. Sanders. – Sand Business School University of Oxford Park End Street Oxford . United Kingdom . 52 p.

5. Domanski D. Developing Regional Social Innovation Ecosystems / D. Domanski. – In: ISR_FB 47, 2018: pp. 117–128.
6. Unceta, A., Castro-Spila, J., García Fronti, J. The Three Governances in Social Innovation / A. Unceta, J. Castro-Spila, J. García Fronti / Innovation: The European Journal of Social Science Research, 2017: p. 1–15.
7. Буй Ю.В. Передумови та пріоритети формування інституціональної інфраструктури підтримки соціальних інновацій на регіональному рівні / Ю.В. Буй // Сучасні тенденції розвитку світової економіки: нові виклики та проблеми : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції ; за ред. Деркач Т.В., Кобилянської А.В. Одеса : МГУ, 2019. С. 260.

ОСОБЕННОСТИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО (СБАЛАНСИРОВАННОГО) РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности социальных инноваций и охарактеризованы основные направления их распространения в контексте устойчивого (сбалансированного) развития социально-экономических систем на региональном уровне. Установлено, что развитие и распространение социальных инноваций в Украине целесообразно рассматривать с позиции евроинтеграционных процессов, поскольку концепция социальных инноваций не является новой для мирового сообщества, однако широкое распространение получила в последние десятилетия. Представлены наиболее существенные социальные инновации которые бытии реализованы в жизнь общества и определяют качественную трансформацию жизни общества, а также изменение его ценностных приоритетов. Обусловлено, что генерирование, выработки и распространения социальных инноваций взаимосвязано с экономическим развитием социально-экономических систем различного уровня. Приоритетными направлениями, которые будут обеспечивать распространение социальных инноваций в Украине является нормативно-правовое регулирование и построение новых форм социального взаимодействия между государством и «заинтересованными сторонами», которые генерируют, производят и распространяют социальные инновации.

Ключевые слова: инновационная деятельность, социальные инновации, социальные нововведения, устойчивое развитие, сбалансированное развитие, институциональная инфраструктура.

FEATURES OF DIFFUSION OF SOCIAL INNOVATIONS IN SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE (BALANCED) DEVELOPMENT

Summary. In the article, the features of social innovations are considered and basic directions of their distribution are described in the context of steady (balanced) development of the socio-economic systems at the regional level. It is set that development and distribution of social innovations in Ukraine it is expedient to examine from the position of euro integration processes, as a conception of social innovations is not new for the world community, however, got considerable distribution for the last decades. The most substantial social innovations are reflected implemented in life societies that determine the quality transformation of the life of society and change of him the valued priorities. It is educed that generating, producing and distribution of social innovations are interdependent with the economic development of the socio-economic systems of different levels. Priority directions, that will provide distribution of social innovations to Ukraine there is the normatively-legal adjusting and construction of new forms of social co-operation between the state and "parties" concerned, that generate, product and distribute social innovations. It is set that from position of steady (balanced) development the basic vector of the institutional providing of quality change of social constituent envisages the foremost innovative-directed and social-oriented programs, that will be characterized by complementary and interdependent integration of business, power, science and civil society that will create "favorable" terms for generating, producing and distribution of social innovations as on regional so at national level. The important condition of the possibility of development and distribution of social innovations in Ukraine is the normatively-legal adjusting and construction of different forms and models of co-operation between the state and "parties" concerned, that generate, product and distribute social innovations. Accordingly creation of institutional infrastructure for support of social innovations comes forward to one of the strategic directions that are a priority for our state in accordance with the aims of steady (balanced) development. The institutional infrastructure of innovative activity of the region occupies a special place at the innovative orientation of the development of the state and creates quality soil for the introduction of social innovations on enterprises in a region.

Key words: innovative activity, social innovations, social novation, steady development, balanced development, institutional infrastructure.

Вацлавський О. І.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансового менеджменту та страхування
Тернопільського національного економічного університету

Vatslavskiy Oleh
PhD in Economics,
Senior Lecturer of the Department of Financial Management and Insurance
Ternopil National Economic University

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Анотація. У роботі пропонується науковий підхід до визначення критеріїв та показників оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів. Автор розглядає контроль за використанням коштів місцевих бюджетів як сукупність заходів, які проводять державні органи та органи місцевого самоврядування, що пов'язані з перевіркою законності, доцільності й ефективності утворення, розподілу і використання коштів місцевих бюджетів. Проведено аналіз динаміки виявлених порушень бюджетного законодавства в процесі формування та використання коштів місцевих бюджетів. Обґрунтовано доцільність застосування запропонованих критеріїв та показників оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів. Виокремлено напрями удосконалення контролю за використанням коштів місцевих бюджетів.

Ключові слова: контроль за використанням коштів місцевих бюджетів, місцеві бюджети, органи місцевого самоврядування, контролюючі органи, критерії та показники оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів.

Вступ та постановка проблеми. Підвищення ефективності управління коштами місцевих бюджетів можливе за наявності сукупності факторів, основним з яких є створення повноцінної системи контролю за використанням коштів місцевих бюджетів. Негативні тенденції у розвитку економіки нашої країни (високий рівень корупції, криза бюджетної та податкової системи, нецільове використання бюджетних коштів) переконливо продемонстрували, що економічній системі об'єктивно необхідний ефективний контроль за використанням коштів місцевих бюджетів з боку держави. Водночас набувають актуальності питання оцінки ефективності цього контролю. Діапазон завдань, які покладаються на органи контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, зумовлює використання широкого спектру критеріїв і показників під час оцінки їхньої ефективності. Тому потрібна комплексна науково-практична методика оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, результати якої сприятимуть забезпеченню об'єктивною інформацією усіх учасників бюджетного процесу.

Таким чином, серед проблем, пов'язаних з проведенням контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, головне місце займає саме проблема його ефективності. Для формування комплексного механізму контролю за використанням коштів місцевих бюджетів важливе значення має оцінка його ефективності за допомогою певних критеріїв. Тому проблематика оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів у сучасних умовах є особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики контролю за використанням коштів місцевих бюджетів досліджують багато вітчизняних вчених. Так, теоретико-концептуальні аспекти контролю за використанням коштів місцевих бюджетів обґрунтовують у своїх працях В. Дем'янишин, О. Кириленко, В. Опарін, А. Нечай, С. Юрій; питання моніторингу ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів розглядають І. Басанцов, В. Бурцев, К. Захаров, В. Родіо-

нова, І. Стефанюк, М. Столяров, Н. Шевченко, В. Шевчук. Водночас у сучасній вітчизняній науковій літературі недостатньо комплексних досліджень, які би ґрунтовно розкривали напрями раціонального розрахунку ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів.

Мета статті. Зважаючи на зазначене, основним завданням статті є визначення критеріїв та показників оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів.

Результати дослідження. Ефективність контролю за використанням коштів місцевих бюджетів є досить складним поняттям, що характеризується певними критеріями, оцінюється низкою показників, на формування яких впливають різноманітні економічні, правові, соціальні та інші фактори. Причому критерій (від грецького слова «kriterion», що означає засіб для судження, мірило порівняння, оцінки) у цьому разі є засобом оцінки і порівняння різних варіантів функціонування контрольної системи, виступає як узагальнюючий результат взаємодії її елементів.

Критерії ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів мають більшу жорсткість і стійкість, ніж показники. Оскільки показники набагато численніші і різноманітніші, визначають різницю завдань конкретних перевірок, специфіку діяльності органів управління різними галузями економіки. Таким чином, якщо критерії ефективності контролю характеризуються єдністю, загальним характером, то для показників ефективності притаманні множинність, конкретність і розмаїтість [1, с. 150].

Ми пропонуємо застосовувати наступні критерії та показники оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, а саме: критерій охоплення (показник охоплення), критерій продуктивності (показник незаконних, нецільових витрат та недостач; показник відшкодування виявлених бюджетних порушень), критерій дієвості (показник недоотримання бюджетних ресурсів; показник взаємодії з правоохоронними органами).

Кожен із вищевказаних нами критеріїв може бути визначений кількісно. Але система показників за складом

залежно від об'єкту контролю може бути різною, враховуючи специфіку як окремого контролюючого органу, так і його підрозділів. Таким чином, розглянемо критерії та показники ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів на прикладі Державної аудиторської служби України (ДАСУ), яка здійснює незалежний контроль за використанням бюджетних коштів від імені виконавчої влади та є основним органом контролю за використанням коштів місцевих бюджетів.

При розрахунку ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів згідно запропонованих нами критеріїв та показників за основу взято різноманітні дані, що характеризують роботу ДАСУ, і, зокрема, витрати на утримання даного органу.

Першим критерієм оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів виступає критерій охоплення. Даний критерій дає змогу оцінити обсяг охоплення контролем витратків місцевих бюджетів. Критерій охоплення допоможе визначити оптимальний обсяг витратків місцевих бюджетів, до яких повинен здійснюватися контроль за використанням коштів місцевих бюджетів. Включає в себе такі показники як: обсяг охоплення контролем бюджетних ресурсів; обсяг охоплення бюджетних ресурсів на одному перевіреному об'єкті; загальний обсяг бюджетних ресурсів.

Для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ефективністю контролю за використанням коштів місцевих бюджетів та рядом чинників, які впливають на неї побудуємо та проаналізуємо економетричні моделі для кожного із запропонованих нами показників.

Проведемо кількісний аналіз показника охоплення за 2012–2017 рр. Вхідні дані моделі задано у табл. 1. Показник охоплення описується економетричним рівнянням:

$$Y_{\text{охоплення}} = 0,000007x - 0,2245 R^2 = 0,78 \quad (1)$$

де x – обсяг охоплених контролем бюджетних ресурсів, млн. грн.

У цій моделі коефіцієнт детермінації становить $R^2=0,78$, що свідчить про достовірність представленої моделі. За рівнянням (1) можна здійснити прогноз значень показника охоплення за певних значень бюджетних ресурсів, які будуть охоплені бюджетним контролем. Таким чином, з цього економетричного рівняння можемо зробити висновок, що за збільшення обсягів охоплених контролем коштів місцевих бюджетів на 10 000 млн. грн. показник охоплення збільшиться на 7%.

оскільки значення показника охоплення (Y) (табл. 1) за аналізований період наближається до нуля, а не до одиниці. Основним і значущим фактором впливу на таку низьку ефективність є сам обсяг охоплених бюджетних коштів та загальна сума витратків місцевих бюджетів, адже, як видно з табл. 1, витратки місцевих бюджетів з кожним роком зростають, а обсяг охоплення контролем то зростає у 2013 році до 93,3 млн., то зменшується у 2017 році на 32,2 млн. грн. відносно з 2013 роком. На ефективність контролю за даним показником негативно вплинула постійна реорганізація Державної аудиторської служби України протягом останніх років, що відзначилося на загальному обсязі охоплення контролем бюджетних ресурсів, а також ефективності управлінської діяльності контролюючих органів. Ще одним чинником впливу на ефективність бюджетного контролю, згідно з показником охоплення, є накладений у 2014 році Кабінетом Міністрів України мораторій на здійснення ревізій та перевірок державних закупівель.

Наступним запропонованим нами критерієм оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів є критерій продуктивності. За даним критерієм можна оцінити реальний результат діяльності контролюючого органу. Критерій продуктивності включає в себе такі показники як: показник незаконних, нецільових витрат та недостач; показник відшкодування виявлених бюджетних порушень.

Показник незаконних, нецільових витрат та недостач дає змогу оцінити рівень законності використання коштів місцевих бюджетів. Показник застосовується з метою визначення рівня результативності діяльності контролюючого органу. Він обраховується як співвідношення виявлених бюджетних порушень (загальний обсяг незаконних витрат, нецільового використання бюджетних коштів та недостачі) до витрат на утримання органу контролю. Показник незаконних, нецільових витрат та недостач визначається на основі таких даних: обсяг порушень незаконних витрат бюджетних ресурсів; обсяг порушень нецільового використання бюджетних ресурсів; загальний обсяг порушень; витратки на утримання контролюючого органу.

Проведемо аналіз ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів за показником незаконних, нецільових витрат та недостач за 2012–2017 рр. Для цього вхідні дані моделі задамо у табл. 2.

Таблиця 1

Розрахункові значення показника охоплення з 2012 по 2017 р.

Роки	Значення показника охоплення, Y	Обсяг охоплених контролем бюджетних ресурсів, млн. грн., X	Витатки місцевих бюджетів, млн. грн.
2012	0,282	62300	221233
2013	0,428	93300	218236
2014	0,287	64200	223497
2015	0,239	66300	276925
2016	0,181	62600	346242
2017	0,179	61150	341562

Джерело: розраховано автором

Отже, як видно із нашого розрахунку, ефективність контролю за використанням коштів місцевих бюджетів згідно з показником охоплення є досить низькою,

Таблиця 2

Розрахункові значення показника незаконних, нецільових витрат та недостач у 2012–2017 рр.

Роки	Значення показника незаконних, нецільових витрат та недостач, Y	Незаконні витрати, млн. грн., X_1	Нецільові витрати, млн. грн., X_2	Недостачі, млн. грн., X_3
2012	0,860089	293,28	63,34	0,145
2013	1,34129	466,69	106,21	0,099
2014	1,346214	315,17	62,11	0,037
2015	0,88013	277,02	47,66	1,32
2016	0,82079	274,46	46,42	1,28
2017	0,81163	275,25	45,32	1,3

Джерело: розраховано автором

На основі вищенаведених даних ефективність контролю за використанням коштів місцевих бюджетів за запропонованим нами показником незаконних, нецільо-

вих витрат та недостач можна описати економетричним рівнянням:

$$Y_{\text{незак. неціль. вит. та недос.}} = 0,464 + 0,003x_1 - 0,003x_2 - 0,17x_3; \\ R^2 = 0,72 \quad (2)$$

де x_1 – незаконні витрати, млн. грн.; x_2 – нецільові витрати, млн. грн.; x_3 – недостачі, млн. грн.

У цій моделі коефіцієнт детермінації становить $R^2=0,72$, що свідчить про достовірність представленої моделі.

Отже, як видно із нашого розрахунку, рівень ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, згідно запропонованого нами показника його оцінки, можна вважати ефективним, оскільки за період з 2012 – 2015 рр. розраховане значення показника незаконних, нецільових витрат та недостач (Y) наближене до одиниці або перевищує її, проте протягом 2016–2017 рр. розрахункове значення показника мало тенденцію до зменшення (табл. 2). Основними факторами впливу на рівень ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів за даним показником є обсяги зростання виявлених порушень щодо: незаконного використання бюджетних коштів, нецільового використання бюджетних коштів та виявлення недостач. Можна вважати, що на обсяг вищезазначених виявлених порушень певною мірою впливає зростання обсягу місцевих бюджетів, проте це не становить прямої залежності. Також, чинником впливу на рівень даного показника є професіоналізм і кваліфікація усіх розпорядників бюджетних коштів. Адже через низький рівень їх обізнаності можуть виникати порушення бюджетного законодавства.

Ще одним запропонованим нами показником критерію продуктивності оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів є показник відшкодування виявлених бюджетних порушень. За даним показником можна оцінити реальний результат діяльності контролюючого органу. Він розраховується як співвідношення відшкодованих втрат фінансових і матеріальних ресурсів, допущених внаслідок порушення бюджетного законодавства до виявлених бюджетних порушень (загальний обсяг). Також в результаті розрахунку даного показника можна зробити прогноз на майбутні періоди стосовно обсягу виявлених бюджетних порушень та рівня їх відшкодування. Він визначається на основі даних: виявлений обсяг бюджетних порушень, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів; фактичне відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів, допущених внаслідок порушення бюджетного законодавства; рівень відшкодування бюджетних порушень.

Проведемо кількісний аналіз показника відшкодування виявлених бюджетних порушень в період з 2012 по 2017 р. Для цього вхідні дані моделі задамо у табл. 3.

Таблиця 3

Розрахункові значення показника відшкодування виявлених бюджетних порушень з 2012 р. по 2017 р.

Роки	Значення показника відшкодування виявлених бюджетних порушень, Y	Виявлено фінансових порушень, що призвели до втрат, млн. грн., X_1	Відшкодовано, млн. грн., X_2
2012	0,87	524,72	360,62
2013	1,24	936,84	528,51
2014	1,33	576,39	373,82
2015	0,82	730,8	305,37
2016	0,77	512,66	303,94
2017	0,75	502,85	301,12

Джерело: розраховано автором

На основі вищенаведених даних розраховано економетричне рівняння ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів за запропонованим нами показником відшкодування виявлених бюджетних порушень. Показник відшкодування виявлених бюджетних порушень описується економетричним рівнянням:

$$Y_{\text{відшк.}} = 0,374 - 0,0005x_1 + 0,0026x_2; R_{\text{множ}}=0,75 \quad (3)$$

де x_1 – виявлено фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів, млн. грн.;

x_2 – відшкодовано втрат фінансових і матеріальних ресурсів, допущених внаслідок порушень бюджетного законодавства, млн. грн.

У цій моделі коефіцієнт множинної кореляції становить $R_{\text{множ}}=0,75$, що свідчить про достовірність представленої моделі. За рівнянням (3) можна здійснити прогноз значень показника відшкодування виявлених бюджетних порушень при певних значеннях виявлених фінансових порушень та відшкодованих втрат.

Отже, як видно із нашого розрахунку, рівень ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, згідно запропонованого нами показника його оцінки, можна вважати ефективним, оскільки за період з 2012–2015 рр. розраховане значення показника відшкодування виявлених бюджетних порушень (Y) наближене до одиниці або перевищує її, проте протягом 2016–2017 рр. розрахункове значення показника мало тенденцію до зменшення (табл. 3). Основним фактором впливу на рівень оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів при розрахунку даного показника є обсяг виявлених порушень, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів та обсяг відшкодованих втрат фінансових і матеріальних ресурсів допущених внаслідок бюджетного законодавства. Тобто зміна одного фактора тісно впливає на зміну іншого.

Важливий вплив на рівень ефективності здійснює претензійно-позовна робота, котра повинна активно здійснюватися, нагадуючи порушнику бюджетного законодавства щодо необхідності якнайшвидшого відшкодування вчинених ним порушень. Також, не слід забувати про якість виконаного контрольного заходу, що стосується правильного оформлення акта ревізії чи перевірки, адже від цього залежить відшкодування зазначених у ньому порушень.

Останнім запропонованим критерієм оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів є критерій дієвості. Врахування даного критерію дає змогу оцінити ефективність проведення контрольних заходів та взаємодію контролюючого органу з правоохоронними органами. Критерій дієвості включає в себе такі показники як: показник недоотримання бюджетних ресурсів; показник взаємодії з правоохоронними органами.

Одним з показників діяльності ДАСУ є обсяги виявлених порушень щодо недотримання бюджетних ресурсів. Нами було розроблено відповідний показник оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, а саме – показник недоотримання бюджетних ресурсів. Застосування даного показника дає змогу оцінити ефективність проведення контрольних заходів при виявленні порушень, котрі спричинили недоотримання бюджетних ресурсів місцевих бюджетів. Показник недотримання бюджетних ресурсів розраховується з метою встановлення якості проведення контрольних заходів та визначення рівня окупності контролюючого органу. Оцінка результативності контролю за даним показником проводиться на основі даних: загальний обсяг виявлених порушень; обсяг недоотриманих бюджетних ресурсів, загальний обсяг видатків на утримання контролюючого органу.

Тепер, на основі вищенаведених даних розрахуємо ефективність контролю за використанням коштів місцевих бюджетів за запропонованим нами показником недоотримання бюджетних ресурсів. Вхідні дані моделі подано у табл. 4.

Показник недоотримання бюджетних ресурсів описується економетричним рівнянням:

$$Y_{\text{недоотр. бюдж. рес.}} = -0,0012x + 1,079 \quad R^2 = 0,83 \quad (4)$$

де x – недоотримані бюджетні ресурси, млн. грн.

У цій моделі коефіцієнт детермінації складає $R^2=0,83$, що свідчить про достовірність представленої моделі. За рівнянням (4) можна здійснити прогноз значень показника недоотримання бюджетних коштів при певних значеннях показників. Також з цього економетричного рівняння можемо зробити висновок, що при збільшенні обсягів порушень недоотриманих бюджетних коштів на 10 млн. грн. показник недоотримання бюджетних ресурсів зменшиться на 1,2%, що в свою чергу призведе і до зменшення загальної ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів.

Таблиця 4

Розрахункові значення показника недоотримання бюджетних ресурсів у 2012–2017 рр.

Роки	Значення показника недоотримання бюджетних ресурсів, Y	Недоотриманні фін. ресурси, млн. грн., X
2012	0,5600	167,95
2013	0,5300	363,84
2014	0,6900	190,16
2015	0,4500	404,80
2016	0,4920	202,50
2017	0,4810	200,3

Джерело: розраховано автором

Отже, як видно із нашого розрахунку, рівень ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів згідно із запропонованим нами показником є досить низьким. Оскільки, розрахункове значення показника недоотримання бюджетних ресурсів (Y) (табл. 4) за аналізований період наближається до нуля, а не до одиниці. Одним із факторів впливу на рівень ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів за запропонованим показником розрахунку є безсистемна зміна порушень недоотриманості бюджетних ресурсів. Головна проблема полягає в тому, що дані порушення виникають за неефективної управлінської діяльності керівництва підконтрольного об'єкта і фактично повне його відшкодування не здійснюється, через важкість доведення вини і обставин, за яких умов порушення було скоєне. Крім того, у вітчизняному законодавстві не встановлена чітка відповідальність за допущення вищезгаданого порушення. Тому для підвищення рівня ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, потрібно забезпечити належну відповідальність не тільки за використання бюджетних ресурсів, а і за наповнення відповідного місцевого бюджету.

Ще одним показником критерію дієвості є показник взаємодії з правоохоронними органами. Врахування даного показника дає змогу оцінити взаємодію контролюючого органу з правоохоронними органами. Показник взаємодії з правоохоронними органами розраховується з метою визначення рівня якості проведених контрольних заходів, оскільки аналізуються передані матеріали проведених

ревізій, перевірок та аудитів до правоохоронних органів та розпочаті досудові розслідування згідно цим даним. Він включає в себе такі дані як: кількість переданих справ до правоохоронних органів; кількість розпочатих досудових розслідувань; кількість кримінальних справ; кількість справ про адміністративні порушення тощо.

Розрахуємо ефективність контролю за використанням коштів місцевих бюджетів за запропонованим нами показником взаємодії з правоохоронними органами. Для цього проведемо кількісний аналіз даних показника в період з 2012 по 2017 р. Вхідні дані моделі задамо таблицею 5.

Таблиця 5

Розрахункові значення показника взаємодії з правоохоронними органами з 2012 по 2017 рр.

Роки	Значення показника взаємодії з правоохоронними органами, Y	Кількість переданих до правоохоронних органів матеріалів, X_1	Кількість розпочатих досудових розслідувань за матеріалами, X_2
2012	0,140	2659	1332
2013	0,412	2613	2659
2014	0,149	2182	1465
2015	0,263	1952	1053
2016	0,251	1451	669
2017	0,245	1398	660

Джерело: розраховано автором

Показник взаємодії з правоохоронними органами описується економетричним рівнянням:

$$Y_{\text{взаєм. з прав. орган.}} = 0,189 - 0,00004x_1 + 0,0001x_2; \quad R_{\text{множ}} = 0,81 \quad (5)$$

де x_1 – кількість переданих до правоохоронних органів матеріалів;

x_2 – кількість розпочатих досудових розслідувань за матеріалами.

У цій моделі коефіцієнт множинної кореляції становить $R_{\text{множ}}=0,81$, що свідчить про достовірність представленої моделі. За рівнянням (5) можна здійснити прогноз значень показника взаємодії з правоохоронними органами при заданих значеннях кількості переданих до правоохоронних органів матеріалів та кількості розпочатих досудових розслідувань за матеріалами.

Отже, як видно із розрахунку, ефективність контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, згідно запропонованого нами показника його оцінки, знаходиться на дуже низькому рівні. Оскільки, розраховане значення показника взаємодії з правоохоронними органами (Y) більше наближене до нуля, а ніж до одиниці (табл. 5). Основним фактором впливу на рівень оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів при розрахунку даного показника є кількість переданих до правоохоронних органів матеріалів ревізій, перевірок та аудитів і кількість розпочатих досудових розслідувань за даними матеріалами.

За результатами моніторингу контролю за використанням коштів місцевих бюджетів нами було розраховано його ефективність за період з 2012 по 2017 роки за допомогою запропонованих критеріїв та показників оцінки ефективності бюджетного контролю. В результаті даного розрахунку було математично доведено, що рівень ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів за аналізований період знаходиться переважно на низькому рівні.

Висновки. Отже, проведене дослідження показало, що в Україні не має визначеної системи оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів. Проте, в ході дослідження було запропоновано систему критеріїв і показників для оцінки ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів, яка дасть змогу оцінювати ступінь досягнення поставлених цілей щодо підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів. Запропонованими критеріями та показниками є: критерій охоплення (показник охоплення), критерій продуктивності (показник незаконних, нецільових витрат та недостач; показник відшкодування виявлених порушень), критерій дієвості (показник недоотримання бюджетних ресурсів; показник взаємодії з правоохоронними органами).

Невиконання або часткове виконання запропонованих критеріїв та показників говорить про переважно неефективний механізм контролю за використанням коштів місцевих бюджетів та реалізації контрольних заходів. З кожним роком прослідковується негативна тенденція збільшення правопорушень у частині використання коштів місцевих бюджетів. Тому при формуванні тактичних і стратегічних цілей, які ставляться перед органами державного управління, слід враховувати недоліки, виявлені при оцінці ефективності контролю за використанням коштів місцевих бюджетів та впроваджувати дієві заходи щодо підвищення його ефективності з урахуванням наявного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Басанцов І.В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності державного фінансового контролю. *Вісник Сумського державного університету*. 2004. № 6(65). С. 149–156.
2. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index> (дата звернення: 04.05.2019).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.05.2019).

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОНТРОЛЯ ЗА ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СРЕДСТВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Аннотация. В работе предлагается научный подход к определению критериев и показателей оценки эффективности контроля за использованием средств местных бюджетов. Автор рассматривает контроль за использованием средств местных бюджетов как совокупность мероприятий, которые проводят государственные органы и органы местного самоуправления, связанные с проверкой законности, целесообразности и эффективности образования, распределения и использования средств местных бюджетов. Проведен анализ динамики выявленных нарушений бюджетного законодательства в процессе формирования и использования средств местных бюджетов. Обоснована целесообразность применения предложенных критериев и показателей оценки эффективности контроля за использованием средств местных бюджетов. Выделены направления совершенствования контроля за использованием средств местных бюджетов.

Ключевые слова: контроль за использованием средств местных бюджетов, местные бюджеты, органы местного самоуправления, контролирующие органы, критерии и показатели оценки эффективности контроля за использованием средств местных бюджетов.

CRITERIA AND INDICATORS OF ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF CONTROL BY USE OF LOCAL BUDGET FUNDS

Summary. Control over the use of funds from local budgets is one of the means of realizing the right of local authorities to legislate to protect the interests of territorial communities in order to ensure the socio-economic development of the regions. The need to strengthen and improve the control over the use of local budgets is due to cases of illegal and inappropriate use of budget funds, and problems arise in controlling the completeness and timeliness of budget revenues; the practice of providing financial support to the regions continues, which is not fully consistent with the goals of reforming local self-government and does not contribute to strengthening its own revenue base of local budgets, which leads to an increase in the level of illegal and inappropriate use of budgetary resources. Accordingly, it is necessary to form new approaches to the organization of control over the use of local budget funds, which will ensure the implementation of not only control over the lawfulness and purposeful use of funds, but also the effectiveness of actions on drafting, review and decision-making on local budgets in the context of increasing the budget powers of local self-government bodies. The paper proposes a scientific approach for determining the criteria and indicators for assessing the effectiveness of monitoring the use of funds from local budgets, namely: the coverage criterion (coverage rate), the performance criterion (the indicator of illegal, non-targeted expenditures and shortages, the rate of compensation for detected budget violations), the criterion of effectiveness (the indicator of lack of budget resources, the rate of interaction with law-enforcement bodies). The author examines the control over the use of local budget funds as a set of measures carried out by state and local governments, which are related to verification of the legality, expediency and effectiveness of the formation, distribution and use of local budgets. The analysis of the dynamics of revealed violations of budget legislation in the process of formation and use of funds of local budgets is carried out. The expediency of application of the proposed criteria and indicators for assessing the effectiveness of control over the use of funds from local budgets is substantiated. Areas of improvement of control over the use of funds of local budgets.

Key words: control over use of funds of local budgets, local budgets, bodies of local self-government, supervisory bodies, criteria and indicators for assessing the effectiveness of control over the use of funds from local budgets.

Височан О. О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аналізу
Національного університету «Львівська політехніка»*

Литвиненко Н. О.

*кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри обліку та аналізу
Національного університету «Львівська політехніка»*

Vysochan Olha

*PhD in Economics,
Senior Lecturer at Accounting and Analysis Department
Lviv Polytechnic National University*

Lytvynenko Nataliya

*PhD in Economics, Associate Professor,
Senior Lecturer at Accounting and Analysis Department
Lviv Polytechnic National University*

АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПІДТВЕРДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ, ЕКОНОМНОСТІ ТА ПРОДУКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. У роботі проведено дослідження теоретичних аспектів аудиту ефективності використання бюджетних коштів згідно з критеріями результативності, економності та продуктивності. Запропоновано базові постулати державного контролю над ефективністю реалізації бюджетного процесу виходячи з нормативного трактування поняття «принцип ефективності». Досліджено поняття «аудит ефективності» в літературних джерелах та згідно з класифікацією INTOSAI. Представлено модель взаємозв'язку фінансового аудиту та аудиту ефективності використання бюджетних коштів. Наведено характеристики аудиту ефективності використання бюджетних коштів на основі узагальнення літературних джерел та нормативної бази. Зроблено висновки щодо можливості практичного використання технології встановлення ефективності використання ресурсів за параметрами результативності, ефективності (продуктивності) та економності.

Ключові слова: аудит ефективності, бюджетні кошти, бюджетна система, бюджетний процес, результативність, економність, продуктивність.

Вступ та постановка проблеми. Орієнтація на ефективність у макросередовищі інституційних перетворень вимагає перебудови державного виконавчого апарату, запровадження новітніх методик і технологій роботи органів контролю і, найголовніше, зміни філософії державного регулювання та відношення розпорядників й одержувачів бюджетних коштів до контролюючих структур. Певні кроки у цьому напрямі вже зроблено: прийнято новий Бюджетний кодекс України [1], зміни до Закону «Про Рахункову палату» [2], реорганізовано Державну фінансову інспекцію у Державну аудиторську службу, затверджено Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування системи державного фінансового контролю до 2020 р. [3] тощо. Саме в останньому програмному документі урядом визнано існування значних ризиків у сфері державної бюджетної політики, пов'язаних із формальним підходом до планування бюджетів, зловживаннями під час його виконання, недотриманням бюджетної дисципліни. Боротьба із цими негативними явищами вимагає зміни фокусу фінансового контролю на підвищення ефективності використання бюджетних коштів із позиції вимірювання соціально-економічних наслідків діяльності розпорядника бюджетних коштів.

За більш ніж сорокарічне існування як офіційно визнаного типу незалежної перевірки операцій суб'єктів державного сектору економіки аудит ефективності з теоретичного концепту перетворився на дієвий засіб виявлення можливостей підвищення якості функціонування та розвитку бюджетної системи у багатьох країнах світу. Водночас в

Україні існують значні ризики перетворення державного аудиту на інструмент політичної боротьби через значну залежність суб'єктів такого аудиту від інтересів певних партій та політичних сил. Відсутність конкретних методик оцінки ефективності використання бюджетних коштів спричиняє перетворення аудиту на маріонетковий захід для досягнення попередньо зафіксованого, відомого вже на етапі планування, результату. Суб'єктивні судження перевіряючого можуть бути інспірованими ззовні, тоді як сам аудитор – сліпо виконувати волю заінтересованих осіб. Для недопущення цього необхідна подальша модернізація державного фінансового контролю з використанням новітніх наукових підходів, закордонного досвіду та вже напрацьованої практики перевірок. Розуміння теоретичних засад здійснення аудиту ефективності використання бюджетних коштів із метою створення підґрунтя для акумулювання знань емпіричного характеру визначає актуальність представленої дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розв'язання низки ключових проблем, пов'язаних з організацією та методикою проведення аудиту ефективності використання бюджетних коштів у суб'єктів державного сектору економіки України, здійснили такі науковці: І.В. Ващенко, Т.А. Гордєєва, Д.О. Грицишен, Д.В. Долбнєва, Л.С. Коновалов, Т.П. Назаренко, О.В. Петришина, Л.М. Полякова, А.А. Сидорчук, В.М. Сподарник, О.А. Хаблюк, Н.Ю. Хотянська, О.А. Шевчук, С.Р. Яцишин та ін.

Позитивний вплив на розвиток державного контролю загалом і аудиту ефективності використання бюджетних

коштів зокрема чинить діяльність Міжнародної організації Вищих інституцій аудиту (The International Organisation of Supreme Audit Institutions, INTOSAI) з розроблення й упровадження професійних стандартів і керівництв, які покликані підвищити достовірність, якість і професійність аудиту державного сектору економіки.

Водночас окремі питання, зокрема щодо співвідношення між результативністю, економічністю і продуктивністю як ключовими критеріями оцінки ефективності, досі залишаються невирішеними.

Метою даної роботи є дослідження базових характеристик ефективності використання бюджетних коштів, якими, згідно з міжнародним досвідом, є результативність, економічність та продуктивність. Завдання статті:

– запропонувати базові постулати державного контролю над ефективністю реалізації бюджетного процесу, виходячи з нормативного трактування поняття «принцип ефективності»;

– дослідити поняття «аудит ефективності» в літературних джерелах та згідно з класифікацією INTOSAI;

– представити модель взаємозв'язку фінансового аудиту та аудиту ефективності використання бюджетних коштів;

– навести характеристики аудиту ефективності використання бюджетних коштів на основі узагальнення літературних джерел та нормативної бази.

Результати дослідження. Поняття ефективності широко вживається у вітчизняному законодавстві, однак найбільш репрезентативно стосовно нашого дослідження воно викладене у Бюджетному кодексі України. Даний нормативний акт установлює основні положення щодо регулювання бюджетного процесу в Україні. Норми такого регулювання ґрунтуються на принципах, яким повинні задовольняти бюджетні відносини для якісного функціонування всієї бюджетної системи України. Серед десяти постулатів чи не найважливішим є принцип ефективності та результативності. Звичайно ж, можна вести дискусію про співвідношення понять «ефективність» та «результативність». Наприклад, у дослідженнях професора А.М. Сауїна є коректне зауваження щодо недоцільності виокремлення поняття результативності з комплексного терміна «ефективність»: «...оцінка результативності та економічності виконання функцій виконавчим органом влади, по суті, й є характеристика ефективності використання ним державних коштів, тому не можна ставити сполучник «та» між оцінкою результативності або економічності виконання функцій і визначенням ефективності використання державних коштів» [4, с. 349]. Погоджуємося з аргументами науковця: зрозуміло, що без досягнення запланованого результату не можна вести мову й про ефективність використання бюджетних коштів.

Водночас зазначений принцип дає змогу обґрунтувати низку положень, які, на нашу думку, закладають фундамент для розвитку державного контролю над ефективною реалізацією бюджетного процесу в Україні:

1) принцип є базовим для оцінки діяльності всіх учасників бюджетного процесу, тобто органів, установ та посадових осіб, наділених бюджетними повноваженнями з управління бюджетними коштами;

2) принцип слугує якісною характеристикою всього бюджетного процесу – від складання бюджетів і до звітування про їх виконання, а тому контроль ефективності є необхідною умовою його належного протікання;

3) ступінь досягнення цілей є важливим (однак не єдиним) критерієм оцінки ефективності бюджетного процесу. Цілі повинні бути не лише досяжними, а й відповідати національній системі цінностей та вирішувати основні завдання інноваційного розвитку економіки України;

4) ефективність передбачає дотримання балансу між використанням мінімального обсягу бюджетних коштів та досягненням максимального результату. Результатом у стратегічному вимірі й є досягнення запланованих цілей;

5) результат передбачає надання якісних публічних послуг, що якнайповніше забезпечують потреби споживача. Саме задоволеність споживача є критерієм для оцінки результативності бюджетного процесу.

Основним засобом підтвердження ефективності тих чи інших процесів, що відбуваються у бюджетній системі країни, був і залишається аудит. Підхід до проведення аудиту з погляду ефективності не суперечить стандартним класичним теоріям, які вбачають основну мету аудиту використання бюджетних коштів в економії ресурсів або досягненні кінцевого результату, а лише розширює їх межі, так само як принцип ефективності не заперечує існування інших принципів бюджетної системи, передбачених Бюджетним кодексом України, та навіть розроблення нових, що, зокрема, зроблено у дослідженні [5].

На думку О.В. Філіпповської [6, с. 26], аудит ефективності державних витрат доцільно визначати як новий метод державного фінансового контролю, який дає змогу за допомогою критеріальних показників оцінити ефективність управління фінансовими ресурсами і державною власністю отримувачами бюджетних коштів, на основі аналізу показників ефективності визначати організаційні можливості поліпшення реалізації владних рішень, розробити рекомендації щодо проведення заходів, спрямованих на отримання економічного і соціального результату від використання державних фінансових ресурсів.

Д.А. Горшеніна [7, с. 115] характеризує аудит ефективності як інструмент оцінки і контролю використання бюджетних коштів із погляду поставлених цілей і завдань, їх відповідності стратегії розвитку держави. Проте такий підхід можна вважати дещо звуженим, оскільки у ньому не враховано всі види ресурсів (окрім бюджетних коштів, це – державне майно, трудові ресурси тощо), які є у сфері інтересів аудиту ефективності, а також упущено механізм їх перетворення на кінцевий продукт (послугу), оптимізація якого є надважливим завданням цього типу аудиту. Орієнтація ж на стратегічні цілі держави є основною характеристикою стратегічного аудиту. Водночас питання співвідношення останнього з аудитом ефективності досі залишається дискусійним. Поділяємо думку А.Н. Сауїна [8, с. 6], який зауважує, що низкою вищих органів аудиту зарубіжних країн здійснюється аудит стратегічних цілей і програм держави, однак він не виокремлюється у самостійний тип аудиту, оскільки його зміст фактично адекватний аудиту ефективності, призначеному для контролю над результатами формування і використання державних ресурсів у будь-якій їх формі. Тобто стратегічний аудит і аудит ефективності здійснюються на основі спільної методології.

Виникнення поняття «аудит ефективності» пов'язують із ІХ Конгресом INTOSAI (The International Organisation of Supreme Audit Institutions – Міжнародна організація вищих аудиторських інституцій), який відбувся у м. Ліма (Перу) у 1977 р. і був присвячений питанням здійснення державного аудиту. Результатом проведення Конгресу було затвердження так званої «Лімської декларації керівних принципів аудиту» (Lima Declaration on Guidelines on Auditing Precepts), яка визначила принципи державного аудиту на багато років уперед. У четвертому розділі Декларації звертається увага на важливість аудиту діяльності (performance audit) у практиці установ та організацій державного сектору економіки поряд з аудитом законності (legality audit) та аудитом достовірності (regularity audit). Основною метою цього акценту було розширення сфери інтересів

державного аудиту з фінансових операцій на організаційну та адміністративну діяльність об'єкта перевірки. У подальшому в Глосарії термінів керівництв INTOSAI з фінансового аудиту [9] поняття «фінансовий аудит» (financial audit) та «аудит достовірності» (regularity audit) почали використовуватися як взаємозамінні (з урахуванням того, що аудит законності став розглядатися як складова частина фінансового аудиту), тоді як аудит діяльності остаточно закріпився в тріаді критеріїв економічності (economy), ефективності (efficiency) та результативності (effectiveness). Звернемо увагу на деяку термінологічну плутанину, яка пов'язана з використанням поняття «ефективність» у ширшому розумінні (у складі словосполучення «аудит ефективності») та у вузькому – як необхідний критерій, дотримання якого є обов'язковим етапом такого аудиту. У ширшому значенні ефективність установлюється зіставленням кінцевого результату із затраченими для його отримання ресурсами, тоді як у вузькому – лише вказує на раціональність методів і способів, які використовуються в процесі перетворення ресурсів на кінцевий продукт і в деяких літературних джерелах замінюється терміном «продуктивність».

Загалом Міжнародною організацією Вищих аудиторських інституцій (INTOSAI) виокремлено три види аудиту, які використовуються в практиці організацій та установ державного сектору економіки (рис. 1).

Рис. 1. Види аудиту державного сектору згідно з класифікацією INTOSAI [10]

Усі вони визнаються однаково важливим, однак найбільшу цінність для поліпшення управлінського процесу в державному секторі економіки представляє аудит ефективності.

До переваг такого виду контролю, на думку М.Ю. Молчанової, відносять:

- розширення кордонів фінансового контролю за межі формальних оцінок розподілу ресурсів до поліпшення економічних об'єктів, які їх освоюють;
- комплексний аналіз причин неефективного використання бюджетних коштів у розрізі їх отримувачів;
- створення умов для боротьби з корупцією в органах влади шляхом надання інформації про використання бюджетних коштів;
- надання законодавчим органам влади можливості оцінити результативність прийняття рішень щодо регулювання бюджетного процесу;
- забезпечення органів виконавчої влади інформацією і рекомендаціями щодо підвищення ефективності використання ресурсів;

– вплив на розроблення стратегічних рішень у галузі фінансової політики [11, с. 74].

Як зазначають О.А. Хаблюк та С.Р. Яцишин, особливим різновидом аудиту ефективності є аудит ефективності витрачання коштів державного бюджету, який орієнтований на активізацію контролю над бюджетним процесом на стадії розподілу і доведення державних коштів до їхніх споживачів, а також на оцінку ефективності, доцільності та результативності бюджетних витрат [12, с. 830].

По суті, аудитор, який проводить аудит ефективності використання бюджетних коштів, повинен відповісти на три послідовних запитання:

- 1) Чи досягнута запланована мета використання бюджетних коштів? <критерій результативності>
- 2) Чи використаний обсяг коштів є мінімально можливим для досягнення поставленої мети? <критерій економності>
- 3) Чи достатньо оптимальним був спосіб досягнення встановленої мети за наявного обсягу виділених бюджетних коштів? <критерій ефективності (у деяких джерелах – продуктивності)>

Саме фокусування на вирішенні наведених завдань і відрізняє аудит ефективності від фінансового аудиту (рис. 2).

Позитивна оцінка за результатами фінансового аудиту ще не може свідчити про ефективне використання бюджетних коштів, однак негативна оцінка априорі вказує на можливість спотворення (зумисного чи випадкового) даних щодо такої ефективності. Саме тому фінансовий аудит повинен передувати аудиту ефективності, а його результати використовуватися як інформаційна база для попередньої оцінки результативності, економності та ефективності витрачання бюджетних коштів.

Бюджетні кошти можна використовувати законно і цільовим способом, однак неефективно, зі збитком для держави. Або, навпаки, можна ефективно використовувати бюджетні кошти, але при цьому незаконно і нецільовим способом. Пояснюється це тим, що в бюджетній сфері все ще здійснюється управління витратами, а не результатами [13, с. 128–129].

Узагальнення літературних джерел дало нам можливість виокремити ознаки, які характеризують процес аудиту ефективності використання бюджетних коштів (рис. 3).

Представлені характеристики, на нашу думку, вказують на місце аудиту ефективності в структурі інших видів державного контролю, а також виокремлюють мету, предмет та базові параметри здійснення перевірки.

Висновки. Параметри результативності, ефективності (продуктивності) та економності формують систему критеріїв, за допомогою яких установлюється ефективність використання бюджетних коштів. Дієвим засобом вирішення цього завдання є використання інструментарію аудиту ефективності.

Ускладнює технологію встановлення ефективності використання ресурсів та реалізації бюджетних програм факт впливу на неї багатьох чинників, серед яких – якості (ресурси повинні бути максимально якісними, а кінцеве благо приносити максимальну користь для суспільства) та часу (затрати часу на отримання необхідних ресурсів, перетворення їх на кінцевий продукт і доведення його до споживача повинен бути мінімально можливим).

Тоді як більшість форм державного фінансового контролю, серед іншого, спрямована на перевірку чесності і відповідальності керівництва суб'єктів державного сектору економіки, аудит ефективності в тому числі повинен створити доказове підґрунтя для встановлення рівня їх фаховості та компетентності, оскільки ефективність використання коштів та інших ресурсів держави напряму залежить від якості прийнятих ними управлінських рішень.

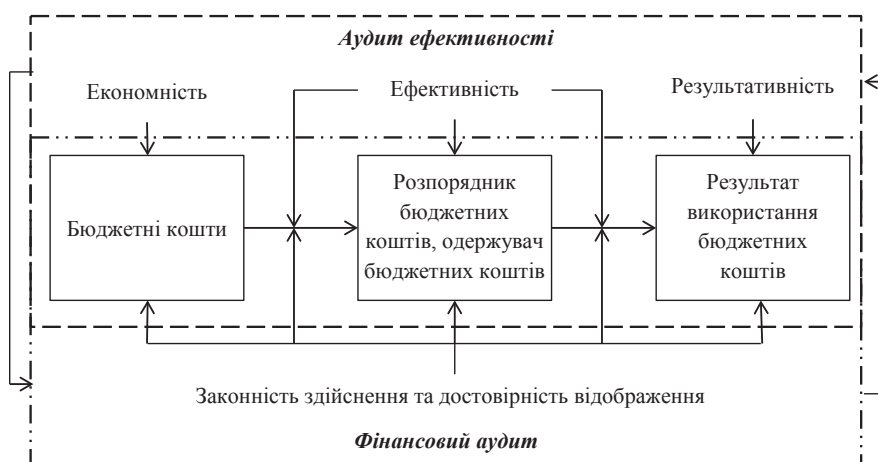

Рис. 2. Модель взаємозв'язку фінансового аудиту та аудиту ефективності використання бюджетних коштів

Джерело: власна розробка

Рис. 3. Характеристики аудиту ефективності використання бюджетних коштів

Джерело: власна розробка

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 22.05.2019).
2. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19> (дата звернення: 22.05.2019).
3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування системи державного фінансового контролю до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 310-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/310-2018-%D1%80> (дата звернення: 22.05.2019).
4. Саунин А.Н. О содержании аудита эффективности использования государственных средств как нового типа государственного финансового контроля. *Наука. Инновации. Образование*. 2008. № 4. С. 348–358.
5. Височан О.С., Борис І.Я. Принципи, методи і механізм фінансування бюджетних установ. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 19(1). С. 171–177.
6. Филипповская О.В. Анализ организации внешнего и внутреннего контроля качества работы аудиторских организаций и аудиторств. *Аудитор*. 2014. № 1. С. 23–31.
7. Горшенина Д.А. Совершенствование инструментария оценки и контроля эффективности использования бюджетных средств в современных условиях. *Модернизация. Инновации. Развитие*. 2015. Т. 6. № 2. С. 112–115.
8. Саунин А.Н. О понятийном аппарате государственного финансового контроля. *Финансы и кредит*. 2014. № 13(589). С. 2–9.
9. ISSAI 1003 «Глосарій термінів керівництв INTOSAI з фінансового аудиту». URL: <https://www.eurosa.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosa.org/content/documents/others/ISSAI/ISSAI-1003-Ruso.pdf> (дата звернення: 22.05.2019).
10. ISSAI 100 «Основоположні принципи аудиту державного сектору». URL: <https://www.eurosa.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosa.org/content/documents/others/ISSAI/ISSAI-100-ruso.pdf> (дата звернення: 22.05.2019).
11. Молчанова М.Ю. О проблемах аудита эффективности расходования средств муниципальных бюджетов. *Современные наукоемкие технологии*. 2005. № 7. С. 73–76.

12. Хаблюк О.А., Яцишин С.Р. Аудит ефективності в системі державного фінансового контролю, його суть та необхідність упровадження в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 827–831.
13. Аюбов Н.А. Аудит эффективности планирования и использования государственных средств. *Учет и статистика*. 2008. № 9. С. 124–132.

АУДИТ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАК СРЕДСТВО ПОДТВЕРЖДЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ, ЭКОНОМНОСТИ И ПРОДУКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Аннотация. В работе проведено исследование теоретических аспектов аудита эффективности использования бюджетных средств в соответствии с критериями результативности, экономичности и производительности. Предложены базовые постулаты государственного контроля над эффективностью реализации бюджетного процесса исходя из нормативного трактовка понятия «принцип эффективности». Исследовано понятие «аудит эффективности» в литературных источниках и согласно классификации INTOSAI. Представлена модель взаимосвязи финансового аудита и аудита эффективности использования бюджетных средств. Приведены характеристики аудита эффективности использования бюджетных средств на основе обобщения литературных источников и нормативной базы. Сделаны выводы о возможности практического использования технологии установления эффективности использования ресурсов по параметрам результативности, эффективности (производительности) и экономности.

Ключевые слова: аудит эффективности, бюджетные средства, бюджетная система, бюджетный процесс, результативность, экономичность, производительность.

PERFORMANCE AUDIT AS A MEANS OF CONFIRMING THE EFFECTIVENESS, ECONOMY, AND EFFICIENCY OF USING PUBLIC FUNDS IN THE PUBLIC SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Summary. The paper studies theoretical aspects of a performance audit of using budget funds according to criteria of effectiveness, economy, and efficiency. It is established that in order to prevent inefficient use of public funds, further modernization of the state financial control with the use of the latest scientific approaches, foreign experience, and already existing practice of inspections is necessary. Understanding the theoretical principles of a performance audit of using budget funds in order to create the basis for the accumulation of knowledge of empirical character determines the relevance of the presented study. It is proved that without the achievement of the result which is planned by the budget institution, it cannot be spoken about the efficiency of the use of budget funds allocated from the state or local budget. Three types of audit used in the practice of organizations and institutions of the public sector of the economy and identified by the International Organisation of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) are investigated: financial audit, compliance audit, and performance audit. The basic postulates of state control over the efficiency of budget process implementation are proposed, based on the statutory interpretation of the concept of “efficiency principle”. The concept of “performance audit” in literary sources and according to INTOSAI classification is investigated. The emphasis is made on terminological confusion, which is related to the use of the term “performance” in the wider sense – in the phrase “performance audit” and in the narrower – as a necessary criterion, the observance of which is a mandatory stage of such an audit. The model of the relationship between financial audit and performance audit of using budget funds is presented. The characteristics of the performance audit of using budget funds are indicated on the basis of generalization of literary sources and legislative framework. Conclusions are made on the possibility of practical use of the technology for determining the efficiency of using resources according to the parameters of effectiveness, efficiency (productivity), and economy.

Key words: performance audit, public funds, budget system, budget process, effectiveness, economy, efficiency.

Власенко Т. А.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка

Vlasenko Tetiana
Candidate of Science in Economics, Senior Lecturer in the Department
of Production, Business and Management,
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМИ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню концепції управління стратегічними змінами на підприємстві. Надано підходи, які узагальнюють управління стратегічними змінами на підприємстві: змістовний або контекстний, контекстуальний, процесний, адаптивний, системний, ситуаційний, поведінковий, когнітивний, психодинамічний, гуманістичний і компетентнісний. Наведена власна концепція управління стратегічними змінами, яка включає низку положень: щодо змісту змін сфера імплементації передбачає визначення предметної області й використання управлінських практик за такими метафорами, як машина, політична система, організм, потік і перетворення; необхідність урахування життєвого циклу підприємства й галузі на забезпечення їх відповідності; аналіз зовнішнього середовища з урахуванням характеру взаємодії вітчизняної національної економіки зі світовою; методологічний базис, який включає цілі, методи, принципи, закони, критерії; в основі реалізації управління стратегічними змінами знаходиться відповідний потенціал; використання ситуаційного аналізу у поєднанні з управлінням ризиками; управління інтересами зацікавлених сторін.

Ключові слова: зміни, стратегічні зміни, зацікавлені сторони, ситуаційний аналіз, стратегічний потенціал, процесний підхід, контекстуальний підхід, змістовний підхід.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Управління стратегічними змінами є складним елементом підсистеми управління підприємством, адже від ефективності цього управління залежить життєдіяльність підприємства в довготривалій перспективі, рівень конкурентоспроможності його продукції та підприємства загалом, ефективність функціонування підприємства, рівень розвитку – все те, що безпосередньо залежить від взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем, яке ставить перед підприємством відповідні вимоги й обмеження щодо продуктів його діяльності. Розроблення методології управління стратегічними змінами, на відміну від організаційних, перебуває в менш розвиненому стані через відсутність належної кількості досліджень саме в галузі стратегічних змін, що зумовлено відсутністю одноставного розуміння серед дослідників їхнього змісту, особливостей, моделей оцінки, інструментів управління тощо. Все це зумовлює потребу в розробленні методологічного базису, методичного забезпечення і практичних рекомендацій для вітчизняних підприємств у сучасних, досить складних умовах зовнішнього середовища через посилення конкуренції з іноземними виробниками внаслідок процесів глобалізації. Таким чином, розроблення ключових положень концепції управління стратегічними змінами варто вважати актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями управління змінами займалися чисельні закордонні автори, такі як П. Барнетт, Д. Баттен, А. Бедон, А. Ван де Вен, Л. Грейнер, Ф. Гуїяр, Дж.Д. Дак, Дж. Келлі, Г. Керролл, Б. Кляйнер, Дж. Коттер, Л. Курдай, А. Надлер, Н. Норія, Р. Перро, С. Хайнінгс, Т. Хафсі, В. Хоуп-Хейлі, Г. Х'юбер, Б. Фабі, І. Фішер, К. Фрайлінгер та інші. Серед українських варто виділити таких учених, як О. Гайдей, Ю. Гапон, Л. Гордієнко, А. Грацієтова, А. Грязнова, А. Джинджолія, М. Кучер, Є. Лапін, Т. Лісович, І. Мазур, Г. Осовська, Ю. Погорелов, С. Степаненко, І. Чернявська,

В. Шапіро. Акцент на стратегічні зміни у своїх дослідженнях ставили: Дж. Балогун, Д. Джоя, М. Зундел, Л. Каммінгс, С. Кларк, Дж. Корнелісен, С. Мангер, Е. Романеллі, Дж. Сілінц, Б. Став, М. Ташман, Дж. Томас, Р. Холт, К. Читтепедді, Х. Шильдт, С. Флойд, а також українські вчені Д. Воронков, О. Гронь, І. Ліганенко, В. Отенко, І. Сокирник.

Мета дослідження полягає в узагальненні наявних підходів до розуміння сутності стратегічних змін і у формуванні положень концепції управління ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Є велика кількість моделей управління змінами на підприємстві. Найбільш відомими з них є: модель еволюційних і революційних змін Л. Грейнера [1], модель життєвого циклу І. Адизеса [2], процес змін у баченні К. Левіна через «розмороження – зміну – замороження» [3], еволюційний підхід Р. Нельсона і С. Уінтера [4], модель шести осередків М. Вайсборда [5], «7S» Т. Пітерса та Р. Уотермена [6], «Айсберга управління змінами» В. Крюгера [7], «Калейдоскоп» розроблена В. Хоуп-Хеллі й Дж. Балоган [8], трансформаційні та трансакційні зміни В. Бурке й Дж. Літвіна [9], «біологічна корпорація» Ф. Гуїяра й Дж. Келлі [10], теорія стейкхолдерів Р. Айзенштада й М. Біра [11], конгруентна модель А.Д. Надлера і М.Л. Ташмана [12].

Більшість моделей можливо узагальнити з використанням низки підходів. Одним із найбільш розповсюджених підходів є змістовний або контекстний, у межах якого розглядається, що безпосередньо має бути змінено на підприємстві: системи, підсистеми або елементи. Це дає змогу сформулювати предметну область стратегічних змін і дає відповідь на питання, «що має бути змінено». Більшість вище розглянутих моделей включають елементи змістовного підходу залежно від актуалізації уваги авторів на наборі підсистем та їх взаємодії.

Друга група теорій представлена контекстуальним підходом, у межах якого розглядаються чинники, які викли-

кають зміни. Серед представників цього підходу можна виокремити таких дослідників, як: П. Келлі, Т. Амбургей, С. Вольфграмм, К. Боал, Дж Хант, Дж. і А. Хафф і Х. Томас. У межах цієї теорії виокремлюють екстерналістський, механістичний, біхевіористичний та інвайроментальний підходи [13], де розглянуто зовнішні джерела змін, що повністю відповідає сутності стратегічних змін на підприємстві, особлива риса яких, що відрізняє їх від організаційних змін загалом, полягає саме в залежності та/або взаємодії із зовнішнім середовищем. Іманентні зміни розглядаються винятково з погляду внутрішніх джерел, у межах інтегральної теорії джерела взаємодіють. Відповідно в межах цього підходу можна знайти відповідь на питання: «чому виникають зміни».

Одним із найбільш розповсюджених підходів є процесний. Найбільш важливим у межах цього підходу є визначення послідовності здійснення організаційних змін. У вище розглянутій нами моделі Л. Грейнера [1] відображено процес еволюції підприємства шляхом здійснення еволюційних і революційних змін. Життєвий цикл організації І. Адізеса [2] також базується на процесному підході. Одним із найбільш відомих процесів є послідовність К. Левіна [3]: «розмороження – зміна – замороження». Більш розширений процес пропонує С. Хайнінгс, включаючи діагностику, ідентифікацію спротиву, розподіл відповідальності, стратегію та моніторинг. А. Дзадсон додає розповсюдження інформації про зміни, визнання оновленого поводження, зміни статусу-кво й закріплення нового стану. Досить популярним є розроблений процес Дж. Котера з обґрунтуванням необхідності реакції підприємства на зовнішні виклики, формування команди і бачення майбутнього стану підприємства після змін, розповсюдження інформації й пілотне впровадження, реалізація мотивації до змін із визнанням отриманих успіхів, удосконалення і подальшої зміни разом із замороженням. П. Сенге, А. Клейнер і Ш. Робертс пропонують ініціювання, планування змін, експеримент та реалізацію, а також забезпечення рівноваги. Подібні етапи пропонують і К. Фрайлінгер та І. Фішер. Окремі із зазначених етапів у відповідній послідовності наведені в роботах численних науковців, таких як Х. Рамперсад, І. Мазур, В. Шапіро, Г. Тарасюк, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури, Л. Грейнер, П. Сенге, А. Клейнер, Ш. Робертс, Д. Найпак, Г. Осовська, О. Осовський, В. Стадник, М. Йохна, Дж. Коттер, П. Друкер, Т.Ю. Лісович, Дж. Харрінгтон.

Цей підхід дає змогу відповідати на питання, в якій послідовності мають здійснюватися зміни.

Ситуаційний і системний підходи відповідають традиційному баченню управління в межах загальних теорій менеджменту. Перший (представники Ч. Бернард, П. Друкер) виступає відповідно надбудовою до контекстуального, де також враховується взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, але ставиться акцент на внутрішній будові підприємства як взаємодія окремих елементів і підсистем, що зумовлює виникнення емерджентних властивостей та отримання синергетичного ефекту від поєднання окремих ефективності в межах єдиного цілого. Цей підхід, як і змістовний, фактично присутній в кожній із розглянутих моделей, де наголошується на взаємозв'язку між структурними елементами організації, тип взаємозв'язку та взаємодії між якими і обумовлює специфічний характер підприємства як системи в процесі реалізації стратегічних змін. За рівнем методологічного розвитку цей підхід варто визнати одним із найбільш прогресивних і перспективних, оскільки він дозволяє найбільш комплексно розглядати підприємство і розробляти напрями управління стратегічними змінами на ньому. Відповідно, в межах

цього підходу є можливість визначитися із питанням, яким інструментарієм управляти змінами.

Ситуаційний підхід близький до контекстуального, де робиться наголос на джерелах змін, але не у загальному розумінні, а в межах ситуації, яка склалася на відповідний момент часу, що й зумовлює обставини функціонування підприємства і вимагає найкращих способів досягнення цілей. У розрахунок обов'язково мають бути взяті й значення внутрішніх змінних на відповідний момент часу. Основоположниками цього підходу вважають М. Фоллетт, Т. Бернса й Р. Сталкера, Г. Деніссона. В межах цього підходу передбачається зв'язок конкретних методів і концепцій управління з відповідними характеристиками окремих ситуацій для досягнення цілей функціонування підприємства найбільш ефективним шляхом. Виходячи з наявної методології управління змінами загалом та стратегічними зокрема ситуаційний підхід дає змогу визначитися з найбільш доцільними методами впровадження змін на відповідний проміжок часу, що дозволяє відповідати на питання, які пріоритети в межах змін варто ставити.

Низка досліджень авторів (Дж. Вудворд, П. Лоуренс і Дж. Лорш, Дж. Пфефер, Г. Салансік, Дж. Мейер, Б. Рован, П. Димаджіо і В. Пауел) дозволяє виокремлювати адаптивний підхід, який, відповідно до його назви, передбачає управління відповідно до потреби адаптації до умов зовнішнього середовища [14]. Як зазначають дослідники [15], сутність адаптації полягає у встановленні відповідності між сильними позиціями підприємства та вимогами середовища функціонування, що вимагає реалізації принципів узгодженості й відкритості. У межах цього підходу знаходяться відповіді на питання, як найкращим чином упровадити зміни.

З огляду на складність процесів упровадження організаційних змін щодо сприйняття їх із боку персоналу, варто виділити групу підходів, у межах яких розглядається сприйняття змін персоналом на індивідуальному й груповому рівнях, серед яких на основі досліджень авторів [13–16] ми виокремлюємо поведінковий, когнітивний, психодинамічний, гуманістичний, компетентнісний підходи. Їхню сутність доцільно розглядати щодо управління опором змінам. Впровадження інструментів управління в межах зазначених підходів дає змогу знизити опір змінам і знайти відповідь на питання, як отримати підтримку кадрів у ході змін.

На основі описаних моделей і підходів до розуміння сутності змін надамо власну концепцію управління стратегічними змінами.

Концепція управління стратегічними змінами на підприємстві включає низку складових частин, взаємозв'язок і взаємозумовленість яких дозволяють отримати єдине бачення сучасної філософії управління. Насамперед варто звернути увагу на предметну сферу імплементації стратегічних змін. У межах концепції ця сфера розглядається як основа для впровадження змін, яка вимагає дотримання особливості метафор управління. Стратегічні зміни вимагають перегляду всіх компонентів предметної області із визначенням джерел і подальшим просуванням за структурою відповідно до управлінських практик кожної з метафор (машина; політична система; організм; потік і перетворення).

Наступним елементом концепції є життєвий цикл підприємства. Стратегічні зміни повинні його програмувати. Кожне підприємством відповідно до теорії життєвого циклу (найбільш відомі концепції були розроблені такими авторами як: І. Адізес, Л. Грейнер, Д. Ліппіт і В. Шмідт, Д. Міллер і П. Фрізен, Д. Кац і Р. Кан, Е. Фламхольц, Дж. Кімберлі, А. Штангрет й О. Копилук, Л. Лігоненко) знаходиться на відповідність стадій життєвого циклу

галузі, що дозволяє стверджувати про тісний взаємозв'язок між цими поняттями. Підприємства в межах реалізації стратегії розвитку може претендувати на збільшення своєї частки або пошуку нових сегментів на існуючому ринку, чи освоєння інших галузей. Забезпечення відповідності життєвого циклу підприємства галузі є однією із цілей стратегічних змін. Якщо галузь має перспективи подальшого зростання і період стагнації не є очікуваним у найближчий час, то слабкі позиції підприємства на ринку є відображенням неналежного використання потенціалу ринку і галузі, неефективного управління, що може бути виправлено шляхом реалізації стратегічних змін. Для підприємств кожної галузі кризи, які можуть провокувати стратегічні зміни, є специфічними через різний рівень наукомістких технологій, залучення до інформаційного простору й цифрового суспільства, характеру державного регулювання. Відповідно вони провокують передумови для змін. Варто зауважити що стратегічні зміни можуть включати як еволюційні, так і революційні компоненти в разі необхідності швидкої реалізації масштабних перетворень, які не завжди є результатом криз, а можуть бути точкою переходу кількісних змін у якісні. Аналіз галузі передбачає дослідження споріднених виробництв, від яких залежить обсяг реалізації продукції підприємств. Кількісний аналіз дозволяє визначати й прогнозувати ємність ринку, обсяг його сегментів, темпи зростання або скорочення, а якісний аналіз дозволяє встановлювати лідерів, конкурентів, які несуть найбільшу загрозу, міру впливу споживачів і постачальників, що виступає необхідною інформацією для визначення місця підприємства в галузі, та відповідності етапу його життєвого циклу галузевому.

Спорідненим до життєвого циклу в рамках концепції управління стратегічними змінами є аналіз зовнішнього середовища. Як було доведено, стратегічні зміни завжди виступають відповіді підприємства на вплив зовнішнього середовища та взаємодію з ним. Лідери ринку, які впроваджують принципово нові продукти, формують пріоритети споживачів, обумовлюючи їх вибір на довготривалий час. З іншого боку такі дії мають високий ступінь ризику, який хоча і приносить надвисокі «дивіденди», але може і обернутися для підприємства значними втратами із погіршенням його конкурентних позицій. І все ж, саме ретельний аналіз смаків споживачів дозволяє правильно прогнозувати їх смаки в майбутньому й розробляти продукти, здатні їх задовольнити саме через тривалий час. Відповідно аналіз зовнішнього середовища і прогнозування його розвитку є одним із принципових положень концепції стратегічних змін, що разом з аналізом життєвого циклу галузі складає базу для прийняття управлінських рішень щодо взаємодії із зовнішнім середовищем. Якщо галузь представляє зовнішнє середовище прямого впливу, то до непрямого впливу традиційно відносять політичні, економічні, технічні й технологічні, соціальні, демографічні, культурні та інші чинники, які формують макросередовище властивими йому циклами розвитку, зростання та скорочення споживчого попиту в масштабах всієї країни й навіть всього світового господарства, в якому працює підприємство з врахуванням характеру взаємодії вітчизняної національної економіки зі світовою.

Управління стратегічними змінами передбачає прийняття управлінських рішень на основі наявної інформації, проведеного аналізу, моніторингу зовнішнього середовища шляхом реалізації функцій управління керуючого суб'єкта на керований об'єкт у відповідності до принципів і законів. Управління стратегічними змінами подібне до класичного бачення менеджменту з тією різницею, що воно здійснюється специфічними методами, має власні цілі й

базується на використанні відповідного потенціалу. Таким чином, для успішного управління стратегічними змінами необхідно мати методологічний базис, який слугуватиме для прийняття конкретних управлінських рішень в умовах високого рівня невизначеності зовнішнього середовища. На основі проведеного аналізу управління стратегічними змінами є реалізацією плану дій у сферах предметної області за метафорами у задалегідь визначеній послідовності. Розробка складу та структури методологічного базису управління стратегічними змінами є основою концепції, на якому будуються всі інші елементи.

Реалізація будь-якої стратегії підприємства вимагає планування та витрачання ресурсів. Найвідчутніші помилки в стратегічному управлінні відчуються підприємством саме внаслідок нераціонального витрачання наявних ресурсів. В широкому сенсі забезпечення реалізації стратегічних змін пов'язано не стільки з наявними ресурсами, скільки із стратегічним потенціалом. Враховуючи комплексність значення поняття «потенціал» в економічній науці, в концепції управління стратегічними змінами необхідно сформувати його власне бачення, уточнити його склад і структуру. На відміну від ресурсного підходу стратегічний потенціал має відображати спроможність підприємства набувати бажаного стану в майбутньому, використовуючи його суб'єктивні компоненти, представлені інтелектуальним і соціальним капіталами, цінностями й особистісно-професійними якостями керівників, які здатні забезпечити поєднання наявних й економічних ресурсів як його об'єктивної компоненти. Як в рамках соціально-економічного, так і в рамках результативного підходів, потенціал визначається переважно не стільки його складом, адже підприємство може змінювати як набір наявних ресурсів, так і їх якість, а їх взаємодією, що відображає конфігурацію, яка і виступає основою для формування ключових компетентностей підприємства в майбутньому та його конкурентних переваг.

Наступним елементом концепції є ситуаційний аналіз у поєднанні з ризиками. Невизначеність зовнішнього середовища є загальноновизнаним в наш час, що в статистично розглядається в контексті аналізу взаємодії підприємства із оточенням. Крім цього діяльність підприємства можна розглядати не як неперервну функцію, а як послідовність дискретних станів, кожен з яких залежить як від стану підприємства як системи й впливу чинників зовнішнього середовища, так і від ступеня впливу цих чинників залежності від обставин на кожний окремий момент. Особливість ситуаційного управління передбачає не скільки врахування цих характеристик впливу в рамках дискретного стану, скільки вибір найбільш доцільної практики управління. Розгляд зміни впливу чинники зовнішнього середовища здійснюється в рамках сценарного аналізу із визначенням можливих результатів на протязі часу. Це дозволяє впроваджувати належні техніки управління, які дозволять отримати потрібний рівень ефективності та досягти поставленої результату в контексті розроблених сценаріїв. В управлінні стратегічними змінами розробка таких сценаріїв дозволяє визначити ступінь ймовірності досягнення бажаного стану в рамках визначеної перспективи. Важливим аспектом в сценарному моделюванні є аналіз ризиків, який дозволяє відповідним чином детермінувати невизначеність зовнішнього середовища, шляхом виокремлення сукупності «тригерів», які виступають основою ризиків, що відповідно до класичного розуміння в менеджменті є невизначеностями, що характеризуються вірогідністю настання й мірою впливу на діяльність підприємства. Ідентифікація ризиків, їх кількісний та якісний аналіз разом з ситуаційним підходом і сценарним

моделюванням виступають динамічним продовженням статичного аналізу зовнішнього середовища й потенціалу змін, що виступає запорукою прийняття вірних рішень для досягнення максимальної ефективності стратегічних змін.

Останнім елементом концепції, який на відміну від попередніх відрізняється найнижчим рівнем детермінованості, що дозволяє віднести його до «м'яких» елементів, є побудова взаємодії із зацікавленими сторонами. Ввівши це поняття Р. Фрімен розпочав цілий напрямок в теорії менеджменту, пов'язаний із оцінюванням результатів, витрачанням ресурсів, побудовою стратегій на основі врахування вкладу груп впливу та їх очікувань. Під зацікавленими сторонами розуміються будь-які індивідууми або групи, які можуть впливати на прийняття управлінських рішень або самі підпадають під них. Ці зацікавлені сторони є як всередині підприємства, так і зовні. Врахування й задоволення їх інтересів

здатне забезпечувати довготривале функціонування підприємства в майбутньому й сформуванню належну систему оцінювання ефективності діяльності підприємства в цілому та рівня реалізації стратегічних змін безпосередньо.

Висновки. Таким чином, розроблені елементи концепції управління стратегічними змінами дозволяють системно вирішувати цілі забезпечення конкурентоспроможності підприємства в довготривалій перспективі, його стабільності й розвитку. Використання вищеприписаного інструментарію дає змогу розробляти й впроваджувати ефективні управлінські рішення, формувати конфігурацію внутрішнього стратегічного потенціалу для реалізації руху підприємства по заздалегідь розробленій траєкторії, що і складає сутність стратегічних змін. Розроблення окремих описаних елементів управління стратегічними змінами буде здійснено в подальших дослідженнях автора.

Список використаних джерел:

1. Greiner L. Evolution and Revolution as Organizations Grow. *Harvard Business Review*. 1972. Vol. 50. July-August. № 4. P. 37–46.
2. Адизес И.К. Управляя изменениями. Как эффективно управлять изменениями в обществе, бизнесе и личной жизни. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2018. 336 с.
3. Lewin K. Field Theory in Social Science. New York : Harper & Row, 1951. 346 p.
4. Нельсон Р.Р., Уинтер С.Дж. Эволюционная теория экономических изменений; пер. с англ. М.Я. Каждана. Москва : Дело, 2002. 536 с.
5. Гапон Ю.В. Формування та оцінювання потенціалу стратегічних змін підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2017 р. 246 с.
6. Питерс Л., Уотермен Р. В поисках эффективного управления. Москва : Изд-во «Прогресс», 1986. 424 с.
7. Krüger W. Excellence in Change: Wege zur strategischen Erneuerung Wiesbaden, 2000. 186 p.
8. Balogun J., Floyd S. Breaking out of strategy vectors: Reintroducing Culture. *Research in Organizational Change and Development*. 2010. № 18. Pp. 51–76.
9. Burke W., Litwin G. A causal model of organizational performance and change. *Journal of Management*. 1992. Vol. 18, No 3. P. 523–545.
10. Гуияр Ф.Ж., Келли Д.Н. Преобразование организации; пер. с англ. Москва : Дело, 2000. 376 с.
11. Айзенштат Р., Бир М. Стратегические изменения: как преобразовать организацию для реализации стратегии. Москва : Альпина Паблицер, 2002. 608 с. С. 445–483.
12. Nadler D.A., Tushman M.L. A congruence model for organization problem solving. *Managing Strategic Innovation and Change: Organization, Architectures and Managing Innovation*. Oxford : Oxford University Press, Nueva York, 1997. Pp. 159–171.
13. Степаненко С.В. Формування механізму управління організаційними змінами на підприємстві : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2018. 348 с.
14. Найпак Д.В. Управління організаційними змінами в забезпеченні розвитку підприємства : дис. ... к.е.н. : 08.00.04. Харків, 2011. 237 с.
15. Прохорова В.В., Ус. Ю.В., Ступіна Ю.Ю. Організаційно-економічне забезпечення управління змінами на підприємстві машинобудування. Харків: Видавництво «Смуґаста типографія», 2017. 220 с.
16. Cameron E., Green M. Making Sense of Change Management : A Complete Guide to the Models, Tools & Techniques of Organizational Change, 2d ed. Kogan Page. 2009. 384 p.
17. Власенко Т.А., Красноруцький О.О., Гринь Є.Л. Науково-теоретичне обґрунтування сутності стратегічних змін на підприємстві. *Економічний вісник університету*. Переяслав-Хмельницький. 2018. Випуск № 38. С. 53–63.

НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНЦЕПЦИИ УПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация. Статья посвящена обоснованию концепции управления стратегическими изменениями на предприятии. Предоставлены подходы, которые обобщают управления стратегическими изменениями на предприятии: содержательный или контекстный, контекстуальный, процессный, адаптивный, системный, ситуационный, поведенческий, когнитивный, психодинамический, гуманистический и компетентностный. Представлена собственная концепция управления стратегическими изменениями, которая включает ряд положений: относительно содержания изменений сфера имплементации предусматривает определение предметной области и использования управленческих практик по метафорам: машина, политическая система, организм, поток и преобразования; необходимость учета жизненного цикла предприятия и отрасли на обеспечение их соответствия; анализ внешней среды с учетом характера взаимодействия отечественной национальной экономики с мировой; методологический базис, который включает цели, методы, принципы, законы, критерии; в основе реализации управления стратегическими изменениями находится соответствующий потенциал; использование ситуационного анализа в сочетании с управлением рисками; управления интересами заинтересованных сторон.

Ключевые слова: изменения, стратегические изменения, заинтересованные стороны, ситуационный анализ, стратегический потенциал, процессный подход, контекстуальный подход, содержательный подход.

THE SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE CONCEPT OF MANAGEMENT STRATEGIC CHANGES IN THE ENTERPRISE

Summary. The article is devoted to substantiation of the strategic changes management concept at the enterprise. It is proved that there is no unity of vision of the strategic changes essence and the concept of management them in the national scientific paradigm. The most important models of researchers for change management are determined. There are given approaches that generalize the management of strategic changes in the enterprise. It is determined that one of the most widespread approaches is content, in which it is determined that should be directly changed at the enterprise. Within the framework of the contextual approach, factors that cause changes are considered. The process approach allows us to answer the question of how changes are made. The system approach involves understanding the enterprise as a whole, with an appropriate structure and endangered properties, which allows us to determine which tools need to be used to ensure success in strategic change. The purpose of the situational approach is to determine the priorities. Within the framework of the adaptive approach, it is determined how changes are to be implemented. Behavioral, cognitive, psychodynamic, humanistic and competent approaches allow providing personnel support in the course of changes. The concept of strategic change management, which includes a number of provisions, is presented. Regarding the content of the changes, the scope of implementation implies the definition of the domain and the use of management practices by metaphors: machine, political system, organism, flow and transformation. The next element is the need to take into account the life cycle of the enterprise and industry to ensure their compliance. An obligatory element of the concept is the analysis of the external environment, taking into account the nature of the interaction of the domestic national economy with the world. The base of the concept is the methodological basis, which includes goals, methods, principles, laws, criteria. The basis of the implementation of management strategic changes is the potential, which within the framework of socio-economic and productive approaches is determined precisely by the structure of the company's ability to achieve its goals in terms of subjective and objective components. An important element is the situational analysis combined with risk management. The last element of the concept is the management of the stakeholders interests.

Key words: changes, strategic changes, stakeholders, situational analysis, strategic potential, process approach, contextual approach, meaningful approach.

УДК 657.92

Волинець О. О.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри обліку та оподаткування

Вінницького торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-економічного університету

Тичук Т. О.

аспірант кафедри фінансового аналізу і контролю

Київського національного торговельно-економічного університету

Volynets Oksana

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation

Vinnitsia Institute of Trade and Economics

Kyiv National University of Trade and Economics

Tychuk Tatyana

Postgraduate Student at Department of Financial Analysis and Control

Kyiv National University of Trade and Economics

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ КОРИСНОСТІ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ

Анотація. Розглянуто сучасні аспекти економічної сутності «цінність» і «корисність». Обґрунтовано необхідність застосування оцінки необоротних активів на зменшення корисності. Удосконалено методичні та організаційні положення процесу зменшення корисності активів. Запропоновано організаційні рекомендації (доповнення до наказу про облікову політику, які містять основні положення, що регулюють організацію проведення оцінки на знецінення / зменшення корисності і первинний документ Акт про тестування на зменшення корисності активу) та методичні рекомендації до визначення вартості відшкодування об'єкта основних засобів / нематеріальних активів та відображення в обліку результатів тестування на знецінення / зменшення корисності активів, що дасть змогу прийняти управлінські рішення про їх подальше використання, які безпосередньо впливають на ефективність діяльності торгового підприємства, сприяючи формуванню достовірної інформації про майновий стан та фінансові результати.

Ключові слова: корисність, знецінення, зменшення корисності, вартість відшкодування.

Постановка проблеми. Невизначеність економічної ситуації в країні, політичні події прямо впливають на прогнозування грошових потоків торгових підприємств та їх реальних активів. Зауважимо, що визначення величини знецінення активів / збитку від знецінення є не тільки вимогою національних і міжнародних стандартів, але й нагальною вимогою ринку та інвесторів. Це підтверджується дослідженнями відомої аудиторської компанії Ernst & Young.

Результати дослідження Ernst & Young дають змогу дійти висновку, що користувачі фінансової інформації відносно скептично налаштовані щодо відсутності знецінення на теперішній момент і відповідного оптимізму з боку керівництва компаній. Вони не цілком упевнені в стабілізації ситуації і в майбутньому очікують знецінення активів. У результаті під час вивчення фінансової звітності вони вимагатимуть більшою мірою прозорості та більш докладних пояснень до використовуваних керівництвом припущень щодо перспектив розвитку компанії. Організації, які застосовують надійні, комплексні та прозорі процедури оцінки на предмет знецінення, що дають їм змогу відновити довіру з боку організацій, що фінансують, опиняться в більш сприятливому становищі, коли почнеться пошук на ринках.

Отже, на формування ділової репутації та інвестиційної привабливості будь-якого торгового підприємства впливає інформація про результати знецінення основних засобів та нематеріальних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сутності корисності активів займалися вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як А. Шеффле, С. Мочерний, С. Присукін, А. Федорченко, С. Новицька, Д. Котляров, М. Кобзева та інші. Облікові аспекти знецінення активів досліджували І. Супрун, Н. Малога, І. Жиглей, І. Юхименко-Назарук тощо.

Метою статті є дослідження методичних та практичних аспектів зменшення корисності необоротних активів та удосконалення їх обліку.

Результати дослідження. З економічного погляду корисність – економічне поняття, яке охоплює якісну і кількісну характеристику впливу будь-якого елемента економічної системи на результативність її функціонування й розвитку.

Корисність в економічному її значенні суттєво відрізняється від інших видів корисності: технічної, духовної, тощо. Економічну корисність можна виміряти. При цьому підходи до її оцінки різні. Представники марксистської школи стверджують, що корисність можна виміряти за допомогою витрат, яку означали терміном «costs» – вартість. І чим більша вартість, тим більше затрачено суспільно необхідної праці.

При цьому «цінність» має як суб'єктивну сторону (психологічна оцінка корисності товару окремим споживачем), так і об'єктивну (оцінка такої корисності суспільством). В останньому разі вона є цінною [1]. Цінність – це процес, явища, предмети, що мають позитивну значущість для людини і сприяють задоволенню її потреб та інтересів» [2]. Це визначення підкреслює індивідуальний характер цінності і, що особливо важливо, визначає її як процес.

За будь-якого підходу корисність можна виміряти (оцінити). Економічну корисність можливо виміряти у грошовій формі через рівень цінності, який детермінується із величиною економічних вигід. Зокрема, цінність товару чи послуги, на думку Ф. Візера, витрати завжди виражають мінімальну корисність, а ціни мають як північника попиту, а не витрат виробництва. Якщо пропозиція фіксована, то цінність визначається лише суб'єктивними оцінками покупця [3].

Отже, подальша еволюція економічних відносин сприяла розширенню економічного змісту корисності і цінності. У корисності і цінності з'являється соціальне та економічне значення для суспільства, які пов'язані саме з процесом оцінювання товару, послуг та інших матеріаль-

них цінностей, а в подальшому й нематеріальних. Наступний еволюційний рівень цінності – чинник формування попиту та цілеусвідомлення господарюючого суб'єкта.

А. Шеффле визначав цінність як «значення, яке блага має завдяки своїй придатності для економічного цілеусвідомлення господарюючого суб'єкта» [4]. Економічне цілеусвідомлення господарюючого суб'єкта відбувається через визначення мети (результат) і засобів (витрати) та їх єдності. Цінність дає змогу оцінити їх із погляду кількості витраченої праці на його виготовлення і корисності. Перетворення праці на товар і поява грошової оцінки праці стали потужним засобом розширення сфери ціннісних відносин не тільки в економіці, а й за її межами, що перетворило ринкове господарство в основу сучасної економіки [5].

Пізніше в теорії корисності value in use було замінено на поняття «utility» (корисність – суб'єктивне відчуття задоволення від споживання блага). Зауважимо, що МСБО 36 «Зменшення цінності» оперує саме цим поняттями «value in use» – це теперішня (приведена) чиста вартість активу, розрахована шляхом оцінки вартості майбутніх грошових потоків, які будуть отримані від активу або одиниці, що генерує грошові кошти.

Таким чином, розгляд підходів до трактування сутності «корисність» та «цінність» дозволяє нам стверджувати, що саме цінність та її втрата буде впливати на подальшу вартість використання будь-якого активу та розмір очікуваних економічних вигід від нього. Ураховуючи це, будемо розглядати не зменшення корисності, а зміну рівня цінності, тобто величину знецінення (impairment of assets), яка виражається через зменшення корисності.

С.С. Новицька зазначає, що, даючи оцінку зменшенню корисності основних фондів, визначаються періоди часу, за які об'єкти не приносять економічних вигід, а зменшення корисності – це різниця між залишковою вартістю натеper і сумою дійсного прибутку, який планується отримати від активу у майбутньому [6]. Автор пов'язує зменшення цінності із періодом часу, впродовж якого актив не приносить економічну вигоду. На нашу думку, це є дещо хибною думкою, оскільки для визнання активу у балансі необхідно, щоб він приносив економічну вигоду у будь-який період. Інша справа, якщо він приносить її в меншому розмірі, що безпосередньо й впливає на його оцінку. Крім того, не звсім зрозуміло, що таке «сума дійсного прибутку, який планується отримати від активу у майбутньому».

Д. Котляров зазначає, що «актив вважається знеціненим, якщо компанія не може відшкодувати його балансову вартість у процесі використання або під час продажу» [7]. Так, це слушна думка, яка пов'язана із можливістю та рівнем отриманих економічних вигід.

М.О. Кобзева трактує зменшення корисності як втрату економічної вигоди в сумі перевищення балансової вартості інвестиції над сумою, яку підприємство очікує отримати за час утримування інвестиції [8]. Автор оперує такими поняттями, як «втрата економічної вигоди», що є результатом зменшення рівня цінності за подальшого утримання активів.

З погляду положень МСФЗ 36 під знеціненням активу слід розуміти перевищення балансової вартості (carrying amount) над сумою очікуваного відшкодування.

За зміни ринкових умов та внутрішніх чинників цінність цих активів може зменшуватися, а, отже, й вартість змінюватися (зменшуватися). Проте вартість основних засобів та нематеріальних активів зменшується і в процесі звичайної діяльності під час його експлуатації, що виражається сумою амортизації, яка є безпосередньо витратами суб'єкта господарювання.

Отже, на вартість основних засобів та нематеріальних активів впливає не тільки сума нарахованої амортиза-

ції, але й можливість отримання економічних вигід, що, з нашого погляду, є пріоритетнішим. З нашого погляду, знецінення активів (impairment of assets) – втрата майбутніх доходів або потенціалу активу понад тих витрат, які очікують отримати в результаті звичайної діяльності через амортизацію активу, і є результатом впливу екзо- і ендогенних чинників. У цій ситуації балансова вартість основних засобів та нематеріальних активів перевищує доходи, які можуть бути отримані від їх використання або продажу. Відомо, що приймати управлінські рішення слід з урахуванням економічної доцільності, тобто з урахуванням очікуваних економічних вигід у майбутньому.

Основою для визначення цінності є майбутні економічні вигоди (потенційні доходи), які характеризують її рівень для будь-якого активу. Розглянемо детальніше види економічних вигід (рис. 1).

Розрахунок цінності під час використання базується на обґрунтованих та адекватних припущеннях щодо прогнозів потоків грошових коштів, які затверджені менеджментом компанії. Склад грошових потоків є індивідуальним для кожного підприємства. Однак вітчизняний стандарт 28 не має положень, які б регламентували структуру майбутніх грошових потоків. Такі положення повинні складатися із:

а) прогнозних оцінок надходжень грошових коштів від безперервного використання основних засобів та нематеріальних активів;

б) прогнозних оцінок вибуття грошових коштів, яке обов'язково проходитиме у процесі генерування надходжень грошових коштів від безперервного використання основних засобів та нематеріальних активів (включаючи вибуття грошових коштів на підготовку активу до використання) і яке можна прямо віднести до основних засобів та нематеріальних активів або розподілити на нього на обґрунтованій та послідовній основі;

в) чистих грошових потоків (якщо вони є), що їх отримують або сплатять за ліквідацію активу наприкінці строку його корисної експлуатації.

Також важливим моментом є те, що розрахункові оцінки потоків грошових коштів повинні відображати поточний стан основних засобів та нематеріальних активів. Тому в розрахунок не можна включати майбутні витрати капітального характеру, які спрямовані на поліпшення якостей основних

засобів та нематеріальних активів і відповідні вигоди від цього. Однак капітальні витрати на підтримку поточного стану активу в розрахунок потрібно включати [9].

Надамо методичний підхід до послідовності процесу оцінювання знецінення нефінансових активів (рис. 2).

При цьому відображення зменшення цінності основних засобів та нематеріальних активів слід здійснювати з урахуванням суттєвості такого знецінення та враховувати ознаки можливого знецінення. Відповідно до НП(С)БО 1 рівень суттєвості інформації визначається керівництвом підприємства. Пропонуємо за поріг суттєвості для визнання в обліку витрат і доходів керуватися положеннями листа МФУ «Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності» і Методичними рекомендаціями № 635, а прийняті рішення щодо суттєвості доцільно закріпити в наказі про облікову політику. Пропонуємо, за поріг суттєвості прийняти величину, що дорівнює відсотку чистого прибутку (збитку) торгового підприємства.

Аналіз результатів дослідження проведення торговими підприємствами процедури оцінки основних засобів та нематеріальних активів на знецінення дозволив виявити відсутність застосування цієї процедури під час обліку основних засобів та нематеріальних активів за базовою моделлю, а саме за історичною собівартістю. Зауважимо, що норми ПСБО 28 свідчать про обов'язковий характер проведення процедури оцінювання основних засобів та нематеріальних активів на кінець року – на кожну річну дату балансу.

Крім того, в облікових політиках торгових підприємств не знаходять відображення положення щодо методики та організації проведення тестування необоротних активів на зменшення корисності. Тому вважаємо за потрібне розробити організаційні та методичні засади щодо проведення тестування основних засобів та нематеріальних активів на знецінення та коригування їх вартості на величину втрат від зменшення корисності.

Розглянемо організаційні засади щодо проведення оцінки об'єктів основних засобів та нематеріальних активів на знецінення / зменшення корисності.

Перше, що необхідно для здійснення оцінки основних засобів та нематеріальних активів на знецінення / зменшення корисності, – наявність положень облікової політики, що регламентують проведення тестування на знецінення нефінансових активів. Пропонуємо проект до

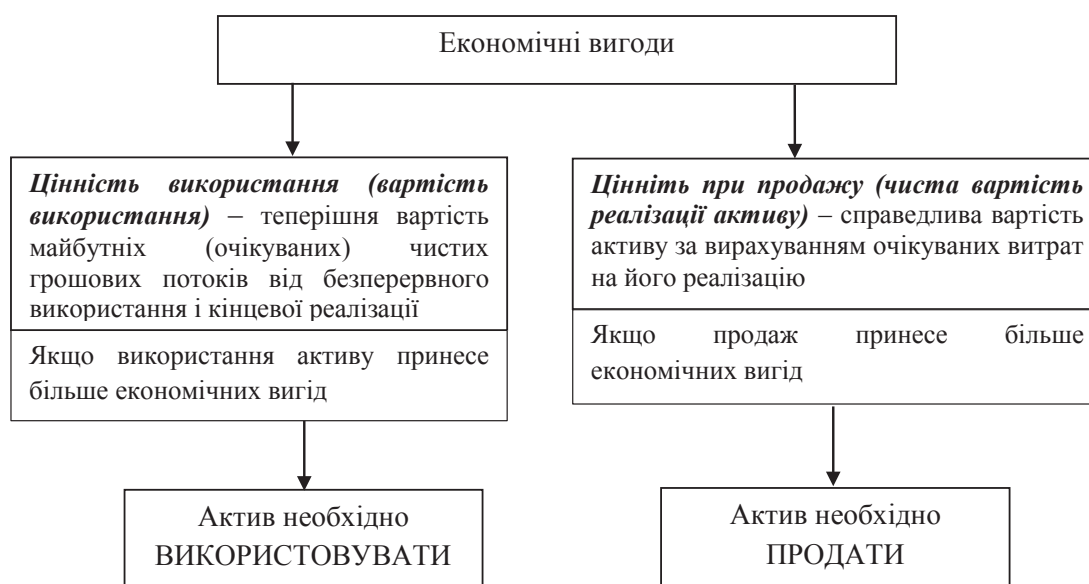

Рис. 1. Економічні вигоди, які характеризують цінність активів

Джерело: складено автором на підставі ПСБО 28, МСБО 36

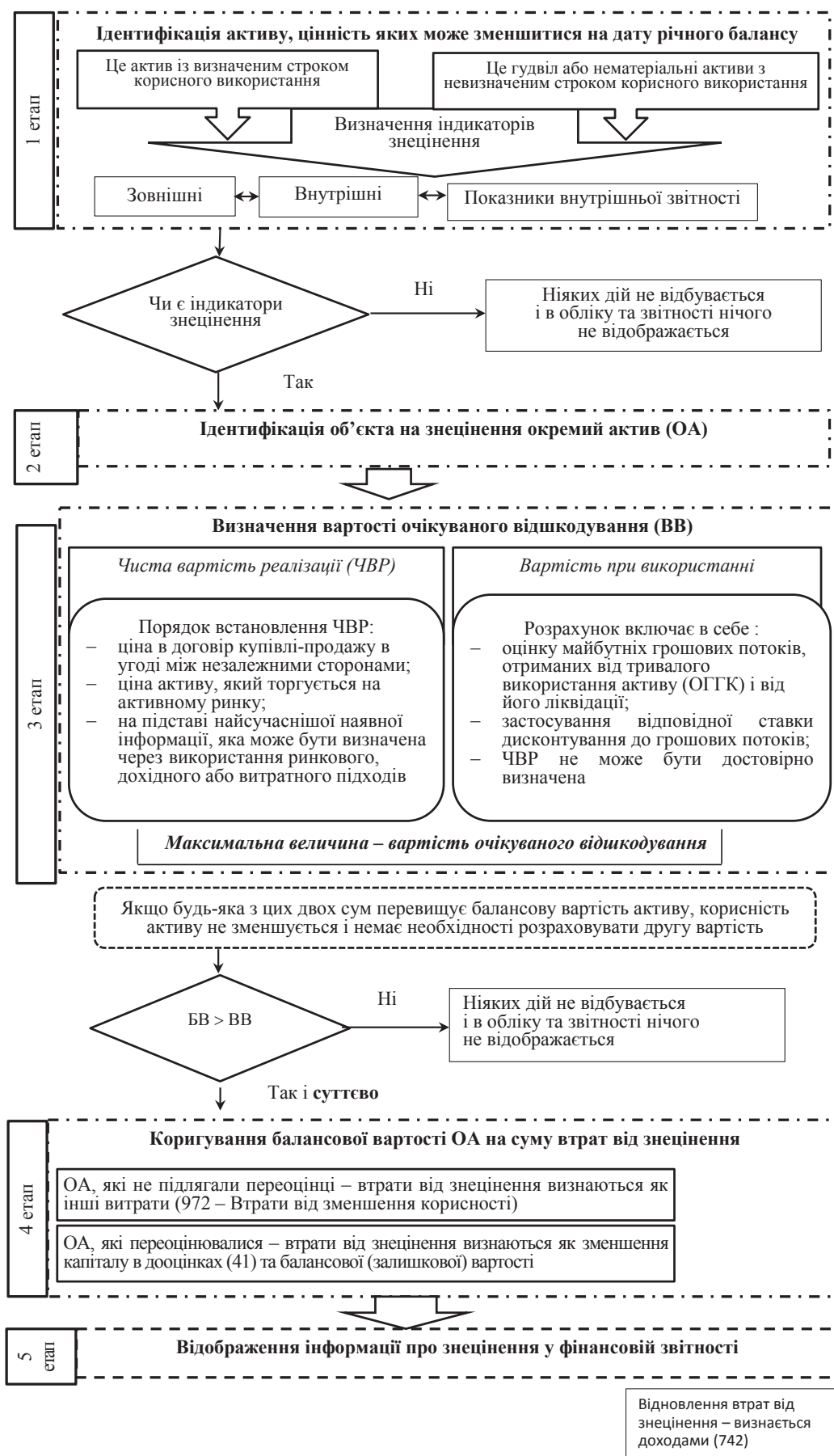

Рис. 2. Методичний підхід до послідовності процесу оцінювання основних засобів та нематеріальних активів на їх знецінення

наказу про облікову політику, який містить основні положення, що регулюють організацію проведення оцінки на знецінення / зменшення корисності (витяг).

Крім того, для проведення тестування на знецінення нефінансового активу пропонуємо форму «Акта про тестування на зменшення корисності нефінансового активу». Оскільки Акт про тестування на зменшення корисності нефінансового активу є первинним документом, який підтверджує господарську операцію, то він повинен містити усі необхідні відомості про господарські операції. Так, основні реквізити акта про тестування на знецінення / зменшення корисності:

- 1) найменування акта, його номер, дата складання;
- 2) преамбула (склад комісії, який затвердив наказом (номер і дата), вихначила його чисту вартість реалізації на підставі наступних даних...);
- 3) перелік об'єктів основних засобів / нематеріальних активів, вартість яких слід визначити, та їх коротка характеристика (назва, інвентарний номер, заводський номер за наявності, де використовується, який розмір економічної вигоди, балансова і залишкова вартість, сума зносу);
- 4) ознаки, які свідчать про знецінення / зменшення корисності активу;
- 5) метод визначення чистої вартості реалізації. Залежно від методу оцінки комісія може використовувати дані про:
  - вартість у договорі купівлі-продажу в угоді між незалежними сторонами;
  - вартість активу, який торгується на активному ринку;
  - вартість, які надади експерти тощо.
- 6) строк очікуваного використання / експлуатації;
- 7) рішення комісії;
- 8) підписи членів комісії.

Методичні засади до визначення вартості відшкодування об'єкта основних засобів / нематеріальних активів та відображення в обліку результатів тестування надано у табл. 2.

Висновки. Цінність є суб'єктивною категорією та використовується як чинник під час формування вартості об'єктів бухгалтерського обліку на певному етапі облікового процесу – оцінки, тобто пов'язана з оцінюванням об'єктів обліку і залежить винятково від очікуваних економічних вигід, які вони можуть принести торговому підприємству. Саме можливість отримання економічних вигід дозволяє визнавати будь-які активи в обліку, тобто визнавати їхню цінність, а також слугувати основою для коригування їх вартості. Саме зменшення корисності приводить до зменшення балансової вартості через зростання суми зносу та амортизації, що є основних чинником формування залишкової вартості необоротних активів та уособлює їхню цінність на конкретну дату балансу.

Відсутність організаційних та методичних рекомендацій оцінки основних засобів та нематеріальних активів на зменшення корисності не дозволяють на практиці дотримуватися обов'язкових вимог ПСБО 28 щодо щорічного тестування їх на знецінення.

Для усунення цих недоліків запропоновано організаційні рекомендації (проект до наказу про облікову політику, який містить основні положення, що регулюють організацію проведення оцінки на знецінення / зменшення корисності (витяг) і форму Акта про тестування на зменшення корисності активу) та методичні рекомендації до визначення вартості відшкодування об'єкта основних засобів / нематеріальних активів та відображення в обліку результатів тестування на знецінення / зменшення корисності активів, що дозволить прийняти управлінські рішення про їх подальше використання, які безпосередньо впливають на ефективність діяльності торгового підприємства, сприяючи формуванню достовірної інформації про майновий стан та фінансові результати. Крім того, удосконалений методичний підхід до послідовності оцінювання основних

Таблиця 2

Методичні засади до визначення вартості відшкодування об'єкта основних засобів / нематеріальних активів та відображення в обліку результатів тестування		Порядок відображення в обліку					
		Актив без переоцінки	Переоцінений актив				
Балансова вартість активу, тис. грн	Вартість при використанні, тис. грн	Чиста вартість при реалізації, тис. грн	Вартість відшкодування (максимальна між 2 або 3), тис. грн	Втраги від знецінення, тис. грн	Балансова вартість об'єкта після процедури оцінки на знецінення, тис. грн	Актив без переоцінки	Переоцінений актив
1	2	3	4	5	6	7	8
Ситуація 1							
270	325	немає необхідності реалізації, так як вартість при використанні перевищує балансову вартість активу, корисність активу.	вартість відшкодування чистої вартості при використанні перевищує балансову вартість активу, корисність активу.	Не визнаються	270	Актив не знецінений / не втрапив корисності В обліку не відображається	Актив не знецінений / не втрапив корисності В обліку не відображається
Ситуація 2							
370	325	300	325 (доцільніше використовувати, ніж продати)	45	325	Визнаються іншими витратами (972 «Втраги від зменшення корисності активів») і відображаються записом: Дебет 972 Кредит 13 Аналітичний розріз: об'єкти основних засобів або нематеріальних активів, матеріально відповідальні особи, центри відповідальності.	Дебет 411 Кредит 13. Залишок (якщо сума чергового (останнього) зменшення цінності більше, ніж зазначене перевищення) відображається: Дебет 972 та Кредит 13. Аналітичний розріз: об'єкти основних засобів або нематеріальних активів, матеріально відповідальні особи, центри відповідальності.

засобів та нематеріальних активів на знецінення, через виокремлення основних його етапів (ідентифікація активу, ідентифікація об'єкта знецінення, визначення вартості очікуваного відшкодування, коригування балансової вартості активу та групи активів, яка генерує грошові потоки на суму втрат від знецінення, відображення інформації про знецінення у фінансовій звітності) буде сприяти науково-

обґрунтованому процесу оцінювання та встановленню єдиного підходу до коригування балансової вартості активів з урахуванням їх рівня цінності, втіленого через майбутні економічні вигоди. Реалізація даного методичного підходу дасть змогу отримати реальні дані щодо балансової вартості об'єктів обліку та забезпечить дотримання основних принципів обліку та оцінки.

Список використаних джерел:

1. Мочерний С.В. Основи економічної теорії : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. 490 с.
2. Присухін С.І. Філософія : у 2-х ч. : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. Ч. 2. 168 с.
3. Мочерний С.В., Довбенко М.В. Економічна теорія.: навч. посіб. Київ: Академія, 2004. 855 с. URL: http://pidruchniki.com/19991130/ekonomika/ekonomichna_teoriya (дата звернення: 28.01.2019).
4. Менгер К. Основания политической экономии. Австрийская школа в политической экономии. Москва : Экономика, 1992. URL: <http://www.gosrefe-rat.ru/economy/560.htm> (дата звернення: 28.01.2019).
5. Юхименко П. І., Леоненко П.М. Історія економічних учень : навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2005. 583 с.
6. Новицька С.С., Яцкевич І.В. Визначення необхідності ефективного оцінювання конкурентних переваг підприємства. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2014. Вип. 1. С. 98–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mtegt_2014_1_9 (дата звернення: 20.04.2019).
7. Урмаова Е. Как проверить стоимость основных средств на обесценение. *Финансовый директор*. 2010. URL: <http://fd.ru/articles/37286-kak-proverit-stoimost-osnovnyh-sredstv-naobestsenenie#ixzz3vAwcULEx> (дата звернення: 02.05.2019).
8. Кобзева М.О. Оцінка в бухгалтерському обліку фінансових інвестицій за міжнародними та національними стандартами. *Ефективна економіка*. № 10. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1467> (дата звернення: 28.01.2019).
9. Шашкова Н. Как провести тест на обесценение активов. *МСФО на практике*. № 6. 2011. URL: <http://msfo-practice.ru/article.aspx?aid=284998> (дата звернення: 28.01.2019).
10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 36 (МСБО 36) «Зменшення корисності активів». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_047 (дата звернення: 20.04.2019).
11. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05> (дата звернення: 20.04.2019).

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ПОЛЕЗНОСТИ НЕОБОРОТНЫХ АКТИВОВ И ИХ ЗАПИСЬ В УЧЕТЕ

Аннотация. Рассмотрены современные аспекты экономической сущности «ценность» и «полезность». Обоснована необходимость применения оценки необоротных активов на обесценивание. Усовершенствованы методические и организационные положения процесса обесценивания активов. Предложены организационные рекомендации (дополнение к приказу об учетной политике, которые содержат основные положения, регулирующие организацию проведения оценки на обесценивание / уменьшение полезности и первичный документ Акт о тестировании на обесценивание актива) и методические рекомендации к определению стоимости возмещения объекта основных средств / нематериальных активов и отображение в учете результатов тестирования на обесценивание / обесценивание активов, что позволит принять управленческие решения об их дальнейшем использовании, которые непосредственно влияют на эффективность деятельности торгового предприятия, способствуя формированию достоверной информации об имущественном положении и финансовых результатах.

Ключевые слова: полезность, обесценивание, уменьшение ценности, стоимость возмещения.

PRESENT-DAY ASPECTS OF THE UTILITY ESTIMATION OF NONCURRENT ASSETS AND ACCOUNTING FOR THEM

Summary. The present-day aspects of the economic essence of the notions "value" and "utility" is considered. The necessity of the estimation of noncurrent assets on their depreciation is substantiated. The methodological and organizational regulations of the asset reduction process have been improved. The analysis of the results of the research the subject of which is conducting by trade enterprises the procedure of valuation of fixed assets and intangible assets concerning their impairment allowed to reveal the fact that the procedure of valuation is not implemented while accounting for fixed assets and intangible assets under the base model, namely a historical cost. It should be mentioned that according to PSAS 28 emphasize the mandatory nature of the procedure for valuating the fixed assets and intangible assets by the end of the year – on each annual balance sheet date. In addition, the accounting policies of trading companies do not reflect regulations regarding the methodology and organization of testing non-current assets on impairment. Therefore, we consider it to be necessary to develop the organizational and methodical principles of testing the fixed assets and intangible assets concerning their impairment and adjusting their value to the value of impairment losses. The The organizational recommendations (additions to the order on the accounting policy that contain the main regulations governing the organization of valuation of impairment / depreciation and the primary document of the Asset Value Testing Certificate) and methodical recommendations for determining the cost of reimbursement of an item of property, plant and equipment / intangible assets and reporting the results of testing on impairment / impairment of assets which will allow to make a managing decision about their future using, which have the direct affect on the efficiency of commercial enterprises operating, helping to collect reliable information of the financial position and financial performance. Besides, an improved methodological approach to the sequence of valuation of fixed and intangible assets on impairment, by distinguishing its main stages (identification of an asset, identification of an object of impairment, determination of the value of expected reimbursement, adjusting the carrying amount of an asset and a group of assets that generates cash flows on the amount of impairment losses, the presentation of information on impairment in the financial statements) will contribute to a scientifically ground evaluation process and the establishment of a single approach to adjusting the carrying amount of assets based on their level of value embodied in the future economic benefits.

Key words: utility, impairment, depreciation, cost of reimbursement.

Волков А. В.

*аспірант кафедри маркетингу імені А.Ф. Павленка
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

Volkov Andriy

*graduate student of the A.F. Pavlenko Marketing Department
Kyiv National Economic University named after V. Hetman*

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ РІВНІВ ЛОЯЛЬНОСТІ СПОЖИВАЧА

Анотація. У статті визначені та охарактеризовані ключові підходи до інтерпретації клієнтської лояльності, надано авторське визначення поняття «лояльність». Встановлено, що більшість авторів ототожнюють лояльність із уже наявними соціально-психологічними поняттями. Проте вони не враховують, що тривалий процес різного роду дії на споживача за допомогою спеціально організованих умов формує систему психологічних фільтрів, що забезпечують специфічне сприйняття соціальної дійсності, що, по суті, є психологічним станом клієнта. Доведено важливість психологічного аспекту на протипагу класичному трактуванню шляхом встановлення важливості таких елементів під час формування лояльності споживача, як намір про купівлю та споживча поведінка, окрім такого змістовного елементу лояльності, як атитюд. Досліджено алгоритм перетворення задоволеності споживача на споживчу лояльність. Автором пропонується включення до наявного переліку стадій лояльності партнерської лояльності як лояльності найвищого рівня. Крім характеристик передуючої їй стадії активної лояльності вона акумулює в собі всі можливі види чуттєво-емпатичних взаємозв'язків між споживачем та брендом. Беручи за основу наявні класифікації, узагальнивши та систематизувавши їх, наведена актуалізована класифікація основних типів споживачів товарів та послуг із метою виявлення соціально-психологічних чинників формування клієнтської лояльності.

Ключові слова: лояльність, лояльний споживач, атитюд, фактор формування лояльності, когнітивна лояльність, афективна лояльність, прагнення, мотивація, задоволеність, диференціація.

Вступ та постановка проблеми. За період із моменту значних соціально-економічних перетворень в нашій країні сформувався високий рівень конкуренції на ринку товарів і послуг. Сьогодні динамічний розвиток ринку приводить до його перенасичення товарами, які важко диференціюються, і супроводжується технологічною революцією, що зумовлює різку зміну і загострення характеру конкурентної боротьби в цій сфері економіки.

Однією з найважливіших сучасних передумов підвищення конкурентоспроможності підприємства стає використання інноваційних підходів у маркетингу, які забезпечують розвиток та підтримку з клієнтами довгострокових взаємовигідних стосунків, формування високого рівня клієнтської лояльності.

Результати досліджень Ф. Райхельда і Р. Сассера свідчать, що збільшення числа прихильних до підприємства клієнтів на 5% підвищує ефективність його діяльності від 25 до 85% залежно від галузі. Особливо це помітно в таких сферах, як рекламна та банківська діяльність, страхування. Насамперед це пов'язано із значними витратами на переорієнтацію від одного постачальника цих послуг до іншого. Крім того, більшість аналітиків відмічають, що вартість залучення нового клієнта зараз у 10-12 разів перевищує вартість утримання вже наявного, і цей показник має стійку тенденцію до зростання [1].

Сьогодні дослідження елементів, чинників, особливостей формування, соціально-психологічних механізмів та інших характеристик лояльності досліджується фахівцями у сфері психології, соціальної психології, соціології, теорії управління, маркетингу, менеджменту, економіки. Досліджувана тема належить до категорії комплексних явищ міждисциплінарного характеру і перебуває на стику вивчення різних наук: психологічних, соціологічних, управлінських, економічних та ін., кожна з яких має власні підходи до її розгляду та обґрунтування.

Аналіз досліджень і публікацій. У дослідження теоретичних та методологічних основ лояльності до товару, послуги або бренду значний вклад зробили вітчизняні та

зарубіжні вчені: А. Айзен, М. Фішбайн, С. Саттон, С. Орбелл, Р. Каннінгем, У. Такер, Г. Телліс, Ф. Райхельд, Д. Аакер, Дж. Ньюман, А. Вербел, Д. МакКоннелл, Т. Джонс, У. Сасер.

Вивченням феномену лояльності в контексті організаційної психології займалися Н. Аллен, Джоуль Мейер, Х. Беккер; у економічній психології – Ф. Олораніво, М. Су, О. Дейнека; у психології споживчої поведінки – А. Дік, К. Базу, Р. Честнат, Р. Олівер, Ч. Джекобі, Р. Блекуелл.

Дослідженням клієнтської лояльності як атитюда в соціальній психології займалися такі вчені, як Ч. Джекобі, Р. Олівер, Ф. Райхельд.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість науковців ототожнюють лояльність із уже наявними соціально-психологічними поняттями. Проте вони не враховують, що тривалий процес різного роду дії на споживача за допомогою спеціально організованих умов формує систему психологічних фільтрів, що забезпечують специфічне сприйняття соціальної дійсності, що, по суті, є психологічним станом клієнта.

Метою цієї роботи є визначення принципово нових та максимально ефективних підходів до визначення лояльності споживача, низки факторів, що впливають на її формування, як ключового фактора маркетингової психології.

Результати дослідження. Історично клієнтська лояльність розглядалася в уявленнях, які можна класифікувати на підставі описового або пояснювального характеру. Група описових моделей клієнтської лояльності визначає її винятково як поведінковий прояв, прирівнюючи лояльність до певного патерну регулярного споживання або до числа рекомендацій придбаного продукту іншим споживачам (Р. Каннінгем, У. Такер, Д. МакКоннелл, Ф. Райхельд). Група пояснювальних моделей лояльності характеризується постановкою гіпотез щодо соціально-психологічних чинників лояльності, для чого аналізується минулий досвід споживачів, установки, мотивація тощо.

Результати досліджень, проведених Ф. Олораніво та М. Су, демонструють зв'язок задоволеності із стійкістю повторного споживання і рекомендаціями іншим спожи-

вачам. Проте доведено, що лояльність може бути і без задоволеності, навіть якщо була сформована за рахунок неї (Т. Джонс, У. Сасер, Ф. Райхельд, Р. Олівер).

У контексті соціальної психології клієнтська лояльність в основному розглядається як атитюд. Подібні моделі клієнтської лояльності здебільшого ґрунтуються на припущенні, що установка щодо бренда є передумовою формування установки на його споживання (Р. Олівер, Ч. Джейкобі, Р. Честнат, А. Дік, К. Базу). Частина моделей клієнтської лояльності визначають її виключно як поведінковий прояв, інші характеризують наявністю соціально-психологічних чинників, що впливають на формування лояльності. Дослідження лояльності як атитюда демонструють її зв'язок із позитивним досвідом споживання, сприйняттям продукту, особовими і ситуативними чинниками. Проте запропоновані натепер моделі емпірично підтверджені не повною мірою. Окрім цього, в наукових працях, присвячених вивченню клієнтської лояльності, відсутнє виявлення залежності процесу формування і рівня клієнтської лояльності від соціально-психологічних механізмів, дія яких виникає в результаті донесення до клієнтів інформації про товар за допомогою певних каналів комунікації.

У низці робіт, окрім такого змістовного елементу лояльності, як атитюд, виділяються інші елементи, такі як намір про купівлю та споживча поведінка. Найдетальніше це описано в таких теоріях: розумної активності (А. Айзен, М. Фішбайн), запланованої поведінки (С. Саттон), саморегуляції (С. Орбелл). Таким чином, можна дійти висновку, що клієнтська лояльність є ширшим поняттям, ніж атитюд, хоча атитюд, разом із наміром про купівлю та споживчою поведінкою, є одним з її основних змістовних елементів.

Поняття лояльності є досить багатогранним. У 1923 р. була зроблена перша спроба визначити лояльність до бренда з боку споживачів. Визначення лояльності було доволі простим: споживач, лояльний до бренду, – це людина, яка купує певний бренд в 100% ситуацій. Згодом лояльність визначали як схему переваги однієї торгової марки під час кожної наступної купівлі якого-небудь продукту.

Ф. Райхельд трактує лояльність як якість, що властива користувачам цінності (товару, послуги) та має тенденцію повертатися до свого джерела, а в подальшому – передавати це джерело у спадок; лояльність – це відданість власному джерелу цінностей [2]. Лояльний покупець не змі-

нює своє джерело цінностей та рекомендує його своєму оточенню, що особливо важливо в умовах обмеженості потенційних споживачів. Лояльність є характеристикою сприятливого ставлення до підприємства загалом, так і до послуг, що надаються. Наявність лояльної клієнтської бази слугує основою для стабільного обсягу продажів навіть в умовах кризи, а також є важливою стратегічною конкурентною перевагою.

Основною проблемою під час спроби знайти найбільш прийнятне визначення терміна «лояльність споживачів» вбачається те, що більшість визначень цього терміна є процесними, динамічними, тобто такими, що фокусуються на діях споживача на шляху до лояльності, випускаючи із поля зору внутрішні психологічні передумови лояльності, спосіб мислення споживачів, їхнє внутрішнє ставлення до бренда або до компанії. За своїм змістом подібні підходи до розуміння лояльності тісно пов'язані з такою великою сферою психології, як біхевіоризм, предметом вивчення якої є не свідомість індивіда, а його поведінка, тобто конкретні стимули – ситуації, в які потрапляє індивід (у маркетингу – ситуації споживання, в яких опиняється покупець) і реакції у відповідь на ці стимули (наприклад, повторна купівля продукту – приклад подібної реакції у відповідь споживача). Проте постійний покупець – не завжди лояльний покупець, оскільки систематичні покупки одного й того ж самого бренда можуть здійснюватися, наприклад, через прагнення до зручності (preference for convenience) або з огляду на випадковий збіг обставин (happenstance buying), а не через прихильність до конкретного бренда.

Розглянемо деякі з визначень лояльності. За Г. Теллісом, лояльність – частота повторних покупок або відношення числа покупок продукції цього бренда до числа покупок цієї продуктової категорії загалом [3]. За Дж. Ньюманом та А. Вербелом, лояльні споживачі – це ті споживачі, які вчинили повторну купівлю продукту цього бренда, розглядали в процесі купівлі тільки цей бренд і не чинили жодних зусиль із пошуку інформації, пов'язаної з цією продуктовою категорією (з брендами аналогічної продукції конкурентів) [4]. Це визначення становить особливу цінність, оскільки акцентує увагу на «індиферентності» лояльного покупця до пропозицій продукції з боку конкурентів цього бренда.

За визначенням Р. Олівера, споживча лояльність – глибока установка (deeply held commitment) споживача здійснювати в майбутньому повторні покупки товару чи послуги, яким віддається перевага, таким чином викликаючи повторні покупки одного і того ж самого бренду (чи сукупності брендів, яким віддається перевага, – brand – set), незважаючи на будь-які ситуаційні зміни та маркетингові заходи, що здійснюються конкурентами з метою привернення уваги [5].

Тобто можна стверджувати, що більшість авторів отожднюють лояльність із уже наявними соціально-психологічними поняттями. Проте вони не враховують, що тривалий процес різного роду дії на споживача за допомогою спеціально організованих умов формує систему психологічних фільтрів, що забезпечують специфічне сприйняття соціальної дійсності, що, по суті, є психологічним станом клієнта.

Отже, на думку автора, клієнтська лояльність – це насамперед психологічний стан споживача, за якого в результаті спе-

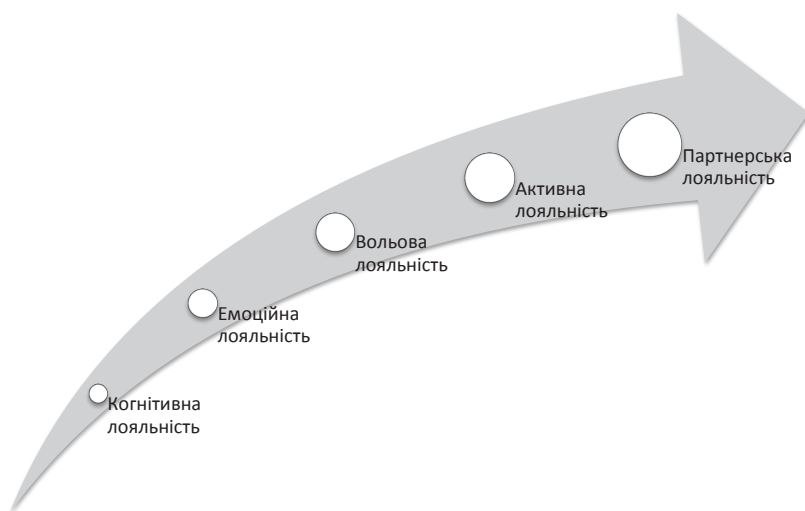

Рис. 1. Рівні лояльності

Джерело: власна розробка на основі підходів К. Базу та Р. Олівера

ціально організованої з використанням конкретних каналів комунікації дії та певних соціально-психологічних механізмів сформований позитивний атитюд переходить у намір, а далі в поведінку, що характеризується циклічною постійністю або переходом на більш високий рівень (партнерську лояльність).

Для того щоб зрозуміти, яким чином задоволеність споживачів перетворюється на споживчу лояльність, доцільно розглянути концепцію К. Базу, в якій розглядаються 3 стадії лояльності споживачів [6]:

1. Когнітивна лояльність (*cognitive loyalty*) – це рівень споживчих переконань у тому, що характеристики цього бренда кращі за характеристики іншого бренда (наприклад, кращі смакові якості, краща якість загалом). Ці переконання формуються зазвичай за рахунок нещодавнього досвіду задоволеності купівлею продукції цього бренду. На цій стадії у споживача ще не сформувалася емоційна прихильність до бренду, він ще відкритий до пропозицій конкурентів, можливі пробні покупки продукції інших брендів.

2. Афективна (емоційна) лояльність (*affective loyalty*) – «Я купую продукцію цього бренду, тому що вона мені подобається» (*I buy it because I like it*). На цій стадії з'являється деякий емоційний зв'язок із брендом, починає діяти один із чинників, що перетворює когнітивну лояльність на «безумовну лояльність» (*ultimate loyalty* – апогей розвитку лояльності), – особиста прихильність бренду (*individual fortitude*). Проте і на цій стадії формування лояльності споживач залишається відкритим пропозиціям конкурентів, і на нього продовжують чинити вплив різноманітні, насамперед комунікаційні заходи конкурентів, метою яких є переключення уваги споживача.

3. Вольова лояльність (*conation loyalty*) – на цій стадії формується яскраво виражене внутрішнє прагнення (*conation*) до прояву лояльної поведінки, до здійснення повторних покупок продукції цього бренду, формується глибока установка (*deeply held commitment*) здійснювати в майбутньому повторні покупки продукції цього бренду. Проте прагнення до певної дії або намір вчинити дію деколи може залишитися нереалізованим. На цій стадії посилюється особиста прихильність до бренду і знижується уразливість споживача до дії з боку конкурентів. Споживач уже потребує значної контраргументації з боку конкурентів, чому цей бренд гірший, ніж їхня продукція, проте ще відсутня усвідомлена ізоляваність від пропозицій інших аналогічних товарів. Споживач може, наприклад, спробувати продукцію конкурентів під час семплінгів – надання безкоштовних зразків продукції та інших заходів у межах політики маркетингової комунікації компаній-конкурентів. Іноді йдеться навіть про товари, що випускаються під іншими брендами тієї самої компанії.

4. Активна лояльність. Усвідомлюючи той факт, що наведені К. Базу 3 стадії лояльності не охоплюють весь спектр можливого розвитку лояльності, Р. Олівер додає ще одну додаткову, 4-ту стадію лояльності – *action loyalty* – лояльність дій або активна лояльність. На цій стадії лояльності відбувається подальше посилення особистої прихильності до бренду, споживач готовий долати усі можливі перешкоди, незважаючи на будь-які дії конкурентів та ціну товару чи послуги, яким віддається перевага. На цій стадії розвитку лояльності споживач уже ігнорує пропозиції конкурентів вчинити пробну купівлю їхньої продукції. Граничною точкою розвитку лояльності на цій стадії є згадана вище «безумовна лояльність» (*ultimate loyalty*).

Слід зазначити, що на усіх без винятку 4 стадіях є реальна вірогідність того, що у разі погіршення яких-небудь характеристик бренду (у Р.Олівера цей загрозливий чинник називається *deteriorating performance*), якому від-

дається перевага, споживач буде систематично незадоволений, що в результаті рано чи пізно приведе до зникнення лояльності до бренду та подальшої відмови від нього.

5. Автором пропонується включення до наявного переліку стадій лояльності партнерської лояльності як лояльності найвищого рівня. Окрім характеристик передуючої їй стадії активної лояльності, вона акумулює в собі всі можливі види чуттєво-емпатичних взаємозв'язків між споживачем та брендом. Клієнт стає невід'ємною частиною бренду, що неминуче приводить до підвищення рівня емпатії. Будь-які негаразди вподобаного споживачем бренду сприймаються ним як власні. На цій стадії пропозиції конкурентів навіть не припускаються.

Не можна ігнорувати той факт, що стадія та швидкість, з якою можливе її досягнення споживачем, не завжди залежить від маркетингової стратегії підприємства. Передусім це залежить від особливостей самого товару чи послуги. Наприклад, для товарів категорії FMCG (*fast moving consumer goods* або *commoditylike items*) – товарів повсякденного споживання, потенціал формування лояльності значно обмежений порівняно, наприклад, із ринком особистих автомобілів. Не секрет, що споживачі авто навіть дають власні імена своїм автомобілям, проявляючи тим самим емоційну прихильність до конкретного бренду – лояльність високого рівня.

Також на потенціал формування лояльності на конкретному ринку впливає рівень диференціації його продукції. Чим менш диференційований товар продається на тому або іншому ринку, тим менш вірогідним є формування споживчої лояльності (наприклад, особисті автомобілі – більш диференційована продукція, ніж товари категорії FMCG, звідси і різниця в потенціалах формування споживчої лояльності).

Ступінь залучення покупця в процес купівлі – також важливий фактор формування лояльності. Безумовно, для товарів попереднього вибору час та зусилля, що витрачаються на моніторинг варіантів та прийняття рішення про купівлю, значно вищі порівняно з товарами категорії FMCG.

Для того щоб виявити соціально-психологічні чинники формування клієнтської лояльності, необхідно дослідити основні типи споживачів продукту. Беручи за основу наявні класифікації, узагальнивши та систематизувавши їх, доцільною вбачається типологія споживачів залежно від таких змістовних елементів лояльності, як:

- задоволеність (високий, середній, низький рівень задоволеності клієнта);
- прихильність (потенційні клієнти, випадкові клієнти, клієнти, постійні клієнти, прибічники);
- тип мотивації (матеріальна, нематеріальна мотивація клієнта);
- тип лояльності (раціональна, емоційна, поведінкова лояльність);
- рівень лояльності (істинно лояльні, лояльні, такі, що не визначилися, нелояльні клієнти);
- форма поведінки клієнта (активна, пасивна).

Лояльність досягається за виконання низки умов, коли споживач повинен завжди віддавати перевагу цьому бренду порівняно з іншими; мати бажання вчинити повторну купівлю і надалі продовжувати купувати саме цю марку; бути задоволеним цим брендом; бути нечутливим до дій конкурентів.

Крім того, в структурі лояльності у споживача емоційний компонент повинен переважати над раціональним, і бажано задати тимчасову змінну, тобто відрізок часу, впродовж якого будуть дійсні усі перераховані умови. Лояльні споживачі мають такі психологічні установки щодо бренду: споживають і споживатимуть цей бренд; готові платити більше саме за цей бренд; рекомендують цей бренд іншим споживачам.

З огляду на дослідження змісту та ключових факторів лояльності споживача варто наголосити на наявності різних видів лояльності:

1. Транзакційна (поведінкова) лояльність, яка пов'язана зі змінами в поведінці покупця під час здійснення покупок (наприклад, зміна частки витрат на певний продукт у загальних витратах покупця за окремою продуктовою категорією), причому не вказуються чинники, що викликають ці зміни. Це найбільш популярний погляд на лояльність, оскільки її поведінковий аспект тісно пов'язаний з економічними результатами фірми.

2. Лояльність (сприймана) перцепції, яка пов'язана із суб'єктивними думками й оцінками покупців, причому не завжди чітко вказується вплив подібних суб'єктивних показників на дійсну поведінку покупця. Водночас часто індикатори перцепцій розглядаються як більш вагомий, ніж транзакційні, оскільки вони містять певну діагностичну та прогнозну інформацію. Лояльність перцепції здебільшого вимірюється за допомогою опитувань.

3. Комплексна лояльність, під якою розуміється комбінація двох вказаних вище видів купівельної лояльності.

Часто комплексна лояльність визначається у формі індексів лояльності, що складаються періодично для різних рівнів суб'єкта господарської діяльності. Позитивне ставлення виражається перевагою, яка віддається товарам та послугам підприємства порівняно з аналогічними продуктами конкурентів, причому ця перевага є стійкою у часі та супроводжується процесом здійснення повторних покупок.

Висновки. За даними Європейського інституту торгівлі, витрати на залучення нових клієнтів в 11 разів перевищують витрати на утримання вже наявних, а програми лояльності на 30% знижують плинність клієнтів. До 40% виручки забезпечують саме постійні клієнти, які беруть безпосередню участь у програмах лояльності. Наявність постійної клієнтської бази забезпечує можливість стабілізації обсягів продажів.

Для українських підприємств наявність лояльної клієнтської бази є визначальною конкурентною перевагою, оскільки лояльні клієнти не лише самі підтримують рівень попиту, але і здатні формувати громадську думку та імідж підприємства загалом та окремих брендів зокрема.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна організація із стандартизації : веб-сайт. URL: <http://www.iso.org> (дата звернення: 09.04.2019).
2. Reichheld, Frederick F. *The Loyalty Effect*. Boston : Harvard Business School Press, 1996. P. 389.
3. Jacoby Jacob, Robert W. Chestnut. *Brand Loyalty*. New York : John Wiley & Sons, 1978. P. 501.
4. Tellis, Gerard J. Advertising Exposure, Loyalty, and Brand Purchase: a Two-Stage Model of Choice. *Journal of Marketing Research*. 1988. Vol. 25. P. 134–144.
5. Newman, Joseph W., Richard A. Werbel. Multivariate Analysis of Brand Loyalty for Major Household Appliances. *Journal of Marketing Research*. 1973. Vol. 10. P. 404–409.
6. Oliver, Richard L. Whence Consumer Loyalty. Fundamental Issues and Directions for Marketing. *Journal of Marketing*. 1999. Vol. 63. P. 33–44.
7. Dick, Alan S., Kunal Basu. Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 1994. Vol. 22. P. 99–113.
8. Kimble, Gregory A. Behaviorism and Unity in Psychology Current Directions. *Psychological Science*. 2000. Vol. 9 № 6. P. 14–22.
9. Димшиц М. Н. Споживча лояльність: механізми повторної покупки. Москва : Вершина, 2011.
10. Пірцхалаїшвілі К. Виховання вірності клієнта. *Наука о рекламе*. URL: advertology.ru (дата звернення: 07.04.2019).
11. Nielsen Holdings plc (NYSE: NLSN). Споживач про програми лояльності рітейлерів. URL: <https://www.nielsen.com/ua/uk/insights/news/2016/loyalty-for-web.html> (дата звернення: 07.04.2019).

ФОРМИРОВАНИЕ ЛОЯЛЬНОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЯ КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР МАРКЕТИНГОВОЙ ПСИХОЛОГИИ

Аннотация. В статье определены и охарактеризованы ключевые подходы к интерпретации клиентской лояльности, предоставлено авторское определение понятия «лояльность». Установлено, что подавляющее большинство авторов отождествляют лояльность с уже существующими социально-психологическими понятиями. Однако они не учитывают, что длительный процесс различного рода воздействия на потребителя с помощью специально организованных условий формирует систему психологических фильтров, обеспечивающих специфическое восприятие социальной действительности, что, по сути, является психологическим состоянием клиента. Доказана важность психологического аспекта в противовес классической трактовке, путем установления важности таких элементов при формировании лояльности потребителя, как намерение о покупке и потребительское поведение, кроме такого содержательного элемента лояльности, как аттитюд. Исследован алгоритм преобразования удовлетворенности потребителя на потребительскую лояльность. Автором предлагается включение в существующий перечень стадий лояльности партнерской лояльности как лояльности высокого уровня. Кроме характеристик предшествующей ей стадии активной лояльности, она аккумулирует в себе все возможные виды чувственно-эмпатических взаимосвязей между потребителем и брендом. Беря за основу существующие классификации, обобщив и систематизировав их, приведена актуализированная классификация основных типов потребителей товаров и услуг с целью определения факторов, максимально влияющих на потребительскую лояльность.

Ключевые слова: лояльность, лояльный потребитель, аттитюд, фактор формирования лояльности, когнитивная лояльность, аффективная лояльность, стремление, мотивация, удовлетворенность, дифференциация.

FORMATION OF CONSUMER LOYALTY AS A KEY FACTOR IN MARKETING PSYCHOLOGY

Summary. The article defines and describes the key approaches of the interpretation of customer loyalty, provides the author's definition of the concept of "loyalty". It has been established that the overwhelming majority of authors identify loyalty with already existing socio-psychological concepts. However, they do not take into account that a long process of various kinds of impact on the consumer with the help of specially organized conditions forms a system of psychological filters that provide a specific perception of social reality, which, in fact, is the psychological state of the client. The main problem when trying to find the most acceptable definition of the term "consumer loyalty" is that the majority of definitions of this term are process, dynamic, that is, those that focus on the actions of the consumer on the path to loyalty, letting out from the field of view the internal psychological preconditions of loyalty, thoughts consumers, their internal attitude towards the brand or company. The importance of the psychological aspect in contrast to the classical interpretation has been proved, by establishing the importance of such elements in shaping consumer loyalty as the intention to purchase and consumer behavior, except for such a substantial element of loyalty as attribution. The algorithm for converting customer satisfaction to customer loyalty is investigated. The author proposes the inclusion in the existing list of loyalty stages – partner loyalty, as high-level loyalty. In addition to the characteristics of the stage of active loyalty that precedes it, it accumulates in itself all possible types of sensory-empathic relationships between the consumer and the brand. Loyalty is achieved when a number of conditions are fulfilled, when the consumer must: always give preference to this brand in comparison with others; have a desire to make a re-purchase and continue to buy this brand; be satisfied with this brand; to be insensitive to the actions of competitors. In addition, in the structure of consumer loyalty, the emotional component must dominate the rational. Based on the existing classifications, generalizing and systematizing them, the updated classification of the main types of consumers of goods and services is given in order to determine the factors that maximally affect consumer loyalty.

Key words: loyalty, loyal consumer, attitude, loyalty formation factor, cognitive loyalty, affective loyalty, aspiration, motivation, satisfaction, differentiation.

УДК 339.922

Волошко Н. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та управління національним господарством
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Курінна І. Г.

*старший викладач кафедри економіки,
підприємництва та управління підприємствами
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Voloshko Natalia

*PhD., associate professor, associate professor department
of economics and national economy management
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

Kurina Irina

*Senior Lecturer of economics, entrepreneurship
and enterprise management
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядається науково-теоретичний підхід до становлення та розвитку інтеграційних передумов інтеграції національної економіки в міжнародний економічний простір як відповідний вибір конкретної форми економічної взаємодії та вигідних умов ведення співробітництва з іноземними партнерами. Інтеграційний курс із формування загальносвітового економічного, фінансово-інформаційного простору спонукає розвиток національної системи господарювання у складові частини єдиної світогосподарської системи з факторним впливом транскордонної взаємодії розвитку економічних систем. Авторський підхід до визначення місця України в міжнародних економічних відносинах, структурованість наряду та обсяг її зовнішньоекономічних зв'язків полягає у відкритості економіки з її залученням у світове господарство, залежить від рівня розвитку міжнародних економічних зв'язків, економічної політики та створення відповідних умов росту «експортної експансії країни». Тобто глобалізація значно розширює можливості країни у використанні та оптимальній комбінації різноманітних ресурсів, їх більш глибокій і всебічній участі в системі міжнародного поділу праці і тим самим загострює конкурентну боротьбу на міжнародній арені.

Ключові слова: інтеграційні процеси, світова глобалізація, міжнародна економіка, конкурентоспроможність, національна економіка, інвестиційна та інноваційна активність.

Вступ та постановка проблеми. Надання переваги євроінтеграційному вектору України спонукав бурхливий розвиток світової економіки, який унеможливив існування країни осторонь від міжнародних інтеграційних процесів. Практикою більшості країн світу доведено, що відтворення свого національного виробництва не може забезпечити високу ефективність, якщо воно не інтегровано тією чи іншою мірою у світовий процес виробництва. Проте активні намагання України інтегруватися у світову спільноту зігнулись із стрімким зростанням конкурентного макросередовища, де постає питання збільшення транснаціонального потенціалу країни, який вплине на якісні та кількісні ознаки під час вибору стратегії глобального розвитку.

Вибір конкретної форми економічної взаємодії, вигідних умов ведення співробітництва залежить від організаційно-виробничого розвитку країн-учасників інтеграції, з особливостями їхнього впливу на характер і рушійні сили світової інтеграції. Важливою тут особливістю є поглиблення інтеграційних процесів, які окреслять певні контури міжнародних економічних відносин для будь-якої країни, яка вливається в гео економічний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграційні процеси національних економік у площині міжнародної та виникнення при цьому відповідних відносин завжди були в центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, серед яких фундаментальністю своїх досліджень виокремлюються Дж. Вайнер, П. Петрі, Ф. Рут, М. Сторпер, Ю. Шишков, В. Левківський, В. Антоненко, І. Бураковський, Ю. Пахомов, В. Сіденко та багато інших.

Сприймаючи значну кількість публікацій з окресленої тематики, становлення та розвиток інтеграційних процесів вимагає свого подальшого дослідження у світлі міжнародних господарських зв'язків, які набувають широкій актуальності в Україні у зв'язку з її поступальним рухом до європейської спільноти.

Метою статті є визначення особливостей становлення та розвитку інтеграційних процесів національної економіки в руслі міжнародної економічної інтеграції.

Результати дослідження. Основною функціональною ознакою ринкової економіки є дія механізму конкуренції, який вимагає певної послідовності. Це пов'язано з тим, що конкуренція виступає не просто суперництвом суб'єктів господарювання, за якого самостійність дій кожного з них виключається або обмежує можливість кожного в односторонньому порядку впливати на загальні умови перебігу процесів на відповідному товарному ринку в межах наявної економічної системи. Тобто процес розвитку економічної системи надзвичайно багатогранний, різноманітний і відбувається під впливом чинників, які зумовлюють характер і динаміку протікання економічного розвитку. Все розмаїття чинників, що впливають на трансформацію економічних систем, можна розділити на екзогенні, що визначають глобальні тенденції її розвитку, й ендогенні, які відображають національні особливості тієї чи іншої економічної системи.

У цьому контексті сучасний стан України та перспективи її розвитку можна оцінити лише на основі трансцивілізаційних змін, які виникли в останній третині ХХ ст., під впливом яких національна економічна система почала перетворюватися у складові частини єдиної світогосподарської системи відносин [1, с. 122]. При цьому розширення і поглиблення взаємозв'язків між національними економіками проявляють схильність до процесів глобалізації.

Бурхливий, неоднозначний і суперечливий процес глобалізації є одним із найважливіших чинників сучасного розвитку економічної системи. Глобальна економіка визначає нові умови, в яких протікає взаємодія національно-держав-

них економічних систем. Ці умови переносять у нову сферу і породжують нову якість взаємодії національних економік. Так, перехід до нової якості інтеграційних процесів сприяв посиленню процесів взаємодії міждержавних інтересів, пов'язаних із розмиванням кордонів національної економіки. Змінилася і пріоритетність взаємодії національних економік на рівні «держави – міжнародні економічні організації» (МВФ, СОТ та ін.), спрямованість і зміст внутрішньо національних економічних інтересів, пов'язаних з міжнародною економічною політикою в умовах глобалізації [2].

У нинішніх умовах визначальною характеристикою розвитку країни стає світова інтеграція щодо формування загальносвітового економічного, фінансового та інформаційного простору, поза яким розвиток окремих країн стає неможливим, де національні господарства країн перетворюються у складові частини єдиної світогосподарської системи. У зв'язку з цим особливого значення набуває вплив такого фактора, як транскордонна взаємодія в розвитку економічних систем.

Сучасні літературні джерела інтерпретують економічну інтеграцію за двома основними її аспектами, такими як мікро- та макрорівень. Останній – рівень міждержавних угод, спонукальним чинником якого є вироблення економіко-політичної стратегії певної країни щодо загальних правил руху товарів і капіталу. Мікрорівень являє собою інтеграцію окремих компаній за прямими господарськими зв'язками, які здебільшого виступають у формі транснаціональних (ТНК) [3, с. 84].

Характерною рисою діяльності ТНК є розміщення виробничих процесів у декількох країнах як певної системи міжнародного виробництва, але з єдиним центром його координування стосовно вирішення господарських справ та підвищенням рівнем конкурентоздатності учасників ТНК. Проте орієнтація ТНК закономірно зменшує значення національних економік, де підприємницька стратегія переміщується з національного на наднаціональний рівень. Тому конкуренцію задля конкуренції тут не варто розглядати, вона може стати гальмівним фактором дезінтеграції і розладу всієї господарської системи країни.

Щоб визначити відповідну ієрархічність формування конкурентних переваг стосовно загальногосподарських позицій країни, необхідно вибудовувати законодавство з ціллю підвищення ефективності всієї господарської системи. Так, нині немає жодного суб'єкта господарювання, жодного виробництва, жодного економічного явища, які не відчували би впливу світової системи. Навіть якщо українське підприємство працює тільки на вітчизняному ринку і в найближчій перспективі не збирається переходити на міжнародні відносини, йому необхідно звертати увагу на міжнародний рівень конкурентоспроможності і розглядати міжнародну конкуренцію тих іноземних підприємств, що працюють або прагнуть проникнути на український ринок.

Визначення місця і ролі будь-якої країни в міжнародних економічних відносинах, структурованість напряму, форми й обсяг її зовнішньоекономічних зв'язків залежать від взаємодії низки факторів:

- досягнутого ступеня відкритості економіки та її залучення у світове господарство;
- рівня розвитку самих міжнародних економічних зв'язків у країні (історична роль зовнішньоекономічних зв'язків під час формування національного ринку і держави загалом);
- економічної політики країни (тенденція підйому чи спаду в національному господарстві);
- створення відповідних умов, необхідних для росту «експортної експансії країни» (отримання стійких позицій в умовах глобалізації).

За характером впливу на національну економіку розгортання процесу глобалізації відбувається суперечливо щодо сучасного світового господарського розвитку. Але глобалізація значно розширює можливості країни у використанні та оптимальній комбінації різноманітних ресурсів, їх більш глибокої і всебічної участі в системі міжнародного поділу праці, тим самим значно загострює конкурентну боротьбу, сприяє маніпулюванню величезними фінансовими та інвестиційними ресурсами. Все це, звичайно, становить реальну загрозу для країни [4, с. 48].

Економічні інтеграційні процеси супроводжуються підвищенням ступеня господарської взаємозалежності й іноді трактуються як джерело загрози економічній безпеці країни. Але при цьому не беруть до уваги, що економічна залежність завжди є взаємною, і її міцність істотно впливає на економічну безпеку партнерів. Взаємозалежність може проявлятися через партнерські, рівноправні відносини національних економік, а також через відносини, де одні з них займають лідируючі, провідні позиції, а іншим відводиться роль залежних. Країни, що беруть участь у міжнародному економічному співробітництві, проходять етапи, починаючи з руху за лідером до конкурентного партнерства вже на стадії становлення власної економічної «зрілості».

Вплив глобалізаційних процесів, взаємозалежність економічного партнерства посилюється до такої міри, що дії одного з контрагентів зачіпають інтереси інших [5, с. 67].

Звідси світогосподарські відносини переходять у нову якість, коли світове економічне співтовариство перетворюється в цілісну економічну систему з більшим визначенням «правил гри» для національних економік. При цьому глобальний економічний простір перетворюється в єдине поле дій великого бізнесу, де географічне розміщення продуктивних сил, галузева структура інвестицій, виробництво і збут визначаються з урахуванням глобальної кон'юнктури, а економічні підйоми і спади набувають всесвітнього масштабу.

Виклики глобалізації вимагають від національної економіки високої конкурентоспроможності сукупного державного потенціалу, здатного забезпечити найбільш ефективне функціонування всіх галузей національної економіки з урахуванням завдань, які ставлять перед ними, та викликів сучасних світових процесів [6, с. 88].

Стратегія підвищення конкурентоспроможності України в умовах глобалізації повинна будуватися на поєднанні переваг ринкових відносин з обмеженим використанням державних форм і методів регулювання розвитку економіки і поступовим переходом до соціально орієнтованої інноваційної моделі організації цього процесу. А оскільки міжнародна торгівля є найбільш напруженим сегментом світової економіки й одним із головних модераторів зростання загальної економіки, то участь України в міжнародній торгівлі не просто означає її залучення в товарообмінні операції, а й може змінити місце країни на світових ринках і, відповідно, визначення самих товарообмінних операцій національної економіки в міжнародному масштабі.

Отже, в умовах глобалізації Україні необхідно вирішити двоє завдання: створити рівні умови для всіх господарюючих суб'єктів та зорієнтувати їхню діяльність не тільки у своїх інтересах, а й у національних. Особливе значення має пошук фундаментальних орієнтирів вироблення стратегій національного розвитку, співвіднесених із глобальним контекстом. Водночас необхідно здійснити підтримку балансу загальнонаціональних довгострокових інтересів і інтересів різних підприємницьких структур. Крім цього, держава повинна делегувати реалізацію своїх національних інтересів транснаціональним структурам –

ті інтереси, які «дозріли» свого врахування в подібних структурах, тому стоїть завдання форсованого їх втілення.

У цьому разі країни, які претендують на самостійний розвиток, процеси відкриття національних ринків, залучення іноземного капіталу, міжнародної кооперації, на початковому етапі повинні знаходитися під державним моніторингом [7, с. 29].

Відкривши таким чином свої кордони для ринкових світогосподарських зв'язків, Україна повинна чітко розуміти, що ринок визнає тільки сильних, і це відноситься не тільки до конкуруючих фірм, а й до економічних відносин країн. Тут необхідно зазначити, що «прояв на арені світового ринку слабкості може підтримуватися лише тимчасово і в міру довготривалих інтересів сильних» [8, с. 256]. Тому для забезпечення захисту і підтримки національного виробника в Україні доцільно використовувати весь спектр інструментів, поширених у світовій практиці і передбачених законодавством: імпорتنний тариф, антидемпінгові і компенсаційні мита, квотування і ліцензування та технічні бар'єри в торгівлі, валютні обмеження та ін.

Унаслідок чого національним інтересам України повинно відповідати посилення державної підтримки інвестиційної та інноваційної активності, доступність підприємств до довгострокових кредитів. У цьому аспекті глобальна світова конкуренція повинна змусити українські підприємства проводити політику інтенсивного оновлення виробничого складника та відпрацюванням функцій управління в ринкових засадах. Це сприятиме становленню національного відтворювального комплексу, здатного забезпечити соціально-економічну та політичну самодостатність країни, що повинно позитивно вплинути на можливість позиціонування України як одного з ключових суб'єктів глобальної економіки і дозволить зайняти в системі міжнародного поділу відповідну нішу.

Підвищення конкурентоспроможності національно-економічної системи в умовах глобалізації неможливе без активізації залучення прямих іноземних інвестицій. Надходження прямих іноземних інвестицій визначається тим, що вони сприяють досягненню певної результативності в ринкових реформах і економічній стабілізації. Так, прямі інвестиції в Україну за 2018 рік становили 2,5 млрд. дол., що на 8% більше порівняно з 2017 роком. Така тенденція є відповідним проявом стабільного інтересу інвесторів до таких вкладень в економіку України [9]. Використання іноземних інвестицій дає змогу не тільки нівелювати гострий дефіцит вітчизняних інвестиційних ресурсів, але й забезпечити впровадження прогресивних зарубіжних технологій, новітніх форм і методів організації та управління виробництвом, гарантування вітчизняним підприємствам входження у світову економічну систему, формування прогресивної інвестиційної, виробничої і фінансової інфраструктури.

Створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні повинно відповідати світовій практиці господарювання, а саме: застосування спеціального режиму, який створює іноземним інвесторам умови, що знижують інвестиційні ризики, це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Тому зацікавленість України в залученні прямих іноземних інвестицій змушує створювати як тимчасовий захід систему податкових пільг і державних гарантій, включаючи спеціальні угоди уряду з конкретними іноземними інвесторами. Такий підхід зумовлений неможливістю повністю відмовитися від надання пільг і гарантій за умов, коли законодавство інших країн передбачає такі пільги і гарантії. Під час формування фінансових стимулів інвестування має передбачати виконання інвестором низки умов з експорту, імпорту, трудової зайнятості, за часткою у

власності та ін. Важливим тут є поєднання спонукальних механізмів у єдиний пакет відповідно за пріоритетністю окремих секторів національної економіки. Завдання держави повинно полягати у створенні сприятливого загально-економічного клімату, який дасть змогу мінімізувати ризики інвестиційних вкладень. При цьому важливим акцентом є вибір пріоритетних форм іноземного інвестування з урахуванням специфіки розвитку української економіки й організації виробничих відносин та руху продуктивних сил країни.

Висновки. Економічна взаємодія в умовах глобалізації характеризується активним прагненням України до реалізації своїх інтересів, розширення сфер впливу на міжнародному просторі. Геоелектронічні прийоми об'єднання зусиль суб'єктів господарювання впливають не стільки на статичні, скільки на динамічні інтеграційні ефекти, які з'єднані між собою у єдине ціле міжнародним виробни-

цтвом. Так, співпраця з іноземними партнерами надасть поштовх розвитку нових галузей та напрямів диверсифікації національної економіки, сприяючи цим виходу світової економіки на новий рівень розвитку.

Нині євроінтеграційний шлях України залишається єдиним, виходячи з військово-політичної ситуації, яка відбувається в країні та навколишньому світі. Національний інтерес полягає у включенні економіки країни в транснаціоналізовану відтворювальну систему. Таке «вростання» у світову геоелектронічну систему дасть змогу здійснити прорив до повноправної участі у формуванні та розподілі світового доходу. Світовий відтворювальний процес відтворює новий комплекс цінностей, відбувається відтворення якості життя, а це відкриває принципово нові горизонти цивілізаційного розвитку, здійснюваного в межах неоекономічної моделі і для України.

Список використаних джерел:

1. Левківський В.М., Антоненко В.Г. Теоретичні засади формування та розвитку міжнародної економічної інтеграції. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка*. 2012. Вип. 2. С. 120–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdieu_2012_2_20 (дата звернення: 29.04.2019).
2. Онгоро Т.Н. Международная экономическая интеграция: эволюция и границы понятия. *Проблемы современной экономики*. 2008. № 3(27). URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2162> (дата звернення: 30.04.2019).
3. Дергачова В.В., Трихліб Т.В. Формування конкурентних переваг підприємств в умовах різновекторної інтеграційної спрямованості. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2013. № 10. С. 81–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2013_10_15 (дата звернення: 05.05.2019).
4. Залозная Г.М., Залозная А.Ю., Залозный И.В. Повышение конкурентоспособности отечественной экономики как фактор экономического роста в условиях глобализации. *Современная конкуренция*. 2008. № 5(11). С. 43–57.
5. Лук'яненко Д.Г. Глобальная экономика XXI столетия: людський вимір : монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 420 с.
6. Олійник О.О., Олійник Т.І. Формування інтеграційних структур в агробізнесі. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 1(29). С. 87–90.
7. Макачук К.О. Міжнародний бізнес в умовах глобалізації: теоретичний аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 10. С. 28–32.
8. Білорус О.Г., Мацейко Ю.М. Глобальні стратегії Євросоюзу : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 528 с.
9. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2644627-torik-v-ukrainu-nadijslo-25-milarda-pramih-inozemnih-investicij-mert.html> (дата звернення: 10.05.2019).

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ

Аннотация. В публикации рассматривается научно-теоретический подход к становлению и развитию интеграционных предпосылок национальной экономики в международное экономическое пространство как соответствующий выбор конкретной формы экономического взаимодействия и выгодных условий ведения сотрудничества с иностранными партнерами. Интеграционный курс по формированию общемирового экономического, финансово-информационного пространства побуждает развитие национальной системы хозяйствования в составные части единой мирохозяйственной системы с факторным влиянием трансграничного взаимодействия развития экономических систем. Авторский подход к определению места Украины в международных экономических отношениях, структурированность направления и объем ее внешнеэкономических связей заключается в открытости экономики с ее привлечении в мировое хозяйство, зависит от уровня развития международных экономических связей, экономической политики и создания соответствующих условий роста («экспортной экспансии страны»). То есть глобализация значительно расширяет возможности страны в использовании и оптимальной комбинации различных ресурсов, их более глубокого и всестороннего участия в системе международного разделения труда, тем самым обостряет конкурентную борьбу на международной арене.

Ключевые слова: интеграционные процессы, мировая глобализация, международная экономика, конкурентоспособность, национальная экономика, инвестиционная и инновационная активность.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN CONDITIONS OF INTERNATIONAL INTEGRATION OF UKRAINE

Summary. The article deals with the issue of theoretical and theoretical approach to the formation and development of the integration prerequisites of the national economy in the international economic space as an appropriate choice of a concrete form of economic interaction and favorable conditions for cooperation with foreign partners. The strengthening of the economic interdependence of national economies at the international level has become a requirement for the formation of modern international economic relations. National economies interact through international economic relations, they are the main and most dynamic component of international relations, and are based on the international division of labor and production. The specific forms of economic interaction depend on the economic development of the participating countries, and their characteristics, respectively, affect the nature and driving forces of integration. Integration progress to the global economic, financial and informational space is an encouraging factor in the development of the national economic system as part of a unified world economic system with a factor influence of the cross-border interaction of the development of economic systems. Determining the place of Ukraine in international economic relations, the structuring of the direction and the volume of its foreign economic relations requires the openness of the economy with its involvement in the world economy, the level of development of international economic relations, economic policy and the creation of appropriate conditions for the growth of the countries export expansion. At the same time, globalization significantly expands the country's ability to use and optimal combination of diverse resources, their deeper and more comprehensive participation in the international division of labor, and thus intensifies the competitive struggle in the international arena. The progress of Ukraine's economy in the framework of international integration remains the only one, based on the military-political situation that has developed today in the country and the surrounding world. National interest is to include the national economy in a trans nationalized reproduction system as a peculiar and gradual process of "ingraining" into the global geo-economics' system, which will allow a breakthrough to the full participation of the country in the formation and distribution of world income. The world reproduction process reproduces a new set of values, the quality of life is restored, and this opens fundamentally new horizons of civilization development, carried out within the framework of the neo-economic model and for Ukraine.

Key words: integration processes, world globalization, international economy, competitiveness, national economy, investment and innovation activity.

УДК 330.341.1:338.12.015

Воробйов Р. Б.

*здобувач кафедри економіки, організації та управління підприємствами
Криворізького національного університету*

Vorobiov Ruslan

*Applicant of the Department of economics,
organization and management of enterprises
Kryvyi Rih National University*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЗБАЛАНСОВАНИМ ІНТЕНСИФІКОВАНИМ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВИРОБНИЧО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЗАЛІЗОРУДНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Кризові умови господарювання, в яких останні роки працюють залізрудні підприємства, вимагають ґрунтовного та виваженого підходу до управління збалансованим інтенсифікованим інноваційним розвитком їхніх виробничо-економічних процесів. Саме цьому і присвячена ця робота, в якій детально розглядаються основні засади механізму такого управління та наведені відповідні рекомендації. Наведено визначення інноваційної стратегії підприємства як взаємопов'язаний комплекс дій задля забезпечення умов тривалого виживання та його розвитку на ринку на основі створення і впровадження інновацій. Наведено головні завдання інноваційної стратегії залізрудних підприємств. Наведено та проаналізовано інформацію про обсяги виробництва та реалізації основних видів продукції ПрАТ «ЦГЗК» за період 2013–2017 рр. На підставі цього та використовуючи міжпродуктову балансову модель, у яку покладено основні методологічні принципи побудови таблиці «витрати-випуск», побудовано міжпродуктовий баланс, що використовується для забезпечення повної узгодженості планів виробництва групи взаємопов'язаних підприємств або групи цехів одного підприємства.

Ключові слова: залізрудне підприємство, інноваційний розвиток, інноваційна стратегія, міжпродуктовий баланс, міжпродуктова балансова модель.

Вступ та постановка проблеми. У сучасних умовах науково-технічного прогресу, глобалізації та інтенсифікації, а також з урахуванням кризових явищ у більшості галузей вітчизняної економіки і в залізрудній галузі зокрема забезпечення економічного зростання та стабільна робота

вітчизняних залізрудних підприємств неможливі без реалізації стратегії переходу їх до інноваційного типу розвитку. Впровадження інновацій у практику діяльності таких підприємств нині є необхідною умовою для ефективного їх розвитку та прибутковості діяльності.

Саме комплексна реалізація таких заходів є запорукою ефективного та успішного розвитку залізрудних підприємств України, а також базисом для структурної перебудови їхньої виробничо-технологічної бази з одночасним вирішенням завдання зниження її енергоємності, оптимізації виробничих потужностей, збільшення випуску продукції з високим рівнем обробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інновацій, інноваційного розвитку підприємств, регулювання та управління ним займають важливе місце в роботах українських та зарубіжних учених. Серед багатьох можна виокремити роботи таких учених, що здійснили вагомий внесок у розвиток теорії інновацій та інноваційного розвитку: Р. Акофф, І. Ансофф, О.І. Амоша, І.О. Бланк, О.А. Зінченко, П. Друкер, А.І. Кабанов, С.М. Ілляшенко, В.Я. Нусінов, А.М. Турило, А.А. Турило, Р.А. Фатхутдінова, М.В. Чорна, Й. Шумпетер та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак за такого широкого інтересу до цієї проблематики відсутнє чітко виражене визначення сутності та розуміння значущості економічної категорії «інновація» та «інноваційний розвиток», особливо щодо залізрудних підприємств.

Формування мети статті. Водночас прибуткова діяльність будь-якого підприємства, зокрема залізрудного, неможлива без сучасної організації управління збалансованим інтенсифікованим інноваційним розвитком їхніх виробничо-економічних процесів. Саме розроблення концептуальних засад організації такого управління і є головною метою цієї роботи.

Результати дослідження. Інноваційний розвиток у сучасному світі неможливий без ґрунтового та виваженого механізму його забезпечення. Тобто сам по собі інноваційний розвиток не може існувати, його потрібно постійно забезпечувати та систематично управляти ним. У загальному теоретичному підході до удосконалення механізму забезпечення інноваційного розвитку підприємств є декілька різних теорій та принципів. Низка теорій доповнюють одна одну, а деякі теорії є протилежними та досить спірними. Стосовно залізрудних підприємств взагалі відсутні чітко визначені підходи щодо удосконалення механізму їхнього інноваційного розвитку. Отже, вважаємо за потрібне навести найбільш популярні та поширені відповідні теорії, що мають широке висвітлення у професійній літературі.

Під удосконаленням механізму забезпечення інноваційного розвитку підприємства провідні вчені з цього питання розуміють погоджену сукупність інноваційних рішень, що здійснюють визначальний вплив на діяльність підприємства [1, с. 120].

Інноваційну стратегію визначають як взаємозв'язаний комплекс дій задля забезпечення умов тривалого виживання і розвитку підприємства на ринку на основі створення і впровадження інновацій [1, с. 121]. Її головні завдання:

– ефективний розподіл і використання наявних ресурсів і можливостей, необхідних для розвитку на основі інновацій та інноваційної діяльності (потенціалу інноваційного розвитку);

– адаптація до змін умов зовнішнього середовища шляхом пошуку нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства, приведення у відповідність внутрішніх можливостей розвитку до зовнішніх, які генеруються ринком [1, с. 121].

Є різні класифікації видів інноваційних стратегій. Стосовно залізрудних підприємств, на нашу думку, слід усю сукупність таких стратегій поділити на такі групи:

- 1) спрямовані на зростання якості залізрудної продукції;
- 2) спрямовані на підвищення ефективності її виробництва;
- 3) спрямовані на підвищення ефективності її збуту;
- 4) спрямовані на зниження негативного екологічного впливу на довкілля;
- 5) спрямовані на мінімізацію негативних соціальних явищ.

Безумовно, кожна група поділяється на масу підгруп для кожного конкретного підприємства. Укрупнено можна відмітити, що стосовно ефективності виробництва залізрудної сировини лівова частка заходів повинна бути спрямована на оновлення та модернізацію основних виробничих фондів через значний їх фізичний та моральний знос практично на всіх українських залізрудних підприємствах, а також на підвищення продуктивності праці відповідних працівників.

Одним з суттєвих та важливих завдань, яке постійно вирішує керівництво деяких залізрудних підприємств, а саме гірничо-збагачувальних комбінатів – визначення пропорцій виробництва товарного концентрату та подальших продуктів збагачення. За всієї простоти цього завдання вирішення його на практиці не завжди є легким, не завжди воно вирішується з максимальною ефективністю.

На нашу думку, це завдання повинне вирішуватися на основі матеріально-вартісної структури статичної моделі «витрати-випуск» та враховувати вплив рівня інтенсифікації (активізації) фінансування оновлення видів продукції підприємства та відповідні ресурсні обмеження. Застосування такого підходу дасть змогу забезпечити збалансованість між виробничими потужностями й обсягами виробництва, з одного боку, та наявністю сировинних, енергетичних, трудових, земельних і фінансових ресурсів – з іншого, а отже, й відповідну підтримку життєдіяльності та розвитку підприємства.

Якщо розглядати таку постановку завдання раціоналізації матеріально-вартісної структури статичної моделі «витрати-випуск» стосовно підприємств, які виготовляють залізрудну продукцію, то є один ключовий аспект, який неможливо не враховувати під час вирішення проблеми, як, на нашу думку, «управління збалансованим інтенсифікованим інноваційним розвитком виробничо-економічних процесів залізрудного підприємства». По-перше, необхідно вирішити питання щодо можливості раціонального управління випуском товарної продукції підприємства на основі нового методичного підходу до прогнозування результативності збалансованого управління обсягами кінцевої (товарної) продукції на основі методологічних принципів побудови таблиці «витрати-випуск», згідно з якими формування вектору валової продукції, на відміну від наявних, здійснюється щодо наперед заданої в ньому «пріоритетної» складової частини, де інші складові частини вектору є функціонально залежними від неї. При цьому на наступних кроках остаточного формування раціонального вектору валової продукції підприємства у певних межах можуть коригуватися згідно з потребами споживчого ринку залізрудної продукції. Це дає можливість відстежувати окремі прогалини в інноваційному розвитку підприємства та забезпечити ефективність управлінських рішень, спрямованих на його активізацію, використовуючи, зокрема, інформацію про обсяги виробництва та реалізації основних видів продукції, наприклад (табл. 1), підприємства ПрАТ «ЦГЗК».

Використаємо міжпродуктову балансову модель, у яку покладено основні методологічні принципи побудови таблиці «витрати-випуск», на прикладі підприємства

**Інформація про обсяги виробництва та реалізації основних видів продукції ПрАТ «ЦГЗК»
за період 2013–2017 рр.**

Вид продукції	Показники виробництва та реалізації продукції	2013	2014	2015	2016	2017	
	Видобуток залізної руди, тис. т		15390	15410	14680	12661,64	11341,063
Випуск концентрату, тис. т		6582,2	6411,5	6154,0	5276,41	4726,09	
Товарний концентрат	виробництво	у натуральній формі, тис. т	4094,08	3976,71	3671,85	2742,67	2251,06
		у грошовій формі, тис. грн.	3283369,3	3768834,3	3349741,5	3143489,6	4473821,6
		у відсотках до всієї виробленої продукції	57,25	60,62	51,86	43,34	50,01
	реалізація	у натуральній формі, тис. т	4085,38	3955,88	3665,81	2701,78	2281,31
		у грошовій формі, тис. грн.	3273292,1	3752260,1	3322825,3	3041179,6	4524925,4
		у відсотках до всієї виробленої продукції	57,7	59,82	50,87	42,82	50,28
Обкотиші	виробництво	у натуральній формі, тис. т	2314,37	2259,60	2305,0	2303,4	2250,03
		у грошовій формі, тис. грн.	2452183,9	2448237,7	3109281,6	4109992,1	6233286,8
		у відсотках до всієї виробленої продукції	42,75	39,38	48,14	56,66	49,99
	реалізація	у натуральній формі, тис. т	2240,52	2280,29	2380,95	2257,04	2255,72
		у грошовій формі, тис. грн.	2399660,4	2519961,3	3208880	4061001	6202651,5
		у відсотках до всієї виробленої продукції	42,3	40,18	49,13	57,18	49,72

ПрАТ «ЦГЗК», у якого в кожному цеху (видобуток залізної руди (ЗРС), виробництво концентрату – збагачення ЗРС та виробництво) виробляється тільки один основний вид продукції. Міжпродуктовий баланс використовується для забезпечення повної узгодженості планів виробництва групи взаємопов'язаних підприємств або групи цехів одного підприємства. При цьому окремий вид продукції може бути використаний як проміжний продукт, що йде на внутрішнє споживання (передається іншим цехам), і як кінцевий продукт, що надходить безпосередньо споживачеві.

Позначимо через x_i кількість продукції i -го виду, споживаної для виготовлення i -тої продукції в кількості X , через Y – випуск кінцевої продукції i -го виду. Потреба у виробництві продукції i -го виду (валовий випуск) дорівнює сумі проміжного і кінцевого продукту.

Позначимо через a_{ij} норму витрати продукції i -го виду на виробництво продукції j -го виду: $a_{ij} = x_{ij}/X_j$ – так званий коефіцієнт прямих витрат, тоді:

$$X = A * X + Y. \quad (1)$$

Таке балансове рівняння дає змогу знайти:

1) валовий випуск продукції шляхом множення матриці коефіцієнтів повних витрат на вектор кінцевої продукції;

2) розподіл продукції між цехами шляхом множення коефіцієнтів прямих витрат на валовий випуск.

Проте, як уже було зазначено вище, на відміну від наявних основних методологічних принципів побудови таблиці «витрати-випуск», для залізничних підприємств формування вектору валової продукції, як правило, здійснюється щодо наперед заданої в ньому «пріоритетної» складової частини, де інші складові частини вектору є функціонально залежними. Останнє дає змогу більш чітко узгоджувати плани виробництва взаємопов'язаних цехів підприємства, що на практиці розширює можливості та межі використання міжпродуктових балансових моделей.

Користуючись запропонованими теоретико-методичним підходом, були побудовані виробничі матриці та таблиця міжпродуктових балансів головних цехів ПрАТ «ЦГЗК» за період 2013–2017 рр. (табл. 2–3).

Таблиця 2

Виробничі матриці головних цехів ПрАТ «ЦГЗК» за період 2013–2017 рр.

	Виробничі цехи	Споживаючі цехи		
		2013 рік	1	2
1	Видобуток ЗРС	0,153	–	–
2	Збагачення ЗРС	–	0,375	–
3	Обкотиші	–	–	0,142
	2014 рік			
1	Видобуток ЗРС	0,153	–	–
2	Збагачення ЗРС	–	0,375	–
3	Обкотиші	–	–	0,142
	2015 рік			
1	Видобуток ЗРС	0,153	–	–
2	Збагачення ЗРС	–	0,395	–
3	Обкотиші	–	–	0,142
	2016 рік			
1	Видобуток ЗРС	0,153	–	–
2	Збагачення ЗРС	–	0,470	–
3	Обкотиші	–	–	0,142
	2017 рік			
1	Видобуток ЗРС	0,153	–	–
2	Збагачення ЗРС	–	0,510	–
3	Обкотиші	–	–	0,142

Попередній аналіз отриманих даних, наведених у табл. 2–3, дає можливість топ-менеджменту підприємства оцінити ефективність розподілу і використання наявних

Таблиця міжпродуктових балансів головних цехів ПрАТ «ЦГЗК» за період 2013–2017 рр.

	Виробничі цехи	Споживаючі цехи			Y*	X*
		1	2	3		
	2013 рік					
1	Видобуток ЗРС	2354,67	–	–	13035,33	15390,0
2	Збагачення ЗРС	–	2405,02	–	4008,36	6413,38
3	Обкотиші	–	–	375,66	2269,86	2645,52
	2014 рік					
1	Видобуток ЗРС	2357,73	–	–	13052,27	15410,0
2	Збагачення ЗРС	–	2408,14	–	4013,57	6421,72
3	Обкотиші	–	–	376,15	2272,81	2648,96
	2015 рік					
1	Видобуток ЗРС	2246,04	–	–	12433,96	14680,0
2	Збагачення ЗРС	–	2416,42	–	3701,09	6117,51
3	Обкотиші	–	–	377,44	2280,61	2658,06
	2016 рік					
1	Видобуток ЗРС	1937,23	–	–	10724,41	12661,64
2	Збагачення ЗРС	–	2479,91	–	2796,50	5276,41
3	Обкотиші	–	–	388,43	2339,47	2727,90
	2017 рік					
1	Видобуток ЗРС	1735,18	–	–	9605,88	11341,06
2	Збагачення ЗРС	–	2410,31	–	2315,79	4726,09
3	Обкотиші	–	–	377,53	2273,81	2651,34

*X – Вектор валового продукту, Y – Вектор кінцевого продукту

ресурсів і можливостей, необхідних для його успішної виробничо-економічної діяльності на основі стабільного розвитку інноваційного потенціалу; адекватно адаптуватися до змін умов зовнішнього середовища, приведення у відповідність внутрішніх можливостей розвитку до потреб ринкового простору з одночасним грамотним використанням фінансових результатів [2] та перспектив розвитку ГМК України [3].

Висновки. Подальші дослідження в контексті поставленого завдання цієї роботи полягають у розвитку методичних рекомендацій щодо раціонального управління збалансованим інтенсифікованим інноваційним розвитком виробничо-економічних процесів залізорудного підприємства на основі використання матеріально-вартісної структури статичної моделі «витрати-випуск».

Список використаних джерел:

1. П.П. Микитюк. Інноваційний розвиток підприємства : навчальний посібник / за ред. П.П. Микитюка. Тернопіль : ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с.
2. Shpetna V.A., Kapitula S.V. Strategy management of financial results for the company and its output to international level. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. № 7. С. 154–164.
3. Капітула С.В., Капітула Т.С. Перспективи розвитку гірничо-металургійного комплексу України в сучасних умовах невизначеності та ризику. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 12. С. 34–36. URL: <http://global-national.in.ua/> (дата звернення: 10.05.2019).

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ СБАЛАНСИРОВАННЫМ ИНТЕНСИФИЦИРОВАННЫМ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРОИЗВОДСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ЖЕЛЕЗОРУДНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. Кризисные условия хозяйствования, в которых последние годы работают железорудные предприятия, требуют основательного и взвешенного подхода к управлению сбалансированным интенсифицированным инновационным развитием их производственно-экономических процессов. Именно этому и посвящена эта работа, в которой подробно рассматриваются основные принципы механизма такого управления и приведены соответствующие рекомендации. Приведены определения инновационной стратегии предприятия как взаимосвязанный комплекс действий для обеспечения условий длительного выживания и его развития на рынке на основе создания и внедрения инноваций. Приведены главные задачи инновационной стратегии железорудных предприятий. Приведена и проанализирована информация об объемах производства и реализации основных видов продукции ЧАО «ЦГОК» за период 2013–2017 гг. На основании этого и используя межпродуктовую балансовую модель, в которую положены основные методологические принципы построения таблицы «затраты-выпуск», построен межпродуктовый баланс, используемый для обеспечения полной согласованности планов производства группы взаимосвязанных предприятий или группы цехов одного предприятия.

Ключевые слова: железорудное предприятие, инновационное развитие, инновационная стратегия, межпродуктовый баланс, межпродуктовая балансовая модель.

**CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ORGANIZATION MANAGEMENT INNOVATION
INTENSIFIED BALANCED DEVELOPMENT OF PRODUCTION
AND ECONOMIC PROCESSES IRON ORE ENTERPRISE**

Summary. Crisis conditions in which iron ore companies operate in recent years require a thorough and balanced approach to managing balanced production and economic processes with the intensified innovative development. This is exactly what this work is devoted to, in which the basic principles of the mechanism of such management are considered in detail and the corresponding recommendations are given. The definition of innovation strategy of the enterprise as an interconnected set of actions is presented to ensure the conditions of long-term survival and its development in the market on the basis of creation and introduction of innovations. The main tasks of the iron and steel enterprises innovation strategy are presented. The information on the volumes of production and sales of the main types of products of PJSC "CGOK" for the period of 2013-2017 is presented and analyzed. On the basis of this, using the interproduct balance model, which is based on the methodological principles of constructing the "cost-issue" table, an interproduct balance is constructed, which is used to ensure the full coherence of production plans of a group of interconnected enterprises or a group of workshops of one enterprise. In this case, a separate type of product can be used as an intermediate product, which goes to domestic consumption (transferred to other shops), and as a final product that comes directly to the consumer. The preliminary analysis of the data presented in the tables provides the ability of top management of the enterprise to assess the efficiency of the distribution and use of available resources and capabilities necessary for its successful production and economic activity on the basis of sustainable development of innovation potential; adequately adapt to changing environment conditions, bringing in internal development opportunities to the needs of market space with simultaneously competent use of financial results and prospects of development of MMC of Ukraine. Further research in the context of the task of this work consists in the development of methodological recommendations on the rational management of balanced intensified innovative development of industrial and economic processes of the iron ore enterprise on the basis of the use of the material and cost structure of the static model of "cost-release".

Key words: iron ore enterprise, innovation development, innovation strategy, interproduct balance, interproduct balance model.

Гинда О. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних наук
Львівської філії Європейського університету*

Пісний Б. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних наук
Львівської філії Європейського університету*

Гинда С. М.

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного*

Hynda Oksana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of Department of Management and socialhumanitarian Sciences
"European University" the Lviv Branch*

Pisnyi Bogdan

*Candidate of Economic Sciences, associate Professor, Associate professor
of Department of Management and socialhumanitarian Sciences
"European University" the Lviv Branch*

Hynda Stefaniya

*Candidate of Economic Sciences, Senior Teacher of
Department of Humanitarian Disciplines
National Academy of Ground Forces named Hetman Petra Sagaidachny*

СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ТА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті розглянуто сучасні наукові підходи до визначення поняття адміністративно-правового та фінансового забезпечення управління процесами інтелектуальної капіталізації. Сформульовано їхні сутнісні характеристики та визначено особливості, які слід враховувати під час управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки України. Проаналізовано стан адміністративно-правового та фінансового забезпечення, виявлено їхні недоліки та позитивні сторони. Обґрунтовано доцільність формування адміністративно-правового та фінансового забезпечення для ефективного управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки. Визначено актуальні проблеми адміністративно-правового та фінансового забезпечення і запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інформація, адміністративно-правове забезпечення, фінансове забезпечення, інформаційне забезпечення, управління.

Постановка проблеми. У сучасному світі управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки є визначальним фактором конкурентоспроможності країни, в іншому разі відбувається гальмування розвитку високотехнологічних галузей, зменшення кваліфікованості робочої сили, що зумовлює зростання загроз національній безпеці.

Сьогодні економіка в усьому світі та в Україні зокрема диктує свої вимоги до процесів управління інтелектуальною капіталізацією економіки. Очевидно, що вирішення проблеми формування процесів управління інтелектуальною капіталізацією вітчизняної економіки пов'язано з такими найважливішими науковими та практичними завданнями, як підвищення конкурентоспроможності, модернізація української економіки, ефективне використання національного інтелектуального потенціалу, які можна вирішити за допомогою адміністративно-правового та фінансового забезпечення.

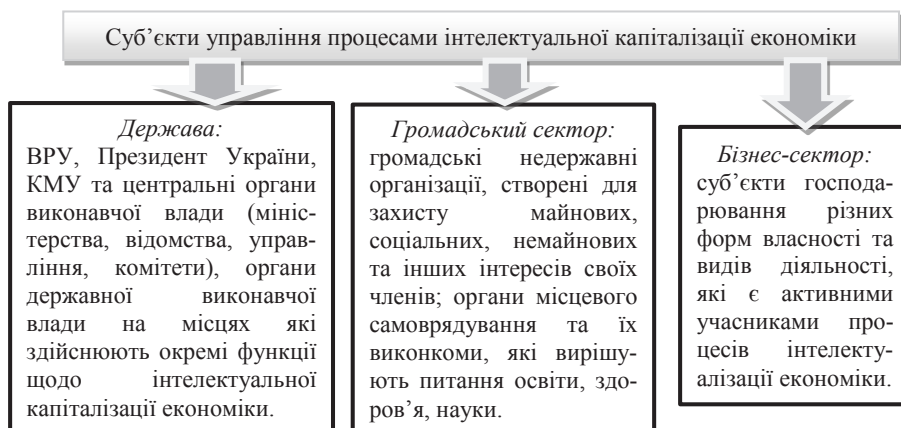
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням адміністративно-правового забезпечення управління процесами інтелектуальної капіталізації присвячені праці таких учених, як Ю. Педько, А. Ярош, О. Хохленко, О. Гумін, Н. Ракша та ін., фінансового – О. Шутнеєва, С. Гладій, І. Козій, О. Колодізев, І.В. Осьмірко та ін.

Метою статті є дослідження адміністративно-правового та фінансового забезпечення для ефективного формування процесів управління інтелектуальною капіталізацією вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адміністративно-правове забезпечення управління інтелектуальною капіталізацією економіки – це система адміністративно-правових норм, які визначають основні цінності, принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої й розпорядчої діяльності органів виконавчої влади з метою вдосконалення їхнього впливу на суспільні відносини та процеси, а також оптимізації внутрішньо-організаційної діяльності державних органів щодо забезпечення належного виконання покладених на них завдань, функцій і повноважень. Управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки здійснюється суб'єктами, які наведені на рис. 1.

Управління інтелектуальною капіталізацією економіки є складним процесом впливу держави та інших суб'єктів на покращення освіти, науки, здоров'я, культури, загалом якості життя населення нашої держави. Таким чином, варто підкреслити, що інтелектуальна капіталізація еко-

Рис. 1. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення управління процесами інтелектуальної капіталізації економіки

Джерело: розроблено автором

номіки є об'єктом адміністративно-правового регулювання з боку держави та інших органів. Тому необхідно чітко усвідомлювати, який саме орган (посадова особа) має повноваження, що дають йому змогу тією чи іншою мірою регулювати суспільні відносини у цій сфері.

Сьогодні в Україні створено цілісну систему органів державної влади та місцевого самоврядування, які виконують свої відповідні функції щодо управління інтелектуальною капіталізацією економіки.

Основними інструментами адміністративно-правового управління інтелектуальною капіталізацією економіки є закони, нормативно-правові акти, укази, постанови. На основі проведеного аналізу можна дійти висновку, що система нормативно-правового забезпечення процесів інтелектуальної капіталізації економіки в Україні вже створена та не відповідає вимогам ринку, а саме підвищення ефективності наявної системи адміністративного управління в Україні, у т. ч. в досліджуваній сфері, адже вона не відповідає європейському вибору та стандартам. Тому необхідно впроваджувати адміністративну реформу, яка є однією з базових умов захисту прав і свобод людини, що гарантуються Конституцією України, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів громад та суспільства загалом.

Як стверджує Ю. Педько, процес проведення адміністративної реформи та удосконалення системи державного управління не тільки включає в себе адміністративно-правове регулювання структури та функцій центральних органів виконавчої влади, але й пов'язаний із пошуком найефективніших шляхів адміністративно-юстиційного захисту прав і свобод громадян [1, с. 229].

Фінансове забезпечення є ще одним важливим елементом процесу управління інтелектуальною капіталізацією економіки України, оскільки раціональне розподілення та використання фінансових ресурсів впливає на її ефективність. У наукових публікаціях наведені різні погляди на тлумачення поняття щодо сутності фінансового забезпечення.

Ми погоджуємося із вченням І. Козія [2] та проведемо аналіз фінансового забезпечення окремих елементів інтелектуальної капіталізації фінансовими ресурсами з державного бюджету. Створення ефективного фінансового забезпечення процесів управління інтелектуальною капіталізацією, на нашу думку, залежить від упорядкування окремих ресурсів, які наведено на рис. 2.

Як бачимо, фінансові аспекти розвитку економіки держави повинні бути забезпечені регламентуючими актами органів державної влади, місцевого самоврядування в регіонах та стабільністю законодавства для всіх суб'єктів права. Оскільки інтелектуальну капіталізацію характеризують в основному такі окремі складники, як наукова та науково-технічна діяльність, проаналізуємо динаміку їх фінансування. Фінансове забезпечення цих сфер діяльності здійснюється в основному за рахунок фондів державного бюджету, грантів та в межах державних цільових наукових і науково-технічних програм. Основою зростання економіки та забезпечення конкурентоспроможності країни є фінансове забезпечення сектору наукових досліджень і розробок.

Науково-технічна політика України сьогодні здійснює моніторинг виконання наукових досліджень і розробок та визначає пріоритетні напрями розвитку науки

Рис. 2. Процес управління фінансовим забезпеченням інтелектуальної капіталізації економіки

Джерело: розроблено автором

і технологій. Проведення аналізу фінансування наукової та науково-технічної діяльності ми здійснюємо на основі показників, які відображають грошові потоки наукової сфери в Україні. Динаміка структури фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Україні наведена на рис. 3. Як бачимо, у 2016 р. фінансування зменшилося за рахунок коштів державного бюджету порівняно з 2012 р. на 12,8%. Спостерігаємо збільшення коштів іноземних замовників (з 19,4% у 2012 р. до 22,1% у 2016 р.) та коштів вітчизняних замовників (23,3% у 2012 р., 32,4% у 2016 р.) [3].

Світовою практикою підтверджена також перспективність програмно-цільового управління наукою, яке впроваджено в Україні та узгоджено в межах державних цільових наукових і науково-технічних програм (ДЦНТП). Необхідні для цього ресурси дають можливість забезпечити ефективність реалізації проектів, програм за мінімального використання матеріальних та інтелектуальних ресурсів.

Аналіз фінансування проектів ДЦНТП за рахунок фонду державного бюджету в Україні за останні п'ять років свідчить, що частка бюджетного фінансування державних цільових наукових та науково-технічних програм у загальному фінансуванні наукових досліджень і розро-

бок (ДіР), що є основною рушійною силою інновацій, не перевищувала за останні 5 років 7,0%. Як показує динаміка фінансування проектів ДЦНТП за загальним фондом державного бюджету, у 2016 р. обсяг його на 4,6% збільшився порівняно з 2015 р. (рис. 4).

Фінансування проектів ДЦНТП здійснювалося за 5 бюджетними програмами головних розпорядників бюджетних коштів, згідно з якими у 2016 р. найбільший обсяг фінансування (93,6%) припадає на Державне космічне агентство (ДКА), а найменший (0,59%) – на Національну академію медичних наук (НАМН) [3]. Обсяг фінансування програм і проектів у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва за рахунок загального фонду державного бюджету наведено на рис. 5. Як бачимо, найбільший обсяг фінансування міжнародних проектів за досліджуваний період спостерігається у 2012 році і становить 42,05 млн. грн., найменший у 2016 році – 2,93 млн. грн.

Фінансування фундаментальної науки здійснюється за рахунок бюджетних коштів. У 2016 році на наукову діяльність було скеровано кошти 10 головних розпорядників за одинадцятьма бюджетними програмами.

Динаміку фінансування фундаментальних наукових досліджень наведено на рис. 6.

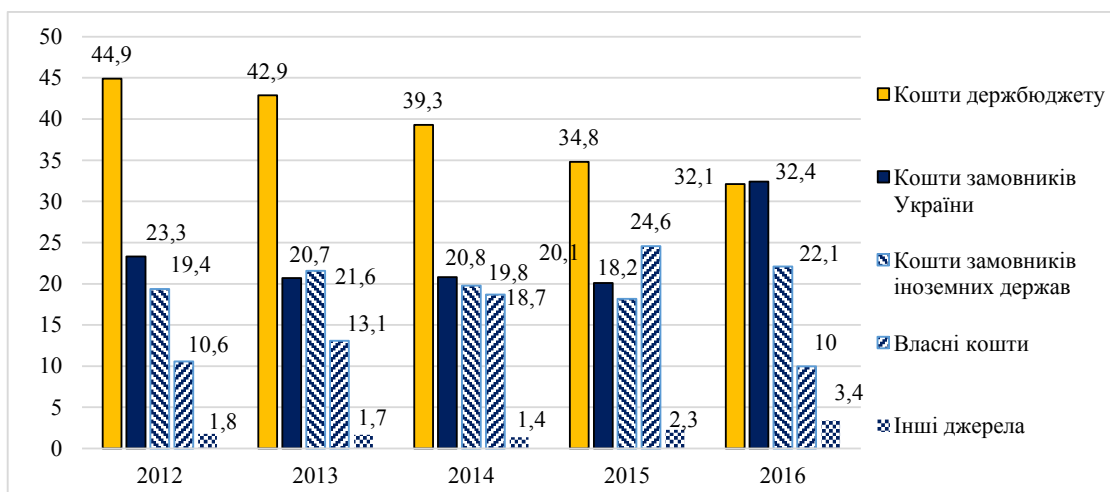

Рис. 3. Динаміка структури фінансування наукової та науково-технічної діяльності за джерелами протягом 2012-2016 років, %

Джерело: складено автором на основі [3]

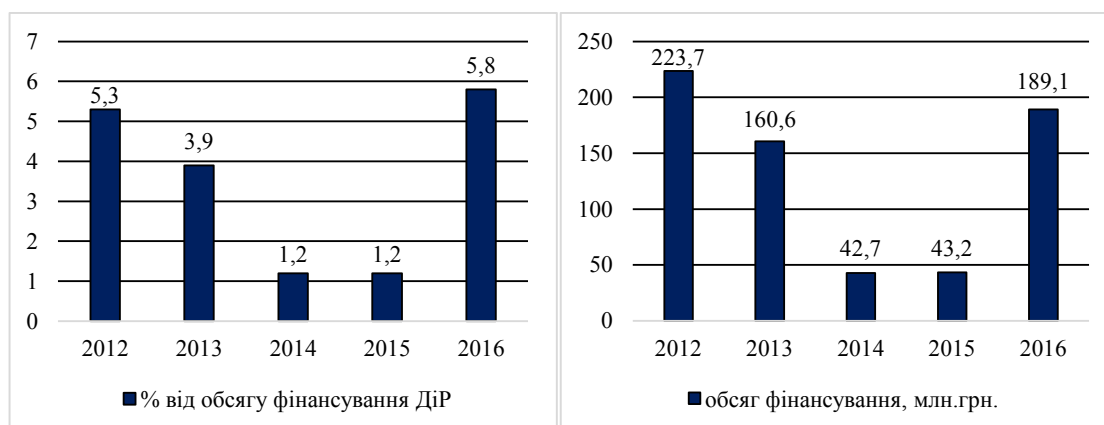

Рис. 4. Динаміка фінансування проектів ДЦНТП за рахунок загального фонду державного бюджету протягом 2012-2016 років

Джерело: складено автором на основі [3]

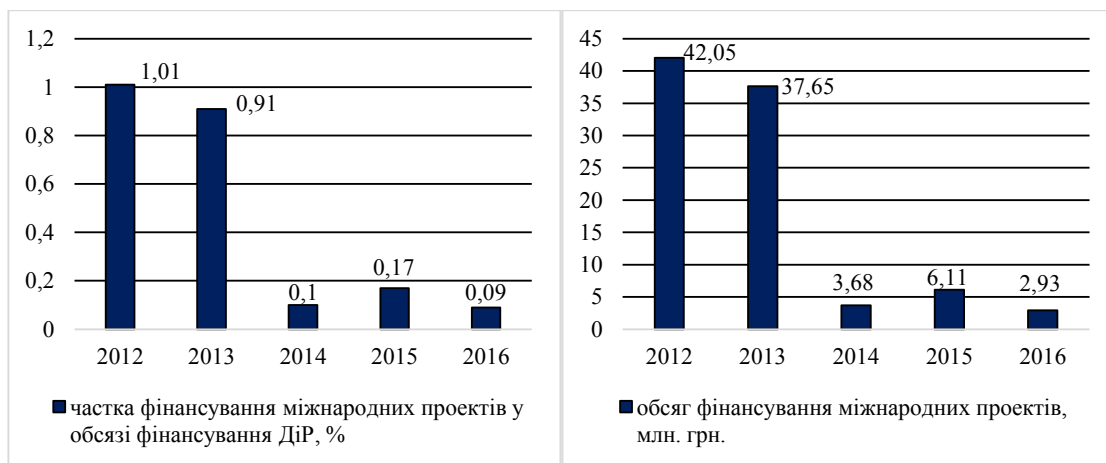

Рис. 5. Динаміка обсягів фінансування проектів у межах міжнародного науково-технічного співробітництва за рахунок загального фонду протягом 2012–2016 років

Джерело: складено автором на основі [3]

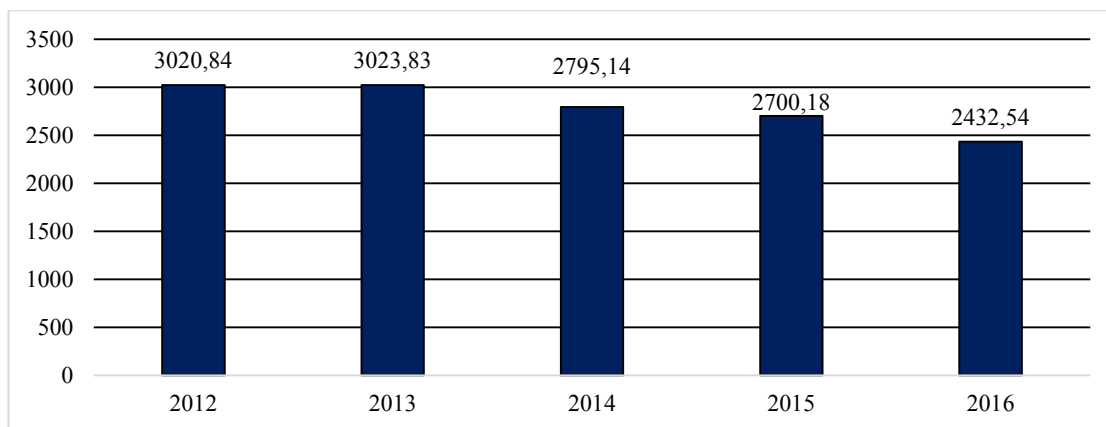

Рис. 6. Динаміка фінансування фундаментальних наукових досліджень за рахунок загального та спеціального фондів протягом 2012-2016 років, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [3]

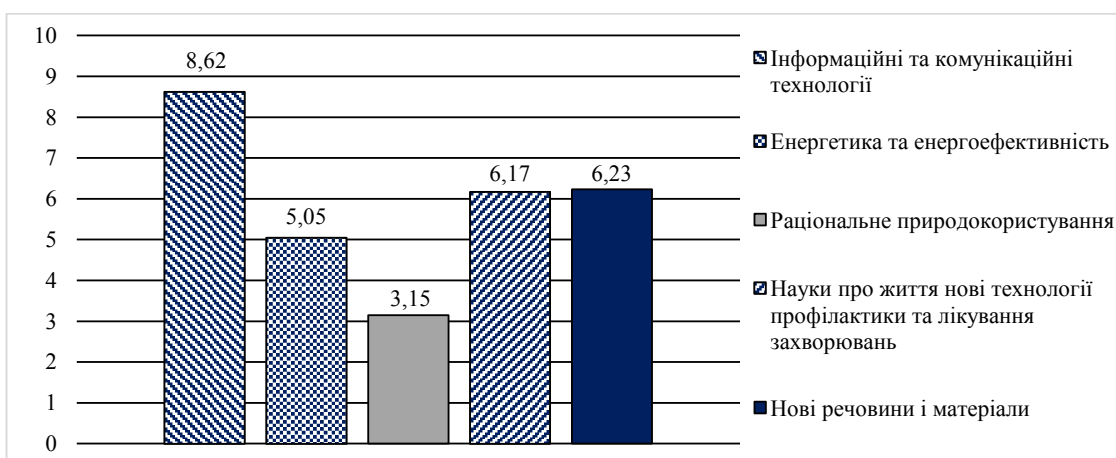

Рис. 7. Видатки на виконання науково-технічних розробок за пріоритетними напрямками за 2016 рік, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [3]

Можна спостерігати падіння фінансування фундаментальних досліджень протягом досліджуваного періоду на 588,3 млн. грн., що приводить до зниження інноваційного розвитку країни.

Водночас детальніше варто розглянути розподіл видатків на науково-технічні розробки за пріоритетними напрямками, які наведені на рис. 7.

Як свідчать дані діаграми, найбільші видатки на виконання науково-технічних розробок (8,62 млн. грн.) надано на пріоритетний напрям «Інформаційні та комунікаційні технології», а найменша – на «Рациональне природокористування» (3,15 млн. грн.).

Отже, можна дійти висновку, що фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Україні не відповідає потребам ринкової економіки. Для вирішення цього питання ми пропонуємо державним органам зробити такі кроки: збільшити фінансування наукової сфери; збільшити видатки на виконання фундаментальних досліджень; збільшити обсяги фінансування прикладних досліджень та науково-технічних розробок; активно залучати кошти вітчизняних та іноземних замовників та провести реформу фінансового забезпечення.

Висновки проведеного дослідження. На основі аналізу адміністративно-правового, фінансового та інформацій-

ного забезпечення процесів управління інтелектуальною капіталізацією економіки України можна дійти висновків, що система нормативно-правового забезпечення процесів управління інтелектуальною капіталізацією економіки України вже створена та не відповідає вимогам ринку, тому необхідно продовжувати здійснення адміністративної реформи з акцентом на поетапне створення такої системи державного управління, що забезпечить становлення України як інтелектуально розвиненої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії; фінансування основних складових інтелектуального розвитку держави, тобто наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Для вирішення цієї проблеми пропонуємо збільшувати державне фінансування наукової сфери, фундаментальних та прикладних досліджень, науково-технічних розробок, активно залучати кошти вітчизняних та іноземних замовників на економічно вигідних умовах; для підвищення ефективності інформаційного забезпечення процесів інтелектуалізації економіки необхідно впроваджувати інформатизацію освіти, розширювати коло інформаційних послуг населенню та суб'єктам господарювання, ефективно використовувати відкриті інформаційні системи.

Список використаних джерел:

1. Педько Ю.С. Функції адміністративної юстиції на сучасному етапі адміністративно-правової реформи в Україні // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. Вип. 12. С. 229–234 (дата звернення: 09.11.2018).
2. Козій І.С. Місце і значення фінансового забезпечення в структурі фінансового механізму // НЛТУ. 2008. № 18.9. С. 223–229 (дата звернення: 21.12.2018).
3. Аналітична довідка / Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2016 рік. Київ, 2016. URL: <http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Наука/2-3-ad-kmu-2016.pdf> (дата звернення: 12.05.2018).

СОСТОЯНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО И ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССАМИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ КАПИТАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье рассмотрены современные научные подходы к определению понятия административно-правового и финансового обеспечения управления процессами интеллектуальной капитализации экономики Украины. Сформулированы существенные их характеристики и определены особенности, которые следует учитывать во время управления процессами интеллектуальной капитализации экономики Украины. Проанализировано состояние административно-правового и финансового обеспечения, которые имеют отношение к управлению процессами интеллектуальной капитализации. Обоснована целесообразность формирования административно-правового и финансового обеспечения для эффективного управления процессами интеллектуальной капитализации экономики Украины. Определены актуальные проблемы административно-правового и финансового обеспечения и предложены пути их решения.

Ключевые слова: информация, административно-правовое обеспечение, финансовое обеспечение, информационное обеспечение, управление.

STATE OF ADMINISTRATIVE-LEGAL AND FINANCIAL PROVIDING OF MANAGEMENT PROCESSES OF INTELLECTUAL CAPITALIZATION OF ECONOMY

Summary. In the article the modern scientific going is considered near determination of concept of the administrative-legal and financial providing of management the processes of intellectual capitalization. Certainly subjects and instruments of the administrative-legal providing. The state of the administrative-legal providing is analysed, and also financial providing, their defects and positive parties are educed. Forming expediency is reasonable administratively-legal and financial providing for an effective management the processes of intellectual capitalization of economy of Ukraine. The dynamics of the financial providing of science and scientific and technical activity is certain due to the funds of the state budget, grandees and within the framework of the government having a special purpose scientific and scientific and technical programs. It is well-proven that the system of the normatively-legal providing of processes of management intellectual capitalization of economy of Ukraine is already created and does not answer the requirements of market, that is why it is necessary to continue realization of administrative reform with an accent on stage-by-stage creation of such system of state administration, that will provide becoming of Ukraine as the legal, civilized european state intellectually developed, with the high standard of living, social stability, culture and democracy. Certainly, that scientific and technical politics of Ukraine today carries out monitoring of implementation of scientific researches and developments and determines priority directions of development of science and technologies. The insufficient financing of basic constituents of intellectual development of the state is well-proven: scientific, scientific and technical and innovative activity. For the decision of this problem it offers to increase the state financing of scientific sphere, fundamental and applied researches, scientific and technical developments, actively to attract facilities of home and foreign customers on the economically advantageous terms.

Key words: information, administrative-legal providing, financial providing, dataware, management.

Гобир І. Б.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри прикладної економіки

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Hobyr Iryna

PhD in Economics and Management of Enterprise,
Associate Professor of the Department of Applied Economics
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Проблема аналізу економічного розвитку регіонів постійно перебуває в центрі уваги теорії і практики регіонального управління. Метою статті є розкриття сутності економічного розвитку регіону, проведення комплексної економічної оцінки Івано-Франківської області, виявлення конкурентних переваг та розроблення на їх основі комплексу заходів покращення місцевого економічного розвитку області. Надана чітка систематизація різних тлумачень поняття «економічний розвиток». Визначено основні чинники і проблеми, які гальмують економічний розвиток Івано-Франківської області. Перспективними для досягнення економічного розвитку регіону виступають кроки, спрямовані на підсилення конкурентних переваг розвитку регіональної соціальної інфраструктури, створення сприятливих умов для підвищення рівня забезпеченості житлом, збільшення обсягів будівництва житла, ефективне використання індустріального потенціалу регіону для розвитку соціальної інфраструктури, узгодження напрямів розвитку малого та середнього бізнесу, підвищення ефективності використання науково-освітнього потенціалу регіону в упровадженні інноваційних технологій розвитку соціальної інфраструктури, динамічний розвиток системи охорони здоров'я, забезпечення високоякісної та доступної медичної допомоги.

Ключові слова: економічний розвиток, регіон, зростання, область, управління.

Вступ та постановка проблеми. Економічні перетворення в Україні, які супроводжуються постійною соціально-економічною та політично-законодавчою нестабільністю, нарощуванням кризових явищ, дисбалансом і диспропорціями в регіональному розвитку, вимагають розроблення конкретних заходів у межах реалізації соціально-економічних реформ розвитку регіонів. Це дасть змогу створити базис для регіонального розвитку, реалізувати його стратегічні цілі.

На сучасному етапі соціально-економічних реформ в Україні формування ефективних і унікальних моделей розвитку регіонів стає стратегічним завданням усіх інститутів влади. Управління ним у контексті економічних реформ для підвищення конкурентоспроможності національної економіки має відповідати основним базисам і принципам Державної стратегії регіонального розвитку, яка є укрупненою моделлю реалізації загальнонаціональної мети щодо визначення цілей, наявних тенденцій і закономірностей розвитку, формування стратегічних пріоритетів у структурній, інвестиційній, інноваційній, соціальній політиці за регіонами, визначення етапів і механізмів їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання управління економічним розвитком регіонів були досліджені багатьма вченими-економістами. Ці питання висвітлені у роботах М. Антоновського, С. Білої, В. Василенко, В. Геєця, А. Гранберга, О. Демидова, А. Долодаренко, Я. Жаліло, А. Коломицева, Н. Кондратенко, Н. Костіна, А. Мазаракі, Г. Мітчелата, В. Науменка, М. Некрасова та ін. Але багато питань із цієї проблематики не були висвітлені повною мірою та потребують більш детального опрацювання.

Метою статті є розкриття сутності економічного розвитку регіону, проведення комплексної економічного оцінки Івано-Франківської області, виявлення конкурентних переваг та розроблення на їх основі комплексу заходів покращення місцевого економічного розвитку області.

Результати дослідження. Проблеми розвитку національної економіки істотно відрізняються від проблем економічного і соціального розвитку окремого регіону. По-перше, основним завданням розвитку регіону є використання його різноманітних умов і можливостей для досягнення найбільшого інтегрального ефекту. Тобто економічний простір України повинен бути організований таким чином, щоб забезпечити найбільш доцільну спеціалізацію регіонів і формувати дієву їх економічну інтеграцію, дотримуючись при цьому узгодження державних, регіональних і національних інтересів. По-друге, завданням розвитку національної економіки є вибудова економічної політики таким чином, щоб забезпечувався стабільний розвиток на основі якнайповнішого використання економічного потенціалу регіону і міжрегіональних зв'язків під час дотримання узгоджених із регіоном державних інтересів.

Розвиток як зростання означає такі структурні зміни, які приводять до: технологічного прогресу, підвищення якості продукції та поліпшення розподілу товарів і послуг. Розвиток як поліпшення означає такі соціальні зміни, які забезпечують рівні можливості для широкого кола людей у користуванні загальними громадськими благами: освітою, охороною здоров'я тощо. Ось чому у найбільш загальному вигляді метою розвитку регіону є добробут його населення.

Науковцями постійно робиться спроба ідентифікації категорії «розвиток». Так, Т. Розанова стверджує, що поняття «розвиток» включає три взаємопов'язані між собою характеристики: зміну, зростання та поліпшення [1, с. 209].

Слід зазначити, що є безліч класифікацій, за якими виділяються різні типи розвитку регіонів. У теорії та практиці розвитку територіальних громад розглядаються два основних напрями. Прихильники першого напрямку стверджують, що розвиток виходить із центру (серцевини співтовариства), а потім поширюється на периферію, до менш великих спільнот, і це знаходиться далеко від «цен-

трів розвитку». Другий же напрям виходить із такої передумови: кожне територіальне співтовариство керується своїми власними інститутами, які ініціюють їхній розвиток незалежно від поведінки «центру».

Таким чином, охарактеризувавши категорію «розвиток», перейдемо до поняття «економічний розвиток». Так, М. Тодаро надана чітка систематизація різних тлумачень поняття «економічний розвиток», а саме [2]:

– розвиток як здатність економіки створювати імпульси і підтримувати річні темпи зростання ВВП на рівні 5–7% і більше;

– розвиток як зміни, які відбуваються в структурі виробництва і зайнятості населення у результаті підвищення в них частки переробної промисловості та сфери послуг, за рахунок скорочення аграрного сектору економіки;

– розвиток як багатоплановий процес, який приводить до радикальних змін у соціальних структурах, поведінці людей, громадських інститутах, а також прискоренні економічного зростання, за рахунок скорочення безробіття.

За визначенням С. Зарової і Г. Хасаєва, соціально-економічний розвиток регіону – це «процес безперервного економічного зростання території регіону, що відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх виробничих, інституційних, соціальних факторів та забезпечує підвищення рівня і якості життя його населення» [3, с. 213].

Економічний розвиток, за визначенням Д.М. Євдокимової, є динамічним багатоваріантним циклічним процесом, який має спіралеподібну форму та виявляється через кількісні та якісні зрушення у структурі системи за збереження її цілісності, стійкість якого забезпечується лише за умов його керованості з боку надсистеми [4, с. 8].

Економічний розвиток – незворотні, спрямовані, закономірні (кількісно-якісні та сутнісні) зміни економічної системи в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи [5, с. 203].

Для здійснення економічної політики прогнозування розвитку регіонів регіональні та місцеві органи влади повинні мати відповідні економічні й фінансові можливості. Відсутність таких можливостей і в подальшому приводитиме до територіального розпорощення державних та регіональних ресурсів, неефективного їх використання, дезінтеграції зусиль у вирішенні державних, регіональних та місцевих проблем, що зумовлює подальше поглиблення територіальних диспропорцій в економічному і соціальному розвитку.

Щоб оцінити становище Івано-Франківської області, необхідно проаналізувати її основні економічні показники. Отож, для аналізу відберемо такі: валовий регіо-

нальний продукт, обсяг промислової реалізованої продукції, чисельність працівників, зайнятих у всіх сферах економічної діяльності, середньомісячну заробітну плату одного штатного працівника, експорт та імпорт товарів, прямі іноземні інвестиції в економіку області (табл. 1).

Економіка Івано-Франківської області має індустріально-аграрний характер. У промисловому секторі сформовано потужні паливно-енергетичний і деревообробний кластери.

Протягом аналізованого періоду показник валового регіонального продукту Івано-Франківської області виявляє тенденцію до зростання, середньорічні темпи приросту ВРП у фактичних цінах становлять 19,9%, а ВРП у розрахунку на одну особу населення – 20,2%. Така ситуація є позитивною і приє економічному розвитку області.

У промисловому комплексі області діють понад 400 великих, середніх та малих підприємств різних форм власності, які звітуються про обсяги промислового виробництва.

Підприємствами області у 2017 року досягнуто 11,8% приросту індексу промислової продукції (2 місце серед регіонів України) та забезпечено зростання обсягу реалізованої промислової продукції на 33,5%, який становив 41 665,9 млн. грн. (13 місце серед регіонів України). Найбільша частка в обсязі реалізованої промислової продукції належить переробній промисловості та постачанню електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря [6].

Щодо експорту товарів варто відмітити, що цей показник зростає. У 2017 році експорт товарів зріс на 38,7% порівняно з 2016 роком, що є позитивним. В області розвиваються і нарощують обсяги такі великі підприємства, як ДП «Виробниче об'єднання «Карпати», ТОВ «Електролюкс Україна», ТОВ «Тайко Електронікс Юкрейн Лімітед» та ін.

Імпорт товарів в області також зростає протягом 2013–2017 рр. Найбільша частка товарів імпортувалася з країн ЄС (Німеччина, Польща, Румунія, Італія, Чехія та ін.). Зокрема, імпортувалися такі товари, як машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання.

Аналізуючи прямі інвестиції в Івано-Франківську область, можна відмітити, що цей показник зростає, невеликий спад відбувся в 2016 році. Але вже в 2017 році прямі інвестиції зросли на 7,3% порівняно з 2016 роком і на 41,4% порівняно з 2013 роком. Найбільше інвестицій надійшло з країн ЄС у промисловість. Найбільше їх внесено на ТОВ «Карпатнафтохім», ТОВ «Українська побутова техніка», ТОВ «Вінісін».

Останніми роками в економіці області спостерігалися позитивні зміни: закріплюються тенденції економічного зростання, підвищується конкурентоспроможність економіки, зростають доходи населення та їх основний компонент – заробітна плата.

Але водночас залишається низка проблем, які потребують вирішення. До чинників, що гальмують економічний розвиток Івано-Франківської області, належать:

Таблиця 1

Основні економічні показники розвитку Івано-Франківської області

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Чисельність наявного населення, тис. осіб	1381,7	1382,1	1382,4	1379,9	1377,5
Валовий регіональний продукт на 1 ос., грн	24022	27232	33170	37220	40302
Обсяг промислової реалізованої продукції, тис. грн	22014434	25142778	34741880	37267619	48834881
Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника, грн	2690	2881	3313	4216	6074
Експорт товарів, млн. дол. США	174,8	329,9	279,1	479,7	665,4
Імпорт товарів, млн. дол. США	199,9	363,8	242,5	360,9	642,3
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	642,7	813,8	925,9	847,1	908,6

Джерело: [6]

– неповна завантаженість виробничих потужностей промислових підприємств, низька конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, зокрема, внаслідок використання у виробничих процесах морально застарілого, технологічно зношеного та енергоємного обладнання, а також значна потреба у внутрішніх та зовнішніх інвестиціях для відновлення і розвитку виробництва тощо. Зокрема, на розвиток промислового сектору економіки області негативно впливають:

– зниження обсягів видобутку нафти та природного газу, недостатнє фінансування робіт із пошуку та розробки нових родовищ, буріння та введення в експлуатацію свердловин, що негативно позначається на фінансово-економічних показниках нафтогазовидобувних підприємств області, спричиняє виникнення соціальної напруги в трудових колективах, приводить до зменшення ресурсної бази вуглеводнів і не забезпечує передумов для відновлення роботи нафтогазопереробних підприємств;

– неповна завантаженість основних виробництв одного з найбільших хімічних підприємств України – ТОВ «Карпатнафтохім», яке забезпечує понад 2,0 тис. робочих місць і є бюджетотворюючим для області. Натепер залишається невирішеним питання підвищення ставки ввізного мита на полівінілхлорид, не змішаний з іншими речовинами, до гранично допустимого СОТ рівня – 6,5% – для забезпечення вітчизняного ринку продукцією українського виробництва, створення належних умов для конкуренції вітчизняних хімічних підприємств із аналогічними іноземними виробниками;

– незавантаженість енергогенеруючих потужностей та відповідної інфраструктури: ліній електропередач, газотранспортних та газорозподільних мереж;

– відсутність високотехнологічного обладнання для забезпечення глибинної переробки в деревообробній галузі, основною причиною якої є недосконалість механізму забезпечення сировиною;

– низький рівень випуску конкурентоспроможної продукції на підприємствах оборонно-промислового комплексу області;

– низький рівень участі промислових підприємств у виставково-ярмаркових заходах регіонального та державного рівня;

– недостатнє фінансування робіт із пошуково-розвідувального та експлуатаційного буріння нафтогазових свердловин, використання фізично та морально застарілого обладнання та технологій під час розвідки та розробки родовищ нафти і газу;

– незадовільний технічний стан електричних і газових мереж, значна кількість технологічних порушень на об'єктах електроенергетики, недостатнє фінансування робіт із капітальних ремонтів на об'єктах електророзподільних і газорозподільних систем;

– висока плінність кваліфікованих кадрів в електроенергетичній і газовій галузях через неналежний рівень заробітної плати, нестача кадрів значною мірою впливає на зниження якості та безпеки електропостачання і газопостачання споживачів області;

– неналежний стан автомобільних доріг загального користування державного, місцевого значення та доріг комунальної власності;

– висока енергоємність об'єктів бюджетної сфери та житлового сектору;

– потребує покращення стан об'єктів соціальної сфери;

– наявність заборгованості із виплати заробітної плати (станом на 1 листопада 2018 року залишалися невиплаченими 25,9 млн. грн. заборгованої заробітної плати);

у загальній сумі боргу 14,9 млн. грн. (57,5%) становить заборгованість економічно активних підприємств.

Зазначені проблеми негативно впливають на розвиток основних галузей економіки регіону та територій, створення робочих місць, зростання добробуту та комфортного життя населення області та є важливими для вирішення у найкоротший період.

Наявність проблем у соціально-економічному розвитку Івано-Франківської області вимагає цілей і завдань, спрямованих на покращення пріоритетних стратегічних напрямів та створення умов для забезпечення:

1. Стійкого розвитку економіки шляхом:

1.1 стимулювання залучення інвестицій, у тому числі:
– підготовка інвестиційних продуктів,
– формування позитивного інвестиційного іміджу регіону,

– підвищення якості інвестиційного супроводу;
1.2 стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, у тому числі:

– розвиток інфраструктури підтримки підприємництва,
– зміцнення інноваційного потенціалу виробників,
– підтримка конкурентоспроможності МСБ;

1.3 забезпечення енергоефективності, зокрема:
– підвищення ефективності управління енергетичними ресурсами,

– підтримка альтернативної енергетики;
1.4 удосконалення управління регіональним розвитком, у тому числі:

– формування ефективної системи управління регіоном,
– покращення інструментів взаємодії громад для спільного вирішення проблем,

– покращення інструментів просторового планування,
– підвищення ефективності діяльності підприємств та організацій водо-провідно-каналізаційного господарства;

1.5 забезпечення екологічної безпеки регіону, зокрема:
– запобігання та ліквідація наслідків надзвичайних екологічних ситуацій,

– зменшення негативного впливу на довкілля промислових та житлово-комунальних об'єктів,

– розвиток екомережі та збереження біорозмаїття,
– збереження навколишнього природного середовища.

2. Розвитку туристично-рекреаційної сфери шляхом:

2.1 підвищення туристично-рекреаційного потенціалу, зокрема:

– створення нових та підтримка наявних туристичних продуктів,

– розвиток курортно-рекреаційних територій,
– розвиток спортивно-туристичної інфраструктури,

– розвиток екологічних видів туризму, у тому числі сільського, зеленого туризму;

2.2 маркетингу туристичного потенціалу, у тому числі:
– просування і реклама місцевих туристичних продуктів,
– підтримка регіонального туристичного маркетингу.

3. Розвитку сільських територій шляхом:

3.1 збільшення доданої вартості сільськогосподарської продукції, у тому числі:

– технологічне переоснащення діючих та створення високотехнологічних нових підприємств з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції,

– розвиток органічного сільського господарства та виробництва продуктів харчування,

– покращення доступу агровиробників до ринків збуту;

3.2 розвитку сільських територій та периферії навколо малих міст, зокрема:

– розвиток сучасних форм кооперації в аграрному секторі,
– підтримка розвитку неаграрних видів бізнесу на сільських територіях,

– удосконалення підготовки фахівців для малого бізнесу в сільській місцевості,

– сприяння самозайнятості у селах, передусім – у гірській місцевості,

– розвиток системи первинної медицини сільських територій, зокрема, створення лікарських амбулаторій в населених пунктах області,

– забезпечення якісною питною водою сільських населених пунктів, що мають найгостріші проблеми водопостачання.

4. Розвитку людського капіталу шляхом:

4.1 підвищення адаптивності населення до потреб ринку праці, зокрема:

– вдосконалення системи підготовки молоді до умов регіонального ринку праці,

– покращення підготовки кадрів для потреб регіональної економіки, у тому числі – розвиток системи освіти впродовж життя;

4.2 підвищення обізнаності та соціальної активності жителів краю, у тому числі:

– розвиток лідерських та підприємницьких якостей молоді,

– створення дієвих механізмів мобілізації жителів краю до вирішення місцевих проблем,

– підвищення екологічної культури населення,

– забезпечення гострих потреб охорони здоров'я та формування здорового способу життя,

– збереження регіональних традицій та розвитку української культури,

– підвищення творчого потенціалу жителів краю.

Результатом формування і подальшої активації точки зростання регіону має стати поява нових видів діяльності, здатних забезпечити: 1) диверсифікацію і раціоналізацію структури економіки регіону в довгостроковій перспективі; 2) підвищення якості життя й економічної активності насе-

лення; 3) сприяння зміцненню і розвитку міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків регіону; 4) стимулювання появи і розширення спектра джерел фінансування інвестиційних процесів за рахунок підвищення інвестиційної привабливості регіону; 5) дохідну частину бюджету, достатню для фінансування соціальної сфери регіону.

Висновки. Формування умов економічного розвитку Івано-Франківської області потребує гармонійного поєднання економічної, соціальної та екологічної мети розвитку соціальної інфраструктури, досягнення якої передбачає модернізацію регіональної інфраструктури з урахуванням потреб розвитку людського потенціалу промислового регіону. Досягнення стратегічних цілей щодо розвитку людського ресурсу, підвищення якості життя населення, створення реальних умов для підвищення добробуту населення та задоволення соціальних потреб зумовлюють необхідність розвитку регіональної соціальної інфраструктури. Перспективними для досягнення економічного розвитку регіону виступають кроки, спрямовані на підсилення конкурентних переваг розвитку регіональної соціальної інфраструктури, що передбачає: розвиток інфраструктурного потенціалу Івано-Франківської області; забезпечення якості та достатності соціальної інфраструктури регіону; створення сприятливих умов для підвищення рівня забезпеченості житлом, збільшення обсягів будівництва житла, у тому числі соціального та доступного для громадян із середнім рівнем доходу; ефективне використання індустріального потенціалу регіону для розвитку соціальної інфраструктури; узгодження напрямів розвитку малого та середнього бізнесу з пріоритетними напрямами розвитку сфери послуг у регіоні; підвищення ефективності використання науково-освітнього потенціалу регіону в упровадженні інноваційних технологій розвитку соціальної інфраструктури; динамічний розвиток системи охорони здоров'я, забезпечення високоякісної та доступної медичної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Розанова Т.Г. Экономика региона: теория и практика : монография. Москва : МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2004. 360 с.
2. Тодаро М.П. Экономическое развитие : Учебник / пер. с англ. С.М. Яковлева, Л.З. Зевина. Москва, 1997. 671 с.
3. Зарова Е.В., Хасаев Г.Р. Эконометрическое моделирование и прогнозирование развития региона в краткосрочном периоде : монография. Москва, 2004. 149 с.
4. Євдокимова Д.М. Державне регулювання економічного розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2002. 20 с.
5. Економічний енциклопедичний словник : в 2 т. / за ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2006. Т. 2. 568 с.
6. Головне управління статистики в Івано-Франківській області : веб-сайт. URL: <http://www.ifstat.gov.ua/INDEX.HTM> (дата звернення: 30.03.2019).

УПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. Проблема анализа экономического развития регионов постоянно находится в центре внимания теории и практики регионального управления. Целью статьи является раскрытие сущности экономического развития региона, проведение комплексной экономической оценки Ивано-Франковской области, выявление конкурентных преимуществ и разработки на их основе комплекса мероприятий по улучшению местного экономического развития области. Предоставлена четкая систематизация различных толкований понятия «экономическое развитие». Определены основные факторы и проблемы, которые тормозят экономическое развитие Ивано-Франковской области. Перспективными для достижения экономического развития региона выступают шаги, направленные на усиление конкурентных преимуществ развития региональной социальной инфраструктуры, создания благоприятных условий для повышения уровня обеспеченности жильем, увеличение объемов строительства жилья, эффективное использование индустриального потенциала региона для развития социальной инфраструктуры; согласование направлений развития малого и среднего бизнеса, повышение эффективности использования научно-образовательного потенциала региона во внедрении инновационных технологий развития социальной инфраструктуры; динамичное развитие системы здравоохранения, обеспечения высококачественной и доступной медицинской помощи.

Ключевые слова: экономическое развитие, регион, рост, область, управление.

MANAGEMENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF IVANO-FRANKIVSK REGION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Summary. The problem of analyzing the economic development of the regions is constantly in the center of attention of the theory and practice of regional governance. Economic transformations in Ukraine, which are accompanied by persistent socio-economic, political and legislative instability, increasing crisis phenomena, imbalances and disproportions in regional development, require the development of concrete measures within the framework of realization of socio-economic reforms of the regions' development. This will enable to create a basis for regional development, to realize its strategic objectives. The purpose of the article is to reveal the essence of the economic development of the region, conduct a comprehensive economic appraisal of Ivano-Frankivsk region, identify competitive advantages and develop a set of measures to improve local economic development in the region. A clear systematization of various interpretations of the concept of "economic development" is provided. The economic indicators of Ivano-Frankivsk region for 2013-2017 years are analyzed. The analysis showed positive changes in the region's economy, in particular, the tendencies of economic growth are fixed, the competitiveness of the economy increases, the incomes of the population increase and their main component – wages. The main factors and problems hindering the economic development of Ivano-Frankivsk oblast are determined. Promising to achieve the economic development of the region are steps aimed at strengthening the competitive advantages of developing regional social infrastructure, creating favorable conditions for increasing the level of housing security, increasing the volume of housing construction, efficient use of the industrial potential of the region for the development of social infrastructure, harmonization of the directions of development of small and medium business, increasing the efficiency of using the scientific and educational potential of the region in the implementation and innovative technologies for the development of social infrastructure, dynamic development of the health care system, provision of high-quality and affordable medical care.

Key words: economic development, region, growth, region, management.

УДК 338.48

Гритчук Г. В.

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов і країнознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Філюк С. М.

кандидат географічних наук, доцент,

доцент кафедри туризмознавства і краєзнавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Hrytchuk Halyna

Candidate of Psychological Sciences, Professor,

Professor of Foreign Languages and Regional Studies Department

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Filiuk Svitlana

Candidate of Geographical Sciences, Professor,

Professor of Tourism Studies and Local History Department

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

СУЧАСНИЙ СТАН СВІТОВОГО ТУРИЗМУ ЯК РУШІЙНОЇ СИЛИ ЗРОСТАННЯ РІВНЯ КОТИРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Анотація. В умовах впливу процесів глобалізації економічного, політичного, культурного та соціального середовищ міжнародний туризм стає однією з найбільш високодохідних галузей, що динамічно розвивається. Міжнародний туризм займає в системі міжнародних господарських відносинах особливе місце завдяки власному унікальному та універсальному впливу на розвиток міжнародної спільноти. Це не тільки фактор, який збільшує приплив іноземної валюти в країні, стимулює процес диверсифікації економіки, а й один з основних видів розвитку міжнародних відносин між країнами світу. Щоби сформувати репутацію туристичної держави, Україна має пройти тривалий шлях, що включає в себе комплекс коректних змін і рішень. Звідси виникає доцільність вивчити досвід інших країн, оскільки такий аналіз є досить актуальним як для українських туроператорів, так і для формування стратегії розвитку українського туризму загалом.

Ключові слова: туризм, міжнародний туризм, економіка, статистика, тенденції, розвиток, готівка, туристи.

Вступ та постановка проблеми. Туризм займає значне місце в міжнародних відносинах. Міжнародний туризм є не тільки популярним видом відпочинку, а й сферою світової економіки, що активно розвивається. Світовий туристичний ринок переживає кращі роки:

багато країн змогли знайти свої унікальні ресурси для залучення туризму в країну. Україна, на жаль, маючи багату ресурсну базу, ще не досягла максимально можливого рівня надання туристичних послуг іноземним туристам.

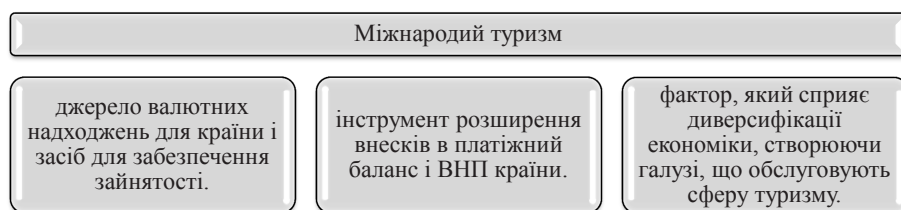

Рис. 1. Поняття міжнародного туризму згідно з перевагами для економіки країн

Джерело: сформовано авторами на основі [2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом міжнародного туризму в контексті досвіду, проблем та перспектив щодо українського ринку туристичних послуг займалися такі науковці, як: А.Ю. Парфіненко, І.С. Гордієнко, О.Є. Шайда, М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич, Н.П. Карачина, О.О. Савицька та інші.

Метою дослідження є аналіз особливостей розвитку і стану міжнародного туризму різних країн в умовах впливу сучасних тенденцій для визначення проблем та формування перспектив для української туристичної галузі.

Результати дослідження. У 4 статті Закону України «Про туризм» встановлено, що до міжнародного туризму належать: в'їзний туризм – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни [1].

Поняття міжнародного туризму можна розглянути з боку економічних переваг (рис. 1).

Міжнародний туризм входить до числа найбільших експортних галузей. Внесок туризму у світовий ВВП в 2017 році становив 8,3 трлн. дол. – 10,4% від його загального обсягу (згідно з дослідженням Всесвітньої ради з туризму та подорожей) [2].

За даними дослідження, туристична індустрія Азіатсько-Тихоокеанського регіону забезпечила внесок в обсязі 2,7 трлн. дол., Північної і Південної Америки – 2,2 трлн. дол., Європи – 2,1 трлн. дол., Африки та Близького Сходу – 402 млрд. дол. Найбільше зросли вкладення у світовий ВВП Китаю, США, Індії та Мексики. А згідно з прогнозами, до 2028 року внесок туризму у світовий ВВП становитиме вже 12,5 трлн, або 11,7% від загального обсягу [2].

Міжнародний туризм у світі вкрай нерівномірний, що пояснюється насамперед різними рівнями соціально-економічного розвитку країн і регіонів. Найбільший розвиток міжнародний туризм отримав у західноєвропейських країнах. На частку цього регіону доводиться понад 70% світового туристичного ринку і близько 60% валютних надходжень. Приблизно 20% припадає на Америку, менше 10% – на Азію, Африку і Австралію разом [3].

Туризм також надає потужний вплив на національну економіку країн і є найважливішим каталізатором швидкого економічного зростання багатьох країн, що розвиваються, оскільки є каналом перерозподілу валового внутрішнього продукту між багатьма країнами, що не полягає в імпорті товарів і послуг. Багато високорозвинених країн Заходу, таких як Швейцарія, Австрія, Франція, значну частку свого добробуту побудували на доходах від туризму. Тому міжнародний туризм відіграє все помітнішу роль у світовій економіці.

Для багатьох країн міжнародний туризм є:

1. Одним із найважливіших джерел валютних надходжень.
2. Фактором, який стимулює зростання платіжного балансу.

3. Потужним приводом розвитку і диверсифікації безлічі галузей (у зв'язку з цим виникають не тільки цілі підприємства, а й окремі галузі, які обслуговують сферу туризму) [4].

Туризм стимулює господарську діяльність країн – збільшуються доходи підприємств туристичної індустрії, стимулюється розвиток сфери сервісу,

підвищується попит на товари і послуги певної країни або регіону, зростає товарообіг. Це приводить до створення додаткового попиту з боку туристів на різні товари і послуги, в тому числі на сувенірну продукцію, вироби кустарного виробництва, довідники, карти та ін. [5]. Це ще раз підтверджує, що туризм має прямий і непрямий вплив на національну економіку багатьох країн світу.

Головною особливістю розвитку сучасного туризму є потреба у створенні особливого туристичного продукту, який би відповідав потребам туристів, що постійно змінюються і розвиваються, і міг би швидко адаптуватися до політичних, економічних та інших факторів світового розвитку та до сучасних стратегічних напрямів міжнародного туризму (рис. 2).

Рис. 2. Основні напрями розвитку міжнародного туризму

Статистичні дані Всесвітньої туристської організації свідчать про те, що спостерігається активне зростання туристичних потоків і доходів від міжнародного туризму: в 2015 р міжнародні туристські потоки становили 1195 млн., а в 2017 р. – 1326 млн. За прогнозом до 2020 р. міжнародні туристські прибуття в усьому світі досягнуть 1561 млн., а до 2030 року – 1809 млн [рис. 3]. Дані схеми 3 наочно свідчать про стійке зростання загальносвітових туристських показників. За аналізований період обсяг туристичних потоків у середньому збільшився на 4,8%, а надходження від туристичного сектора – на 5,4% [2].

Виходячи з вищезазначеного, можна дійти висновку про те, що спостерігається гостра конкурентна боротьба між країнами (регіонами) за споживача туристичних послуг, який стає головним інвестором [6]. Також можна стверджувати про стійкість цього сектору економіки під час глобальної економічної кризи, що підтверджується щорічними позитивними прогнозами експертів Всесвітньої туристської організації. У зв'язку з цим значення і роль міжнародного туризму для багатьох країн (регіонів) неухильно зростає.

Україна має вагомий об'єктивний передумови, щоб увійти до найрозвиненіших у туристичному відношенні країн світу. Це можливо завдяки вдалому географічному розташуванню, значному туристично-рекреаційному потенціалу, розвиненій мережі транспортних сполучень, великій кількості архітектурних та історичних пам'яток тощо.

Наявність необхідної кількості готелів, кафе, барів, ресторанів, різноманітних розважальних закладів є необхідною умовою розвитку туризму, і натеper у значній час-

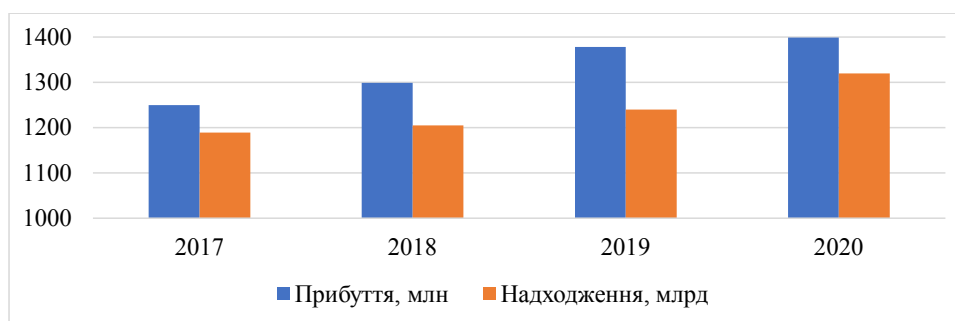

Рис. 3. Кількість міжнародного прибуття, грошових надходжень та середні витрати, 2017–2018 рр. та прогноз на 2018–2020 рр.

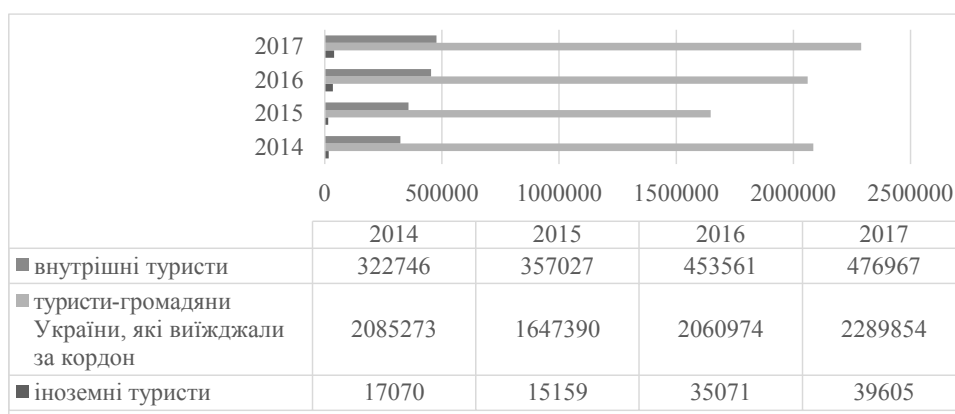

Рис. 4. Кількість туристів, що обслуговуються туроператорами та турагентами [10]

тині регіонів України є достатня кількість вищезазначених установ [7]. Проте є проблема, котра значною мірою гальмує розвиток міжнародного туризму: високі ціни на туристичні послуги не завжди збігаються із належним забезпеченням умов відпочинку.

В Україні є велика кількість курортів, на котрих лікування відбувається природними ресурсами, до них належать мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит, соляні печери, природні комплекси із сприятливими кліматичними умовами, придатні для використання у профілактиці, лікуванні та організації відпочинку. Проте головною перешкодою на шляху іноземних туристів на курорти України є відсутність належного сервісу.

Україна також багата великою кількістю історико-архітектурної спадщини. Замки, фортеці та монастирі в давнину були найбільшими за розмірами спорудами у населених пунктах [8]. В Україні є також багато музеїв, котрі щоденно приваблюють велику кількість туристів, іноземних у тому числі, котрі прагнуть збагатити свій світогляд. Серед країн Європи Україна включена у першу десятку за кількістю й багатством музейних збірок [9].

Всі вищеперераховані елементи не тільки формують культурологічну базу країни, а й сприяють розвитку українського туризму і зростанню надходжень до державного бюджету країни (спостерігається значне підвищення кількості туристів, що обслуговуються туроператорами та турагентами всередині країни) [10]:

Основними проблемами української туристичної галузі є:

- нерациональне використання ресурсного потенціалу;
- низький рівень інформатизації туристського бізнесу;
- низька конкурентоспроможність туристських і готельних пропозицій;

– невідповідність інфраструктури міжнародним стандартам;

– відсутність бренду та новітніх маркетингових підходів [11];

– невідповідність у системі «ціна-якість» тощо.

Істотним кроком у процесі реалізації напрямів розвитку туристичної індустрії в Україні є забезпечення діяльності профільного органа контролю, діяльність якого буде спрямована на [12]:

– підтримку інноваційного розвитку туристичної індустрії;

– забезпечення конкурентних переваг українського туристичного продукту;

– підтримку місцевих ініціатив у розвитку туризму;

– державне стимулювання регіональних утворень, які беруть активну участь у міжнародному туризмі;

– просування позитивного іміджу та бренду українського туризму в інформаційному просторі;

– підтримку будь-яких форм міжнародного кооперування у сфері міжнародного туристського обміну тощо.

Також, узагальнюючи, можна визначити такі стратегічно пріоритетні напрями розвитку українського туризму:

1) Необхідно чітко побудувати ланцюжок органів державної влади, розділивши між ними обов'язки, повноваження, сфери контролю, організувавши їхню діяльність у тісному взаємозв'язку з представниками приватного бізнесу.

2) Визначити основні показники ефективності роботи туристичного ринку, зі зміни яких можна обґрунтовано робити висновки про успішність його функціонування.

3) Створити інтерактивну платформу для всіх учасників туристичного ринку, метою якої буде активний і своєчасний обмін інформацією про поточний стан і потенціал міжнародного туризму, можливості його найбільш вигідного використання [13].

Висновки. Проаналізувавши усі туристичні ресурси, можна зазначити, що перспективи нашої країни у галузі міжнародного туризму необмежені. Однак коли європейські туристичні компанії працюють на в'їзний та внутрішній туризм, в Україні туристичні компанії орієнтовані на виїзний туризм через слабкий розвиток туристичної інфраструктури та низьку якість послуг, які не відповідають рівню цін на них.

Як наслідок, структура туристичного ринку України має тенденцію до зростання внутрішнього туризму, і для покращення рентабельності туризму в Україні необхідно створити сприятливі умови для ведення бізнесу, залучати інвестиції та переїмати передовий зарубіжний досвід, усувати адміністративні бар'єри, проводити різноманітні соціально-культурні заходи: пісенні конкурси, спортивні змагання тощо, що буде привертати увагу потенційних туристів до нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. № 325/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 03.05.2019).
2. UNWTO Annual report 2015. World Tourism Organization UNWTO. URL: <http://www2.unwto.org/publication/unwto-annual-report-2015> (дата звернення: 10.05.2019).
3. Кабиров И.С. Тенденции развития макрорегиональных туристских рынков. International Conference on Recent Trends in Marketing, Accounting, Business, Economics and Tourism : Conference Proceedings., February 28th 2017. Amsterdam, Netherland. С.130–137.
4. Панова И.А. Ключевые тенденции и проблемы развития туристской отрасли в глобальной экономике. Проблемы формирования новой экономики XXI века : міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 грудня 2010 р. URL: http://tourlib.net/statti_tourism/panova.htm (дата звернення: 10.05.2019).
5. Гук Н.А. Развитие региональной системы международного туризма : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Київ, 2008. 18 с.
6. Крючков А.А. История международного и отечественного туризма / за ред. А.А. Крючков. Москва, 1999. 94 с.
7. Алексеева Ю. Влияние государственной политики на развитие туристической галузі України : збірник наук. праць. Київ : НАДУ, 2004. С. 103–107.
8. Федорченко В.К. История туризма в Украине / за ред. В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. Київ, 2002. 195 с.
9. Стоян Т.А. Міжнародний туризм в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: основні тенденції становлення та розвитку. К. : Гілея, 2012. С 145–149.
10. Туризм. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2019).
11. Заячовська Г.А. Основні засади сталого розвитку туризму в Україні. Качество экономического развития: глобальные и локальные аспекты : науч.-практ. конф. 2011. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/zayachkovska3.htm (дата звернення: 03.05.2019).
12. Січко С.М. Основні тенденції розвитку сучасної індустрії туризму в Україні. Економічний простір. 2010. № 34. С. 99–107.
13. Савоста О. Стратегія розвитку курортів України: доцільність та актуальність. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. 2008. № 16/17. С. 365–371. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/savosta.htm (дата звернення: 10.05.2019).

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МИРОВОГО ТУРИЗМА КАК ДВИЖУЩЕЙ СИЛЫ РОСТА УРОВНЯ КОТИРОВКИ УКРАИНСКОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ

Аннотация. В условиях влияния процессов глобализации экономической, политической, культурной и социальной сред международный туризм является одной из самых высокодоходных и динамично развивающихся отраслей. Международный туризм занимает в системе мировых хозяйственных отношений особое место ввиду своего универсального воздействия на развитие мирового сообщества. Это не только фактор, который увеличивает приток иностранной валюты в страны, стимулирует процесс диверсификации экономики, но и один из основных видов развития международных отношений между странами мира. Чтобы сформировать репутацию туристического государства, Украине предстоит пройти длительный путь, включающий в себя комплекс корректных изменений и решений. Отсюда возникает целесообразность изучить опыт других стран, так как такой анализ представляется весьма актуальным как для украинских туроператоров, так и для формирования стратегии развития украинского туризма в целом.

Ключевые слова: туризм, международный туризм, экономика, статистика, тенденции, развитие, наличность, туристы.

CURRENT STATE OF THE WORLD TOURISM AS A DRIVING FORCE OF GROWTH LEVEL QUOTES OF UKRAINIAN TOURISM INDUSTRY

Summary. Under the influence of the globalization processes of the economic, political, cultural and social environments, international tourism is one of the most lucrative and fastest growing industries. International tourism occupies a special place in the system of world economic relations in view of its universal impact on the development of the world community. It contributes to the strengthening of positive trends in the economic, political, social and cultural life of people. International tourism is among the largest export industries and affects the development of both individual countries and the world economy as a whole. This is not only a factor that increases the inflow of foreign currency in countries, stimulates the process of diversification of the economy, but also one of the main types of development of international relations between the countries of the world. In many countries, international tourism plays a significant role in shaping the gross domestic product, providing employment for the population, is a source of foreign exchange earnings, enhancing the foreign trade balance and generally acts as a factor of economic growth. Influencing on such key sectors as transport, communications, construction, agriculture, consumer goods production, tourism acts as a stimulator for the development of the entire socio-economic space of the country. To form a reputation as a tourist state, Ukraine has to go a long way, which includes a complex of correct changes and decisions. This implies the expediency of studying the experience of other countries, since such an analysis seems to be very relevant both for Ukrainian tour operators and for shaping the development strategy of Ukrainian tourism in general. It is very important to correctly identify the main problems of the tourism industry in the country in order to highlight the lag factors and correctly form strategic directions for development. Now the international tourism market is experiencing the best years: many countries were able to find their own unique resources to attract tourism to the country. Ukraine, unfortunately, has a rich resource base, but has not yet reached the highest possible level of providing tourist services to foreign tourists.

Key words: tourism, international tourism, economics, statistics, trends, development, cash, tourists.

Дергалюк Б. В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Dergaliuk Bogdan
Ph.D, Associate Professor,
Associate Professor of Economics and Entrepreneurship Department
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute"

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ ЯК ВИМОГА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті обґрунтовується необхідність структурних змін у напрямі інтелектуально-орієнтованого розвитку національної економіки, що зумовлює необхідність здійснення інвестування у людський та інтелектуальний капітал. У контексті розгляду питань стимулювання структурних зрушень як необхідного елементу інтелектуально-орієнтованої економіки інвестиції в інтелектуальний капітал слід розглядати як інвестиції держави, спрямовані у підвищення продуктивних якостей, професійного розвитку та інтелектуального потенціалу індивіда з метою їх майбутньої трансформації у суспільно корисну працю. Стимулювання процесів розвитку інтелектуального та людського капіталу з позиції застосування інструментарію системи державного регулювання можна ототожнити з цільовими фінансовими вливаннями в окремі сфери життєдіяльності суспільства у вигляді державної підтримки. У результаті аналізу наявних підходів щодо організації державної політики розвитку інтелектуального та людського капіталу України з'ясовано, що відсутній комплексний підхід до її організації, простежується фрагментарність та розбалансованість напрямів її провадження, що проявляється у негативних соціальних та економічних наслідках. Запропоновано перелік заходів державного управління структурними змінами національної економіки у напрямі розвитку інтелектуально-орієнтованої економіки.

Ключові слова: структурні зміни, інтелектуально-інноваційна сфера, інтелектуально-орієнтована економіка, інтелектуальний капітал, людський капітал, національна економіка.

Вступ та постановка проблеми. Однією із визначних характеристик сучасної глобальної економіки є високий динамізм структурних зрушень, зумовлений їх інтелектуально-орієнтованою спрямованістю та викликами сучасного інформаційного суспільства. Загалом сьогодні ми можемо спостерігати низку явищ, що стали невід'ємною складовою частиною прогресивних економік та базовою передумовою їхнього розвитку, серед яких варто відзначити стрімку технологізацію господарських процесів, інтегрованість глобальних ланцюгів утворення доданої вартості, а також активний розвиток засобів передачі та захисту інформації, які, окрім сфери їх прямого застосування, породили новітні платіжні засоби та системи обліку, актуальність та затребуваність яких останнім часом наростає. Таким чином, побудова стабільної та ефективної системи економічних зв'язків інтелектуально-інноваційної сфери вимагає структурних змін для формування сприятливого середовища для розвитку та реалізації інтелектуального капіталу країни з метою генерації та подальшої реалізації інновацій. Саме тому нині набуває актуальності питання побудови ефективної моделі економічного розвитку, яка би враховувала наявні тенденції світового рівня та специфіку локальних взаємодій в інноваційній сфері [6, с. 37]. Сучасність виключає можливість побудови розвинутої економіки за рахунок екстенсивних підходів індустріальної епохи, формуючи необхідність у стимулюванні структурних змін, націлених на формування постіндустріальної та інтелектуально-орієнтованої економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Структурні зміни в аспекті інтелектуалізації економіки вимагають кардинального перегляду поглядів щодо ролі та значення інтелектуального капіталу для економічного розвитку. Увагу питанням інтелектуального капіталу

було приділено у працях таких науковців, як Г. Беккер, Т. Шульц, Ф. Махлуп та інші, які вважаються основоположниками теорії людського капіталу. Теорія людського капіталу стала підґрунтям для розроблення теорії інтелектуального капіталу. Основними представниками теорії інтелектуального капіталу серед західних учених є: М. Армстронг, Д. Белл, Е. Брукінг, Дж. Гелбрейт, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінссон, М. Кастельс, Д. Клейн, Х. Макдональд, М. Мелоун, Т. Сакайя, П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт, О. Тоффлер, М. Янг та інші. Представники теорії інтелектуального капіталу пов'язують безальтернативність постіндустріального розвитку суспільства із роллю людини у виробничому процесі, що є власником певних знань, умінь, кваліфікації, виробничих навичок тощо. Теорія інтелектуального капіталу акцентує увагу на знаннях індивідуума, а також на наукових знаннях, що поряд із інформацією стають виробничими ресурсами.

Цій проблематиці щодо структурних змін національної економіки у напрямі інтелектуалізації економіки присвятили багато уваги вітчизняні науковці, такі як О. Амоша, В. Базилевич, М. Бендіков, О. Бервено, Д. Богиня, О. Бутнік-Сіверський, В. Воронкова, А. Гальчинський, Н. Гавкалова, В. Гесь, О. Грішнова, Е. Джамай, Я. Жаліло, В. Зінов, В. Ільїн, О. Кендюхов, А. Колот, Н. Корабльова, В. Корженко, С. Легенчук, О. Малишко, Н. Маркова, Л. Пашко, А. Поручник, В. Семиноженко, В. Соловійов, О. Стрижак, Л. Федулова, П. Цибульов, А. Чухно, О. Швиданенко, Л. Штика та інші.

Незважаючи на вкрай детальний розгляд питань, пов'язаних із інтелектуальним та людським капіталом, питання структурних трансформацій у напрямі інтелектуально-орієнтованої національної економіки залишаються недостатньо розкритими та вимагають подальших досліджень.

Метою статті є обґрунтування необхідності та розроблення заходів щодо структурних змін у напрямі інтелектуально-орієнтованого розвитку національної економіки.

Для досягнення окресленої мети автором було вирішено такі завдання:

- з'ясовано значення поняття інвестування в інтелектуальний капітал;

- окреслено обставини, що вплинули на підвищення значення та ролі інтелектуального капіталу як фактору економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки;

- виокремлено перелік заходів структурних змін національної економіки, націлених на розбудову інтелектуально-орієнтованої економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причиною появи і використання поняття «людський капітал» стала зміна якості і ролі праці або якості робочої сили [5, с. 3]. Перед власниками капіталу постала проблема використання і придбання не стільки простої робочої сили, скільки складної робочої сили, яка була би зайнята творчою працею. У розвинених країнах світу швидкими темпами йде перехід до використання складної праці працівників, здатних до отримання знань і до швидкого перенавчання, до самостійного оволодіння знаннями та використання їх у процесі трудової діяльності [1, с. 7].

Поняття «інтелектуальний капітал» від лат. *intellectualis capitalis* визначається як «розумовий, головний», «головні пізнання», при цьому він виступає одним із різновидів капіталу, маючи надзвичайно складну сутність та багатоаспектність, якому притаманні специфічні, унікальні, неповторні особливості [4, с. 257].

Питанням інтелектуального та людського капіталу присвячено багато праць як закордонних, так і вітчизняних науковців, які дають дещо різні наукові тлумачення сутності цих понять, ієрархічності та функціональної спрямованості. Але при цьому всі науковці схиляються до єдиного висновку, що для розвитку конкурентоспроможної національної економіки на світовому ринку в сучасних глобалізаційних умовах необхідно здійснювати інвестування у людський та інтелектуальний капітал. Тобто вкрай важливо, щоб таке інвестування не було епізодичним або вибірковим, оскільки інвестиції у капітал індивідуума є не прямими, а такими, що здійснюються у процесі набуття знань через освіту, інформацію, досвід тощо. Інвестиції у людський капітал сприяють не тільки отриманню нових знань індивідуумом, а й розширенню світогляду, культурному та естетичному розвитку особистості. Це підвищує рівень інноваційної культури та сприяє інтелектуалізації економіки загалом.

Поняття «людський капітал» та «інтелектуальний капітал» мають багато наукових трактувань, однак у контексті розгляду питань стимулювання структурних зрушень як необхідного елемента інтелектуально-орієнтованої економіки цю категорію слід розглядати як спрямовані інвестиції держави у підвищення продуктивних якостей, професійного розвитку та підвищення інтелектуального потенціалу індивіда із метою їх майбутньої трансформації у суспільно корисну працю. При цьому стимулювання трудової активності населення є невід'ємною складовою частиною цього процесу, насамперед як фактору перетворення здобутих здібностей у реальний дохід.

Таким чином, можна стверджувати, що утворення інтелектуального капіталу індивідуума відбувається шляхом вторинного ефекту від інвестування у зазначені види загального капіталу, передусім у людський капітал.

Парадигмальні вимоги щодо розвитку національної економіки доводять, що інтелектуальний капітал висту-

пає найважливішим фактором економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, що зумовлено такими обставинами, як:

- по-перше, домінуючою складовою частиною інтелектуального капіталу виступає людський капітал, який є виробником речового капіталу, створює нову вартість та забезпечує отримання позитивного ефекту як для підприємств, галузей, регіонів, так і для держави загалом;

- по-друге, ключову роль у процесі суспільного виробництва відіграють працівники розумової праці, на відміну від часів, коли у суспільному виробництві переважала проста фізична праця.

Отже, підвищення значення та ролі людського та інтелектуального капіталу у суспільному виробництві є законним наслідком розвитку продуктивних сил та сучасним викликом генезу національної економіки.

Необхідною умовою забезпечення стабільних темпів економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки в сучасних умовах є формування чіткої ціннісної орієнтації вітчизняної системи державного управління, зокрема її цільової спрямованості на розвиток інтелектуального потенціалу шляхом забезпечення ефективного стимулювання позитивних зрушень у відтворювальній, соціальній та зовнішньоекономічній структурі економіки.

Таким чином, стимулювання процесів розвитку інтелектуального та людського капіталу з позиції застосування інструментарію системи державного регулювання можна ототожнити з цільовими фінансовими вливаннями в окремі сфери життєдіяльності суспільства у вигляді державної підтримки. До таких сфер можна віднести: освіту, науку, інноваційну інфраструктуру, підтримку інтелектуальних інновацій, науково-технічні розробки, охорону здоров'я, державну міграційну політику, підтримку програм академічної мобільності, витрати на екологізацію та пропаганду здорового способу життя тощо.

Безальтернативність структурних змін у напрямі інтелектуально-орієнтованої національної економіки підтверджується тим, що [2, с. 18; 3, с. 163; 7, с. 49; 8, с. 314]:

- по-перше, у світовій економіці спостерігається постійне збільшення частини наукомістких галузей у суспільному продукті;

- по-друге, сталий економічний розвиток забезпечується саме активним використанням інтелектуального капіталу і високих технологій;

- по-третє, формування єдиного інформаційного доступу людей до світових інформаційних ресурсів і задоволення потреб у знаннях сприяє формуванню інтелектуального потенціалу і водночас швидкому застаріванню знань та інформації;

- по-четверте, утвердження в системі освіти і підготовки кадрів принципу безперервності процесу отримання, оновлення і розширення знань у межах нової освітньої моделі – безперервної освіти – сприяє формуванню інтелектуального потенціалу національної економіки;

- по-п'яте, становленням та розвитком особливого виду управлінської діяльності – менеджменту знань.

Але необхідно зазначити, що для розвитку інтелектуально орієнтованої економіки тільки інвестування в інтелектуальний капітал не досить. Також потрібно забезпечити кругообіг отриманих знань та перетворення їх у економічний ресурс, спроможний підвищити конкурентоспроможність національної економіки. Це вимагає структурних змін у економіці в напрямі створення дієздатних інституціональних, структурних, інформаційних та функціональних компонент національної економіки, які б були спроможні забезпечити перетворення інтелектуального

потенціалу в інтелектуальний капітал, тобто у знання та безпосередній ресурс.

Аналізуючи наявні підходи в організації державної політики розвитку інтелектуального та людського капіталу України, можна констатувати відсутність комплексного підходу до її організації, фрагментарність та розбалансованість напрямів її провадження, що проявляється у негативних соціальних та економічних наслідках. Парадоксальною є наявність відносно високих показників освіченості населення разом із неможливістю його подальшого працевлаштування в межах національної економіки, що провокує масові процеси трудової міграції та спричиняє появу дефіциту на локальних ринках праці. Саме тому формування комплексних стратегічних підходів у розвитку інтелектуального капіталу є вимогою не лише інтелектуально орієнтованої економіки, але й ресурсного забезпечення зростання економіки у перспективі та недопущення поточних та майбутніх структурних дисбалансів.

На основі вищевикладеного можна виокремити такий перелік заходів державного управління, які націлені на вирішення означених проблем:

- формування та впровадження комплексних програм розвитку інтелектуального та людського потенціалу на рівні пріоритету державного розвитку;
- заохочення проведення освітніх та інших заходів соціального розвитку підприємствами шляхом застосування інструментарію фіскального стимулювання;
- здійснення інвестицій у розвиток системи охорони здоров'я;
- спрямування зусиль на розбудову дієвої інноваційної інфраструктури, спроможної об'єднати єдиними цілями освіту, науку, виробництво та бізнес-структури для активізації інноваційної діяльності та впровадження наукових розробок у виробничий процес;
- реформування системи середньої, вищої та професійно-технічної освіти, а також системи підвищення кваліфікації та перепрофілювання кадрів із урахуванням швидкоплинних технологічних змін;
- розроблення нових підходів в організації державної міграційної політики у напрямі забезпечення процесів

інтелектуальної міграції та належної системи трудової мотивації.

Запропоновані заходи насамперед повинні забезпечити:
– наявність стимулів щодо створення й нагромадження знань як ресурсу для розвитку інтелектуально-орієнтованої економіки. Для цього необхідно, щоби зростали потреби в знаннях, використання яких і дасть можливість забезпечити власне задоволення потреб, а також реалізувати особистий інтелектуальний капітал у сучасному житті за постійного підвищення соціального статусу особистості;

– перехід виробництва на впровадження нових технологій та підвищення інноваційної активності виробничої діяльності, що зумовить зростання попиту на робочу силу, яка матиме можливість працевлаштуватися чи зберегти зайнятість, у тому числі і шляхом необхідного підвищення кваліфікації, що закладе основи її конкурентоспроможності та успіху на ринку;

– забезпечення процесу дифузії інновацій, що сприяє перетворенню знань на ресурс, а інтелектуального потенціалу – в інтелектуальний капітал. Особливо важливе останнє, оскільки трансфер знань із-за кордону зовсім не обов'язково дає ефект, якщо процес дифузії знань не відбувається у національній економіці.

Висновки. На нашу думку, ключовими напрямками у досягненні інтелектуально-орієнтованого вітчизняного економічного середовища є організація дієвої інноваційної політики та формування цілісної політики розвитку інтелектуального капіталу держави у складі комплексної структурної політики.

У результаті проведення цього дослідження було здійснено комплексний аналіз передумов формування інтелектуально-орієнтованої економіки як ефективного напрямку здійснення державного управління, а також способів досягнення відповідного стану шляхом стимулювання позитивних структурних трансформацій.

Подальших досліджень вимагають питання, пов'язані із розробленням механізму запровадження структурних змін національної економіки у напрямі інтелектуально-орієнтованого економічного розвитку та обґрунтування сценаріїв реалізації структурних змін в економіці України в контексті інтелектуалізації економіки.

Список використаних джерел:

1. Бутко М.П. Сутність економіки знань та механізми державного впливу на процеси її становлення. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2017. № 2. С. 7–18.
2. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект). *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С. 16–27.
3. Детермінанти розвитку національного господарства: монографія / за заг. ред. П.В. Круша. Київ : НТУУ «КПІ», 2014. 276 с.
4. Житченко Г.О. Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал». *Економіка і суспільство*. Вип. 12. 2017. С. 255–259.
5. Антонюк В.П. Інтелектуальний капітал України: проблеми його формування та нагромадження. *Управління економікою: теорія та практика* : зб. наук. пр. Київ : ІЕП НАНУ, 2015. С. 3–14.
6. Мельник А., Васіна А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку. *Журнал Європейської економіки*. 2010. № 1. С. 37–58.
7. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти : монографія. Київ : НТУУ «КПІ», 2009. 488 с.
8. Мельниченко А.А., Акімова О.А. Управління у сфері освіти і науки як фактор забезпечення сталого розвитку держави та регіонів : монографія. Київ : Видавництво ВП «Едельвейс», 2012. 352 с.

СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ КАК ТРЕБОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье доказывается необходимость структурных изменений в направлении интеллектуально ориентированного развития национальной экономики, что обосновывает необходимость осуществления инвестирования в человеческий и интеллектуальный капитал. В контексте рассмотрения вопросов стимулирования структурных сдвигов как необходимого элемента интеллектуально ориентированной экономики инвестиции в интеллектуальный капитал следует рассматривать в качестве направленных инвестиций государства в повышение продуктивных качеств, профессионального развития и интеллектуального потенциала индивида с целью их будущей трансформации в общественно полезный труд. Стимулирование процессов развития интеллектуального и человеческого капитала с позиции применения инструментария системы государственного регулирования можно отождествить с целевыми финансовыми вливаниями в отдельные сферы жизнедеятельности общества в виде государственной поддержки. В результате анализа существующих подходов организации государственной политики развития интеллектуального и человеческого капитала Украины установлено, что отсутствует комплексный подход к ее организации, прослеживается фрагментарность и разбалансированность направлений ее производства, что проявляется в негативных социальных и экономических последствиях. Предложен перечень мер государственного управления структурными изменениями национальной экономики в направлении развития интеллектуально ориентированной экономики.

Ключевые слова: структурные изменения, интеллектуально-инновационная сфера, интеллектуально-ориентированная экономика, интеллектуальный капитал, человеческий капитал, национальная экономика.

STRUCTURAL CHANGES AS THE REQUIREMENT FOR INTELLECTUAL-ORIENTED DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary. The article substantiates the necessity for structural changes in the direction of national economy intellectually-oriented development, which leads to the need for investment in human and intellectual capital in modern conditions of national economies world globalization. At the same time, such investment should not be occasional or selective, since investments in the individual's capital are indirect. The category of "intellectual its capital" should be viewed as investments aimed at improving the state of productive skills, professional development and intellectual capacity of the individual for their future transformation of socially useful work in the context of incentives for structural changes as a necessary element of intellectual-oriented economy, because the formation of intellectual capital of an individual occurs through the secondary effect of investing in these types of general capital, primarily human capital. Stimulating the processes of development of intellectual and human capital from the standpoint of using the tools of the state regulation system can be identified with targeted financial infusions in certain areas of society's life in the form of state support. It was found from the analysis of existing approaches to public policy development of intellectual and human capital of Ukraine, that there is no comprehensive approach to its organization, fragmentation and imbalance evident areas of the proceedings, which manifests itself in negative social and economic consequences. Therefore, the formation of integrated strategic approaches in the development of intellectual capital is a requirement not only intellectually-oriented economy, but also resource support economic growth in the future and prevent structural imbalances. Measures governance structural changes proposed to the national economy in the direction of intellectually-oriented economy, which include: formulating and implementing comprehensive programs of intellectual and human potential; encouraging educational and other measures of social enterprises by applying the tools of fiscal incentives; focusing efforts on developing an effective innovation infrastructure; reforming the system of secondary, higher and vocational education, etc.

Key words: structural changes, intellectual-innovative sphere, intellectual-oriented economy, intellectual capital, human capital, national economy.

Дудчик О. Ю.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів
Університету митної справи та фінансів
Костенко Т. А., Стоколюк В. В.
студентки
Університету митної справи та фінансів

Dudchyk Oksana
Candidate of Economics, Associate Professor
Associate Professor of the Department of State, Local and Corporate Finance
University of Customs and Finance
Kostenko Tatyana, Stokolyuk Viktoriya
Students
University of Customs and Finance

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. Сучасний етап розвитку вітчизняної економічної науки характеризується підвищенням уваги до інвестицій та інвестиційної діяльності як чинників стрімкого економічного зростання та інвестиційного розвитку підприємств. Важливе місце відводиться інвестиціям, оскільки вони зумовлюють напрями та інтенсивність розвитку підприємств. Тому необхідним є поглиблення теоретичних засад і подальший розвиток активізації інвестиційної діяльності промислових підприємств на основі ефективного використання їхнього інвестиційного потенціалу, удосконалення його оцінювання. У статті сформульовано поняття інвестиційного потенціалу підприємства, визначено його вплив на формування виробничого та економічного потенціалу підприємства. За допомогою економічних та статистичних методів було проведено динаміку основних показників діяльності підприємств машинобудування України у 2012–2017 рр., а також наведені дані про капітальні інвестиції в промисловість, у тому числі в галузь машинобудування. Інновації у фінансуванні якісних ознак було запропоновано здійснювати шляхом проведення детальної аналітичної роботи експертним методом, використовуючи при цьому теорію вагових коефіцієнтів. За допомогою якісних показників було визначено інвестиційну привабливість підприємства машинобудівної галузі. Шляхом підсумовування кількісних та якісних коефіцієнтів було визначено узагальнюючий показник інвестиційної привабливості. Він дає змогу здійснити інтеграцію різноманітних економічних ознак і прийняти відповідне інноваційне інвестиційне рішення, яке відповідає поставленій меті, що суттєво знижує ризик інвестора. Розглянуто підходи та проаналізовано проблеми оцінки інвестиційного потенціалу підприємства.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційні ресурси, інвестиційний потенціал підприємства, інвестиційна привабливість, інноваційно-інвестиційні процеси, машинобудування.

Вступ та постановка проблеми. Сучасні дослідження свідчать, що конкурентна привабливість підприємства підвищується завдяки збільшенню наявних ресурсів, а також упровадженню новітніх технологій та перевтілень. Сучасний ринок висуває високі вимоги до покращення ефективності праці, ресурсів, шляхів розбудови та удосконалення потенціалу підприємств та галузі, зниження витрат виробництва.

Кожне виробниче підприємство створюється з метою задоволення різних вимог суспільства та прибуткових інтересів власників і робітників підприємства. Забезпечується це завдяки організації постійної роботи підприємства з виготовлення високоякісної та прибуткової продукції. Виконання цього завдання неможливе без створення механізму повного, ефективного, а також раціонального використання ресурсного потенціалу підприємства.

На сучасному складному етапі розвитку економіки в Україні виникла об'єктивна необхідність в активізації інвестиційної діяльності, бо саме вона є важливою ланкою всієї економічної політики держави, яка забезпечує стабільне зростання економіки, приріст соціального ефекту, збалансованість макроструктури [4].

Інвестиційний потенціал підприємства – це здатність господарюючого суб'єкта реалізувати сукупність інвестиційних можливостей щодо генерування додаткових потоків капіталу завдяки мобілізації наявних ресурсів з метою підвищення вартості об'єкта інвестування.

Структура інвестиційного потенціалу підприємства, яка має дуже багато аспектів, зумовлює специфіку побудови системи його оцінки на основі визначених принципів. Базовими положеннями оцінки ефективності діяльності підприємств щодо залучення та використання інвестиційних ресурсів є застосування комплексного підходу та його інтегрального оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сучасного стану інвестиційного потенціалу підприємств розглядаються у роботах таких учених-економістів, як І. Бланк, І. Клименко, Ю. Кравченко, В. Ляшенко, Л. Михальська, О. Мозговий, М. Стерський, С. Супрун, О. Шерстюк, С. Юхимчук, А. Яковлев, Ю. Брігем, Л. Гапенський, Ченг Ф. Лі, Джозеф І. Фіннерті, Ф. Фабозці та ін. Орактичні аспекти цієї проблеми розглядаються у роботах В. Едельмана, О. Басса, С. Суверова, М. Крейніної, Т. Лепейко, В. Піддубного, В. Савчука, У. Шарпа та ін.

Метою статті є поглиблення теоретичних засад і подальший розвиток активізації інвестиційної діяльності промислових підприємств на основі ефективного використання їхнього інвестиційного потенціалу, удосконалення його оцінювання.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах стан машинобудівної галузі можна характеризувати як галузь із високим рівнем зносу основних засобів та низьким рівнем інвестицій в основний капітал. Проблема розвитку

машинобудівної галузі пов'язана з недостатнім рівнем фінансування її інвестиційної діяльності. При цьому продукція машинобудівної галузі є вкрай необхідною для оновлення основних засобів інших галузей реального сектору економіки [5]. Тобто запорукою активних інноваційно-інвестиційних процесів галузей економіки є інвестиційний розвиток машинобудівної галузі.

Промисловість України характеризується високим рівнем зносу основних засобів підприємств. Необхідність оновлення основних засобів галузі машинобудування зумовлена її завданнями – забезпеченням інших галузей реального сектору економіки засобами праці та, як наслідок, покращенням рівня матеріально-технічного стану підприємств, у тому числі й оновленням основних засобів та технічним переозброєнням підприємств України [6].

Якщо враховувати, що галузь машинобудування виробляє приблизно 10% загального обсягу промислової продукції, а рівень зносу основних фондів перевищує 80%, для стабільного її розвитку є життєво необхідним підвищення інвестиційного потенціалу та активізація інвестиційних процесів із метою підвищення конкурентоспроможності та якості продукції [5].

Динаміка індексу промислової продукції та індексу промислової продукції машинобудування наведені в таблиці 1.

Таблиця 1
Динаміка індексу промислової продукції та індексу промислової продукції машинобудування (% до попереднього року)

Роки	Індекс промислової продукції	Індекс промислової продукції машинобудування
2012	111,2	136,1
2013	108,0	117,2
2014	99,5	94,0
2015	95,7	86,4
2016	89,8	79,4
2017	98,4	85,9

Джерело: складено авторами на основі [1]

Розглянувши результати таблиці 1, можна відмітити, що динаміка обсягів виробництва підприємств машинобудівної галузі України характеризується перевищенням значення індексу продукції цієї галузі над загальним індексом промислової продукції до 2014 року. З 2014 року спостерігається стрімке падіння індексу продукції машинобудування навіть порівняно з індексом промислової продукції.

За останні роки спостерігається зниження ознак ефективності діяльності підприємств машинобудування: зменшилися обсяги виробництва, показники рентабельності операційної діяльності, збільшилася кількість збиткових підприємств (таблиця 2).

Аналізуючи дані таблиці 2, можна дійти висновку про зниження ефективності діяльності машинобудівних підприємств в останні роки. Це пов'язано з багатьма факторами, серед яких – недостатнє фінансування інвестиційної діяльності та неефективна інвестиційна політика більшості підприємств [2]. Основною запорукою активізації інвестиційної діяльності є достатність обсягів та джерел фінансування. Здійснення інвестицій є поступовим процесом, одним із важливих етапів якого виступає пошук інвестиційних ресурсів із метою фінансування інвестицій. У динаміці і структурі фінансування інвестицій спостерігається переважна роль особистих коштів підприємств у складі інвестиційних ресурсів порівняно із залученням інших джерел.

Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності наведені в таблиці 3.

Машинобудівний комплекс являє собою рушійну силу науково-технічного прогресу в економіці, машинобудівництво забезпечує технічне оновлення інших галузей завдяки виробництву інвестиційної продукції – прогресивних видів машин та обладнання, а також транспортних засобів, інструментів та приладів [7].

Основним джерелом фінансування капітальних інвестицій у машинобудівній промисловості є власні кошти підприємств, а їхня частка у загальному обсязі капітальних інвестицій становить близько 93% [2].

Одним із найбільш вагомих та важливих аспектів функціонування підприємств на сучасному етапі є інвестиційна діяльність. Для того щоб інвестори вкладали свої

Таблиця 2
Динаміка основних показників діяльності підприємств машинобудування України у 2012–2017 рр.

Роки	Обсяг реалізованої продукції		Рентабельність операційної діяльності підприємств, %	Підприємства, які одержали збиток, % до загальної кількості підприємств
	млн. грн.	зміни до попереднього року, %		
2012	116348,5	135,5	6,6	37,6
2013	154184,9	132,5	8,6	32,3
2014	143533,1	93,1	10,2	33,0
2015	109021,2	76,0	6,6	34,9
2016	99387,1	91,2	-2,9	36,2
2017	103708,1	104,3	1,4	35,0

Джерело: складено авторами на основі [1]

Таблиця 3
Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності у 2012–2017 рр.

Роки	Промисловість		Машинобудування	
	млн. грн.	зміни до попереднього року %	млн. грн.	зміни до попереднього року %
2012	56725,3	98,4	4249,7	119,2
2013	89146,3	157,2	5754,0	135,4
2014	103472,6	116,1	6927,7	120,4
2015	105593,7	102,0	6598,7	95,3
2016	82743,8	78,4	6101,0	92,5
2017	87656,0	105,9	5775,0	94,7

Джерело: складено авторами на основі [1]

Таблиця 4

Оцінка фінансового стану підприємства

Кризовий фінансовий стан	Нестійкий фінансовий стан	Стійкий фінансовий стан
Якщо $k_{11} \leq 2$, то $p_{11} = 0$	Якщо $k_{11} \leq 8$, то $p_{12} = 0,5$	Якщо $9 \leq k_{11} \leq 11$, то $p_{13} = 1$

Джерело: складено авторами на основі [3]

Таблиця 5

Вагові коефіцієнти якісних ознак оцінки інвестиційної привабливості підприємств машинобудівної галузі

Назва показника	Показник	Інтервали зміни вагових коефіцієнтів
1. Галузева приналежність підприємства	$f(x_5)$	$0 < k_5 \leq 0,05$
2. Регіональна приналежність	$f(x_6)$	$0 < k_6 \leq 0,05$
3. Стадія життєвого циклу підприємства	$f(x_7)$	$0 < k_7 \leq 0,25$
4. Розрахунки підприємства з персоналом	$f(x_8)$	$0 < k_8 \leq 0,15$
5. Розрахунки підприємства за кредитами	$f(x_9)$	$0 < k_9 \leq 0,25$
6. Професійні здібності керівництва	$f(x_{10})$	$0 < k_{10} \leq 0,2$
7. Добросовісність підприємства як партнера	$f(x_{11})$	$0 < k_{11} \leq 0,05$

Джерело: складено авторами на основі [3]

гроші, підприємство повинно відповідати певній низці характеристик, тобто бути інвестиційно привабливим.

Інновації у фінансуванні якісних ознак $F_2(x_5...x_{11})$ пропонується здійснювати шляхом проведення детальної аналітичної роботи експертним методом, використовуючи при цьому теорію вагових коефіцієнтів.

Вагові коефіцієнти якісних ознак оцінки інвестиційної привабливості підприємств машинобудівної промисловості розглянемо в таблиці 5.

Надамо кожній із відповідних якісних ознак вагові коефіцієнти – $k_i (i=5,11)$ (табл. 6). Надамо оцінку якісних ознак підприємств машинобудівної галузі.

Сума балів якісних оцінок дорівнює $F_2(x_5...x_{11}) = 7,5$ балів.

Таким чином, можна скласти таблицю рівнів якісних ознак підприємства як об'єкта інвестування (таблиця 7).

Таким чином, підприємства машинобудівної галузі за якісними показниками мають середню інвестиційну привабливість.

Визначимо узагальнюючий показник інвестиційної привабливості шляхом підсумовування кількісних та якісних коефіцієнтів.

$$F_1(x_1...x_4) \text{ кільк.} + F_2(x_5...x_{11}) \text{ якісні} \leq F \text{ max. кільк.} + F \text{ max. якісні}$$

$$2 + 2 \leq F(6 + 7,5) \leq 10 + 11$$

$$4 \leq 13,5 \leq 21$$

За допомогою таблиці 8 визначимо загальний рівень інвестиційної привабливості.

Підприємства машинобудівної галузі мають середній загальний рівень інвестиційної привабливості. Але можна відмітити, що за рахунок кількісних ознак підприємства мають низький рівень інвестиційної привабливості, а за рахунок якісних ознак – середній рівень інвестиційної привабливості.

Узагальнений показник дає змогу здійснити інтеграцію різноманітних економічних ознак і прийняти відповідне інноваційне інвестиційне рішення, яке відповідає поставленій меті, що суттєво знижує ризик інвестора.

Висновки. Проведена оцінка інвестиційної привабливості машинобудівної галузі дає можливість стверджувати, що, незважаючи на погіршення в останні роки показників діяльності підприємств галузі, вона залишається доволі привабливою для інвестування. Крім того, від функціонування цієї галузі залежить забезпеченість необхідними машинами і обладнанням підприємств інших галузей економіки. Тому залучення інвестиційних ресурсів у машинобудування не лише сприятиме розвитку галузі, але і забезпечить розвиток економіки країни загалом.

Таблиця 6

Оцінка якісних ознак підприємств машинобудівної галузі

Назва показника	Рівень	Бали
1. Галузева приналежність підприємства	середній	0,25
2. Регіональна приналежність	середній	0,25
3. Стадія життєвого циклу підприємства	середній	2,0
4. Розрахунки підприємства з персоналом	середній	1,0
5. Розрахунки підприємства за кредитами	високий	2,5 ∞
6. Професійні здібності керівництва	середній	1,0
7. Добросовісність підприємства як партнера	високий	0,5

Таблиця 7

Рівні якісних ознак підприємства як об'єкта інвестування

Рівні	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Інтервали	$2 \leq F \leq 4$	$4 < F \leq 8$	$8 < F \leq 10$

Джерело: складено авторами на основі [3]

Таблиця 8

Рівні загальної інвестиційної привабливості

Рівні	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Інтервали	$4 < F \leq 9$	$9 < F \leq 15$	$15 < F \leq 21$

Джерело: складено авторами на основі [3]

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. *Офіційний сайт*. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2019).
2. Динаміка результатів Індексу інвестиційної привабливості. URL: <http://zno.znaimo.com.ua/docs/180/index-8275.html> (дата звернення: 10.05.2019).
3. Довгань Л.С., Каракай Ю.В., Артеменко Л.П. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 440 с.
4. Войнаренко М.П., Осауленко О.Г., Скоробагата Л.В., Шевчук В.О. Економічний потенціал підприємства: обліково-статистичний та інформаційно-технологічний контексти : монографія / за наук. ред. чл.-кор. НАН України. Київ : Держкомстат України, 2010. 282 с.
5. Журнал «Компаньйон». *Офіційний сайт*. URL: <http://www.companion.ua> (дата звернення: 11.05.2019).
6. Зеленська М.О. Підходи до формування та структуризації потенціалу підприємства. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc.../38.pdf> (дата звернення: 11.05.2019).

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ
МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Аннотация. Современный этап развития отечественной экономической науки характеризуется повышением внимания к инвестициям и инвестиционной деятельности как факторам стремительного экономического роста и инвестиционного развития предприятий. Важное место отводится инвестициям, поскольку они обуславливают направления и интенсивность развития предприятий. Поэтому необходимо углубление теоретических основ и дальнейшее развитие активизации инвестиционной деятельности промышленных предприятий на основе эффективного использования инвестиционного потенциала, совершенствование его оценки. В статье сформулировано понятие инвестиционного потенциала предприятия, определено его влияние на формирование производственного и экономического потенциала предприятия. С помощью экономических и статистических методов проведена оценка динамики основных показателей деятельности предприятий машиностроения Украины в 2012–2017 гг. А также представлены данные о капитальных инвестициях в промышленность, в том числе в отрасль машиностроения. Инновации в финансировании качественных признаков предложено осуществлять путем проведения детальной аналитической работы экспертным методом, используя при этом теорию весовых коэффициентов. С помощью качественных показателей была определена инвестиционная привлекательность предприятия машиностроительной отрасли. Путем суммирования количественных и качественных коэффициентов определен обобщающий показатель инвестиционной привлекательности. Он позволяет осуществить интеграцию различных экономических признаков и принять соответствующее инновационное инвестиционное решение, которое соответствует поставленной цели, что существенно снижает риск инвестора. Рассмотрены подходы и проанализированы проблемы оценки инвестиционного потенциала предприятия.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционные ресурсы, инвестиционный потенциал предприятия, инвестиционная привлекательность, инновационно-инвестиционные процессы, машиностроение.

EVALUATION OF INVESTMENT POTENTIAL OF ENTERPRISES
OF MACHINE-BUILDING INDUSTRY OF UKRAINE

Summary. The current stage of development of domestic economic science is characterized by increased attention to investment and investment activity as factors of rapid economic growth and investment development of enterprises. Important place is given to investments, because they determine the directions and intensity of enterprise development. An important factor in the economic growth of Ukraine is the modernization of the investment activity of the state and enterprises. Priority directions for attraction and support of strategic investors may be those where Ukraine has traditional production, possesses the necessary resource potential and forms a significant market demand for the corresponding products. So, in today's complicated stage of economic development in Ukraine there was an objective need to intensify investment activity, because it is an important part of the whole economic policy of the state, which ensures stable growth of the economy, increase of social effect, balance of macrostructure. Therefore, it is necessary to deepen the theoretical foundations and further development of intensification of investment activity of industrial enterprises on the basis of efficient use of their investment potential, improvement of its evaluation. The article formulates the concept of the investment potential of the enterprise, its influence on the formation of the productive and economic potential of the enterprise is determined. With the help of economic and statistical methods, the dynamics of the main indicators of activity of the enterprises of mechanical engineering of Ukraine in 2012–2017 was conducted, as well as data on capital investments in industry and, in particular, in the machine-building industry. Innovations in financing qualitative features were proposed to be carried out by means of detailed analytical work by an expert method, using the theory of weight coefficients. With the help of qualitative indicators, the investment attractiveness of the machine-building industry was determined. By summing up the quantitative and qualitative coefficients, the general indicator of investment attractiveness was determined. It enables the integration of various economic features and the adoption of an appropriate innovative investment solution that meets its goals, which significantly reduces the investor's risk. Approaches are considered and problems of estimation of investment potential of the enterprise are analyzed.

Key words: investment, investment resources, investment potential of the enterprise, investment attractiveness, innovation and investment processes, mechanical engineering.

Зварич І. Я.

кандидат економічних наук,
доцент, докторант кафедри міжнародної економіки
Тернопільського національного економічного університету

Zvarych Iryna

PhD in Economics, Associate Professor,
Doctoral Student of the International Economics Department
Ternopil National Economic University

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПЛАНУ ДІЙ ЄС У СФЕРІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Опрацьовано та проаналізовано матеріали Європейської комісії щодо перспективи імплементації плану дій ЄС у сфері циркулярної економіки за умов альтерглобалізації. Зауважено, що ЄС прийняв амбіційний цикл «Економічний пакет», що включає в себе заходи, які допомагають стимулювати перехід Європи до циркулярної економіки, посилити глобальну конкурентоспроможність, сприяти сталому економічному зростанню та створити нові робочі місця. «Циркулярний пакет» економіки у плані дій ЄС пропонує низку циркулярних цілей із переробки сміття. У межах таких цілей було прийнято низку законодавчих пропозицій щодо відходів з імплементації дій ЄС у сфері циркулярної економіки. Зауважено, що пластик є важливим і широкоживаним матеріалом у нашій економіці та повсякденному житті. Здійснено акцент на необхідності імплементації глобальних кроків, оскільки можливості та проблеми, пов'язані з пластмасою, стають дедалі глобальнішими, і вирішення цих проблем значною мірою сприятиме досягненню 2030 р. цілей сталого розвитку. Окреслено цілі та місії циркулярної економіки, візію нової економіки пластмас Європи та запропоновано кроки зі включення промисловості у циркулярний процес.

Ключові слова: циркулярна економіка, план дій ЄС, переробка пластику, навколишнє середовище, нова економіка пластмас, альтерглобалізація.

Вступ та постановка проблеми. У грудні 2015 року Комісія ЄС прийняла План дій ЄС для циркулярної економіки, що визначила циркуляцію пластмаси як ключовий пріоритет, взявши на себе зобов'язання «prepare a strategy addressing the challenges posed by plastics throughout the value chain and taking into account their entire life-cycle» [4]. У 2017 році Комісія підтвердила, що вона буде зосереджена на виробництві та використанні вторинної пластмаси та працюватиме на шляху до того, щоб до 2030 року вся пластикова упаковка була перероблена.

Європейська комісія прийняла амбіційний цикл «Економічний пакет», який включає в себе заходи, які допоможуть стимулювати перехід Європи до циркулярної економіки, посилити глобальну конкурентоспроможність, сприяти сталому економічному зростанню та створити нові робочі місця.

«Циркулярний пакет» економіки складається з Плану дій ЄС для циркулярної економіки, який встановлює конкретну та амбітну програму дій, із заходами, що охоплюють весь цикл: від виробництва та споживання до управління відходами та ринку вторинної сировини, а додаток до плану дій визначає часові рамки, коли дії будуть виконані.

Запропоновані заходи сприятимуть «замкненню» життєвого циклу продукту шляхом більшої переробки та повторного використання, що принесе користь як для навколишнього середовища, так і для економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних основ формування циркулярної економіки зробили Стіг Інгебрігстен та Ове Якобсен. Фонц Деккер, Г. Кротова, Крамер Дж., Даджайн Ж., Л. Хуньянь, Артеменко Л.П. розробляли проблеми циркулярної економіки різних країн. Дослідження впливу ресурсоефективності на економічний розвиток в країнах – лідерах «зеленої» модернізації досліджували вчені: К. Гейзер, Б.М. Данилишин, Л.А. Мусіна, Т.К. Кваша, Д. Пуджарі, С. Морх, К. Самерс.

Поняття екоінновацій з'явилося порівняно недавно, і перша згадка про цей концепт, мабуть, є в монографії Ф. Клода і П. Джеймса. Фонц Деккер, Г. Кротова, Дж. Крамер, Ж. Даджайн, Л. Хуньянь, Л.П. Артеменко розробляли проблеми циркулярної економіки різних країн.

Метою роботи є відображення потенційних кроків в імплементації плану дій ЄС у сфері циркулярної економіки.

Результати дослідження. У переглянутих законодавчих пропозиціях щодо відходів встановлені чіткі цілі скорочення відходів та встановлення амбітного та надійного довгострокового шляху для поводження з відходами та їх переробки. Отож, у плані дій ЄС пропонуються такі циркулярні цілі з переробки сміття:

- спільна мета ЄС щодо переробки 65% муніципальних відходів до 2030 року;
- спільна мета ЄС щодо переробки 75% пакувальних відходів до 2030 року;
- обов'язкове зважування полігону з метою знищення полігону до максимально 10% муніципальних відходів до 2030 року;
- заборона на звалище відходів, що збираються окремо;
- сприяння економічним інструментам, що перешкоджають захороненню;
- спрощення та вдосконалення визначення та гармонізовані методи розрахунку ставок утилізації в усьому ЄС;
- конкретні заходи щодо сприяння повторному використанню та стимулюванню промислового симбіозу – перетворення одного галузевого побічного продукту в іншу сировину промисловості;
- економічні стимули для виробників поставляти на ринок екологічніші продукти та підтримувати схеми відновлення та переробки (наприклад, для упаковки, батарей, електричного та електронного обладнання, транспортних засобів).

У межах таких цілей були прийняті такі законодавчі пропозиції щодо відходів з імплементації дій ЄС в сфері циркулярної економіки:

- пропонується Директива про відходи;
- додаток до запропонованої Директиви про відходи;
- пропонується директива щодо відходів упаковки;
- додаток до запропонованої Директиви про відходи упаковки;
- пропонується Директива щодо звалищ;
- пропонується Директива щодо електричних та електронних відходів, транспортних засобів, що вийшли з експлуатації, а також батарей та акумуляторів та відпрацьованих батарей та акумуляторів;
- аналітична довідка щодо цілей управління відходами;
- робочий документ персоналу – план упровадження.

Пластик є важливим і широкоживаним матеріалом у нашій економіці та повсякденному житті. Він має кілька функцій, які допомагають вирішити низку проблем, що стоять перед нашим суспільством. Інноваційні матеріали в автомобілях або на літаках заощаджують паливе та скорочують викиди CO₂. Високоєфективні ізоляційні матеріали допомагають нам заощадити на рахунках за енергію. У упаковці пластмаси допомагають забезпечити безпеку харчових продуктів і зменшують продрозовольчі відходи. У поєднанні з 3D-друком біологічно сумісні пластикові матеріали можуть врятувати життя людей шляхом медичних інновацій.

Є нагальна потреба вирішити екологічні проблеми, які сьогодні відкидають довгу тінь на виробництво, використання та споживання пластмас. Ті мільйони тонн пластикового сміття, що надходять до океанів із кожним роком, є одним із найбільш помітних і тривожних ознак цих проблем, що викликає все більше занепокоєння громадськості.

Переосмислення та покращення функціонування такого складного ланцюжка вартості потребує зусиль і більшого співробітництва з усіма його ключовими гравцями, від виробників пластмас до переробників, роздрібних торговців та споживачів. Це також вимагає інновацій та спільного бачення для стимулювання інвестицій у правильному напрямі. Виробництво пластику є дуже важливою сферою для європейської економіки, і підвищення його стійкості може принести нові можливості для інновацій, конкурентоспроможності та створення робочих місць відповідно до цілей, досягнутих відновленою Стратегією промислової політики ЄС [5].

ЄС найкраще може очолити перехід до пластику майбутнього. Ця стратегія ґрунтується на новій економіці пластику, де розроблення та виробництво пластикових виробів повністю враховують потреби у повторному використанні, ремонті та утилізації. Це приведе до обмеження пластикового забруднення та його несприятливого впливу на наше життя та навколишнє середовище. Здійснюючи ці цілі, ця стратегія також допоможе досягти пріоритету, встановленої цією Комісією для Енергетичного Союзу з сучасною економікою з низьким рівнем викидів вуглецю, ресурсами та енергоефективністю, і зробить відчутний внесок у досягнення 2030 р. цілей сталого розвитку та Паризької угоди.

Стратегія пропонує основні зобов'язання щодо дій на рівні ЄС. І все ж приватний сектор разом з національними та регіональними органами владами, містами та громадянами також повинні мобілізуватися. Аналогічним чином, міжнародне співробітництво буде необхідним для того, щоб змінити зовнішні кордони Європи. З рішучими та узгодженими зусиллями Європа може перетворити виклики на можливості та стати прикладом рішучих дій на альтерглобальному рівні. За цих умов розробляються альтернативні типи сировини (наприклад, біопластики або пластмаси, вироблені з двоокису вуглецю або метану), які пропонують ті ж функції традиційних пластмас із

потенційно меншим впливом на навколишнє середовище, але нині вони представляють дуже малу частку ринку. Збільшення поглинання альтернатив, які за твердженням доказів більш стійкі, також може допомогти зменшити залежність від викопного палива.

Дуже велика кількість пластикових відходів викидається в навколишнє середовище із джерел як на суші, так і у морі, що приводить до значного економічного та екологічного збитку. В усьому світі від 5 до 13 млн. т пластмас – від 1,5 до 4% світового виробництва пластмас щороку припадає на океани. За оцінками, пластик припадає на понад 80% морського сміття. Пластикові викиди потім транспортуються морськими течіями, іноді над дуже великі відстані. Шкода морському середовищу становить принаймні 8 мільярдів доларів на рік у всьому світі.

У Євросоюзі з 150 до 500 тис. т. пластикових відходів надходить в океани щороку. Це являє собою невелику частку глобального морського сміття. Проте пластикові відходи з європейських джерел потрапляють у особливо вразливі морські райони, такі як Середземне море та частини Північного Льодовитого океану. Недавні дослідження показують, що пластмаси накопичуються в Середземному морі за щільністю, порівняною з районами найвищого пластикового накопичення в океанах. Пластмасові забруднення також впливають на райони Європейської економічної зони, в найвіддаленіших регіонах уздовж Карибського моря, Індійського, Тихого та Атлантичного океанів. Окрім заподіяння шкоди навколишньому середовищу, морське сміття завдає економічного збитку таким видам діяльності, як туризм, риболовля та судноплавство. Наприклад, частка сміття у рибальстві ЄС оцінювалася приблизно в 1% від загального обсягу надходжень риболовлі ЄС [6].

Це явище загострюється зростанням кількості пластикових відходів, що утворюються щороку, а також підштовхує їх до збільшення споживання «одноразових» пластмас, тобто упаковки та інших споживчих товарів, які викидаються після одного короткого використання, рідко переробляються та схильні до засмічення. До них відносяться невелика упаковка, сумки, одноразові чашки, кришки, солом'яні та столові прилади, для яких пластик широко використовується завдяки своїй легкості, низькій вартості та практичним функціям.

Нові джерела витoku пластику також зростають, створюючи додаткові потенційні загрози як навколишньому середовищу, так і здоров'ю людей. Мікропластики, крихітні фрагменти пластику розміром менше 5 мм накопичуються в морі, де їх невеликі розміри роблять її легким для морського життя. Вони також можуть потрапити до харчового ланцюга. Недавні дослідження виявили мікропластик в повітрі, питній воді та продуктах, такі як сіль або мед, з ще невідомим впливом на здоров'я людини.

Загалом, за оцінками, щороку в ЄС викидається близько 75 тис. т – 300 тис. т мікропластиків. Незважаючи на те, що велика кількість мікропластиків виникає внаслідок фрагментації більших фрагментів пластикових відходів, значні кількості також безпосередньо потрапляють у навколишнє середовище, що робить більш складним їх відстеження та запобігання. Крім того, збільшення частки ринку пластмас з біологічними властивостями дає нові можливості, а також ризики. За відсутності чіткого маркування для споживачів та без належного збору та обробки відходів це може погіршити витік пластмас та створювати проблеми для механічної вторинної переробки. З іншого боку, біодоступні пластмаси, безумовно, можуть мати певну роль в деяких областях застосування, що заохочує зусилля в інноваційній діяльності у цій галузі.

Оскільки циркулярні пластикові ланцюжки вартості стають все більше транскордонними, проблеми та можливості, пов'язані з пластмасою, повинні розглядатися в світлі міжнародних подій, включаючи нещодавнє рішення Китаю щодо обмеження імпорту певних видів пластикових відходів. Зростає поінформованість про глобальний характер цих викликів, про що свідчать міжнародні ініціативи щодо морського сміття, як, наприклад, Глобальне Партнерство ООН з морського поховання та плани дій, висунуті G7 і G20. Резолюція щодо морського сміття та мікропластиків була прийнята на сесії ООН в грудні 2017 року.

Цілі та місія циркулярної економіки

Посилити співпрацю між ЄС та третіми країнами в галузі екологічної політики можна шляхом підписання політичних угод, спрямованих на стимулювання циркулярної економіки, зелених державних закупівель та інноваційного, сталого та всеохоплюючого зростання.

Для кращого розуміння екологічних проблем, з якими стикаються треті країни заохочуються зелені рішення через партнерські зв'язки за кордоном. У зв'язку з цим організуються проведення зустрічей між європейськими та місцевими підприємцями та обмінюються думками з цільовою аудиторією.

Політика «фокус» – це політика, яка підлягає обговоренню під час місій, що буде тяжіти до циркулярної економіки, ефективності використання ресурсів та сталого використання природних ресурсів.

Зокрема, місії будуть зосереджені на темах, пов'язаних з екоінноваціями, хімічними та пластмасовими продуктами, відходами, водними ресурсами, забрудненню навколишнього середовища та передовим досвідом міського середовища. Ці питання дають широке поле для подальших двосторонніх дискусій, не в останню чергу тому, що вони мають великий потенціал для інноваційних ділових рішень. Наприклад, використання найсучасніших технологій може допомогти зменшити вплив на навколишнє середовище.

Щоб отримати переваги під час імплементації циркулярної економіки, Європа потребує стратегічного бачення, визначивши, яким чином циркулярна економіка пластмаси може виглядати протягом десятиліть. Це бачення має сприяти інвестуванню в інноваційні рішення та перетворення сьогоднішніх проблем у можливості. Незважаючи на те, що ЄС запропонує конкретні заходи для досягнення цього бачення, для досягнення цієї мети реальність вимагатиме від усіх гравців у ланцюгу пластикової вартості, від виробників пластмас і дизайнерів через бренди та роздрібних торговців до переробників. Аналогічним чином громадянське суспільство, наукове співтовариство, бізнес та місцева влада матимуть вирішальну роль у досягненні різноманітності, співпрацюючи з регіональними та національними урядами для досягнення позитивних змін.

Візія нової економіки пластмас Європи

Розумна, інноваційна та стійка пластикова промисловість, де проектування та виробництво повністю відповідає потребам повторного використання, ремонту та переробки, сприяє зростанню та роботі в Європі, а також сприяє зменшенню викидів парникових газів у Європі та залежності від імпортованого викопного палива.

Пластики та продукти, що містять пластмаси, призначені для забезпечення більшої міцності, повторного використання та якісного переробки. До 2030 року вся упаковка з пластмас, розміщена на ринку ЄС, може бути багаторазово використана або може бути перероблена економічно ефективним способом.

Зміни у виробництві та дизайні дозволяють підвищити рівень переробки пластмас у всіх напрямках. До 2030 року більше половини відходів пластмас, вироблених в Європі, повинні перероблятися. Утилізація відходів упаковок з пластмаси досягає дуже високих показників порівняно з іншими пакувальними матеріалами.

Національні та регіональні органи влади заохочуються:

Виконувати багаторазові та перероблені пластмаси на державних закупівлях;

Покращене використання податкових та інших економічних інструментів для:

- повернення споживання переробленої пластмаси та сприяння повторному використанню та утилізації вторинної сировини при захороненні та спалюванні;
- створити окрему колекцію відходів пластмас та покращити спосіб, у який це буде зроблено;

Промисловість заохочується:

Використовуйте конкретні кроки для покращення діалогу та співпраці через ланцюжок вартості, зокрема аспекти дизайну матеріалів та продуктів
Сформувати добровільні зобов'язання на підтримку цілей стратегії, зокрема щодо поглинання переробленого пластику

Рис. 1. Основні заходи щодо поліпшення економіки та якості переробки пластмас, рекомендованих національним органам влади та промисловості

Джерело: складено автором

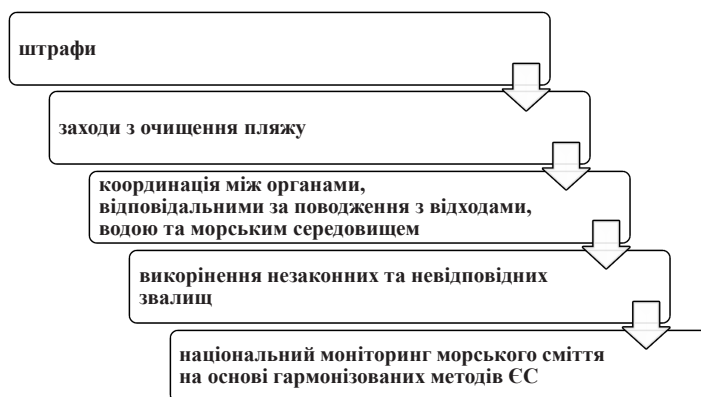

Рис. 2. Основні заходи для приборкання пластикових відходів та сміття

Джерело: складено автором на основі [7]

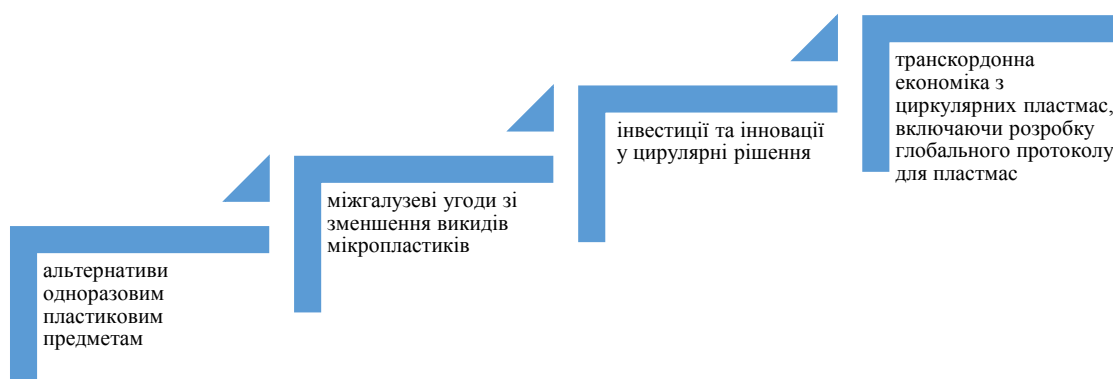

Рис. 3. Кроки зі включення промисловості у циркулярний процес

Джерело: складено автором на основі [8]

Потужність ЄС із переробки пластмас значно розширена та модернізована. Завдяки покращенню індивідуального збору та інвестуванню в інновації, підвищенню кваліфікації та спроможності, експорт погано сортованих відходів пластмас було скасовано. Перероблені пластмаси стають все більш цінні сировиною для промисловості як на внутрішньому ринку, так і за кордоном.

Ланцюжок створення доданої вартості пластику є значно інтегрованішим, зокрема варто сказати, що хімічна промисловість тісно співпрацює з виробниками пластмас-рециклів. Відповідно речовини, що перешкоджають процесам переробки, були замінені або поступово вилучені.

Ринок успішного створення перероблених та інноваційних пластмас з чітким зростанням, оскільки більше продуктів включають певний вміст у переробку. Попит на перероблену пластмасу в Європі збільшився в чотири рази, забезпечуючи стабільний потік матеріалу для сектору вторинної переробки.

Зростаюча пластикова рециркуляція сприяє зменшенню залежності Європи від імпортованого викопного палива та скорочення викидів CO₂ відповідно до зобов'язань за Паризькою угодою.

Інноваційні матеріали та альтернативні сировини для виробництва пластмас розробляються та використовуються там, де чітко видно, що вони є більш стійкими порівняно з невідновними альтернативами. Це підтримує зусилля, спрямовані на зменшення викидів вуглецю та створення додаткових можливостей для зростання.

Європа підтверджує своє лідерство у сортуванні та переробці обладнання та технологій. У Європі громадяни, уряди та промисловість підтримують більш стійкі та безпечніші способи споживання та способи виробництва для пластмас. Це створює сприятливі умови для соціальних інновацій та підприємництва, створюючи при цьому багато можливостей для усіх європейців.

Споживачі як основні гравці заохочуються до поінформованості про основні переваги і тим самим можуть активно сприяти переходу на циркулярну філософію. З'являється кращий дизайн, нові бізнес-моделі та інноваційні продукти, що пропонують стійкіші моделі споживання.

Багато підприємців бачать необхідність рішучих дій щодо запобігання пластикових відходів як бізнес-можливостей. Перспектива надаватиметься компаніям, що надають циркулярні рішення, такі як зворотна логістика для упаковки або альтернативи одноразовим пластикам.

Витік пластмас у навколишнє середовище різко знижується, при цьому ефективні системи збору відходів разом із зменшенням утворення відходів та підвищенням

обізнаності споживачів усувають потенційні можливості накопичення сміття та гарантують, що відходи оброблятимуться належним чином. Новинні рішення розроблені, щоб запобігти викидів мікропластів у море.

ЄС займає провідну роль у світовій динаміці, а країни, що беруть участь та співпрацюють, зупиняють потік пластмас в океани та вживають відповідні заходи для запобігання накопиченню їх відходів. Щоб перейти до альтернативного тобто циркулярного бачення, ця стратегія пропонує амбіційний комплекс заходів ЄС. Вони будуть висуватися відповідно до принципів кращого регулювання. Зокрема, будь-який захід, який може мати значний соціально-економічний вплив, буде супроводжуватись оцінкою впливу. Визначаючи важливість та необхідність спільних зусиль, стратегія також визначає основні заходи для національних та регіональних органів влади і промисловості.

Посилення переробки пластмас може принести значні екологічні та економічні вигоди. Вищі рівні переробки пластмаси порівняно з іншими матеріалами, будуть досягнуті лише шляхом поліпшення способу виготовлення та конструювання пластикових виробів. Це також вимагатиме посилення співпраці через цільову циркулярну мережу: від промисловості, виробників пластмас та рециклерів до державних та приватних компаній з поводження з відходами. Зокрема, основні гравці повинні працювати разом, щоб забезпечити:

- вдосконалення дизайну та підтримку інновацій, що полегшує переробку пластмас та пластикових виробів;
- розширення та вдосконалення роздільного збору пластикових відходів, щоб забезпечити якісний внесок у переробку;
- розширення та модернізування потенціалу сортування та переробки ЄС;
- створення життєздатних ринків для перероблених та поновлюваних пластмас.

Протягом останніх місяців Комісія сприяла міжгалузевому діалогу, і зараз закликає залучення галузі швидко прийти до амбіційного та конкретного комплексу добровільних зобов'язань щодо підтримки цієї стратегії та її бачення до 2030 року.

Для підтримки цих подій Комісія вже запропонувала нові правила поводження з відходами. Це включає чіткіші зобов'язання національних органів влади щодо посилення роздільного збирання, цілі, спрямовані на заохочення інвестицій у переробку потужностей та уникнення перевиробництва інфраструктурних об'єктів для переробки змішаних відходів (наприклад, спалення) та більш тісних

узгоджених правил щодо використання розширеної відповідальності виробників. Комісія послідовно закликала співзаконодавців швидко домовитися про ці нові правила. Після прийняття та впровадження це нове європейське законодавство має зробити багато зусиль для поліпшення поточної ситуації, стимулюючи державні та приватні інвестиції у правильному напрямку. Проте додаткові та більш цілеспрямовані заходи необхідні для доповнення законодавства про відходи та усунення бар'єрів, які є специфічними для галузі пластмас.

Необхідність імплементації глобальних кроків

Можливості та проблеми, пов'язані з пластмасою, стають дедалі глобальнішими, і вирішення цих проблем значною мірою сприятиме досягненню 2030 р. цілей сталого розвитку. За межами Європи споживання пластмас на душу населення швидко зростає, особливо в Азії. Глобальні циркулярні мережі та ланцюги розробляються по всьому континенту, а пластикові відходи продаються на міжнародному рівні: у ЄС близько половини зібраних пластикових відходів надсилаються за кордон, де залишається невизначеною над її обробкою. Понад 85% експортованих пластикових відходів в даний час перевезено до Китаю. Та скоро зміниться ситуація після рішення Китаю про заборону імпорту деяких видів пластикових відходів, таким чином, створюючи можливості для переробників у ЄС.

У багатьох частинах світу потрібні відповідні системи профілактики, збирання та переробки пластикових відходів. Морське сміття з однієї країни може опинитися на пляжах іншої, а фрагменти пластику з усього світу накопичуються з часом в океанах і морях, що перевозяться морськими течіями. Міжнародне співробітництво має вирішальне значення для вирішення цієї проблеми. Світовий океан і море є глобальною і загальною спадщиною, і якщо поточна тенденція не зміниться, це може мати спадковий ефект для майбутніх поколінь через деградацію морських екосистем та загрози здоров'ю людей. Встановлення надійних систем запобігання та поводження з відходами, особливо в країнах з економікою, що розвивається, має важливе значення для збереження пластмасових продуктів з моря.

ЄС продовжуватиме підтримувати міжнародні дії у просуванні найкращих практик та використовувати свої інструменти зовнішнього фінансування для підтримки покращення системи запобігання та поводження з відходами в усьому світі. Зокрема, Комісія продовжуватиме використовувати політичні діалоги з питань навколиш-

нього середовища та промисловості та діалогів у рамках угод про вільну торгівлю та активно співпрацювати в регіональних морських конвенціях. ЄС також візьме активну участь у робочій групі, створеній Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища у грудні 2017 р. з метою розробки міжнародних заходів щодо боротьби з пластиком морським сміттям та мікропластиком. У 2018 році Комісія запустила спеціалізований проект зі зменшення пластикових відходів та морського сміття у Східній та Південно-Східній Азії, де проблема швидко зростає. Також буде розглянуто можливі шляхи здійснення заходів щодо зменшення забруднення в Середземному морі, на підтримку Барселонської конвенції та у великих світових басейнах річок, оскільки велика частина відпрацьованих пластиків переносяться річками, перш ніж вони доходять до морів. Нарешті, Комісія сприятиме співпраці найважливіших регіонів ЄС із сусідніми країнами Карибського моря, Індійським, Тихим та Атлантичним океанами в різних галузях, включаючи управління та утилізацію відходів [1–3].

ЄС вже має найвищий в світі рівень переробки пластику. Завдяки своїм цілям, спрямованим на покращення вторинної переробки упаковки, вона має хороші можливості для ведення нових розробок, підтримуючи, зокрема, інвестиції в сучасні технології переробки, нові матеріали, які краще підходять для переробки, та рішення щодо обмеження морського сміття. Важливо також забезпечити, щоб будь-які пластики, відправлені за кордон для переробки, оброблялись на умовах, аналогічних тим, що застосовуються в ЄС відповідно до правил щодо відвантаження відходів, підтримки дій щодо поводження з відходами відповідно до Базельської конвенції та розроблення схеми сертифікації ЄС для переробки рослин. Глобальні зусилля галузі також необхідні для сприяння широкому використанню вторинної та переробленої пластмаси.

Висновки. Виклики, пов'язані з виробництвом, споживанням та терміном експлуатації пластмас, можуть стати однією з можливостей для ЄС та конкурентоспроможністю європейської промисловості. Вирішення їх завдяки амбіційному стратегічному баченню, що охоплює цілий ланцюжок вартості, може стимулювати економічне зростання, робочі місця та інновації. Це також може підтвердити європейське лідерство у глобальних рішеннях та допомогти нам здійснити перехід до економіки з низьким рівнем вуглецю, одночасно надаючи громадянам чистіше та безпечніше середовище.

Список використаних джерел:

1. Krysovaty A.I., Zvarych I. Ya., Zvarych R. Ye., Zhyvko M. An. Preconditions for the Tax Environment of Alterglobal Development. *Comparative Economic Research*. 2018. Volume 21, Number 4, P. 139–154. DOI: <https://doi.org/10.2478/cer-2018-0031>
2. Krysovaty A., Zvarych I., Zvarych R. Circular economy in the context of alterglobalization. *Journal of International Studies*. 2018. 11(4), P. 185–200. doi:10.14254/2071-8330.2018/11-4/13
3. Krysovaty A., Moky A., Zvarych R., Zvarych I. Alterglobalization via the inclusive circular economy paradigm. *Economic Annals-XXI*. 2018. Volume 174, Issue 11-12, P. 4–9, December 28. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.V174-01>
4. A European Strategy for Plastics in a Circular Economy. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1516265440535&uri=COM:2018:28:FIN> (дата звернення: 06.05.2019).
5. 2018. Circular Economy Package. URL: http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm (дата звернення: 06.05.2019).
6. Circular economy. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/circular-economy_en (дата звернення: 06.05.2019).
7. Plastic Waste: a European strategy to protect the planet, defend our citizens and empower our industries. URL: http://ec.europa.eu/growth/content/plastic-waste-european-strategy-protect-planet-defend-our-citizens-and-empower-our_en (дата звернення: 06.05.2019).
8. Are European policymakers ready for a global circular economy? URL: <https://www.sitra.fi/en/articles/european-policymakers-ready-global-circular-economy/> (дата звернення: 06.05.2019).

ИМПЛЕМЕНТАЦИИ ПЛАНА ДЕЙСТВИЙ ЕС В СФЕРЕ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. Обработаны и проанализированы материалы Европейской комиссии о перспективах имплементации плана действий ЕС в сфере циркулярной экономики в условиях альтерглобализации. Замечено, что ЕС принял амбициозный цикл «Экономический пакет», включающий в себя мероприятия, которые помогают стимулировать переход Европы к циркулярной экономике, усилить глобальную конкурентоспособность, способствовать устойчивому экономическому росту и создать новые рабочие места. «Циркулярный пакет» экономики в плане действий ЕС предлагает ряд циркулярных целей по переработке мусора. В рамках таких целей был принят ряд законодательных предложений по отходам по имплементации действий ЕС в сфере циркулярной экономики. Замечено, что пластик является важным и широкоупотребляемым материалом в нашей экономике и повседневной жизни. Здейсно акцент на необходимости имплементации глобальных шагов, так как возможности и проблемы, связанные с пластмассой, становятся все более глобальными, и решение этих проблем в значительной мере будет способствовать достижению 2030 целей устойчивого развития. Определены цели и миссии циркулярной экономики, видение новой экономики пластмасс Европы и предложены шаги по включению промышленности в циркулярный процесс.

Ключевые слова: циркулярная экономика, план действий ЕС, переработка пластика, окружающая среда, новая экономика пластмасс, альтерглобализация.

IMPLEMENTATION OF THE EU ACTION PLAN IN THE CIRCULAR ECONOMY

Summary. The materials of the European Commission concerning the prospect of the implementation of the EU action plan in the sphere of circular economy under the conditions of alterglobalization have been worked out and analyzed. It was noted that the EU has embraced the "Economic Package" cycle, which includes measures that help stimulate Europe's transition to a circular economy, enhance global competitiveness, promote sustainable economic growth and create new jobs. The "Circular Package" of the Economy in the EU Action Plan offers a number of circular goals for the recycling of garbage. Within this framework, a number of legislative proposals were adopted on waste for the implementation of EU actions in the sphere of circular economy. It is noted that plastic is an important and widely used material in our economy and everyday life. The basic measures for improving the economy and the quality of plastic processing recommended by the national authorities and the industry were worked out. Proved, in order to gain advantages in the implementation of circular economy, Europe needs a strategic vision, determining how the circular economy of plastics may look for decades. This vision should foster investment in innovative solutions and transforming today's problems into opportunities. The emphasis is on the need to implement global steps, as the opportunities and challenges associated with plastic are becoming more global, and addressing these challenges will greatly contribute to achieving the goals of sustainable development in 2030. That is, it was discovered for the proposed major measures to curb plastic waste and garbage. The goals and missions of the circular economy, the vision of the new European plastics economy and the steps for incorporating industry into the circular process are outlined. At the same time, attention is focused on creating a Value Added Value Chain for plastics, which is much more integrated, in particular, that the chemical industry works closely with plastic recycling manufacturers. It has been found that the EU already has the highest level of plastic processing in the world. Thanks to its goals of improving recycling, it has good opportunities for new developments, supporting, in particular, investment in modern processing technologies, new materials that are better suited for recycling, and solutions to limit sea garbage.

Key words: Circular economy, EU action plan, plastic recycling, environment, new plastic economy, alterglobalization.

Карабаза І. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, менеджменту
та публічного адміністрування
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Тухан-Барановського*

Karabaza Iryna

*Candidate of Economics, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Marketing, Management
and Public Administration
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhaylo Tuhan-Baranovs'kyu*

БРЕНД МІСТА: АНАЛІЗ ПОЗИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІСТ У СВІТОВИХ РЕЙТИНГАХ

Анотація. Метою статті є вивчення позицій європейських міст у світових рейтингах для використання їхнього досвіду у процесі розроблення стратегій брендів вітчизняних міст. Аналізуючи світовий індекс сили міст, визначено, що серед 44 міст світу, які зайняли лідируючі позиції у світі, 14 міст – це європейські міста. Рейтинг Лондона є найвищим серед брендів міст світу. Серед європейських міст перші місця у 2018 році, окрім Лондона, належать Парижу, Амстердаму та Брюсселю. Встановлені основні конкурентні переваги Лондона як міста-бренда. Проаналізовано рейтинги українських міст у міжнародних рейтингах. Узагальнено процес формування успішної стратегії розроблення бренда для міст. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання під час розроблення заходів просування українського бренда міста на світові ринки.

Ключові слова: бренд міста, конкурентні переваги, маркетинг, просування, стратегія просування бренда міста.

Вступ та постановка проблеми. Бренд міста на світовому рівні визначається такими факторами, як наявність культурної та історичної спадщини, можливості туризму, експорту, імідж влади, інвестиції, іміграція, екологія, соціальна відповідальність містоутворюючих підприємств, стан здоров'я населення та транспортна інфраструктура тощо. Успішні бренди міст мають базуватися на балансі між економічним та соціальним розвитком, адже бренд міста можна вважати вдалим, якщо у місто постійно прибувають люди з метою оселитися, пошуку роботи, туризму тощо. З одного боку, бренд міста підкріплює конкурентоспроможність міста, а з іншого – конкурентоспроможність формує бренд, в Україні, на жаль, процес брендингу міст тільки розпочинається, тому актуальним є вивчення позицій та конкурентних переваг європейських міст у світових рейтингах та використання їхнього досвіду для розроблення стратегій брендів вітчизняних міст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх років вивченням особливостей створення брендів міст займалися багато зарубіжних та вітчизняних учених. Зокрема, К. Діні вказував, що території змушені вступати в запеклу конкуренцію за ресурси, і виграє той, хто знаходить своє місце у новому світі. При цьому він визначає брендинг територій як інструмент, який дає змогу утримувати і залучати жителів, відвідувачів та інвесторів [1, с. 85]. І.В. Струтинською проаналізовано основні теоретичні положення бренд-менеджменту, розкрита суть особливостей розроблення сильного бренда, його архітектури; висвітлено низку питань стосовно бренда країни, брендингу в сфері культури і політики [2, с. 24].

Є. Жмур та О. Неприцький досліджували створення і застосування знаків візуальної ідентифікації Республіки Польщі в процесі формування національного бренда наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: логотипу на основі зображення повітряного змія, туристичного логотипу із символікою лісу, гір і моря, логотипу для комерційних та інвестиційних цілей із зображенням відкритого вікна [3].

І.М. Буднікевич, Л.Т. Шевчук, І.А. Крупенна визначили можливості та загрози, які найбільш суттєво впливають на формування в місті Чернівці моделі «Комфортне місто», яка визначена пріоритетною Стратегією розвитку на 2012–2016 рр. [4].

В.В. Кривошеїн провів демаркацію понять «імідж міста» і «бренд міста» та зазначив, що бренд міста виступає поєднуючим ланцюгом між внутрішнім і зовнішнім іміджем міста: перший характеризується як образ, що складається у свідомості людей, які мешкають на цій території (тобто власне міська ідентичність), а другий – як уявлення про територію, яке сформувалося у населення, що проживає за її межами (тобто власне імідж міста) [5].

О.В. Василюк запропонувала класифікацію брендів міст, акцентувавши увагу на двох найуспішніших брендах – міста Нью-Йорк та Гонконгу [6].

При цьому досвід успішних стратегій європейських міст-брендів, окремі елементи досвіду яких можна використати під час розроблення та просування брендів українських міст на світові ринки, залишається не висвітленим.

Метою статті є вивчення позицій європейських міст у світових рейтингах для використання їхнього досвіду у процесі розроблення стратегій брендів вітчизняних міст.

Результати дослідження. Досліджуючи світовий рейтинг міст, можна зазначити, що найсильніші міста-бренди світу визначаються за економічними показниками їхнього розвитку, показниками ефективності місцевого управління, розвитку освіти та охорони здоров'я, а також за зручністю та сучасністю транспортної інфраструктури [7].

Аналізуючи світовий індекс сили міст, слід вказати, що серед 44 міст світу, які зайняли лідируючі позиції у світі, 14 міст – це європейські міста (рис. 1), тому найбільш успішними європейськими брендами міст можна вважати саме їх.

Рейтинг Лондона серед найуспішніших міст світу – 1692,2 бала, що на 127 балів вище за рейтинг Нью-Йорка, на 230,3 – вище за рейтинг Токіо. Серед європейських

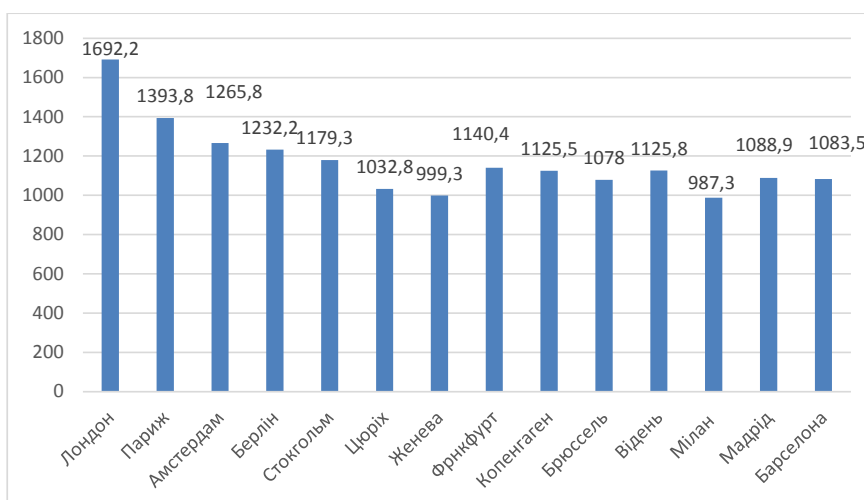

Рис. 1. Рейтинг міст Європи у світовому рейтингу найбільш успішних міст світу у 2018 р.

Джерело: складено автором на основі [7]

міст перші місця у 2018 році, окрім Лондона, належать Парижу, Амстердаму та Брюсселю. Також треба відмітити зрушення у позиціях Стокгольму, який у 2018 році сягнув першого місця в піклванні за навколишнім середовищем та зайняв 11 позицію замість 16 у 2017 році [7].

Вивчаючи складники рейтингів міст Європи (рис. 2), можна зазначити, що Лондон перемагає усіх конкурентів та має кращі позиції за трьома основними показниками: економічного розвитку, наукових досліджень та культурної взаємодії. За показниками благоустрою та побудови житла перші позиції належать Берліну (384,5 бала), Амстердаму (369,2 бала), Барселоні (368,9 бала). Найнижчі бали – у Брюсселя (322,7 бала) та Женеві (328,5 бала).

Аналізуючи бренд Лондона як найбільш успішний у 2018 році, слід вказати, що місто є поєднанням трьох центрів історичного, культурного та фінансового. По-перше, важливе значення для унікальності та успішності бренду міста має історична спадщина, адже Лондон налічує понад 2000 років із початку заснування та тривалий час був столицею найбільшої імперії у світі, він відомий своїми архітектурними пам'ятками, музеями.

Також у середині минулого століття Лондон перетворився у місце паломництва наперед американських туристів та став міжнародним символом культурних змін, що були пов'язані з появою «Бітлз», «Ролінг Стоунз», кінгсруд-модю, включаючи моду для чоловіків, тощо [8].

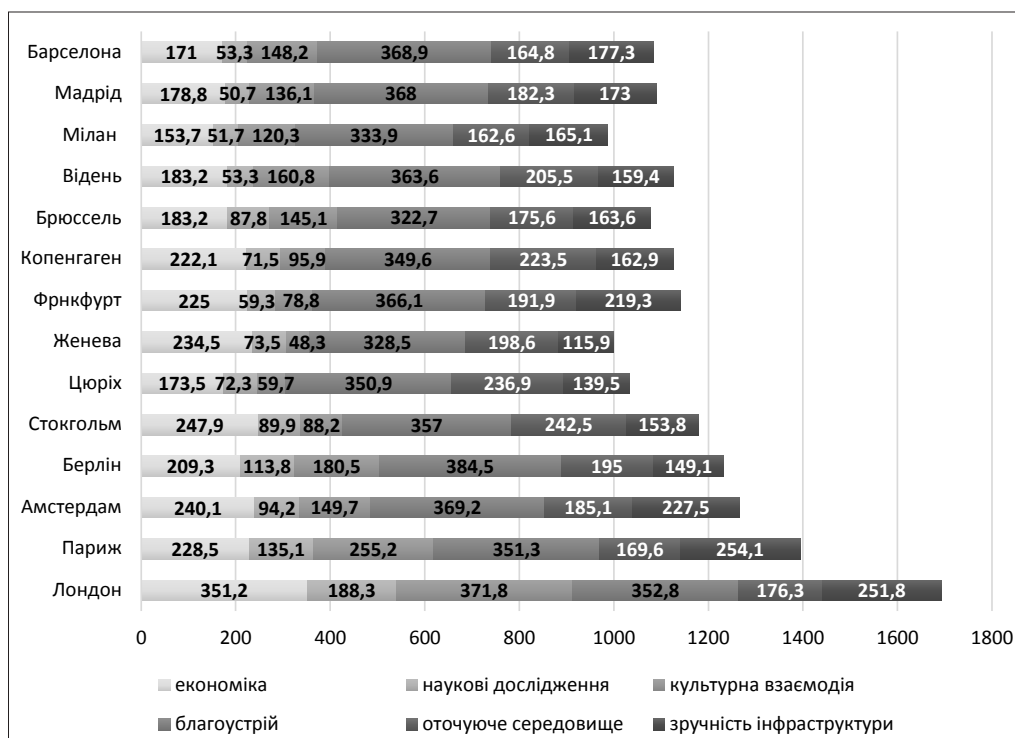

Рис. 2. Складники рейтингів міст Європи у 2018 р.

Джерело: складено автором на основі [7]

Безперечним є той факт, що Лондон є центром культурних заходів, зокрема, традиційно щорічно проходить Новорічний парад, Тиждень високої моди, яхтове шоу, виставка ідеальних інтер'єрів для дому, щорічні перегони на човнах, книжкові та квіткові ярмарки, музичні фестивалі, променадні концерти, велоперегони, кінофестивалі тощо. Усе це сприяє розвитку туризму, зокрема у 2018 році Лондон виявився другим після Бангкоку за кількістю туристичних відвідувань, його відвідали 19,83 млн осіб, при цьому, за статистикою, у Лондоні туристи в середньому витрачають 135 доларів на добу [9].

При цьому найбільший у світі фестиваль Китайського нового року за межами Китаю (включаючи парад із драконами, що літають, китайськими танцями та шоу феєрверків) проводиться у Лондоні, найбільш важливе свято для ситхів – Вайсакхі – також проводиться у Лондоні, усе це підтверджує статус мульткультурного міста та формує культурний імідж Лондона на світовій арені.

Міська влада допомагає вибудовуванню конструктивних відносин між мистецтвом та комерцією, що сприяло розвитку арт-кварталів та технологічних кластерів, усе створено завдяки фінансуванню інфраструктури міста та закладів освіти [10].

Стосовно наукових досліджень слід вказати, що у Великій Британії витрати на науку протягом 2014–2016 рр. були на рівні 1,7% ВВП, що менше за рівень відрахувань на науку Ізраїлю, Південної Кореї та деяких інших країн світу, які є лідерами за фінансуванням науки і вкладають від 2 до 4,3% ВВП. Але порівняно з Україною відрахування Великої Британії на науку у 5,6 разу вище [11].

Аналізуючи, наприклад, поширення технологій, які виробляють електроенергію, можна вказати, що тільки у Лондоні на початок 2018 року міською владою було встановлено у 1,3 разу більше енергозберігаючих фотоелементів, ніж у 2014 році, це становить 22% усіх енергозберігаючих фотоелементів країни [12].

Сумарна потужність сонячних електростанцій Лондона на початок 2018 року становила 113,2 ГВт [13] і порівняно з 2010 роком зросла у 27 разів.

Отже, незважаючи на підготовку до Brexit та показники, які ослаблюють позиції бренду «Лондон» у світі, зокрема зростання вартості оренди житла та рівня цін, Лондон вже 7-й рік поспіль займає перше місце у рейтингу міст світу.

За показниками опікування навколишнім середовищем перше місце серед міст Європи належить Стокгольму (242,5 бала), за ним ідуть Цюріх (236,9 бала), Копенгаген (223,5 бала). За зручністю інфраструктури виграє Париж, який має 254,1 бала, за ним ідуть Лондон та Франкфурт, які мають 251,8 та 219,3 бала відповідно.

Дані Global Power City Index підтверджують і спеціалісти з агенції Resonance Consultancy, що вивчає стратегії та бренди різних міст світу. Критерії, що використані експертами агенції, – це місце (досліджувалась якість природного та будівного середовища); продукт (вивчалися ключові інститути міста, визначні пам'ятки та інфраструктура); культура (мистецтво, культура і розваги в місті); люди (імміграція та розмаїття населення); добробут (тут було проаналізовано показники зайнятості, ВВП на душу населення, наявність головних офісів корпорацій); просування (кількість статей, посилань та рекомендацій в Інтернеті). При цьому у першій десятці станом на 01.01.2018 р. опинилися з європейських міст Лондон (1 місце); Париж (4 місце); Амстердам (6 місце) [14].

На жаль, в за даними Global Power City Index, українських міст серед найкращих 44 міст світу немає. За даними агенції Resonance Consultancy, Київ у 2017 році займав 85 місце серед 100 найкращих міст світу. Але вже у 2018 році нашої столиці немає серед 100 найкращих міст світу відповідно до даних агенції Resonance Consultancy.

До щорічного рейтингу індексу якості життя від дослідницького сервісу Numbeo у 2018 році потрапило п'ять українських міст, серед міст України перше місце посів Львів,

Рис. 3. Мета, етапи та результати стратегії бренду українського міста

Джерело: складено автором на основі [4; 5; 6]

зайнявши 174 місце у світовому рейтингу. Київ опинився на 192 місці світового рейтингу та на другому місці в Україні. Одеса посіла 193, Харків – 195 і Дніпро – 201 місце, при цьому досліджували 226 міст світу [15].

Отже, виникає потреба активізувати зусилля з розроблення та просування брендів українських міст до світового простору. Стратегія бренда створюється для формування позитивного сприйняття міста та унікальних асоціацій із ним, результати просування стратегії бренда можна поділити на тактичні та стратегічні для міста та країни (рис. 3).

Таким чином, стратегія просування бренда міста забезпечує позиціонування міста, його продуктів і ресурсів на світовому та внутрішньому ринках країн, а також слугує для зміцнення національної конкурентоспроможності країни, тому для входження українських міст у

світові рейтинги потрібно більшу увагу приділити формуванню позитивного сприйняття міст та унікальних асоціацій з ними.

Висновки. Отже, дослідження розвитку європейських міст-брендів дало змогу: встановити, що найбільш успішними європейськими брендами міст серед міст світу у 2018 році є Лондон, Париж, Амстердам та Брюссель; визначити основні показники, за якими Лондон перемагає усіх конкурентів, – економічного розвитку, наукових досліджень та культурної взаємодії; ідентифікувати основні характеристики конкурентних переваг бренду «Лондон»; проаналізувати позиції брендів українських міст у світових рейтингах; узагальнити процес формування успішної стратегії розроблення бренду для міст. У подальших дослідженнях доцільним є запропонувати заходи просування бренду міста на світові ринки.

Список використаних джерел:

1. Брендинг территорий. Лучшие мировые практики / за ред. К. Динни. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 143 с.
2. Бренд-менеджмент: теория і практика. : навч. посібник / за ред. І.В. Струтинська. Тернопіль : Принт-офіс, 2015. 204 с.
3. Жмур С., Неприцький О. Символи візуальної ідентифікації у національному брендингу Республіки Польщі наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2018. Вип. 26. С. 276–281.
4. Буднікевич І.М., Шевчук Л.Т., Крупенна І.А. Напрями дослідження чинників мікросередовища при формуванні стратегій розвитку сучасного міста. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 3. С. 128–138.
5. Кривошеїн В.В. Імідж міста: соціально-політичний вимір. *Соціологія*. 2014. № 6(110). С. 76–82.
6. Василюк О.В. Види брендів мегаполісів. URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-1/25.pdf (дата звернення: 20.04.2019).
7. Global Power City Index 2018. URL: http://mori-m-foundation.or.jp/pdf/GPCI2018_summary.pdf (дата звернення: 12.04.2019).
8. Дилан Джонс. Нью-Йорк, подвійняся. Тепер Лондон – лучший город Земли. URL: https://www.bbc.com/russian/uk/2016/05/160520_vert_cul_london_worlds_greatest_city (дата звернення: 10.04.2019).
9. Бангкок став найвідвідуванішим містом у 2018 році. URL: <https://tripway.com/blog/ua/bangkok-stav-najvidviduvanishim-mistom-u-2018-rotsi/> (дата звернення: 15.04.2019).
10. Андрей Бережанский. История города, как бренд: пример Лондона. URL: <https://nv.ua/opinion/istorija-horoda-kak-brend-primer-londona-2461709.html> (дата звернення: 15.04.2019).
11. Затраты на НИОКР, % ВВП. URL: <https://knoema.ru/atlas/ranks/> (дата звернення: 16.04.2019).
12. Renewable electricity: number of installations at Local Authority Level – as at end of 2017. URL: <https://www.gov.uk/government/statistics/regional-renewable-statistics> (дата звернення: 15.04.2019).
13. Installed capacity of sites generating electricity from renewable sources, 2017. URL: <https://www.gov.uk/government/statistics/regional-renewable-statistics> (дата звернення: 16.04.2019).
14. Київ увійшов у топ-100 кращих міст-брендів 2017 року. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/417474/kyiv-uvijshov-u-top-100-krashhyh-mist-brendiv-2017-roku> (дата звернення: 15.04.2019).
15. 5 українських міст – у світовому рейтингу якості життя Numbeo. URL: <https://nachasi.com/2019/01/14/indeks-yakosti-zhyttya/> (дата звернення: 16.04.2019).

БРЕНД ГОРОДА: АНАЛІЗ ПОЗИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГОРОДІВ В МИРОВИХ РЕЙТИНГАХ

Аннотация. Целью статьи является изучение позиций европейских городов в мировых рейтингах для использования их опыта в процессе разработки стратегий брендов отечественных городов. Анализируя мировой индекс силы городов, в статье определено, что среди 44 городов мира, которые занимают лидирующие позиции в мире, 14 городов – это европейские города. Рейтинг Лондона является наивысшим среди брендов городов мира. Среди европейских городов первые места в 2018 году, кроме Лондона, принадлежат Парижу, Амстердаму и Брюсселю. Установлены основные конкурентные преимущества Лондона как города-бренда. Проанализированы рейтинги украинских городов в международных рейтингах. В статье обобщен процесс формирования успешной стратегии разработки бренда для городов. Практическое значение полученных результатов заключается в возможности их использования при разработке мероприятий продвижения украинских брендов городов на мировые рынки.

Ключевые слова: бренд города, конкурентные преимущества, маркетинг, продвижение, стратегия продвижения бренда города.

CITY BRAND: ANALYSIS OF EUROPEAN CITY RANKINGS

Summary. The purpose of the article is to study the European cities' positions in world rankings in order to use their experience in the development of domestic cities brand strategies. As part of the study, the following methods have been used: the methods of analysis (while studying the European cities' positions on the world ranking list of the most successful cities), synthesis (while generalizing the features of the London city brand's successful strategy), benchmarking analysis (while developing the city branding process mechanism), the dialectical approach to knowledge creation. The city brand strengthens the competitiveness of that city and, on the other hand, competitiveness itself creates the brand. Unfortunately, the city branding process in Ukraine is at an early stage; therefore, it is important to study the positions and competitive advantages of European cities in world rankings and use their experience to develop domestic cities' brand strategies. The strongest city brands of the world are determined by their economic performance, local government performance, level of educational and health care development, as well as the convenience and modernity of transportation infrastructure. While analyzing the Global Power City Index, it has been identified that 14 European cities ranked among the top 44 cities of the world. London is ranked the first among the world city brands. Besides London, 2018's Top list also includes such European cities, as Paris, Amsterdam and Brussels. The main London competitive advantages as a city brand have been identified. The Ukrainian cities' ranks in international rankings have been analyzed. The process of forming a successful strategy of city brands development has been generalized. The practical significance of the results is the possibility of their use in developing measures to promote the Ukrainian city brand into world markets. In our work, we considered an European cities' positions in world rankings in order to use their experience in the development of domestic cities brand strategies. The process of forming a successful strategy of city brands development has been generalized.

Key words: city brand, competitive advantages, marketing, promotion, city brand promotion strategy.

УДК 336.647

Кваша О. В.

*аспірант кафедри фінансів
Університету Державної фіскальної служби України*

Kvasha Oleh

*Postgraduate Student of the Department of Finance
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

АКЦІОНЕРНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Анотація. У статті проведено теоретичний аналіз підходів до розкриття категорії «акціонерний капітал» та її економічної сутності. Досліджено основні особливості категорії «акціонерний капітал» та виділено низку відмінностей від класичного поняття «капітал». Автором розглядається підхід концепції людського капіталу як один із ключових факторів суспільного виробництва та розвитку економіки. Також у статті розглядаються деякі питання функціонування поведінкової економіки та роль капіталу в ній. Описано роль цінних паперів у формуванні акціонерного капіталу. Виділено тісну взаємозалежність між фіктивним та реальним капіталом. На основі опрацьованого матеріалу запропоновано визначення категорій «капітал» та «акціонерний капітал», які дозволяють глибше розуміти їхню економічну сутність. Розглянуто роль капіталу підприємства в господарській діяльності акціонерного товариства.

Ключові слова: акціонерний капітал, капітал, статутний капітал, акція, дивіденди, людський капітал.

Вступ та постановка проблеми. Кожен бізнес намагається отримати максимальний прибуток. Для досягнення цієї мети необхідні засоби виробництва та їх ефективне використання, яке визначає кінцевий результат роботи.

Розвиток ринкових відносин у сучасній економіці привів до появи цілої низки нових економічних об'єктів обліку та аналізу. Одним із них є капітал підприємства як найважливіша економічна категорія.

З погляду економічної думки питання капіталу розглядалося з різних боків: його сутності, структури, форм і функцій тощо.

Нині поняття капіталу підприємства включає в себе сприйняття його як фактору виробництва, грошового ресурсу, часу і як результату людської праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для визначення власного бачення сутності капіталу підприємства, акціонерного капіталу було розглянуто різні наукові підходи та враховано особливості організації діяльності акціонерних товариств порівняно з іншими типами підпри-

емств, які можуть здійснювати господарську діяльність в Україні. Так, узагальнення думок економістів різних епох – Д. Рікардо, А. Сміта, А. Маршалла, П. Самуельсона, У. Нордхауза, Дж. Кларка, І. Фішера, І. Шумпетера, Дж.-М. Кейнса, Дж. Нітзан, Ш. Біклер, С. Майерс, К. Макконелл, К. Маркса, М.І. Туган-Барановського, В.Д. Базилевича, І.А. Бланка, І.В. Ліпсіца, Г.О. Крамаренко та інших.

Метою дослідження є аналіз, систематизація та узагальнення підходів до визначення категорії «капітал» та «акціонерний капітал».

Результати дослідження. Перш ніж розглядати сутність акціонерного капіталу, доцільно визначитися з категорією «капітал», яка також є досить дискусійною.

Більшість економічних шкіл (меркантилізм, фізіократи, класична школа, марксистська економічна школа, неокласична економічна школа та інші) зробили вагомий внесок в економічну науку та в розуміння сутності категорії «капітал».

«Капітал» походить від латинського слова *capitalis* [2] і означає «головний, основний, дуже важливий, ґрунтовний».

Вперше змістовне визначення капіталу надав засновник класичної школи політекономії Адам Сміт, який запропонував розуміти його як «сукупності тих запасів, від яких очікується одержання прибутку та які використовуються для подальшого виробництва продукції» [23].

Для більш глибокого вивчення категорії «капітал» варто провести узагальнення та порівняльний аналіз різних думок економістів у різні періоди розвитку економічної теорії (табл. 1).

З таблиці можна дійти висновку, що капітал як матеріально-речовий ресурс розглядався такими вченими, як А. Сміт [23], Дж. Мілль [2], Е. Бем-Баверк [2]; капітал як відносини та як самозростаюча вартість розглядався К. Марксом [13]. У своїх працях Й. Шумпетер [1] та І. Фішер [1] також враховували економічну складову частину капіталу і вивчали його не як гроші власника, а як капіталовкладення, яке може приносити дохід його власнику.

Крім того, можна уніфікувати поняття «капітал» як багатство, яке створюється певною працею, використовується в подальшому виробництві товарів і послуг та приносить додатковий дохід його власникові.

Отже, головною властивістю капіталу є процес його обігу з метою одержання прибутку. Саме на цю особливість звернув увагу К. Маркс у своїй фундаментальній праці «Капітал» [13]. Він зазначав: «Повна форма процесу, що розглядається, виражена таким чином: $G - T - G'$, де $G' = G + \Delta G$, тобто дорівнює сумі початкової авансованої вартості та певного приросту. Цей приріст є додатковою вартістю. Таким чином, початково авансована вартість не тільки залишається в процесі обігу, але збільшується на

розмір додаткової вартості. Тому саме цей рух перетворює її в капітал. Оборот та зростання вартості капіталу відбувається в межах його руху» [13].

У першій половині ХХ ст. І. Фішером [1] було запропоновано трактування капіталу як «всеосяжного» та такого, що включає в себе всі блага, які приносять дохід протягом певного проміжку часу незалежно від напряму застосування та сфери діяльності [24]. Іншими словами, капітал став розглядатись як базова та системо-утворююча категорія економічної науки і практики господарювання на всіх рівнях функціонування економічної системи. Проте оскільки первинною ланкою економіки виступає суб'єкт господарювання в особі підприємства чи підприємця, то категорія «капітал» відображає особливості його функціонування у процесі суспільного відтворення.

Загальне визначення сутності економічної категорії «капітал» сучасними економістами виходить із вказаних положень та дає можливість розробляти власні концепції до розуміння цієї економічної категорії та структури капіталу підприємства (табл. 2).

Багатогранність поглядів щодо розуміння сутності поняття «капітал» пояснюється розвитком продуктивних сил та економічного механізму суспільства, а спільні моменти – результат того, що в процесі історичного розвитку капітал зберігає сутність, але змінюється його структура, форма і склад.

Як наслідок, цікавою є концепція «людського капіталу», до визначення сутності якої вчені дійшли через аналіз ролі і значення капіталу від початку його виникнення. За цим підходом, основним джерелом майбутніх доходів, задово-

Таблиця 1

Значення поняття «капітал» у різних економічних теоріях

Економічні школи	Підхід до визначення сутності капіталу	Форма прояву капіталу
Меркантилісти	Капітал – це гроші (золото, срібло), що утворені у сфері обміну	Торговий капітал, утворений у сфері обміну
Фізіократи	Капітал – це багатство, що є результатом «накопиченої праці»	Капітал, утворений у сфері виробництва
А. Сміт	Капітал – частина запасів, від яких очікують у майбутньому дохід.	Капітал, зайнятий у матеріальному виробництві
Дж.С. Міль	Капітал – це заздалегідь накопичений запас та результати минулої праці	Капітал є результатом заощадження
К. Маркс	Капітал – це самозростаюча вартість, що приносить додаткову вартість.	Додана вартість створюється капіталом через виробництво, а в обігу вона перетворюється в грошову форму
Е. Бем-Баверк	Капітал – це накопичений запас, проміжний продукт, створений працею і природою заради підвищення продуктивності виробництва.	Капітал – запас, що створений працею і природою
К. Вексель	Капітал – це продукти минулої праці, що мають вартість і що підвищують продуктивність «поточної праці і землі». Капітал – це збережена праця, а відсоток – різниця між граничною продуктивністю збереженої праці і землі та поточної праці і землі.	Капітал – це продукт минулої праці
І. Фішер	Капітал – це запас, що породжує послугу капіталу, яка перетворюється на дохід, що має подвійну природу: речову і вартісну. Капітал – дискontований дохід, що приносить дохід своєму власникові.	Капітал – це запас, який приносить дохід
І.А. Третьяков	Капітал – це упредметнена праця	–
Б. Ефрусі, Н. Каблуков	Поділяли капітал на: 1) капітал як народногосподарська одиниця, яка включає суму господарських благ і продуктів, що йдуть на подальше виробництво; 2) капітал як одиниця приватна є сумою благ, що належать одній особі і що приносять йому дохід.	Капітал – це господарське благо, яке приносить дохід

Джерело: складено на основі [1; 2; 9; 13; 23]

Погляд сучасних економістів на поняття «капітал»

Економічні школи	Підхід до сутності капіталу	Форма прояву капіталу
Брейлей Р., Майерс С.	Капітал являє собою сукупність фінансових інструментів, випущених у вільний обіг та підкріплених реальними активами, що здатні приносити дохід;	Капітал як сукупність фінансових інструментів
Ліпсіц І.В.	Капітал – це весь промислово-технічний апарат, який був створений з природних ресурсів людством для розширення можливостей виробництва благ.	Капітал як промислово-технічний апарат
Шульц Т.	Створив концепцію людського капіталу, керуючись теорією формування капіталу.	Концепція людського капіталу
Беккер Г.	Капітал являє собою не тільки уречевлену, але й живу працю (особисті якості людини, яка впливає на результат).	Теорія людського капіталу

Джерело: складено на основі [2–5]

лення соціальних, творчих та моральних потреб виступає суб'єкт в особі людини. Цей суб'єкт, який володіє здібностями, знаннями і трудовими навичками, є носієм людського капіталу – найважливішим елементом продуктивних сил, без якого неможливо матеріалізувати працю.

Тобто без використання людиною навичок капітал не може перетворитися на продуктивні сили. Тільки завдяки здібностям людини потенційні можливості перетворюються на реальні продуктивні сили [16].

Людина відіграє ключову роль у функціонуванні підприємства (корпорації), «оскільки саме вона є безпосереднім носієм інформаційно-інтелектуальної технології, її знання, вміння стають головним виробничим ресурсом» [22].

Цей підхід є актуальним і в контексті поведінкової економіки, значення якої зараз стає вагомим. Незважаючи на необхідність у забезпеченні виробництва ресурсами, людина виступає першочерговим, головним елементом будь-якої економічної системи, тому всі інші елементи є похідними.

Пропонуємо сприймати капітал як вартість, що знаходиться в постійному кругообігу і величина якої зростає, що забезпечує отримання доходу.

Специфічною формою капіталу, яка набула масового розповсюдження, є акціонерна. Особливість акціонерного капіталу проявляється у тому, що характер його утворення являє собою об'єднання великої кількості індивідуальних капіталів в один-єдиний – крупний. Тобто специфіка акціонерного капіталу, на відміну від інших форм, проявляється у способі його виникнення. Якщо згадані форми капіталу визначають стадію кругообігу або сферу функціонування капіталу (наприклад, промисловість), то акціонерний капітал визначає характер його формування [12].

Акціонерний капітал являє собою більш розвинуту форму капіталу порівняно з індивідуальним, він акумулює в одному місці суспільні засоби виробництва і робочу силу. Тому поява акціонерної форми капіталу стала новим поштовхом до розвитку нових продуктивних сил.

Організаційно-правовою формою функціонування акціонерного капіталу є акціонерне товариство. Ця організаційна форма нагепер є найбільш поширеною для ведення господарської діяльності. Вона стала найбільш зручною тому, що, з одного боку, дає можливість здійснювати централізацію капіталу шляхом акумулювання коштів дрібних інвесторів та передачі їх у управління, а з іншого – знижує ризик банкрутства власника крупного капіталу, пов'язаний із господарською діяльністю, обмежуючи відповідальність сумою, сплаченою за акції [19].

В умовах широкого розповсюдження акціонерного капіталу основною формою багатства стає акція. Акція є інструментом, за допомогою якого акціонерний капітал

одночасно перебуває у двох формах: у формі реального капіталу, втіленого у факторах виробництва, який утворює реальне багатство, та у формі фіктивного капіталу, який представлений на ринку цінних паперів.

Акція є уособленням реального капіталу в тому сенсі, що її ціна залежить від прибутку який отримало акціонерне товариство. Але цей зв'язок є опосередкованим. Між рухом капіталу і оборотом акцій знаходиться позичковий капітал [10]. Якщо будь-яке право на отримання доходу у майбутньому в цих умовах можна продати, то залежно від величини позичкового відсотка воно представляється як певний капітал. Створений капітал не є реальним чи дійсним процесом збільшення вартості. Але через продаж акцій ця форма акціонерного капіталу може перетворитися на реальний грошовий ресурс. Тому рух на ринку так званих титулів на дохід (акцій) можна притримати до руху капіталу. Але варто зазначити, що прогнозоване отримання доходу визначає величину, ціну цієї специфічної форми капіталу [17].

Між фіктивним та реальним акціонерним капіталом є тісний взаємозв'язок, який проявляється через те, що капітал, який інвестований у бізнес через акціонерне товариство, стає грошовим капіталом. Але варто зазначити, що акціонера більш за все цікавить не сам процес виробництва, а майбутній дохід від вкладеного капіталу, а сам акціонерний капітал «стає додатковим капіталом промислового підприємства, тобто фіктивним» [11]. У цьому разі акціонерний капітал стане реальним, якщо на грошові кошти від продажу акцій будуть придбані фактори виробництва і розпочнеться сам процес виробництва.

Акціонерний капітал, як і будь-яка форма капіталу, перебуває в постійному обігу. Він не предмет, що перебуває у стані спокою, а об'єкт, який постійно потребує прикладного руху. Акціонерний капітал для підвищення своєї вартості на ринку весь час змінює власну форму, одночасно перебуваючи в кожній із них. При цьому він потрапляє в усі сфери виробництва: промисловість, ритейл, сферу послуг, страхування та кредитування [23]. На практиці немає такої сфери, в якій би не перебував акціонерний капітал в організаційно-правовій формі акціонерного товариства або корпорації.

Завдання акціонерного капіталу – приносити додатковий прибуток. Ця властивість реалізується у процесі виробництва, що проявляється як відношення капіталу та праці. У цьому разі капітал буде виступати як вартість, що примножує себе через використання робочої сили. Саме тут закріплюється співвідношення між людьми в процесі збереження і примноження вартості. Рух вартості (в акціонерному розумінні) визначає фігуру присвоювача її постійного росту – акціонера, у володінні якого знахо-

дяться цінні папери [10]. Акція є специфічним титулом на частину доходу підприємства і забезпечує її власнику право на отримання частини прибутку, що генерується в акціонерній компанії. Ця частина доходу відрізняється від прибутку, що отримує акціонерне товариство загалом. А вже у межах індивідуального капіталу середній прибуток розкладається на дві частини: підприємницький дохід і позичковий процент. Дохід акціонера не зводиться ні до середнього прибутку, ні до підприємницького доходу, ні до позичкового проценту. Власник акції отримує свою частку у вигляді дивіденду. Тому можна вважати, що саме у дивіденді знаходить своє вираження акціонерний капітал як економічна категорія [18].

Рушійною силою появи акціонерного капіталу стала суперечність між обмеженими можливостями одноособного власника і наростаючими потребами у капіталі. Оскільки капітал є економічною основою існування власності, то виникає відповідна специфічна форма власності – акціонерна. Таким чином, акціонерний капітал є основою для акціонерної власності. Але це судження не означає, що акціонерний капітал є пасивним об'єктом власності [22]. Категорія акціонерного капіталу є самостійною в економічній науці і має власну соціально-економічну сутність, яка відрізняється від суті акціонерної власності.

Якщо розглядати акціонерну власність з правового погляду, то вона буде розкриватися як сукупність речей, які належать групі акціонерів. Тобто акціонерна власність виступає у предметно-речовій формі і відноситься тільки до певного об'єкта. Головним об'єктом акціонерної власності виступають засоби виробництва, які є необхідною умовою для виробництва і в ринкових умовах виступають як капітал у предметно-речовій формі. Таким чином, якщо засоби виробництва розглядаються як об'єкт акціонерної власності, то капітал теж стає об'єктом цих самих відносин власності [10]. Саме це і дає можливість ототожнювати акціонерний капітал та акціонерну власність.

Таким чином, поняття «акціонерний капітал» в економічній сфері є самостійним, але доволі складним під час дослідження його соціально-економічної сутності. Акціонерний капітал являє собою складну систему, що включає в себе різні, але взаємопов'язані елементи.

Капітал, як і будь-яка економічна категорія, визначається певними характерними рисами, які суттєво впливають на ведення виробничо-господарської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання і розкривають його глибинний зміст. До таких характеристик належать [5; 17; 21]:

- капітал виступає одним з основних факторів виробництва;
- капітал, як фінансовий ресурс підприємства, характеризується певним рівнем доходності та рівнем ризику;
- капітал – це основне джерело генерації добробуту власників виходячи з рівня доходності і ризику;

– капітал визначає власну середньозважену вартість, а також ринкову вартість підприємства;

– динаміка зміни капіталу визначає ефективність господарської діяльності підприємства.

Висновки. Проаналізувавши низку підходів до визначення категорії «капітал», можна зробити такі висновки:

1) незважаючи на різноманітність трактувань капіталу, основні підходи, які визначають його сутність, залишаються актуальними і натеper: предметно-функціональний, соціально-економічний, грошовий та концепції капіталовкладення;

2) основний акцент економістів, як вітчизняних, так і зарубіжних, робиться на тому, що капітал перебуває у постійному русі та приносить дохід;

3) присутня різниця у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних економістів. Наприклад, у зарубіжній літературі «капітал» трактується як уніфікована категорія, і дослідники не намагаються корегувати вже наявні судження, а проводять глибокий аналіз попередніх досліджень. Тоді як вітчизняні економісти намагаються інтегрувати власне розуміння категорії «капітал».

Цей аналіз дає змогу зрозуміти, що категорія «капітал» за своєю сутністю є досить широкою, що підтверджує велика кількість інтерпретацій його визначення.

Варто звернути увагу на те, що акціонерний капітал несе в собі подвійну природу. Результатом руху реального капіталу є додаткова вартість, а фіктивного капіталу – розподіл і перерозподіл цієї ж додаткової вартості, бо самі цінні папери не створюють вартості.

Отже, можна вважати, що акціонерний капітал являє собою капітал акціонерного товариства, створений за рахунок внесків акціонерів шляхом придбання ними акцій цієї ж компанії, з метою отримання додаткової вартості у майбутньому.

Також можна зробити певні висновки щодо соціально-економічної сутності акціонерного капіталу:

- акціонерний капітал виражає економічні відносини, що виникають у процесі об'єднання індивідуальних капіталів в один крупний капітал;
- акціонерний капітал являє собою цілісну економічну систему різних форм капіталу, кожна з яких може бути розглянута як окремий елемент цієї системи і є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що виконують певні функції;
- акціонерний капітал здійснює безперервний рух;
- як і будь-яка система, акціонерний капітал повинен включати об'єкти та суб'єкти, на яких спрямована його дія. Такими об'єктами можна вважати обіг капіталу у всіх функціональних формах. Суб'єктами є усі господарські сфери економіки, в інтересах яких здійснює свій рух акціонерний капітал;
- акціонерний капітал має високу ліквідність та гнучкість, що проявляється у його здатності швидко акумулювати необхідні ресурси та здатності до переорієнтації за необхідності зміни цілей корпорації.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія : Підручник / за ред. В.Д. Базилевича. 7-ме вид., стер. Київ : «Знання-Прес», 2008. 719 с.
2. Базилевич В.Д., Колчигін О.П., Свіридов С.М. Сутність, структура і оборот капіталу. Київ : Державний торгово-економічний університет, 1995. 36 с.
3. Блауг М. Кларк, Джон Бейтс. 100 великих економістів до Кейнса. СПб. : Економис, 2008. С. 134–137. 352 с.
4. Городня Т.А. Сучасна стратегія управління капіталом підприємства. Наук. вісн. НЛТУ України. 2008. Вип. 18(10). С. 250–253.
5. Десять великих економістів от Маркса до Кейнса. Москва : Институт Гайдара, 2011. С. 355–400. 400 с.
6. Іщенко Я.П., Галайда Л.В. Теоретичні основи формування власного капіталу підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 146–148.
7. Каменецкий В.А., Патрикеев В.П. Капитал (от простого к сложному). Москва : ЗАО Издательство «Экономика», 2006. 583 с.
8. Капітал корпорації: методологія визначення сутності. Науковий вісник НЛТУ України. 2013.

9. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Финансовый менеджмент : підручник. Дніпропетровський ун-т економіки та права. Київ : ЦНЛ, 2006. 520 с.
10. Кужелев М.А., Коник О.В. Капитал корпорации: теоретический и методологический аспекты. Финансы, учет, банки. Донецк : ДонНУ, Каштан, 2008.
11. Кужелев М.О. Корпоративне управління в системі корпоративних відносин: методологічний аспект. Науковий вісник НЛТУ України, 2013.
12. Кужелев М.О. Капітал корпорації: методологія визначення сутності. Науковий вісник НЛТУ України, 2013.
13. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Том 1: процесс производства капитала. Отел второй, глава четвертая: превращение денег в капитал. Москва : «Политиздат», 1983. 737 с.
14. Поддєрьогін А.М. Финанси підприємств, четверте видання : підручник. Київ : КНЕУ, 2002.
15. Проволоцька О.М., Ясиненко Д.В. Використання акціонерного капіталу підприємств: теоретико-методичні проблеми дослідження та умови підвищення ефективності. Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. № 1. 2013.
16. Рикардо Д. Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона. СПб., 1908-1913.
17. Савенко Н.В. Акціонерний капітал: сутність та функції. Вісник Дніпропетровського університету. Економіка. Випуск 5(2). 2011. С. 65–72.
18. Самуэльсон П., Барнетта У. Интервью с Полом Самуэльсоном. О чём думают экономисты. Беседы с нобелевскими лауреатами. Москва : Юнайтед Пресс, 2009. С. 190–213.
19. Самуэльсон Пол, Нордхауз Вильям. Экономика. Учебник по экономике на английском языке. Шестнадцатое издание. Издательство : The McGraw – Hill Companies, Inc., 1998. 781 с.
20. Сірко А.В. Економічна теорія. Політекономія : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 416 с.
21. Слав'юк Р.А. Капітал підприємств і банків: теоретичні основи формування та управління : монографія. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 330 с.
22. Слав'юк Р.А., Чиж Н.М. Управління структуруванням власного капіталу акціонерних товариств : монографія. Київ : УБС НБУ, 2009.
23. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва : Эксмо, 2007. 960 с.
24. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та її значення для України. Київ : «Логос», 2003. 631 с.
25. Шубіна С.В., Малахов В.А., Літвінцева Н.С. Комплексний аналіз основних засобів промислового підприємства. Вісник Університету банківської справи. 2017. № 3(30). С. 95–101.
26. Nitzan Jonathan. Capital as power: a study or order and creorder. Jonathan Nitzan and Shimshon Bichler. 438 p.

АКЦИОНЕРНЫЙ КАПИТАЛ КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

Аннотация. В статье проведен теоретический анализ подходов к раскрытию категории «акционерный капитал» и ее экономической сущности. Исследованы основные особенности категории «акционерный капитал» и выделен ряд отличий от классического понятия «капитал». Автор рассматривается подход концепции человеческого капитала как один из ключевых факторов общественного производства и развития экономики. Также в статье рассматриваются некоторые вопросы функционирования поведенческой экономики и роль капитала в ней. Описана роль ценных бумаг в формировании акционерного капитала. Выделена тесная взаимозависимость между фиктивным и реальным капиталом. На основе разработанного материала предложено определение категориям «капитал» и «акционерный капитал», которые позволяют глубже понимать их экономическую сущность. Рассмотрена роль капитала предприятия в хозяйственной деятельности акционерного общества.

Ключевые слова: акционерный капитал, капитал, уставный капитал, акция, дивиденды, человеческий капитал.

SHARE CAPITAL AS AN ECONOMIC CATEGORY

Summary. During development of economical theory and economy as a whole, a significant part of enterprises was transformed to new organisationally-legal forms. By them now joint-stock companies act. Now in modern literature sharp and uniform interpretation of economical substance of the category “share capital” is absent so the author believes that given question requires a further research by various scientific-economists. In the article primarily economical substance of the category “capital” is considered, being based on classical economical theories. The author leads a theoretical analysis of various approaches to deployment of the category “share capital” and her economical substance. As well he describes features of the approaches of scientists to process of interpretation of the category “capital”. By author the main features of the category “share capital” are investigated and a series of differences is allocated from classical concept “capital”. In the economy and society as a whole, the person always is person which accepts final decision therefore, author as well the approach of the conception of human capital, as one of the key factors of social production and development of the economy is considered. As well in the article some questions of functioning of behavioural economy and the role of the capital in it are considered. Role and interrelation of securities in formation of cost of equity capital of the enterprise on the market are described. As well close interrelation is considered between fictitious and real capital based on modern market attitudes between the subjects of economic activity. On the basis of developed material author's approach to definition of the category “capital” and “share capital” based on properties and functions of the capital in his various forms of indication is offered. As well in work the role of the funds of enterprise in economic activity of joint-stock company is considered. Received results of research of economical substance of the category “share capital” allow deeper to understand his economical nature. On the basis of received results conclusions are made.

Key words: share capital, capital, equity capital, share, dividends, human capital.

Кириченко О. С.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управлінських технологій
Університету економіки та права «КРОК»

Kyrychenko Oksana
PhD, Assistant Professor of Management of Technology
University of Economics and Law "Krok"

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Досліджено світовий досвід державної політики регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення на різних етапах промислового розвитку. Визначено, що основними провідними чинниками, що формують та забезпечують промисловий розвиток, є: розроблення та впровадження нових радикальних інновацій, технологій та продуктів; поява більш нової удосконаленої технології та її основи появи нових продуктів та цілих галузей їх виробництва; формування нових ринків, виявлення та задоволення нових потреб, що виникають у процесі розвитку людства; значна зміна суспільно-економічних відносин та процесів поділу праці; необхідність нагромадження людського та інтелектуального капіталу, нагромадження інтелектуальних ресурсів та знань; акумулювання та залучення фінансових ресурсів, капіталу, інвестицій, що супроводжується значним зростання інвестиційної активності із активуванням як зовнішніх, так і внутрішніх інвестиційних резервів; інституційне, правове забезпечення процесів промислового розвитку; формування державної промислової політики, спрямованої на ініціювання, мотивування, стимулювання та регулювання процесів промислового розвитку.

Ключові слова: державна політика, інновації, інвестиційно-інноваційне забезпечення, промисловий розвиток, етапи промислового розвитку.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах інтеграції та глобалізації лідерами світових ринків стають країни, які мають значну динаміку економічного розвитку, засновану на активному впровадженні інноваційної діяльності, нових технологій. Водночас упровадження інноваційної діяльності в масштабах країни будується не лише на внутрішньоринкових процесах, воно є результатом цілеспрямованих системних змін на рівні всієї країни, її галузей та сфер функціонування. Саме тому інноваційна діяльність є пріоритетним напрямом державної політики та управлінських механізмів її впровадження у провідних, розвинених країнах світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Питанню дослідження промислових революцій присвячено праці провідних світових та вітчизняних науковців: В. Гесця, Н. Гаврилової, В. Гусева, А. Зверева, І. Матющенко, М. Скиби та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення досвіду державної політики регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення провідних, розвинених країн світу на різних етапах промислового технологічного розвитку дасть змогу виявити ключові фактори характеристик та засобів державної політики цих країн, що забезпечують їх економічне, технологічне, соціальне, динамічне зростання та лідерство у світовому економічному просторі.

Метою роботи є дослідження провідного світового досвіду державної політики регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення на різних етапах промислового розвитку та вивчення ключових факторів впливу на формування та динаміку розвитку промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що в різні періоди економічного розвитку країнами визначалися різні цілі та застосовувалися різні підходи, інструменти до впровадження інноваційної політики та засобів державного регулювання. Таким чином, осо-

бливості державної політики впровадження інновацій та забезпечення динамічного, інноваційного науково-технічного розвитку значною мірою залежали від етапів промислового розвитку, що в історичному контексті визначаються як технологічні уклади, устрої.

Поділ на технологічні уклади в світовій економіці широко застосовується для вивчення динаміки відповідного світового економічного та техніко-технологічного розвитку. Так, у праці В. Гусева саме поняття технологічного укладу визначається як макрокомплекс лідируючих галузей та виробництв, які за типом належать до однієї технологічної відтворювальної сукупності, пов'язаних однотипними зв'язками та певним набором ключових базових технологій. А саме поняття «уклад» визначає облаштування, певний порядок [1, с. 117]. Зазначимо, що технологічні уклади, устрої визначають ті чи інші техніко-технологічні умови, за яких формується структура промисловості та здійснюється виробництво продукції та функціонування внутрішнього ринку країни, і внаслідок цього формуються певні соціально-економічні відносини та забезпечують еволюціонування, розвиток, перехід економічної системи на наступний, більш високий рівень.

Досліджуючи провідний досвід, науковці визначають важливість розуміння поняття ключового фактору як технологій та засобів виробництва, що впливають на структуру витрат та використання основних ресурсів, які визначають сферу споживання [1, с. 117]. Це визначення слід доповнити розумінням того, що ключовими є рівень техніки, технологій та організації виробництва, що використовуються в промисловості на тому чи на іншому етапі технологічного устрою та є домінуючими, оскільки саме зміна техніки та технологій у виробництві продукції активує перехід виробничих систем на новий рівень розвитку та на наступний щабель техніко-технологічного устрою.

Ключовим фактором першого технологічного устрою стала механізація праці в ткацькому виробництві

[1, с. 119]. Країнами-лідерами, що першими започаткували перехід на новий устрій, пов'язаний із механізацією праці, стали Великобританія, Франція та Бельгія. Визначними інноваціями цього періоду стали: виплавка чавуна, поява перших технологій обробки заліза та поява текстильних машин і водяного двигуна. Формами державного регулювання інноваційної активності того періоду було стимулювання індивідуальних інженерних розробок та винахідництва, активне створення наукових товариств та організація наукових досліджень.

Другий технологічний устрій формування під впливом механізації промислового виробництва, що стала можливою завдяки результатам дії першого технологічного устрою та початку механізації праці. Ключовим фактором другого устрою став винахід та масове поширення парових двигунів, масове застосування парових двигунів зробило можливими розбудову залізничного транспорту та прокладання залізничних колій. Основним енергетичним ресурсом, необхідним для функціонування парових двигунів, стали деревина та вугілля, саме тому в цей період активувалися видобуток вугілля та розвиток чорної металургії як сировини для виробництва машин та устаткування. У цей період інноваційної активності та масовості набули приватні інженерні розробки та винаходи, а винахідництво та науково-технічна діяльність отримали високе визнання. Створювалися численні наукові товариства при університетах, національних академіях, що фінансувалися за рахунок державних та приватних фінансів, створювалися та активно поширювалися перші інвестиційні фонди. Створювалося та впроваджувалося законодавство щодо розвитку та обігу цінних паперів, що давали змогу інвестувати в нові науково-технічні розробки та фінансувати масштабні державні інвестиційні та інфраструктурні проекти, які були не по силі окремим країнам чи компаніям, такі як прокладання залізничних шляхів та розбудова інфраструктури залізничного транспорту, судноплавство та розбудова портової інфраструктури, видобуток корисних копалин. Основними форматами інноваційної активності в той час стали винахідництво, розвиток осередків інноваційної винахідницької активності, проведення наукових розробок при університетах та інвестування в інноваційні проекти громадян і компаній. Винахідництво прискорило винахід та появу численного нового обладнання не лише в ткацькому виробництві, але і в інших напрямках виробництва. А наукові товариства започатковувалися та функціонували при всіх університетах та академіях.

Третій технологічний устрій пов'язується із першою індустріальною революцією та хвилями масштабної індустріалізації. Основними осередками, країнами – технологічними лідерами цього етапу стали Великобританія, Німеччина, США та Франція. Ключовим фактором цього етапу стала поява, виробництво та масове застосування електроенергії як основної енергії, що приводила в дію обладнання та механізми. Електроенергія набула широкого застосування в промисловості, що дозволило докорінно змінити технологічні процеси та організацію виробництва, оптимізувати та розділити процеси виробництва, ввести перші конвеєрні лінії та здійснити інші виробничо-управлінські інновації, що значно пришвидшили, збільшили, здешевили процеси виробництва продукції. Такі технологічні інновації сприяли масовому створенню та виробництву нового обладнання, устаткування, розвитку машинобудування, а машинобудування та виробництво, поширення автомобільного транспорту потребували нового енергетичного забезпечення, яким стали видобуток та застосування нафтопродуктів. Відповідно, видобу-

ток та використання нафтопродуктів сприяли активному розвитку хімічної промисловості та нафтопереробки, значного розвитку набула металургія та важке машинобудування. Такі фундаментальні структурні та технологічні зміни у економіці стали можливими завдяки винаходам та масовому впровадженню інновацій, головним серед яких було нове джерело енергії – електрика. Водночас у суспільно-політичному житті того періоду йшло активне формування інститутів державного регулювання, що дозволило активувати та привести в дію масштабні інноваційні проекти розбудови електростанцій, електромереж із залученням як державних, так і приватних інвестиційних ресурсів, започаткуванням та подальшим розвитком діяльності інвестиційних компаній. Важливими осередками інноваційної діяльності того періоду стало створення національних наукових центрів та наукових підрозділів у компаніях та корпораціях. Запити індустріалізації потребували значної кількості освічених кадрів, що сприяло масовому впровадженню обов'язкової загальної освіти, курсів грамотності, що фінансувалися за державний рахунок.

Четвертий технологічний устрій пов'язується науковцями із перебігом другої технологічної революції. Основними країнами – технологічними лідерами цього етапу стали США, СРСР, Німеччина, Великобританія та Японія. Його ключовими факторами стали винахід та масове застосування двигуна внутрішнього згорання, що прийшов на зміну паровому двигунові, винахід та застосування атомної енергії, розвиток радіоелектроніки та засобів автоматизації. Всі ці ключові фактори активували транспортне будівництво, розвиток нафтохімічної галузі, систем зв'язку, що в період до Другої світової війни стимулювало розбудову військово-промислового комплексу та задовольнило його запити, а у післявоєнний період було спрямовано на масове виробництво продукції з метою відбудови економіки та соціальної сфери країн. Період після Другої світової війни позначений активним пошуком та застосуванням інновацій у сфері радіоелектроніки, телебачення, зв'язку, неорганічної хімії, створення перших комп'ютерів та програмного забезпечення, масової автоматизації виробництва. Основними енергетичними ресурсами цього періоду були нафта, газ та вугілля. Провідними осередками інноваційної активності цього періоду стали новостворені технополіси в провідних кранах світу: США, Японії, Франції, технологічні центри, технологічні парки, бізнес-інкубатори, створення численних лабораторій, конструкторських бюро та науково-дослідних центрів при провідних світових корпораціях. Загалом період четвертого технологічного устрою характеризується розбудовою інноваційної та супутньої їй інфраструктури та масовим упровадженням державних та недержавних інвестиційних проектів, спрямованих на створення нових інноваційних напрямів виробництва. В цей період, окрім активного розвитку машинобудування, верстатобудування літакобудування, виробництва автомобілів, широкого використання набуло створення та застосування нових синтетичних матеріалів на основі синтетичного каучуку та пластмасових мас. Нові інноваційні напрями діяльності, нові процеси виробництва продукції та автоматизація цих процесів потребувала кваліфікованого кадрового ресурсу, тому цей етап пов'язується із масовим розвитком системи середньої спеціальної, професійної освіти.

Так, у 1978 р. у Німеччині була прийнята та реалізована спеціальна урядова програма «Загальна концепція науково-технічної політики щодо дрібних та середніх фірм», що передбачала фінансування інноваційної діяль-

ності, підготовку наукових кадрів та створення умов для передачі технологій, та програма «Стимулювання заощаджень для відкриття своєї справи», що передбачала надання кредитів на пільгових умовах для створення та впровадження нових видів продукції, послуг [2, с. 15]. Таким чином, створювалися та реалізовувалися програми, спрямовані на стимулювання створення інновацій в малому та середньому бізнесі, та впроваджувалися інвестиційні програми, спрямовані на сприяння фінансування НДДКР.

Основним пріоритетом Німеччини у сфері державної підтримки інновацій в цей період було податкове стимулювання виробничих інвестицій із зниженням податкового тиску та наданням податкових пільг [3, с. 73]. Інноваційний потенціал Німеччини будувався на засадах активування внутрішньопромислових процесів інноваційного розвитку із застосуванням прямих та непрямих методів державного регулювання через поступове системне стимулювання інноваційної активності самих компаній та корпорацій, активуючи розвиток та інноваційну активність малого та середнього бізнесу. Створювалося, формувалося єдине поле інноваційної активності, що включало як безпосередньо промисловість, корпорації, малий, середній бізнес, так і суспільство, наукову, освітню сфери.

У США із 1950 років розроблено та прийнято низку основних федеральних програм щодо фінансування інноваційних підприємств, таких як «Програма створення компаній інвестування малих підприємств» (SBIC), «Програма трансферу нових технологій малих підприємств» (STTR), Програма інноваційних досліджень малих підприємств» (SBIR) [4, с. 16]. Зазначимо, що основним спрямуванням цих програм була підтримка, формування та стимулювання інноваційної активності малого та середнього бізнесу у здійсненні НДДКР, створенні та розвитку нових технологій. Ці федеральні програми передбачали фінансування науково-дослідної діяльності малих підприємств із федерального бюджету та інші інструменти фінансового та податкового стимулювання. Національні державні програми, спрямовані на мале та середнє підприємство, окрім прямого державного фінансування, передбачали надання пільг в оподаткуванні для розроблення проектів, придбання обладнання та патентних послуг, проведення випробувань та ін.

Із 1950 років в США започатковані та діють механізми венчурного фінансування інвестиційної діяльності [5, с. 18]. Впровадження механізмів венчурного фінансування здійснювалося через стимулювання діяльності венчурних організацій та активування розвитку фондових ринків. Це дозволило залучити до фінансування інноваційних проектів приватний капітал домогосподарств та компаній-інвесторів та отримати додаткові недержавні джерела фінансування інноваційної діяльності, а розвиток механізмів венчурного фінансування сприяв активному розвитку фондових ринків.

Також у США на базі університетів відбувалася значна концентрація фундаментальних та прикладних наукових досліджень та дослідно-конструкторських робіт, що фінансувалися як із державного бюджету, так із залучення інвестиційних ресурсів [6, с. 19]. Таким чином, університети здійснювали фінансування НДДКР із власних та державних ресурсів та здійснювали залучення венчурного капіталу.

Створювалися та розвивалися виробничо-промислові комплекси. Впровадження політики державного регулювання того періоду визначало розуміння потреби державної підтримки та спрямування інноваційного розвитку, внаслідок чого активного застосування набули прямі еко-

номічні методи та адміністративні, нормативно-правові методи державного регулювання і впровадження інноваційної діяльності, активно застосовувалися інструменти та механізми прямого державного фінансування проектів НДДКР; здійснювалася розбудова нової інфраструктури, пряме державне інвестування та фінансування стратегічних для країн інноваційних проектів; застосовувалося запровадження пільгового оподаткування; спеціального митного режиму та інші інструменти.

П'ятий технологічний устрій пов'язується із досягненнями мікроелектроніки, комп'ютеризацією, інформатизацією процесів виробництва та всіх сфер суспільно-економічного життя. Країнами – технологічними лідерами цього етапу стали США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Південна Корея. Ключовими факторами п'ятого технологічного устрою став розвиток мікроелектроніки; масова комп'ютеризація; інформатизація процесів виробництва, управління, реалізації продукції, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет. Внаслідок дії цих ключових інновацій значної зміни зазнали не тільки виробництво та реалізація продукції, а й сама структура економіки країни, в якій з'явилися та набули активного розвитку нові високотехнологічні галузі, масово інформатизуються, переходять на новий технологічний рівень традиційні галузі виробництва. Активного розвитку зазнали радіоелектроніка, ракетобудування та космічна техніка, інформаційно-комунікаційна сфера, сфера охорони здоров'я. Джерелами енергозабезпечення виступають видобуток нафти, вугілля, газу та значний розвиток атомної енергетики.

У Європейському Союзі найбільшою Рамковою програмою дослідження та розвитку інновацій виступає програма «Горизонт 2020» в реалізації якої задіяні Європейські структурні та інвестиційні фонди, фонди венчурного капіталу та інші. Так, Європейський фонд стратегічних інвестицій фінансує інноваційну діяльність у різних сферах, пов'язаних із революційними інноваційними технологіями [4, с. 123]. Розвиток венчурного фінансування поряд із застосуванням державного фінансування в межах реалізації рамкових програм розвитку дозволить акумулювати та забезпечити значний рівень інвестиційної активності, необхідний для ефективного впровадження сучасних інтелектуальних високотехнологічних інновацій.

Шостий технологічний устрій прогнозується як майбутній закономірний перехід на новий рівень техніко-технологічного та промислового розвитку. За сучасних умов в країнах – лідерах світового техніко-технологічного розвитку, таких як США, Японія, Німеччина та інші країни ЄС, Китай, Південна Корея, формуються засади шостого технологічного устрою, настання якого прогнозовано очікується науковцями із 2025–2035 років. Шостий технологічний устрій пов'язується із розвитком нанотехнологій, наноелектроніки, адитивних технологій, генної інженерії біотехнологій. На цьому етапі передбачається розвиток альтернативних джерел енергії та біоенергетики з використанням енергії сонця, вітру, води та ін. Ключовим фактором шостого технологічного устрою, за очікуваннями науковців, має стати масовим застосування та впровадження альтернативних відновлювальних джерел енергії, а саме біопалива, сонячної та вітрової енергії та інших.

Поняття шостого технологічного устрою пов'язується із явищем четвертої промислової революції, що є результатом проголошеної федеральним урядом Німеччини офіційної промислової політики «Індустрії 4.0.». Основою «Індустрії 4.0.» науковці визначають створення та впровадження кіберфізичних систем, що являють собою автоматизовані (кібер) реальні фізичні системи, що програмуються корис-

тувачами під визначене функціональне призначення та комунікують із іншими кіберфізичними системи та користувачами в Інтернет-мережах. Основою цих кіберфізичних систем виступатиме «розумне підприємство» – промислове підприємство, що являтиме собою автоматизований технологічний комплекс [6, с. 25]. Таким чином, автоматизація комп'ютерних та Інтернет-технологій стане основою функціонування промисловості і, відповідно, докорінно змінить технології організації, впровадження виробництва та управління виробничими процесами, а сучасні автоматизовані технологічні комплекси розбудовуватимуться із оптимальним поєднанням автоматизації процесів та сучасних комп'ютерних технологій, програмного забезпечення. Відповідно, як зазначають науковці [7, с. 194], у найближчі 10–20 років новими тенденціями державної підтримки та інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності буде розвиток на основі розумної спеціалізації та створення технологічних платформ.

Висновки. Досліджуючи етапи та узагальнюючі тенденції промислового розвитку, слід зазначити, що провідними чинниками, які формують та забезпечують промисловий розвиток, є: науковий розвиток – розроблення та впровадження нових радикальних інновацій, технологій та продуктів; поява більш нової удосконаленої технології та на її основі поява нових продуктів та цілих галузей їх виробництва; формування нових ринків, виявлення та

задоволення нових потреб, що виникають у процесі розвитку людства та суспільно-економічних процесів; значна зміна суспільно-економічних відносин та процесів поділу праці; необхідність накопичення людського та інтелектуального капіталу, накопичення інтелектуальних ресурсів та знань; акумулювання та залучення фінансових ресурсів, капіталу, інвестицій, що супроводжується значним зростанням інвестиційної активності із активуванням як зовнішніх, так і внутрішніх інвестиційних резервів; інституційне, правове забезпечення процесів промислового розвитку; формування державної промислової політики, спрямованої на ініціювання, мотивування, стимулювання та регулювання процесів промислового розвитку.

Розгляд світового досвіду державної політики регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення промисловості на різних етапах техніко-технологічного розвитку свідчить про те, що значна динаміка техніко-технологічних трансформацій та масштабні інноваційні зміни здійснювалися країнами завдяки впровадженню системної комплексної державної політики в інноваційній сфері із формуванням і прийняттям необхідного законодавства, появою та розбудовою відповідних інститутів та інфраструктури і формуванням економічної політики із розбудовою відповідних механізмів та застосуванням комплексу відповідних прямих та непрямих методів, засобів державного регулювання в інноваційній сфері.

Список використаних джерел:

1. Гусев В.О. Державна інноваційна політика: методологія формування та впровадження : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 624 с.
2. Гаврилова Н.М. Современный опыт инновационного развития в Германии. *Инновационная экономика*. 2013. № 4. С. 13–20.
3. Зверев А.В. О государственной поддержке инновационной деятельности в Германии. *Зарубежный опыт*. 2009. № 4. С. 72–79.
4. National Science Board, International, Science and Engineering Partnerships: A Priority for U.S. Foreign Policy and Our Nation's Innovation Enterprise. Arlington, VA: National Science Foundation. 2008. Pp. 15–88.
5. Скиба М.В. Теоретичні аспекти державного регулювання інноваційної діяльності: сутність, мета та засоби. *Науковий вісник УНУ*. 2017. № 15. С. 121–124.
6. Матюшенко І.Ю. Розробка і впровадження конвергентних технологій в Україні в умовах нової промислової революції: організація державної підтримки : монографія . Харків : ФОП Александрова К.М., 2016. 556 с.
7. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь. За заг. ред. В.М. Геєця та ін; НАН України. Київ : НАН України, 2015. 336 с.

МИРОВОЙ ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ПРОМЫШЛЕННОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. Исследован мировой опыт государственной политики регулирования инвестиционно-инновационного обеспечения на разных этапах промышленного развития. Определено, что основными факторами, которые формируют и обеспечивают промышленное развитие, являются: разработка и внедрение новых радикальных инноваций, технологий и продуктов; появление новой усовершенствованной технологии и на ее основе появление новых продуктов и целых отраслей их производства; формирование новых рынков и выявление и удовлетворение новых потребностей, возникающих в процессе развития человечества; значительное изменение общественно-экономических отношений и процессов разделения труда; необходимость накопления человеческого и интеллектуального капитала, накопления интеллектуальных ресурсов и знаний; привлечение финансовых ресурсов, капитала, инвестиций, которые сопровождаются значительным ростом инвестиционной активности, активированием как внешних, так и внутренних инвестиционных резервов; институциональное, правовое обеспечение процессов промышленного развития; формирование государственной промышленной политики, направленной на инициирование, мотивирование, стимулирование и регулирование процессов промышленного развития.

Ключевые слова: государственная политика, инновации, инвестиционное инновационное обеспечение, промышленное развитие, этапы промышленного развития.

GLOBAL EXPERIENCE IN STATE POLICY REGULATING THE INVESTMENT INNOVATION SOFTWARE AT DIFFERENT STAGES OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT

Summary. Studied international experience of State policy regulating the investment and innovation on different stages of industrial development. Noted that technological knock down, the system determines these or other technical and technological conditions under which formed the structure of industry and the production of goods and the functioning of the internal market, and as a result formed a certain socio-economic relations and evolution, development, transition of the economic system to the next higher level. Determined that the main leading factors form and industrial development are: the development and implementation of new radical innovations, technologies and products; emergence of a new improved technology and its based on the emergence of new products and entire sectors of their production; the formation of new markets, identify and meet the new needs that arise in the process of human development; a significant change in the socio-economic relations and processes and the Division of labour; the need for accumulation of human and intellectual capital, the accumulation of intellectual resources and knowledge; accumulation and attract financial resources, capital investment, accompanied by a significant growth of investment activity of both external and internal investment reserves; institutional, legal support of the processes of industrial development; the formation of the State industrial policy aimed at initiating, motivating, stimulating and regulating the process of industrial development. Consideration of international experience in State policy regulating the investment and innovation ensuring industry at different stages of technical-technological development indicates that much of the dynamics of technical and technological transformation and large-scale innovative changes were carried out in countries through the implementation of a system of comprehensive State policy in innovation sphere of the formation and adoption of the necessary legislation, the emergence and strengthening of relevant institutions and infrastructure and the formation of economic policy to strengthen appropriate mechanisms and the use of the complex of the respective direct and indirect methods, tools of State regulation in the finance sector.

Key words: State policy, innovation, investment and innovation, industrial development and the stages of industrial development.

УДК 338.27

Клочко В. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Харківського інституту фінансів*

Київського національного торговельно-економічного університету

Klochko Vitaliy

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Senior Lecturer at Department of Management, Kharkov Institute of Finance
Kiev National University of Trade and Economics*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ОСВІТИ В НОВОМУ ТЕХНОЛОГІЧНОМУ УКЛАДІ

Анотація. У статті розглянуто перспективи розвитку економічної системи у світі щодо зміни технологічних укладів. Автором наведено декілька прикладів сучасних навчальних проектів, які є представниками шостого технологічного укладу. У роботі багато уваги присвячено тому, як нові технології найближчим часом змінять вищу освіту у світі. Автор зазначає, що у зв'язку з переходом до нового технологічного укладу в освіті виникла ціла низка цікавих нових трендів. Автор розглядає, що відбувається у сфері сучасної освіти. У роботі пропонуються нові практичні підходи щодо розвитку освіти в майбутньому. У статті наводяться практичні навички, які будуть корисними в майбутньому: здатність вирішувати проблеми; вміння працювати в команді; комунікабельність; критичне мислення; креативність; грамотність; цифрова грамотність; лідерство; знання іноземних мов; розвинений емоційний інтелект. Автор наголошує на тому, що слід продумати, як вищезазначені навички закласти учням нині.

Ключові слова: економічна система, освіта, стратегічні напрями, технологічний уклад, технології, тренди, навички.

Вступ та постановка проблеми. У світі відбувається перехід до нового, шостого технологічного укладу, що супроводжується невизначеністю та турбулентністю. До пріоритетних напрямів його розвитку відносять біотехнології, нанотехнології, штучний інтелект та глобальні інформаційні мережі. Нова структура економіки в майбутньому буде потребувати нових фахівців. У сучасному світі вже з'явилися навчальні проекти, які можна віднести до шостого технологічного укладу. З кожним роком сфера освіти буде змінюватися все радикальніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження зміни технологічних укладів в світі внесли такі провідні вчені, як Й. Шумпетер,

М. Кондратьєв, С. Глазьев. Міжнародна експертна група The New Media Consortium опублікувала доповідь про вплив нових інформаційних технологій на освіту. Вітчизняні та зарубіжні дослідники К. Пассарієлло, М. Долгачева, К. Василькевич у своїх роботах приділили проблемам трансформації освіти в майбутньому значну увагу.

Метою роботи є вивчення трендів, що відбуваються у сфері сучасної освіти, того, як нові технології найближчим часом змінять вищу освіту у світі; розроблення стратегічних напрямів розвитку вітчизняної освіти у зв'язку зі зміною технологічного укладу у світовій економіці.

Результати дослідження. Адам Сміт [7], шотландський економіст, один з основоположників сучасної еко-

номічної теорії, написав у другій половині XVIII століття, що якщо є замкнута економічна система, то вона розвивається до своїх потенційних розмірів, а потім зупиняється.

Перспективи розвитку економічної системи в світі пов'язано зі зміною технологічних укладів, які є сукупністю технологій і виробництв одного рівня. У 1920-ті роки Микола Кондратьєв описав в своїх роботах періодичні цикли (тривалістю 48–55 років), які змінюються підйомами і спадами світової економіки. Йозеф Шумпетер у 1939 році у своїй книзі «Ділові цикли» підтримав і розвинув закономірність, виявлену Кондратьєвим.

У своїй роботі «Теорія довгострокового техніко-економічного розвитку» [3] С.Ю. Глазьев пише, що в другому десятилітті XXI століття сформується відтворювальних система шостого технологічного укладу. Ключові напрями його розвитку: біотехнології, засновані на досягненнях молекулярної біології та генної інженерії, нанотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі та інтегровані високошвидкісні транспортні системи. Нині в розвинених країнах домінують технології п'ятого укладу (ключовим фактором є мікроелектроніка та програмне забезпечення) і формуються технології шостого технологічного укладу.

Наведемо приклади сучасних навчальних проєктів, які є представниками шостого технологічного укладу:

1. Китайський навчальний проєкт 17zuoye залучив \$100 млн. в 2015 році. Компанія була оцінена в \$600 млн. Платформа 17zuoye призначена для учнів, учителів та їхніх батьків для вивчення англійської мови і математики. У перекладі з китайського назва означає «домашнє завдання разом». Учні можуть записувати речення англійською і прослуховувати їх. Викладачі можуть прослуховувати записи своїх учнів, а батьки – отримувати звіти про успішність своїх дітей [1].

2. Minerva Project – стартап-університет, де немає лекцій та іспитів. Усі заняття проходять винятково в режимі онлайн, а студенти щороку переїжджають жити в нову країну і зупиняються в орендованому житлі. Всі студенти живуть спільно в орендованих будинках і займаються за допомогою комп'ютера. Групи невеликі – не більше 19 студентів. Їм часто влаштовують позапланові контрольні. Кожен семестр – переїзд в інше місто. Заняття починаються в Сан-Франциско, потім – Берлін, Буенос-Айрес і Стамбул. Немає аудиторій і низькі постійні витрати, так що стартап дуже гнучкий і не боїться масштабування. Minerva Project може заробляти і на продажу програмного забезпечення, розробленого для навчання [5].

3. Ecole 42 – паризька школа для самостійного навчання програмуванню. Це дітище французького мільярдера Ксав'є Ньєлі, який витратив на утримання паризького вишу близько 48 млн. євро. Під час вступу до школи не вимагають довідок, атестацій або сертифікатів, зараховані студенти навчаються безкоштовно протягом 3–5 років. Приблизно 80% учнів влаштовуються на роботу ще в процесі навчання, а після закінчення Ecole 42 працевлаштування гарантовано всім випускникам. Щоранку в 8.42 учні отримують завдання-проєкти. На їх виконання відводиться 48 годин, і це завжди тільки реальні, а не теоретичні завдання. Оскільки в школі взагалі немає викладачів, приймати рішення про те, як впоратися із завданням, повинні самі студенти, а якість їхньої роботи оцінюють інші учні. Все засноване виключно на оцінці заслуг і здібностей. Відбір йде винятково за двома об'єктивними критеріями, такими як логіка мислення і мотивація. Приклад із життя паризької школи: лише 30% першокурсників мають досвід програмування, але всього через місяць решта 70% учнів починають справлятися з проєктними завданнями не гірше, ніж більш досвідчені однолітки [2].

У сучасному світі спостерігається трансформація університетів. Університет 1.0 – це звичайний університет, який реалізує освітні програми. Університет 2.0 – це університет, де реалізуються науково-освітні програми (модель дослідницького університету). Університет 3.0 – це екосистема інновацій, модель підприємницького університету. Університет 4.0 – це коли окремі підрозділи університету мають ресурси та компетенції для вирішення нездійснених на підприємствах завдань. Такі завдання є проблемами, викликами.

Відбувається впровадження «клінічного» навчання». «Клініка» – це форма отримання практичних навичок без відриву від навчання, вирішення поставлених клієнтом завдань. Це не означає, що студент навчається і працює на підприємстві. Це означає, що він вчиться і паралельно вирішує практичні завдання. Наприклад, введення практики для студентів, що навчаються на перекладачів: студенти під час навчання переводять реальні тексти, з якими замовники приходять у перекладацькі агентства, і несуть відповідальність за якість своєї роботи [8].

Міжнародна експертна група The New Media Consortium опублікувала доповідь NMC Horizon Report діє до: 2015 Higher Education [4] про те, як нові технології найближчим часом змінять вищу освіту в світі. До них відносять:

1. «Перевернуті класи» – це модель, коли всі необхідні знання студент отримує вдома, а не на лекції, а в класі вирішує домашнє завдання або розробляє груповий проєкт.

2. Makerspaces – організація просторів для практичного навчання. Студенти можуть зустрічатися, ділитися своїми знаннями, вільно експериментувати і створювати щось нове. Подібні простори обладнані 3D-принтерами і 3D-сканерами.

3. Натільні технології. Нині подібні пристрої більшою мірою застосовуються під час занять спортом. Експерти відзначають, що вже зараз університети не тільки працюють над впровадженням натільних технологій у навчальні програми, але й експериментують зі створенням принципово нових технологій.

4. Технології адаптивного навчання – освітні програми і платформи, що враховують індивідуальні потреби студентів. Впровадження індивідуальних програм під запити і здатності окремого студента.

5. Інтернет речей – це екосистема, яка об'єднує технології для мережевої комунікації між гаджетами і людьми. Використання інтернету речей в університетах дасть змогу студентам отримувати безліч необхідної інформації безпосередньо з навколишнього середовища.

У межах правильно обраної стратегії будь-яке тактичне завдання обов'язково буде вирішене.

Що зараз відбувається у сфері освіти ?

1. Сучасна система освіти досить дорога, особливо з погляду часу.

2. Час Болонської системи підійшов до кінця. Вона перестала виконувати своє завдання. Болонська система готувала кваліфікованих споживачів. У 2008 році суспільство споживання як явище закінчилося Світовою економічною кризою.

3. Залежність освіти від сучасного технологічного укладу. Починає проєктуватися і створюватися у світі 6-й технологічний уклад. Він нагадує 4-й технологічний уклад. Він виробничий. Вже не потрібні кваліфіковані споживачі, а потрібні виробники, здатні працювати з новими системами. Шостий технологічний уклад ставить питання про коротку освіту. Всі підходи в шостому технологічному укладі приводять до глобального безробіття.

Освіта залежить від технологічного укладу. У зв'язку з переходом до нового технологічного укладу виникли такі тренди в освіті:

1. Вихід економічної освіти за стіни університетів. Найголовніше, що може дати освіта – концентрований новий досвід, який змінює уявлення про себе, бізнес та економіку.

2. Загострення конкуренції на ринку освіти. Університети поступово втрачають свій монополізм – новими «гравцями» на ринку стають не тільки тренінгові компанії і корпоративні університети, але й навіть консалтингові компанії, що запускають освітні програми та успішні онлайн-проекти.

3. Економічна освіта на горизонті 5–10 років буде поступово вбудовуватися в загальний освітній процес людей різних професій і спеціалізацій.

4. Багато що змінює онлайн-освіта: вона стане не конкурентом, а доповненням до традиційної освіти. Комбінація онлайн- і традиційних форм передбачає більшу гнучкість під час планування навчального процесу, до того ж, дає змогу подолати географічні кордони для охочих отримати освіту.

5. Розширення пропозиції різних форм і напрямів економічної освіти. З'являються можливості для поглибленого вивчення якихось конкретних дисциплін. Студенти все частіше хочуть програми, які мають прямий стосунок саме до їхнього способу життя і їхнього бізнесу.

6. Майбутнє – за системами взаємного навчання на базі креативності, спілкування, критичного мислення та ініціативності студентів. Технології змінюють наш світ: компанії поступово переходять на цифровий формат, а домогтися успіху в цьому вимірі допомагає спільна робота і критичне мислення, що дає змогу вирішувати реальні проблеми.

7. У майбутньому сама інфраструктура навчальних закладів буде будуватися не на контролі, а на забезпеченні можливостей.

8. Натепер різні рівні освіти зливаються: університети починають працювати зі школою, школа працює з додатковою освітою, при цьому жоден університет не може вважати себе передовим і прогресивним без цифрових технологій.

За версією Джеймі Касапа, який в компанії Google відповідає за освіту, найкорисніші навички в майбутньому: здатність вирішувати проблеми; вміння працювати в команді; комунікабельність; критичне мислення; креативність; грамотність; цифрова грамотність; лідерство; знання іноземних мов; розвинений емоційний інтелект [6].

Наприклад, розглянемо економічну освіту. Чого чекають студенти і роботодавці від економічної освіти:

1. Досить швидких і, головне, вимірних результатів протягом року-двох.

2. Не просто транслювати теоретичні знання, а й створювати нові знання і рішення під конкретні запити, завдання, команди і людей. Університети повинні будуть перемістити увагу з традиційного академічного підходу

на практичні форми, що дають змогу вивчати і вирішувати конкретні виробничі проблеми.

3. Зрушити акцент з отримання диплома на отримання знань.

4. Студент має бути здатний взяти будь-яку неструктуровану незнайому проблему і розв'язати її. При цьому за час навчання студент також повинен отримати досвід роботи в реальних проектах, пройти стажування в компаніях.

Виш повинен намагатися скоригувати навчальні програми під кожного студента, а не штампувати однотипних менеджерів-юристів-економістів за єдиним зразком.

Що в освіті є критичною точкою, що перетворює людину неосвічену в освічену?

Людина освічена:

1. Має множинне уявлення про світ.

2. Вміє працювати з ієрархіями.

3. Може виконувати різноманітну і складну працю.

Один тип людей за шостого технологічного укладу може отримати роботу – ті, хто мають принципову перевагу над комп'ютером.

Кого повинні готувати?

Готувати людей, які вміють робити те, що не вміють машини. Готувати людей, здатних до розрізнення:

1. Важливого від неважливого.

2. Того, що буде працювати, від того, що працювати не буде.

3. Користі від шкоди.

Завдання – створити середовище, де студент навчатиметься за фактом знаходження в ньому. Через Інтернет, комп'ютерні ігри, соціальні мережі, доповнену реальність.

Що потрібно робити?

1. Вчити швидко – освітній блиц-білдунг. Блиц-білдунг у перекладі з німецького – від Blitz – «блискавка», die Bildung – «освіта»).

2. Йти в цифрові технології, там є великі перспективи зростання.

3. Створювати персоналізовані освітні стратегії під кожного студента за допомогою цифрових технологій.

4. Застосовувати змішане навчання (аудиторне та онлайн).

5. Передбачати стипендії для талановитих, але не забезпечених студентів.

9. Продумати, як закласти студентам найкорисніші навички в майбутньому: здатність вирішувати проблеми; вміння працювати в команді; комунікабельність; критичне мислення; креативність; грамотність; цифрова грамотність; лідерство; знання іноземних мов; розвинений емоційний інтелект.

Висновки. Універсального рецепту для виживання в світі майбутнього немає. Кожен виш повинен для себе виділити перспективний напрям, який зможе його витягнути. Повинно прийти розуміння: майбутнє настає так швидко, що якщо ми не будемо трансформуватися і змінюватися, то для декого воно не настане.

Список використаних джерел:

1. Алексеева С. DST Global Юрия Мильнера вложился в китайский стартап 17zuoye. *Firma*. 2015. URL: <http://firma.ru/data/news/4729.html> (дата звернення: 30.04.2019).
2. Василькевич К. Университет будущего: ни оплаты, ни лекций, ни педагогов. 2000. 2017. URL: <https://www.2000.ua/v-nomere/aspekty/nauka/universitet-buduwego-ni-oplaty-ni-lekcij-ni-pedagogov.htm> (дата звернення: 01.05.2019).
3. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / С.Ю. Глазьев. М. : ВлаДар, 1993. 310 с.
4. Долгачева М.А. Как новые технологии изменят высшее образование. *Мультиуроки*. 2015. URL: <https://multiurok.ru/blog/kak-novyie-tiekhnologhii-izmieniati-vysshieie-obrazovaniie.html> (дата звернення: 30.04.2019).
5. Пассариелло К. Minerva Project будет учить профессиям, которых еще нет. *ОсвітаНова*. 2017. URL: <http://osvitanova.com.ua/posts/15-minerva-project-budet-uchyt-professiyam-kotorykh-eshche-net.html> (дата звернення: 01.05.2019).
6. Почему нужно менять образование: мнение экспертов EdCrunch. *Учеба.Ру*. 2016. URL: <https://www.ucheba.ru/article/3415.html> (дата звернення: 30.04.2019).

7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. М. : Эксмо, 2017. 1056 с.
8. Хлюстова Я. Модель для сборки университетов 4.0, или Для кого не наступит будущее. *Индикатор*. 2017. URL: <https://indicator.ru/article/2017/09/22/konferenciya-5-100-university.html> (дата звернення: 30.04.2019).

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОМ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМ УКЛАДЕ

Аннотация. В статье рассмотрены перспективы развития экономической системы в мире относительно смены технологических укладов. Автором приведены несколько примеров современных учебных проектов, которые являются представителями шестого технологического уклада. В работе много внимания посвящено тому, как новые технологии в ближайшее время изменят высшее образование в мире. Автор отмечает, что в связи с переходом к новому технологическому укладу, в образовании возник целый ряд интересных новых трендов. Автор рассматривают происходящее в сфере современного образования. В работе предлагаются новые практические подходы по развитию образования в будущем. В статье приводятся практические навыки, которые будут полезны в будущем: способность решать проблемы; умение работать в команде; коммуникабельность; критическое мышление; креативность грамотность; цифровая грамотность; лидерство; знание иностранных языков; развитый эмоциональный интеллект. Автор отмечает, что следует продумать, как вышеперечисленные навыки заложить ученикам в настоящее время.

Ключевые слова: экономическая система, образование, стратегические направления, технологический уклад, технологии, тренды, навыки.

STRATEGIC DIRECTIONS OF EDUCATION IN NEW TECHNOLOGICAL STRUCTURE

Summary. The world is transitioning to a new sixth technological structure. This process is accompanied by uncertainty and turbulence. The directions of its development include biotechnology, nanotechnology, artificial intelligence and global information networks. Education depends on the technological structure. The following trends in education have arisen in the world: increased competition in the education market; The infrastructure of educational institutions is based on providing training opportunities. The new structure of the economy in the future will require new highly qualified specialists. In the modern world, educational projects have already appeared, which can be attributed to the sixth technological structure. Every year the field of education will change more and more radically. The article discusses the prospects for the development of the economic system in the world regarding the change of technological structures. The author present several examples of modern educational projects that are representatives of the sixth technological structure. This is the 17zuoye Chinese educational project, the Minerva Project startup university, the Paris Ecole 42 self-study programming school. Much attention is devoted in the work to how new technologies will in the near future change higher education in the world. These technologies include “inverted classes”, “makerspaces”, wearable technologies, adaptive learning technologies, the Internet of things. The author note that in connection with the transition to a new technological structure, a number of interesting new trends emerged in education. The author consider what is happening in the field of modern education. The paper proposes new practical approaches to the development of education in the future. The article provides practical skills that will be useful in the future: the ability to solve problems; teamwork skills; interpersonal skills; critical thinking; creativity literacy; digital literacy; leadership; Foreign language skills; Emotional intelligence is developed. The author note that it is necessary to consider how the above-mentioned skills should be laid for the students at the present time.

Key words: economic system, education, strategic directions, technological structure, technologies, trends, skills.

Коба О. В.

*кандидат технічних наук,
доцент, доцент кафедри обліку і аудиту
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

Шинкар Ю. Л.

*студентка
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

Koba Olena

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor of the Department of Accounting and Audit
Poltava National Technical University
named after Yuri Kondratyuk*

Shynkar Yuliia

*Student
Poltava National Technical University
named after Yuri Kondratyuk*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОЇ ТА СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація. Об'єктом дослідження цієї статті виступають системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва. Система оподаткування визначає місце суб'єкта господарювання у фіскальних відносинах із державою, його роль у господарських відносинах з іншими контрагентами та величину витрат праці під час ведення обліку та складання звітності. Суб'єкти малого підприємництва можуть застосовувати загальну або спрощену систему оподаткування. У статті проведено аналіз умов застосування загальної і спрощеної системи оподаткування суб'єктами малого підприємництва. Визначено, що кожна з них за певних умов має власні переваги і недоліки. З'ясовано проблеми і фактори, що стримують розвиток малого підприємництва в Україні. Запропоновано напрями вдосконалення спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва з метою стимулювання їхньої діяльності.

Ключові слова: малий бізнес, суб'єкт малого підприємництва, загальна система оподаткування, спрощена система оподаткування, єдиний податок, оподаткування.

Постановка проблеми. Мале підприємництво здійснює істотний вплив на економіку країн світу, виступає невід'ємним суб'єктом ринку, відіграє важливу роль у формуванні конкурентоспроможного середовища в період інтеграції України у світовий простір. Частка суб'єктів малого підприємництва у загальній доданій вартості в Україні з року в рік зростає (таблиця 1). Проте її рівень залишається недостатнім порівняно з успішними країнами світу: США, Японією, Німеччиною, Францією, Італією. Не остання роль у такому становищі належить недосконалій системі оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Система оподаткування є одним із найбільш дієвих засобів впливу на діяльність суб'єктів малого підприємництва. Згідно з Податковим кодексом України [1] малі підприємства можуть застосовувати загальну або спрощену систему оподаткування. Кожна з них за певних умов має власні переваги і недоліки.

Система оподаткування визначає місце суб'єкта господарювання у фіскальних відносинах із державою, його роль у господарських відносинах з іншими контрагентами та величину витрат праці під час ведення обліку та скла-

дання звітності, що зумовлює актуальність досліджень, спрямованих на удосконалення системи оподаткування суб'єктами малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретико-методологічних засад оподаткування та державного регулювання малого підприємництва в Україні присвятили численні наукові праці вітчизняні учені, такі як Ф. Бутинець, О. Василик, В. Вишневський, А. Гальчинський, Т. Гоголь, Ю. Ємченко, Ю. Іванов, А. Касич, Г. Кіндрацька, А. Крисоватий, М. Крупка, М. Кучерявенко, І. Лунін, О. Лобанов, І. Лютий, М. Слатвинська, А. Соколовський, С. Юрій, Н.В. Черевик та інші вчені.

Перспективні моделі трансформації спрощеного режиму оподаткування малого та середнього бізнесу в Україні в контексті євроінтеграційних процесів досліджено в роботах В. Левіна [2; 3]. Запропоновано шляхи формування основних засад оподаткування малого та середнього бізнесу, які б відповідали загальноприйнятим принципам європейських країн, сприяли спрощенню адміністрування податків та покращанню умов ведення бізнесу й розвитку приватної ініціативи в Україні. На думку автора [4; 5], економічно обґрунтоване й справедли-

Таблиця 1

Динаміка частки суб'єктів малого підприємництва у загальній доданій вартості України за 2012–2017 роки

Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Частка СМП у загальній доданій вартості, %	10,7	15,4	17,6	15,7	16,7	18,6

ливе оподаткування суб'єктів малого підприємництва має надзвичайно важливе значення для стимулювання продуктивної діяльності, наповнення державного бюджету й забезпечення національного добробуту загалом.

Д. Букрєва [6] вважає, що недосконале оподаткування є однією з основних причин, які уповільнюють розвиток малого бізнесу в Україні. Державне регулювання та стимулювання малого підприємництва в Україні у контексті формування податкової політики повинно відбуватися на основі запровадження ліпшого європейського досвіду, використання європейських стандартів розвитку підприємництва, що сприятиме створенню сучасної ринкової економіки.

А. Чирва [7], здійснивши огляд проблематичних питань, які виникають у суб'єктів господарювання під час вибору системи оподаткування, обліку та звітності, пропонує, по-перше, визначити розмір суб'єкта згідно з наявними критеріями класифікаціями (кількість працівників та обсяг річного доходу); по-друге, звернути увагу на вибір форми бухгалтерського обліку; по-третє, визначити переваги наявних систем оподаткування для конкретного суб'єкта підприємництва (останній етап базується на застосуванні бальної оцінки чинників, які супроводжують ведення підприємницької діяльності різними суб'єктами господарювання за загальною або спрощеною системами оподаткування).

Заслугує на увагу алгоритм вибору суб'єктом малого підприємництва елементів спрощеної системи обліку та звітності залежно від системи оподаткування, який розробила Н. Хоча [8]. Запропонований автором підхід дає змогу генерувати інформацію спрощеної системи обліку для складання податкової, статистичної та інших форм звітності.

На необхідності удосконалення механізму та податкового навантаження щодо справляння єдиного податку та низки інших податків у системі оподаткування суб'єктів малого бізнесу з метою покращення бізнес-клімату та подолання корупції в Україні наголошує Г. Михальчинець [9]. Автор пропонує з цієї метою впровадити стимулюючу модель податку на прибуток із відповідним механізмом його адміністрування. За прикладом європейських країн ввести диференційну ставку для прибутку, що реінвестується в операційну та інвестиційну діяльність суб'єкта; диференціювати ставки ЄСВ за видами та обсягами діяльності суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб.

Модель, що базується на залежності кількості безробітного населення від податкового навантаження на суб'єкти малого підприємництва, наведена в роботі М. Слатвинської [10]. Це дає можливість розробити методичні підходи до прогнозування економічних наслідків застосування спрощеної системи оподаткування. В основу свого дослідження вона вклала зарубіжний досвід оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

На думку Н. Ногінової [11], саме спрощена система оподаткування суб'єктів малого підприємництва є оптимальним способом стягнення податків з малого бізнесу, оскільки загальна система сплати податків є надто складною й обтяжливою.

Аналіз застосування спрощеної системи оподаткування, проведений М. Черепаниним [12], свідчить, що в умовах оподаткування малого підприємництва потрібні зміни, насамперед необхідно розпочати з удосконалення механізму недопущення фіктивних підприємств чи послуг.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок сучасників, питання оподаткування діяльності суб'єктів малого бізнесу в умовах трансформації законодавства України, обґрунтування економічної та соціальної ефективності створення спеціальних режимів оподаткування для малих підприємств в Україні залишаються остаточно не вирішеними, що й зумовлює актуальність та практичну значущість вибраної теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності загальної та спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва та розроблення рекомендацій щодо вибору оптимальної системи оподаткування суб'єктом малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. На стан і розвиток малого підприємництва впливає чимало економічних чинників, серед яких визначне місце належить механізму оподаткування. Завданням держави є зорієнтувати податкову систему на розвиток малих підприємств, оскільки вони не потребують значного стартового капіталу, забезпечують оборотність ресурсів та швидко реагують на зміни у кон'юктурі ринку.

Для того щоб система оподаткування малих підприємств була ефективною, вона повинна відповідати двом критеріям:

- бути сприятливою та спрощеною для суб'єктів цього сектору економіки;
- забезпечувати податкові надходження в обсягах, необхідних для повної реалізації державних соціальних функцій, що є особливо важливим на регіональному та місцевому рівнях.

Загалом системи оподаткування для СМП відповідно до Податкового кодексу України [1] представлені двома формами: загальною або спрощеною. Загальна система оподаткування ґрунтується на податку на прибуток. За цієї системи відсутні обмеження за видами діяльності, кількістю найманих працівників та сумою річного доходу. Спрощена система оподаткування передбачає поділ платників на чотири групи, сплату єдиного податку, має обмеження у застосуванні за кількістю працівників, рівнем доходу (таблиця 1), видами діяльності (таблиця 2).

Таблиця 1

Обмеження за обсягом виручки й кількістю працівників під час застосування системи оподаткування суб'єктами малого підприємництва

Система оподаткування		Обмеження за обсягом виручки й кількістю працівників
Загальна		Немає обмежень за обсягом виручки й кількістю працівників
Спрощена	Платники першої групи	Обсяг доходу протягом року не повинен перевищувати 300 тис. грн. Можна працювати тільки самостійно без найманих працівників
	Платники другої групи	Обсяг доходу протягом року не повинен перевищувати 1,5 млн. грн. У трудових відносинах із підприємцем одночасно може перебувати не більше ніж 10 осіб
	Платники третьої групи	Обсяг доходу протягом року не повинен перевищувати 5 млн. грн. Немає обмежень за кількістю працівників
Спрощена	Платники четвертої групи	Немає обмежень за обсягом виручки й кількістю працівників для юридичних осіб. Фізичні особи можуть працювати тільки самостійно без найманих працівників

Обмеження за видами діяльності під час застосування системи оподаткування суб'єктами малого підприємництва

Система оподаткування		Обмеження за обсягом виручки й кількістю працівників
Загальна		Немає обмежень за видами діяльності.
Спрощена	Платники першої групи	Мають право тільки здійснювати роздрібну торгівлю товарами на ринку й надавати побутові послуги населенню за затвердженим переліком побутових послуг.
	Платники другої групи	Мають право надавати послуги (зокрема й побутові) платникам єдиного податку та/або населенню, а також здійснювати виробництво, продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства. Заборонено надавати посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна, а також провадити діяльність із виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів із дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння.
	Платники третьої групи	Немає обмежень за видами діяльності
Спрощена	Платники четвертої групи	Немає обмежень за видами діяльності для юридичних осіб. Фізичні особи можуть здійснювати винятково вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої власно вирощеної або відгодованої продукції та її продаж.

Платники єдиного податку жодної з груп не можуть провадити виробництво, експорт, імпорт, продаж підкацизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів в ємностях до 20 л, пива й столових вин); видобуток, виробництво, реалізація дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, зокрема органогенного утворення (крім виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів із дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння) та інші види діяльності, визначені ст. 291.5 Податкового кодексу України [1].

Загальна система оподаткування застосовується в Україні з моменту виникнення підприємницької діяльності. Її використовують, коли із заявою про реєстрацію не було подано заяви про застосування спрощеної системи оподаткування. Також застосовувати цю систему оподаткування можуть ті підприємці, які відмовилися від використання спрощеної системи оподаткування.

Загальну систему оподаткування можуть застосовувати:

- громадяни України;
- особи без громадянства;
- іноземні громадяни.

Платниками єдиного податку можуть бути:

- резиденти України;
- платники, що не мають податкового боргу;

Умови роботи на загальній системі оподаткування встановлені ст. 177 Податкового кодексу України [1]. Податок на прибуток сплачується за ставкою 18%. Також підприємства, які працюють на загальній системі оподаткування, сплачують єдиний соціальний внесок (22%) і військовий збір у розмірі 1,5% від чистого доходу. Якщо суб'єкт малого підприємництва за звітний період не отримав прибутку, то податки він не сплачує.

Єдиний податок сплачується за ставками, розмір яких залежить від групи платника податку (таблиця 3).

До переваг загальної системи оподаткування належить відсутність обмежень кількості працівників, видів діяльності, обсягу доходу, оподаткування лише за наявності у

Таблиця 3

Характеристики систем оподаткування СМП

№ з/п	Критерій	Система оподаткування				
		Загальна	Спрощена			
			Платник 1 групи	Платник 2 групи	Платник 3 групи	Платник 4 групи
1	Ставки податку	Податок на доходи 18%, ЄСВ – 22% та військовий збір 1,5%	Єдиний податок: від 1 до 10% прожиткового мінімуму	Єдиний податок: від 2 до 20% мінімальної заробітної плати	Єдиний податок від доходу: 3% і ПДВ; 5% без ПДВ	Єдиний податок, ставка залежить від виду земельної ділянки
2	Реєстрація платником ПДВ	При обсязі оподатковуваних операцій 1 млн. грн. є платником ПДВ	Не є платниками ПДВ	Не є платниками ПДВ	За ставкою 3% є платниками ПДВ, за ставкою 5% не є платниками ПДВ	Не є платниками ПДВ
3	Звітний період	Календарний рік чи квартал	Календарний рік		Календарний квартал	
4	Порядок подання звітності	Декларація про доходи подається раз на рік не пізніше ніж 9 лютого наступного року	Податкова декларація подається раз на рік протягом 60 календарних днів після закінчення звітного року		Податкова декларація подається щокварталу протягом 40 календарних днів після закінчення звітного кварталу	Податкова звітність подається не пізніше 20 лютого наступного року

Джерело: узагальнено авторами

підприємства прибутку. Однак ця система має і недоліки, до яких можна віднести значну кількість обов'язкових платежів; складний порядок ведення обліку та звітності.

Застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності надає суб'єкту малого підприємництва низку переваг:

- спрощення процедури і порядку реєстрації платника податку:

- можливість переходу на сплату єдиного податку з початку будь-якого кварталу;

- спрощення розрахунків, пов'язаних із визначенням сум податків;

- можливість вибору сплати ПДВ;

- спрощення ведення поточного бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності, передбачених Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку;

- зменшення кількості форм та спрощення порядку подання податкової звітності.

Проте поряд із перевагами спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва науковці відзначають певні недоліки, зокрема: обмеження обсягів виручки суб'єктів малого бізнесу, які дають право використовувати спрощену систему оподаткування; сплата єдиного податку фізичними особами авансом за звітний період (квартал) без урахування фактично отриманого доходу від здійснення діяльності, застосування єдиних податкових ставок для всіх категорій платників, незалежно від обсягів виручки за звітний період [13], відсутність звільнення новостворених суб'єктів від оподаткування на кілька перших років діяльності, а також відсутності для них пільгових умов кредитування [14].

Оцінюючи особливості, переваги та недоліки систем оподаткування суб'єктів малого підприємництва, можна виділити цілу низку вагомих проблем:

- нормативно-правова база оподаткування є складною і неузгодженою;

- недосконалий механізм нарахування і сплати єдиного податку. Оскільки він за своєю економічною суттю

не є єдиним. Адже платники сплачують і інші платежі – єдиний соціальний внесок, ПДВ тощо;

- складний механізм проведення розрахунків із бюджетами та державними цільовими фондами;

- неможливість використання спрощених процедур оподаткування для підприємств, які на невелику суму перевищують поріг за масштабами діяльності;

- суб'єкти малого підприємництва не завжди зацікавлені у переході із загальної системи на спрощену систему оподаткування.

Для вирішення цих проблем доцільно:

- розробити інструменти стимулювання розвитку малого підприємництва та інвестування інноваційної і експортної спроможності;

- знизити податкове навантаження;

- удосконалити антикорупційне законодавство;

- розробити заходи, які будуть стимулювати кредитування і інвестування у мале підприємництво;

- удосконалити нормативно-правову базу системи оподаткування;

- включити єдиний соціальний внесок до складу єдиного податку;

- розширити перелік видів діяльності, для яких не застосовується спрощена система, щоб запобігти схемам мінімізації податкових платежів суб'єктами малого підприємництва.

Висновок. Сучасний стан оподаткування суб'єктів малого підприємництва свідчить про нефективність діючої системи, відсутність належного стимулювання. Для підвищення її ефективності Україна має активно впроваджувати міжнародний досвід. Проте під час внесення змін до Податкового кодексу України та розроблення державних програм підтримки насамперед слід враховувати національні та регіональні особливості їхнього розвитку. Подальші наукові дослідження мають на меті узгодження вітчизняного законодавства у сфері малого бізнесу з європейським.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 23.05.2019).
2. Левін В.І. Удосконалення оподаткування малого і середнього бізнесу в контексті євро інтеграційного вектору розвитку України. *Наукові праці НДФІ*. 2014. № 4(69). С. 134–140.
3. Левін В.І. Перспективи оподаткування малого та середнього бізнесу в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. № 2. С. 110–117.
4. Левін В.І. Прозорість оподаткування малого і середнього бізнесу в контексті євро інтеграційного вектору розвитку України. *Наукові праці НДФІ*. 2015. № 1(70). С. 138–149.
5. Левін В.І. Еволюція концепцій оподаткування малого та середнього бізнесу в контексті євро інтеграційного вектору розвитку України. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 1(74). С. 16–34.
6. Букреєва Д.С. Удосконалення механізму розвитку малого бізнесу в Україні: податково-інтеграційний аспект. *Економічний простір*. 2016. № 109. С. 85–97.
7. Чирва А.А. Вибір системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів господарювання: проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2014. № 797. С. 147–154.
8. Хоча Н.В. Критерії вибору елементів спрощеної системи обліку та звітності малими підприємствами. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 1. С. 286–293.
9. Михальчинець Г.Т. Оподаткування малого бізнесу як напрям розвитку підприємництва в Україні. *«Молодий вчений»*. 2014. № 11(14). С. 79–84.
10. Слатвінська М.О. Альтернативні системи оподаткування малого бізнесу: стан, проблеми, перспективи : монографія / М.О. Слатвінська. Одеса : ОНЕУ, 2012. 252 с.
11. Ногінова Н.М. Оподаткування малого підприємництва в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.1. С. 255–263.
12. Черепанин М.І. Оподаткування суб'єктів малого бізнесу: сучасний стан та напрями реформування. *«Молодий вчений»*. 2016. № 12.1(40). С. 996–1001.
13. Р. Сидоренко, С. Зеленко. Напрями вдосконалення спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 2(164). С. 366–372.
14. Логвіновська С.І. Концептуальні підходи до спрощеної системи оподаткування в Україні. *Економічний форум*. 2013. № 3. С. 180–188.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОБЩЕЙ И УПРОЩЕННОЙ СИСТЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ: ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ, ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация. Объектом исследования в данной статье выступают системы налогообложения субъектов малого предпринимательства. Система налогообложения определяет место хозяйствующего субъекта в фискальных отношениях с государством, его роль в хозяйственных отношениях с другими контрагентами и величину затрат труда во время учета и составления отчетности. Субъекты малого предпринимательства в Украине могут использовать общую и упрощенную систему налогообложения. В статье проведен анализ условий использования общей и упрощенной системы налогообложения субъектами малого предпринимательства. Установлено, что каждая из этих систем имеет собственные достоинства и недостатки. Определены проблемы и факторы, сдерживающие развитие малого предпринимательства в Украине. Предложены направления усовершенствования упрощенной системы налогообложения, учета и отчетности с целью стимулирования их деятельности.

Ключевые слова: малый бизнес, субъект малого предпринимательства, общая система налогообложения, упрощенная система налогообложения, единый налог.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE GENERAL AND SIMPLIFIED SYSTEM OF TAXATION: FEATURES OF USE, PROBLEMS AND DIRECTIONS OF THEIR SOLUTION

Summary. The object of the study of this paper is the taxation system of small businesses. The taxation system determines the place of the entity in fiscal relations with the state, its role in economic relations with other contractors and the amount of labor costs during the accounting and financial and tax reporting, which determines the relevance of research aimed at improving the tax system of entities small business. Subjects of small business in Ukraine can apply a general or simplified taxation system. The article analyzes the conditions of application of the general and simplified taxation system by small business entities. It is determined that each of them has certain advantages and disadvantages under certain conditions. The general system of taxation has no restrictions, provides for the payment of taxes only in the presence of profit from the company, but its application is associated with a significant amount of mandatory payments, complicated accounting and reporting procedures. Unlike the general simplified taxation system, there is a limit on the number of employees, level of income, types of activity, envisages the payment of a single tax by individuals – in advance for the reporting period (quarter), without taking into account actually received income from activities, application of uniform tax rates for all categories of payers, regardless of the amount of revenue for the reporting period. Despite this, the simplification of accounting procedures provided by such a system makes it attractive for small businesses. The article clarifies the problems that hamper the development of small business in Ukraine, in particular the imperfection of the regulatory framework and the simplified taxation mechanism. The directions of improvement of the simplified system of taxation, accounting and reporting of small business entities in order to increase the efficiency of their activities, harmonization of domestic legislation in the sphere of small business with the European, achievement of indicators of small business development in Ukraine at the level of successful countries are offered.

Key words: small business, small business entity, general taxation system, simplified taxation system, single tax.

УДК 330.111.62:304.2(477)

Козуб В. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця*

Чернишова Л. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
Харківського державного університету харчування та торгівлі*

Kozub Viktoriia

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of International Economics and Management
of Foreign Economic Activity Department
Simon Kuznets Kharkiv National university of Economics*

Chernyshova Larisa

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of International Economics Department
Kharkiv State University of Food Technology and Trade*

ВПЛИВ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ НА ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. У роботі визначено особливості формування зарубіжних моделей соціальної відповідальності бізнесу та напрями узгодження суспільних інтересів державними інституціями, які трансформуються у вимоги до діяльності компаній. Авторами охарактеризовано механізми участі бізнесу в соціальній підтримці суспільства та визначено стандарти його соціальної відповідальності. Наведена порівняльна характеристика специфічних рис та відмінностей американської, японської та європейської моделей соціальної відповідальності бізнесу. Визначено, що в японській та європейській моделях створюються «жорсткі» дисциплінуючі механізми управління соціальною відповідальністю бізнесу, а в американській моделі впливовим є принцип «соціальної взаємодії» та «саморегулювання», коли усі стейкхолдери компаній мають право на участь в ухваленні рішень. З урахуванням зарубіжного досвіду та європейських традицій визначено основні засади розвитку та принципи побудови національної моделі соціально-відповідального бізнесу в Україні.

Ключові слова: модель, бізнес, соціальна відповідальність, стейкхолдери, споживачі, стандарти соціальної відповідальності.

Вступ та постановка проблеми. Інтернаціоналізація світової економіки, відкриття кордонів країн, поява нових міжнародних компаній, прискорення технологічного прогресу потребують координації взаємодії усіх суб'єктів ринкової системи, створюючи передумови для реструктуризації підприємницьких видів діяльності та оновлення асортименту товарів та послуг. В умовах трансформації відносин бізнесу, держави та суспільства задоволення їхніх соціально-культурних потреб, розвиток соціальної інфраструктури за місцем знаходження компаній, а також благодійна діяльність бізнесу в місцевому, регіональному та національному масштабах набувають все більшого значення. При цьому виникають нові суспільні проблеми, пов'язані з неетичним веденням бізнесу, які потребують від компаній певних дій. З іншого боку, підвищення рівня освіти споживачів приводить до зростання їх вимогливості до якості товарів та послуг і необхідності захисту споживчих прав. Зазначені обставини формують нову ідеологію соціальної відповідальності бізнесу.

Нині є дослідження соціальної відповідальності ведення бізнесу окремих українських компаній, але вони потребують систематизації та формування прийнятної для вітчизняних умов господарювання концепції з урахуванням зарубіжного досвіду та адаптації найкращих світових практик соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних науковців, які досліджували процеси корпо-

ративного управління та соціальну роль бізнесу в суспільстві, виділяють таких, як: А. Берлі, Г. Боуен, А. Демб, П. Дракер, А. Керолл, М. Ліборакіна, Г. Мінз, М. Фрідман, Р. Фрімен, В. Якімець та ін. Окремі аспекти соціальної відповідальності корпоративного сектора розглянуто в працях вітчизняних вчених, а саме: Г. Назарової, В. Пономаренка, І. Сазонця, А. Хамідової, О. Ястремської, А. Зінченко, М. Саприкіної, О. Березіної, Н. Карпенко, М. Сагайдак, В. Жуковської та ін.

У дослідженнях зазначених учених теоретично обґрунтовано значне коло питань щодо концептуальної парадигми корпоративного управління та соціальної відповідальності бізнесу, проте зазначені дослідження не мають достатньої адаптації до умов практичної реалізації на вітчизняних підприємствах з урахуванням досвіду провідних зарубіжних компаній. З огляду на це виникає необхідність у розробленні практичних рекомендацій з удосконалення корпоративного управління та соціальної відповідальності бізнесу.

Мета роботи полягає у дослідженні досвіду формування зарубіжних моделей соціально-відповідального бізнесу та визначенні його впливу на розвиток соціальної відповідальності вітчизняних компаній.

Результати дослідження. Залежно від рівня розвитку соціальної відповідальності бізнесу (СВБ), узгодження суспільних інтересів відповідними інституціями, які трансформуються у вимоги до бізнесу, виділяють такі сві-

тові моделі соціальної відповідальності компаній: американську, європейську та японську.

Американська модель СВБ (США) визначає поведінку компаній, які беруть відповідальність за вирішення питань, актуальних для суспільства. З огляду на особливості американського підприємництва, спрямованого на максимальну свободу суб'єктів, більшість сфер у суспільстві є саморегульованими. Державне регулювання здійснюється лише щодо базисних невід'ємних прав членів суспільства [1].

У США відпрацьовані численні механізми участі бізнесу в соціальній підтримці суспільства за рахунок створення корпоративних фондів для вирішення різноманітних соціальних проблем. При цьому відповідальна поведінка корпорацій перед суспільством заохочується відповідними податковими пільгами та взаємозаліками, закріпленими на законодавчому рівні [1]. Наприклад, американські компанії *Xerox* та *Gillette* з метою збільшення продажів своєї продукції розробляють та реалізують програми інтерактивної комунікації контактного персоналу, зокрема продавців, що дають їм змогу навчитися висловлювати власну думку про продукцію чи послуги. Ефект від цих заходів за результатом прирівнюється до масштабної рекламної кампанії [2]. Адаптація американського досвіду до практики формування системи СВБ українськими компаніями дасть змогу мотивувати контактний персонал і максимально зацікавити у своїй роботі.

Дві наступні моделі найбільш інтенсивно почали розвиватися з 70-х років минулого століття. Особливостями японської моделі СВБ є визначальна роль держави у регулюванні економічних процесів за незначної частини державної власності; безумовний пріоритет інтересів нації, компанії над інтересами особистості; високий рівень патріотизму та відданості компанії, участь працівників у вирішенні проблем компанії; можливість навчання та перенавчання персоналу, активне впровадження системи соціальних пільг для співробітників, що у поєднанні з традиційним командним духом дало змогу японським компаніям досягти всесвітнього успіху [2; 9].

У Японії на основі міжгалузевих потоків продукції на загальнодержавному рівні розробляється система планів, програм і прогнозів, які мають індикативний характер, тобто відображають бажані для суспільства орієнтири розвитку СВБ. Загальнодержавні плани враховуються під час розроблення планів компаніями, оскільки за наявною традицією вказівки вищих державних посадовців є обов'язковими для виконання. Щоб забезпечити структурну та соціальну збалансованість, японський уряд використовує винятково адміністративний інструмент регулювання бізнесу.

Структура японської економіки відрізняється значною питомою вагою і стійкістю підприємств малого і середнього бізнесу, які об'єднані з великими компаніями через переплетіння капіталів і особисту унію. Законодавство країни обмежує концентрацію капіталу таким чином, щоб дрібні та середні компанії не поглиналися великими, а підпорядковувалися їм. Така співпраця дає можливість використовувати такі суттєві конкурентні переваги, як здатність бізнесу швидше пристосовуватися до змін попиту споживачів та економити на заробітній платні (в середньому зарплатня на малих і середніх підприємствах становить близько 60% рівня оплати праці на великих підприємствах) [2; 9].

Становлення японської моделі СВБ відбувалося в умовах, коли у суспільстві панував принцип «Наша фірма – наш дім». Цей принцип реалізовувався в тому, що на великих компаніях працівники високої класифікації

(менеджери, інженери) працювали упродовж всього свого трудового стажу. Стабільність виробничого персоналу разом із високою кваліфікацією японських працівників (близько 90% з яких мають ступінь бакалавра), а також мотивація щодо підвищення якості продукції є важливими ознаками організації праці в японських компаніях.

На відміну від американських та японських, європейські компанії певним чином обмежують свою відповідальність перед суспільством. Корпоративна діяльність, що традиційно розглядається в США як система соціальної відповідальності бізнесу, в Європі регулюється нормами, стандартами і законами відповідних держав. У межах європейської моделі чітко визначені офіційні і неофіційні інституції, які узгоджують відповідальність компаній згідно з нормами і правилами, що передбачають наявність обов'язкових вимог для юридичних осіб [3].

У Європі сумлінна комерційна практика, яка ґрунтується на соціальній, економічній та етичній відповідальності компаній, забезпечується міжнародними нормативними документами, які визначають межі відповідності щодо діяльності, продукції чи послуг згідно з національними та/чи міжнародними вимогами. Крім офіційних стандартів ISO щодо соціальної відповідальності, є низка стандартів, розроблених неурядовими організаціями (табл. 1) [4].

Система приватного маркування товару передбачає наявність повної інформації про відповідну товарну марку виробника. Система ціноутворення європейських компаній формується на підставі рівноправної участі постачальників сировини, виробників та роздрібних продавців товарів у формуванні кінцевої ціни споживання та передбачає контроль і поінформованість споживачів щодо її стану, наявності зворотного зв'язку між споживачами та виробниками щодо порушень у системі ціноутворення [5]. Інформаційне забезпечення СВБ спрямоване на дотримання принципу справедливої торгівлі (Fairtrade), який визначає рівні права усіх підприємницьких структур у процесі виробництва та реалізації продукції на ринку. У результаті до підприємств роздрібною торгівлю надходить сертифікована, екологічно чиста продукція, а її постачальники мають відповідні гарантії щодо ціноутворення на товари, укладення довгострокових угод [5]. Дослідження розглянутих моделей СВБ дало змогу визначити їхні відмінності (табл. 2).

Отже, в усіх систематизованих моделях пріоритети розвитку СВБ встановлюються таким чином:

1. Турбота про власний трудовий колектив.
2. Соціальна відповідальність щодо споживача та забезпечення безпеки продукції.
3. Застосування вимог щодо соціальної відповідальності як до самих компаній, так і до партнерів по бізнесу.
4. Дотримання вимог щодо охорони навколишнього середовища [6, с. 129].

Таким чином, у японській та європейській моделях створені добре працюючі «жорсткі» дисциплінуючі механізми управління СВБ, а в американській моделі впливовим є принцип «соціальної взаємодії» та «саморегулювання», коли усі стейкхолдери компаній мають право на участь в ухваленні рішень.

Основними принципами побудови ефективної моделі СВБ в Україні повинні стати гармонізація конфлікту інтересів суб'єктів та розроблення механізмів їхньої соціальної взаємодії, що перетворюють конфлікти на джерело ефективного розвитку. З цією метою, на наш погляд, дієвим інструментом є залучення як внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів у процес управління компанією на ранніх стадіях ухвалення рішень і сприяння стійкому зростанню бізнесу в довгостроковій перспективі.

Стандарти соціальної відповідальності європейського бізнесу

Стандарт	Призначення
Стандарт AA 1000:1999 «Відповідальність», розроблений Інститутом соціальної й етичної відповідальності Великобританії.	Призначений для вимірювання результатів діяльності компаній з етичних позицій та являє собою набір критеріїв, на підставі яких може здійснюватися аудиторська перевірка діяльності підприємств у соціальній сфері.
Стандарт SA 8000:2001 «Соціальна відповідальність», розроблений Міжнародною організацією із соціальної відповідальності.	Визначає вимоги до соціального захисту, дотримання прав працівників, заходи з охорони праці.
Стандарт OHSAS 18001:1999 «Система оцінювання професійної безпеки та здоров'я», розроблений Британською, Іспанською, Норвезькою, Південно-Африканською національними організаціями зі стандартизації.	Передбачає встановлення норм щодо промислової безпеки й здоров'я для кожної функціональної одиниці на кожному рівні організації.
Хартія «Кейданрен», розроблена у 1991 році «Японською федерацією підприємств».	Визначає особливості чесної конкурентної боротьби, діяльність бізнес-структур на користь суспільству.
Стандарти «Саншайн», прийняті у 1996 році некомерційною асоціацією, що об'єднує природоохоронні, релігійні організації, а також організації із захисту прав споживачів.	Визначають необхідність та структуру корпоративної звітності щодо продукції та послуг, безпеки, охорони здоров'я, структури власності, фінансових показників, показників впливу на зовнішнє середовище, гарантій зайнятості, кількості створених робочих місць, виконання державних замовлень.
Глобальні принципи Саллівана, прийняті у 1999 році у ПАР	Встановлюють вимоги щодо дотримання економічної, соціальної, політичної справедливості, прав людини, рівних можливостей під час наймання персоналу, навчання та сприяння кар'єрному зростанню соціально незахищених верств населення.

Таблиця 2

Основні відмінності моделей соціальної відповідальності бізнесу

Аспекти	Американська модель СВБ	Європейська модель СВБ	Японська модель СВБ
Економічна відповідальність	Відповідальність компаній перед акціонерами та переважне фокусування на прибутковості бізнесу	Відповідальність компаній перед акціонерами, працівниками та місцевими співтовариствами	Відповідальності компаній перед персоналом, пріоритет інтересів нації, компанії над інтересами особистості
Рівень державного регулювання	Державне регулювання СВБ не значне, сприймається як втручання в питання особистої свободи компаній та їхніх акціонерів	Державне регулювання є базою для будь-якої форми СВБ. Держава як інститут встановлює та контролює дотримання прийнятих правил поведінки	Визначальна роль державного регулювання СВБ при невеликій частині державної власності бізнес-структур, вказівки вищих державних посадовців є обов'язковими для виконання компаніями
Вирішення соціальних проблем	Ініціюється самими компаніями, враховуючи відносини зі стейкхолдерами	Значна увага з боку громадськості до сфери етичної відповідальності бізнесу в процесі вирішення соціальних проблем	Бажані для суспільства орієнтири відображаються у системі планів, програм, прогнозів компаній, які мають індикативний характер
Благодійність	Велика кількість благодійних фондів, організацій, заснування та робота яких ініційована самим бізнесом	Європейські компанії беруть участь у благодійних акціях переважно через юридично закріплені механізми	Добровільна допомога бізнесу не є популярною, використовуються щорічні квоти розвитку компаній
Правовідносини «працівник – роботодавець»	Базові принципи та норми визначені у законодавстві, додаткові механізми розробляються в межах загальної політики компаній	Детально відрегульовані законодавчими актами та нормами	Високий рівень патріотизму та відданості компанії, участь працівників у вирішенні проблем компанії; можливість навчання та перенавчання персоналу
Соціальні гарантії для працівників	Мінімальні соціальні гарантії для працівників закріплені законодавчо, інші соціальні гарантії для працівників надаються за ініціативою самого бізнесу	Законодавчо закріплено обов'язкове медичне страхування та охорона здоров'я працівників, пенсійне регулювання й низка інших соціально значущих питань	Активне впровадження системи соціальних пільг та мотивації персоналу керівниками компаній

Основні відмінності між національною та європейською моделями СВБ

Порівнювані критерії	Європа	Україна
Основні стейкхолдери за ступенем важливості	Споживачі Суспільство Акціонери Персонал	Держава Власники Споживачі Персонал
Стимулюючі/рушійні сили розвитку СВБ	Держава Суспільство Компанії	Держава Місцева влада Компанії
Неурядові / некомерційні організації	Численні і різноманітні. Головна сила, що співпрацює з бізнесом в питаннях СВБ. Суттєво впливають на формування громадської думки та механізми ведення СВБ.	Порівняно нечисленні. Недостатньо співпрацюють з бізнесом в питаннях СВБ. Не мають істотного впливу на формування громадської думки та механізми ведення СВБ.
Соціальна звітність (СЗ)	Ініціюється самим бізнесом. Стандарти СЗ добре пристосовані і широко застосовуються. Орієнтована на більшість стейкхолдерів.	Порушення стандартів СЗ, недостатнє використання як цілісної системи. Орієнтована на державу і акціонерів, меншою мірою – на суспільство.

В Україні корпоративне управління перебуває на початковій стадії розвитку з погляду міжнародних стандартів ОЕСР, Всесвітнього банку IFC, S&P, вимог лістингу LSE та NYSE. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні регламентується лише Державним стандартом України «Система управління навколишнім середовищем», розробленим у 1997 році на підставі ISO-14000 [4].

Нині власники недооцінюють важливості соціальної відповідальності та впроваджують більш прагматичні стандарти корпоративного управління, а саме: захист прав і законних інтересів акціонерів, діяльність органів управління й системи внутрішнього контролю, розкриття інформації та фінансова прозорість. Ба більше, більшість власників поки що не готова до обговорення своїх основних інтересів із широким колом стейкхолдерів, що може спричинити посилення ризиків конфлікту інтересів, збільшення витрат і послаблення стійкості компанії.

Розповсюдженою практикою є декларування компаніями власної соціальної відповідальності перед суспільством з одночасним порушенням норм чинного законодавства про працю, безпеку продукції, охорону навколишнього середовища, антимонопольного законодавства тощо. Неінформативними є і соціальні звіти компаній, які здебільшого готуються без дотримання міжнародних стандартів до нефінансової звітності. Принциповою помилкою у вітчизняній практиці соціальної відповідальності є концентрація уваги лише на одній групі стейкхолдерів – акціонерах та частково на працівниках, тоді як решті зацікавлених сторін не приділяється достатньої уваги.

Відмінною особливістю української моделі порівняно із європейськими аналогами є значна роль держави у формуванні СВБ за рахунок залишкових елементів командної системи, успадкованої з радянських часів. В Україні соціальними проектами нині займаються переважно великі компанії, дочірні підприємства транснаціональних корпорацій, а також інші великі монополії. Порівняно із зарубіжними формами соціальної активності компаній в Україні відрізняються високою варіативністю та визначаються особистими перевагами й інтересами керівників і власників. Кожна з них шукає власний баланс між економічною ефективністю та соціальною необхідністю.

Моделі участі українських компаній у вирішенні суспільно значущих соціально-економічних проблем умовно поділяють на дві групи:

1) моделі соціальних інвестицій (проведення конкурсів, фінансування фондів місцевих співтовариств, гранти, стипендіальні програми і програми стратегічних інтервенцій, ярмарки некомерційних організацій і соціальних проектів тощо);

2) комунікативні моделі (громадські ради, координаційні ради з соціального партнерства як постійно діючі майданчики для діалогу з місцевою владою, моніторингу й оцінки впливу компаній на соціальну сферу, соціальна звітність тощо) [7; 10].

З огляду на європейський вектор розвитку вітчизняної економіки, вищезазначене дає змогу узагальнити відмінності між національною та європейською моделями СВБ за ступенем важливості основних стейкхолдерів, рушійними силами розвитку СВБ, особливостями соціальної звітності тощо (табл. 3).

Отже, у більшості вітчизняних суб'єктів господарювання немає чітко сформованої системи управління СВБ, зазвичай керівники обирають середню між зарубіжними моделями, наполегливо віддаляючись від радянської [8]. Для більшості бізнес-структур характерна орієнтація на поточний прибуток, а не на довгострокову перспективу розвитку СВБ, що пояснюється загальною нестабільністю суспільства та держави [8].

Висновки. У сучасних умовах соціальна відповідальність бізнесу є обов'язковим чинником сталого розвитку та конкурентоспроможності як на локальних, так і на міжнародних ринках. СВБ сприяє налагодженню взаємодії та гармонізації взаємовідносин між компаніями та суспільством. Дотримання принципів соціальної відповідальності бізнесу дає змогу зміцнити репутацію та імідж компаній, підвищити рівень лояльності споживачів до компаній та побудувати ефективну систему мотивації персоналу.

Основними напрямками розвитку вітчизняної моделі СВБ повинне бути залучення зарубіжного досвіду ранжування стейкхолдерів залежно від економічних інтересів суб'єктів соціальної політики та посилення ролі державного регулювання СВБ згідно з європейськими традиціями.

Список використаних джерел:

1. Либоркина М.И. Социально ответственный бизнес: глобальные тенденции и опыт СНГ. Москва, 2001. 240 с.
2. Карпенко Н.В. Міжнародний досвід формування концепції соціально-відповідального маркетингу. *Академічний огляд*. 2013. № 1(38). С. 129–135.
3. Сазонець І.Л. Корпоративне управління : світовий досвід та механізми залучення інвестицій : навчальний посібник. Київ, 2008. 304 с.
4. Хамідова А. Соціально відповідальний маркетинг підприємств: огляд нормативної бази. *Маркетинг в Україні*. 2008. № 2. С. 68–69.
5. Eurocoop's position on the public consultation on the future of the internal market. URL: <http://www.eurocoop.coop> (дата звернення: 17.04.2019).
6. Drucker P. Knowledge Worker Productivity. *California Management Review*. 2001. V. 41. № 2. P. 45–49.
7. Зінченко А.Г., Саприкіна М.А. Соціальна відповідальність в Україні : погляди різних стейкхолдерів. *Регіональний аспект*. Київ, 2008. 60 с.
8. Березіна О.Ю. Перспективи формування національної моделі корпоративної соціальної відповідальності. *Вісник ДНУ. Серія : Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2012. Вип. 4. С. 3–10.
9. Сагайдак М.П. Використання міжнародного досвіду у формуванні системи внутрішнього маркетингу на вітчизняних підприємствах сфери послуг. *БІЗНЕС-ІНФОРМ*, 2013. № 3. С. 226–230.
10. Жуковська В.М. Соціальні важелі впливу на розвиток підприємств торгівлі. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*, 2018. Випуск 11(44). С. 118–123.

**ВЛИЯНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА НА ФОРМИРОВАНИЕ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ МОДЕЛИ
СОЦИАЛЬНО-ОТВЕТСТВЕННОГО БИЗНЕСА**

Аннотация. В работе определены особенности формирования зарубежных моделей социальной ответственности бизнеса и направления согласования общественных интересов государственными институтами, которые трансформируются в требования к деятельности компаний. Авторами охарактеризованы механизмы участия бизнеса в социальной поддержке общества и определены стандарты его социальной ответственности. Приведена сравнительная характеристика специфических черт и различий американской, японской и европейской моделей социальной ответственности бизнеса. Определено, что в японской и европейской моделях создаются «жесткие» дисциплинирующие механизмы управления социальной ответственностью бизнеса, а в американской модели влиятельным является принцип «социального взаимодействия» и «саморегулирования», когда все стейкхолдеры компаний имеют право на участие в принятии решений. С учетом зарубежного опыта и европейских традиций определены основные принципы построения национальной модели социально-ответственного бизнеса в Украине.

Ключевые слова: модель, бизнес, социальная ответственность, стейкхолдеры, потребители, стандарты социальной ответственности.

**THE IMPACT OF FOREIGN EXPERIENCE ON DOMESTIC MODEL
OF SOCIAL AND RESPONSIBLE BUSINESS FORMING**

Summary. The article is devoted to the peculiarities of foreign models of social responsibility of business and the directions of public interests of state institutions, which are transformed into requirements for the activities of companies. The mechanisms of business participation in social support of society are characterized and standards of its social responsibility are defined. Features of foreign models of social responsibility of business formation are studied. Specific characteristics of American, Japanese and European social responsibility of business are determined. The comparative characteristics of the differences of foreign models of social responsibility of business are presented: American, Japanese and European. It is noted that Japanese and European models have created «hard» discipline mechanisms for managing social responsibility of business. In the American model the principles of «social interaction» and «self-regulation» are influential, when all stakeholders of companies have the right to participate in decision-making process. The priorities of social responsibility of business development in foreign models are the following: care of own labor collective; social responsibility towards the consumer and ensuring product safety; application of requirements for social responsibility both to companies themselves and to business partners; compliance with environmental protection requirements. Differences the national and European models of social responsibility of business are summarized on the importance of the main stakeholders, the drivers of development, and the peculiarities of social reporting. The basic principles of the national model of social responsibility development, taking into account foreign experience, are described. The basic principles of constructing the effective model of socially responsible business in Ukraine are the following: harmonization of interests conflicts of subjects, development of their social interaction mechanisms, foreign experience of stakeholders ranking attraction, depending on economic interests of subjects of social policy; strengthening the role of state regulation of business social responsibility in accordance with European traditions.

Key words: model, business, social responsibility, stakeholders, consumers, standards of social responsibility.

Крамар І. Ю.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів
Тернопільського національного технічного університету
імені Івана Пулюя*

Kramar Iryna

*PhD (in Economics), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Economics and Finance
Ternopil Ivan Puluj National Technical University*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті розроблено організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислових підприємств, в основі якого – активізація діяльності наявних та введення нових структурних підрозділів на підприємстві, встановлення горизонтальних зв'язків між ними, розвиток власного людського капіталу. Описано сутність запропонованого механізму, що являє собою інфраструктурний компонент ієрархічної моделі форм інтернаціоналізації підприємства. Запропоновано трьохкомпонентну модель формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства. Визначено, що підґрунтям для впровадження запропонованого організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства є аналіз рушійних сил розвитку економіки країни: людський капітал, конкурентоздатна наука, передова освіта, високотехнологічний бізнес.

Ключові слова: інтернаціоналізація, освіта, наука, бізнес, організаційно-економічний механізм.

Постановка проблеми. Забезпечення національної конкурентоспроможності у глобальному масштабі з позицій включення українських промислових підприємств до світового економічного простору та міжнародного поділу праці на засадах ефективного використання потенціалу в галузі значною мірою залежить від мікросередовища, тобто тієї організаційної структури, що має місце на підприємстві. Тому одним із ключових питань підвищення рівня інтернаціоналізації вітчизняних промислових підприємств є розроблення та реалізація ефективної організаційно-економічної структури, котра базується на співпраці бізнесу, освіти, науки та держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням інтернаціоналізації підприємств присвячені праці таких іноземних учених, як J. Johanson, J.-E. Vahlne [1], Paul D. Reynolds [2], S.T. Cavusgil [3], M. Casson [4] та ін.

Питання інтернаціоналізації підприємств вивчали також українські вчені. Зокрема, П.Г. Ільчук досліджував етапи інтернаціоналізації та показники, що їх характеризують [5]. С.О. Стрельник вивчала поняття глобального підприємництва, принципи створення та розвитку нових підприємницьких структур у глобальних умовах [6]. С.В. Безвух, А.Ю. Стопчак досліджували питання соціального партнерства науки та бізнесу, основних форм їх взаємодії, проблем та рекомендацій щодо вирішення [7]. Л.К. Семів вивчав питання співробітництва освіти, науки, бізнесу в реалізації стратегії регіонального розвитку України [8]. С.І. Тарасенко, М.Є. Демченко акцентували увагу на формах та перспективах розвитку партнерства університетів та бізнесу в умовах підвищення інноваційності економіки [9].

Невирішені аспекти проблеми. Останні роки питання колаборації між бізнесом, наукою та державою виступили предметом досліджень українських учених. При цьому менше уваги було приділено освітньому компоненту та його ролі в забезпеченні процесу інтернаціоналізації підприємства. Окрім того, невирішеними є питання формування людського капіталу як одного з

основних факторів забезпечення інтернаціоналізації промислового підприємства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства на основі ієрархічної моделі форм його інтернаціоналізації.

Виклад основного матеріалу. В останні роки в українській науці та практиці підприємництва з'явилося поняття «інноваційний хаб», діяльність якого здійснюється на основі співпраці науки, бізнесу та держави і який розглядають як перспективну «точку росту інноваційної економіки», в основі діяльності якої є індивідуум-новатор, студент-інноватор та інститути інноваційного розвитку [10].

Принциповою відмінністю організаційно-економічного механізму, запропонованого у статті, від ідеї інноваційних хабів є те, що в основі механізму лежить удосконалення внутрішньої організації роботи на підприємстві в контексті співпраці з вищевказаними суб'єктами через розвиток людського капіталу. При цьому основний акцент зроблений на співпрацю науки, бізнесу та освіти, а державний компонент розглядається з позиції середовища, що сприятиме налагодженню такої співпраці. Окрім того, здебільшого з метою інноваційного розвитку економіки йдеться про створення такого хабу в межах університету, який і відіграє в ньому ключову роль. Ми ж із метою забезпечення інтернаціоналізації підприємства розглядаємо таку співпрацю в межах діяльності підприємства. При цьому інноваційний складник є лише одним із елементів, що цьому сприятиме.

Підвищення рівня інтернаціоналізації національного виробництва передбачає налагодження ефективної взаємодії різних за функціональним призначенням структур. Перспективи розвитку окремого підприємства на зовнішніх ринках безпосередньо пов'язані з оптимізацією структури управління, що передбачає розроблення та впровадження відповідного організаційно-економічного механізму.

Нами запропоновано організаційно-економічний механізм, розроблений на основі трьох компонентів: «Що?», «Чому?», «Як?».

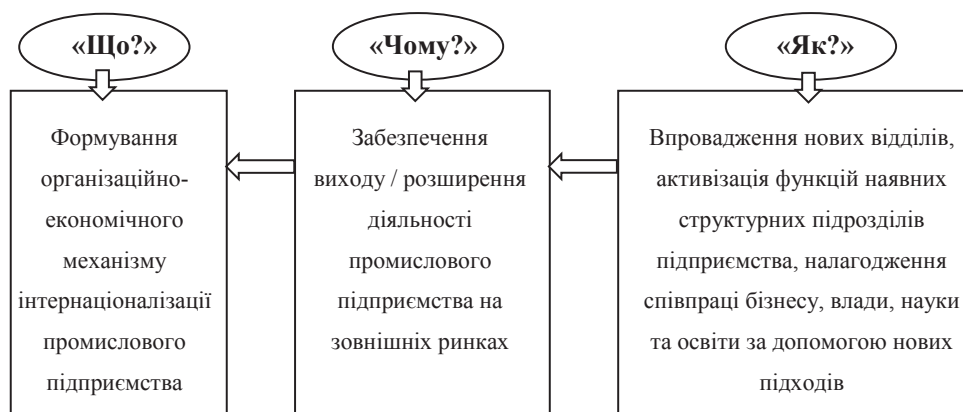

Рис. 1. Трьохкомпонентна модель формування організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства

Відповідно до наведеної на рис. 1 трьохкомпонентної моделі формування організаційно-економічного механізму промислового підприємства він базується на забезпеченні інтернаціоналізації підприємства шляхом упровадження нових відділів, активізації функцій наявних структурних підрозділів підприємства, налагодження співпраці бізнесу, держави, науки та освіти за допомогою нових підходів.

Підґрунтям для впровадження запропонованого організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства є аналіз рушійних сил розвитку економіки країни (рис. 2).

Вихідними положеннями під час розроблення організаційно-економічного механізму інтернаціоналізації промислового підприємства є:

1. Людські ресурси – основний ресурс підприємства.
2. Підприємство, котре прагне власного розвитку, повинно інвестувати у розвиток людського капіталу.
3. В основі механізму лежить активізація діяльності наявних та введення нових структурних підрозділів на підприємстві, встановлення горизонтальних зв'язків між ними.
4. Цей механізм являє собою інфраструктурний компонент ієрархічної моделі форм інтернаціоналізації підприємства, акцентуючи увагу на діяльності тих відділів, котрі безпосередньо пов'язані з іншими компонентами вказаної моделі: торговельним (відділ зовнішньоекономічної діяльності, відділ маркетингу); фінансово-інвестиційним (фінансово-інвестиційний відділ); виробничим (відділ ліцензійно-патентної роботи); технологічним (відділ ліцензійно-патентної роботи, відділ зв'язків з науковими установами); науковим (відділ зв'язків з науковими установами); освітнім (відділ зв'язків із закладами освіти); мотиваційним (відділ HR), інформаційним.
5. З метою виходу на зовнішні ринки чи розширення діяльності на них підприємство повинно мати бездоганну репутацію на внутрішньому ринку, котра формується через забезпечення корпоративної культури.

6. Запропонований механізм є елементом довгострокової стратегії підприємства, а тому результативність від його упровадження очікують у довготерміновому періоді.

7. Керівник підприємства – інноватор із проактивним типом мислення, готовий ризикувати та інвестувати на довготривалу перспективу, приймаючи рішення на основі науково обґрунтованих прогностичних розрахунків.

На рис. 3 наведено організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислового підприємства.

Синергетичним ефектом від упровадження запропонованого організаційно-економічного механізму є інтернаціоналізація промислового підприємства через розвиток людського капіталу та створення «повної цінності», яка передбачає більш значущу цінність, окрім отримання прибутку, зокрема, створення соціального ефекту.

Висновки. Запропонований організаційно-економічний механізм базується на нових, більш ефективних формах взаємодії бізнесу, науки, освіти та влади через активізацію діяльності наявних та впровадження нових структурних підрозділів підприємства, що сприятиме:

- формуванню конкурентних переваг;
- залученню додаткових інвестиційних ресурсів;
- розробленню, виробництву та збуту інноваційної продукції;
- навчанню кваліфікованого персоналу відповідно до потреб підприємства.

Вище перелічене дає можливість утримувати чи знайти нову нішу на внутрішньому і зовнішньому ринках, що розширить можливості інтернаціоналізації підприємства і дасть змогу здійснити соціальний ефект.

Таким чином, важливим завданням запропонованого організаційно-економічного механізму є забезпечення комплексного використання інноваційного потенціалу, а вихідним чинником ефективності його використання є синергетичний підхід, що полягає у взаємодії різних структурних підрозділів на підприємстві між собою.

Рис. 2. Основні драйвери розвитку економіки [11]

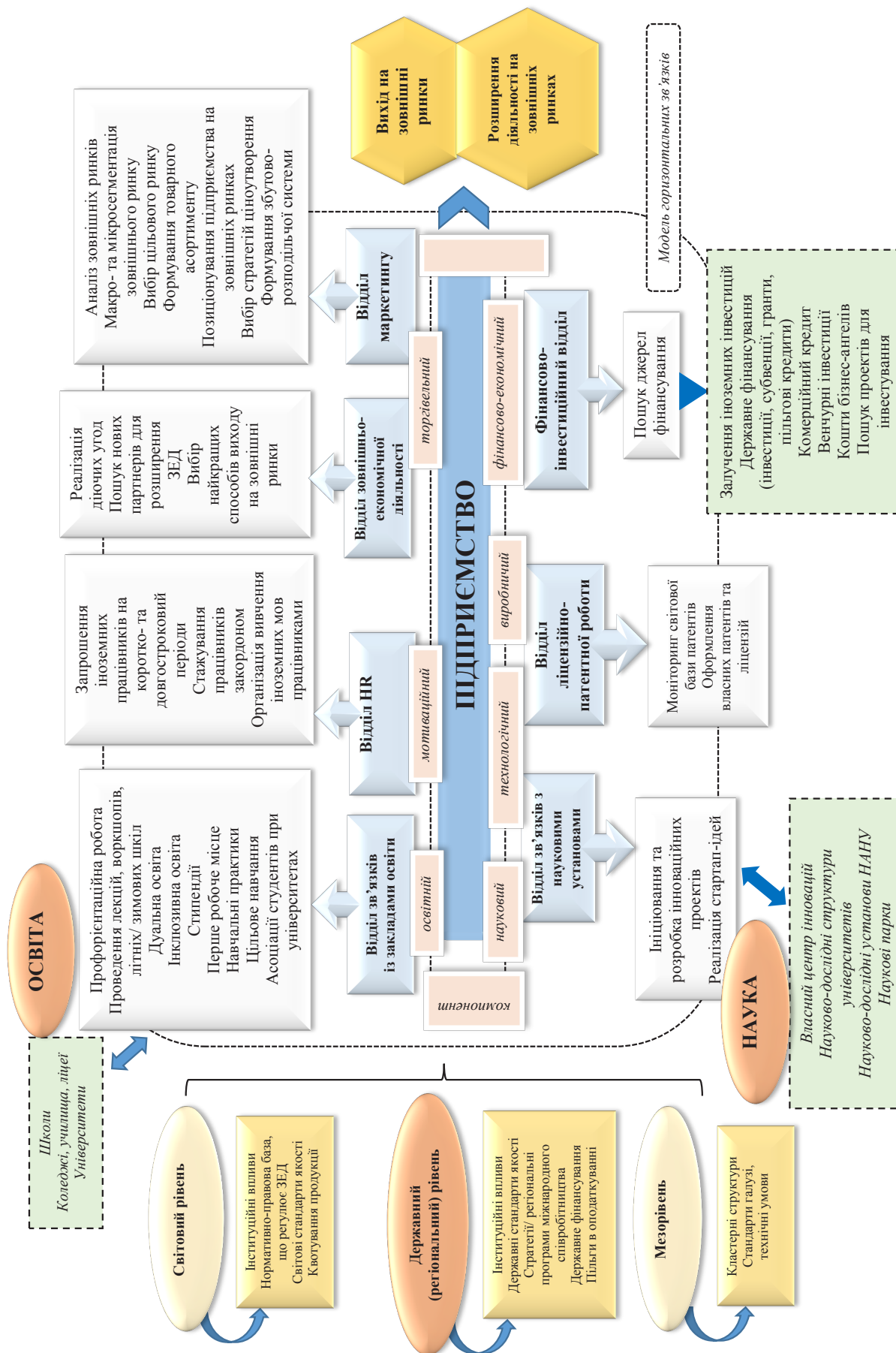

Рис. 3. Організаційно-економічний механізм інтернаціоналізації промислового підприємства

Джерело: авторська розробка

Список використаних джерел:

1. Johanson J., Vahlne J.-E. The Internationalization Process of the Firm – A model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments. *Journal of International Business Studies*. 1977. Vol. 8 (Spring / Summer). P. 23–32.
2. Paul D. Reynolds: Entrepreneurship Research Innovator, Coordinator, and Disseminator. *Small Business Economics*. 2005. Vol. 24, Iss. 6. P. 351–358.
3. Cavusgil S. T. On the Internationalization Process of Firms. *European Research*. 1980. Vol. 8 (November). P. 273–281.
4. Casson M. *The firm and the market: Studies on multinational enterprise and scope of the firm*. Oxford; Blackwell, 1987. XII. P. 51, 160–161.
5. Ільчук П.Г. Основні етапи інтернаціоналізації та показники, що їх характеризують, відповідно до інноваційних теорій інтернаціоналізації підприємств. *Бізнес-Інформ*. № 12 (2013). URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-12_0-pages-259_264.pdf (дата звернення: 20.03.2019).
6. Стрельник С.О. Глобальне підприємництво: еволюція поняття та сутнісна характеристика. *Управління розвитком*, № 3(185), 2016. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/21186/1/Strelnyk%20GE%20evolution.pdf> (дата звернення: 02.04.2019).
7. С.В. Безвух, А.Ю. Стопчак. Соціальне партнерство науки і бізнесу: форми взаємодії, проблеми і рекомендації щодо їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3. Т. 3. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Vchnu_ekon_2015_3\(3\)_3.pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Vchnu_ekon_2015_3(3)_3.pdf) (дата звернення: 29.01.2019).
8. Л.К. Семів. Співробітництво освіти, науки, бізнесу в реалізації стратегії регіонального розвитку України. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2014. Вип. 3(107). URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)_455_SemivLK.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_455_SemivLK.pdf) (дата звернення: 20.01.2019).
9. Тарасенко С.І., Демченко М.С. Партнерство університетів та бізнесу: форми та перспективи розвитку в умовах підвищення інноваційності економіки. *ЕКОНОМІКА І СУСПІЛЬСТВО*. Випуск № 13/2017. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/49.pdf (дата звернення: 03.02.2019).
10. Краус Н.М., Краус К.М., Криворучко О.С. Освітні інноваційні хаби: теоретичний контент та позитивні очікування їх функціонування (2017). URL: <http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/5943/1.pdf> (дата звернення: 10.03.2019).
11. *Форсайт 2018: аналіз підготовки і перепідготовки фахівців природничого і технічного спрямування, виходячи з цілей сталого соціально-економічного розвитку України до 2025 року. Аналітичні звіти* (2018). URL: <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development/reports> (дата звернення: 01.03.2019).

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье разработан организационно-экономический механизм интернационализации промышленных предприятий, в основе которого лежит активизация деятельности существующих и введение новых структурных подразделений на предприятия, установлении горизонтальных связей между ними, развитие собственного человеческого капитала. Описана сущность предложенного механизма, который представляет инфраструктурный компонент иерархической модели форм интернационализации предприятия. Предложена трехкомпонентная модель формирования организационно-экономического механизма интернационализации промышленного предприятия. Определено, что основой для внедрения предложенного организационно-экономического механизма интернационализации промышленного предприятия является анализ движущих сил развития экономики страны: человеческий капитал, конкурентоспособная наука, передовое образование, высокотехнологичный бизнес.

Ключевые слова: интернационализация, образование, наука, бизнес, организационно-экономический механизм.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF INTERNATIONALIZATION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Summary. In order to ensure an adequate level of country's competitiveness in the foreign market, its enterprises etc., it is necessary to pay considerable attention to the processes of enterprises integration into the global economic community. Therefore, one of the key issues of increasing the level of industrial enterprises internationalization is the development and implementation of an effective organizational and economic structure based on cooperation between business, education, science and the state. In recent years, the problem of cooperation between business, science and the state has been the subject of research by Ukrainian scholars. At the same time, less attention was paid to the educational component and its role in ensuring the process of enterprise internationalization. In addition, unresolved issues are the formation of human capital as one of the key factors in ensuring the internationalization of the industrial enterprise. This made it relevant to develop the organizational and economic mechanism of industrial enterprises internationalization which is founded in the article. The three-component model of formation of organizational and economic mechanism for industrial enterprise internationalization is offered. It is determined that the basis for implementation of the proposed organizational and economic mechanism for industrial enterprise internationalization is the analysis of the driving forces of the country's economic development: human capital, competitive science, advanced education, high-tech business. The organizational and economic mechanism is based on the activation of the existing and introduction of new structural units at the enterprise; establishment of horizontal ties between them; development of its human capital. The essence of the proposed mechanism, which represents the infrastructure component of the hierarchical model of enterprise internationalization forms, is described, focusing on the activities of those departments that are directly related to other components of the model: trade; financial and investment; production; technological; scientific; educational; motivational; informational.

Key words: internationalization, education, science, business, organizational and economic mechanism.

Крутько М. А.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка*

Krutko Marharyta

*Ph.D. (Economic Sciences),
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture*

ГЕНЕЗИС ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Анотація. У роботі пропонується науковий підхід до вивчення та генезису понятійно-категоріального апарату досліджень інтеграційних процесів в аграрному секторі. Зроблено спробу щодо узагальнення вичерпного трактування сутності інтеграції, агропромислової інтеграції, інтеграційних процесів узагалі, що стало одним із пріоритетних завдань у дослідженні. Виокремлено та узагальнено базові положення в теоретико-методологічному забезпеченні генезису наявних досліджень у частині інтеграційних процесів аграрного сектору. Встановлено, що теоретико-методологічне вивчення понятійно-категоріального апарату інтеграційних процесів в аграрному секторі набуває актуальності в частині його розуміння, сприйняття та подальшого впровадження в аграрному секторі. Напрацьований теоретичний базис може слугувати каталізатором розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі.

Ключові слова: генезис, інтеграційні процеси, аграрний сектор, економічна сутність інтеграції, понятійно-категоріальний апарат.

Вступ та постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України сьогодні залишається одним із найпріоритетніших секторів. Завдяки повноцінному використанню його потужностей можливе стабільне становище продовольчої, соціально-економічної та господарської безпеки країни. Світовий досвід говорить, що можливість повноцінного використання ресурсного потенціалу призведе до економічної стабільності та перспективності системи господарювання в економічному просторі. Застосування новітніх технік і технологій дає господарюючим суб'єктам більші конкурентні переваги одних перед іншими. Не кожне підприємство може собі дозволити придбання інноваційних засобів, але кожне може скористатися сучасним майже, не затратним та дуже перспективним методом інтеграційних перетворень та взаємодії одних господарюючих суб'єктів з іншими і спільно використовувати надбання сучасної науки та техніки на кооперативних чи інших засадах. Віднести інтеграцію до категорії інноваційних методів можна за рахунок її економічної сутності та властивостей. Теоретико-методологічне вивчення понятійно-категоріального апарату інтеграційних процесів в аграрному секторі набуває актуальності в частині його розуміння, сприйняття та подальшого впровадження в аграрному секторі.

У проведенні дослідження варто концентрувати увагу саме на трактуванні економічної сутності та суті інтеграційних процесів за рахунок деталізації та виокремлення таких базових положень понятійного апарату, адаптованого до свідомості сучасного керівника, господаря, власника. Усе вищевказане говорить про актуальність та перспективність проведення таких досліджень, що в кінцевому підсумку позитивно вплине на стан ділової активності та спроможності господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань генезису понятійно-категоріального апарату та виокремлення економічної сутності інтеграції, інтеграційних процесів та агропромислової інтеграції знайшли своє відображення в працях вітчизняних учених-економіс-

тів серед яких: М.Й. Малік, П.Т. Саблук, В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, Ю.О. Нестерчук та ін. Проблема трактування суті інтеграційних процесів для більш детального та продуктивного їх застосування залишається відкритою і потребує деяких узагальнень та уточнень.

Метою даної роботи є всебічне вивчення та генезис понятійно-категоріального апарату досліджень інтеграційних процесів в аграрному секторі. Вичерпне трактування сутності інтеграції, агропромислової інтеграції, інтеграційних процесів узагалі стає одним із пріоритетних завдань у дослідженні, а також виокремлення та узагальнення базових положень у теоретико-методологічному забезпеченні генезису наявних досліджень у частині інтеграційних процесів аграрного сектору.

Результати дослідження. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації господарського життя для економіки України залишається актуальним питання виготовлення конкурентоспроможної продукції, яка відповідає міжнародним стандартам якості та забезпечує економічну безпеку держави [1]. «Останніми роками цей інтерес актуалізувала зростаюча роль агрохолдингів у національному аграрному секторі. І якщо теоретично визначається рівноправність усіх форм агробізнесу (великого, середнього, малого), то практичне сприйняття агрохолдингів із земельними банками в сотні тисяч гектарів спричинило гостру дискусію, предмет якої – раціональні пропорції названих форм агробізнесу з позицій економічної, екологічної і соціальної доцільності. Які перспективи аграрного виробництва? Хто повинен у ньому домінувати: сімейна ферма, що дає змогу зберегти сільське населення та його історичні традиції, або індустріалізовані агрогіганти, здатні забезпечити інноваційний прорив?» [2, с. 3–9]. Відповіді на ці питання може дати детальний аналіз інтеграційних зрушень і перетворень в аграрному секторі нашої країни.

Інтеграційні процеси в Україні продовжують набирати оберти, а отже, тут ще не напрацьовано того категорійного трактування, який дасть змогу оперувати встановленою категорією [3].

На думку В.В. Камінської, категорія інтеграції за своїм значенням тісно пов'язана із цілою низкою понять, що також значною мірою впливають на онтологію предметної галузі. Автор у своїй праці підтримує М.Р. Зайнуліну щодо заміни інтеграції поняттям системного підходу, де система розглядається як цілісне утворення, якому притаманні подані на рисунку властивості. Обмеженістю такого твердження є певна статичність, заснована на потребі чіткого встановлення меж і взаємозв'язків системи. Окрім того, інтеграція як процес вимагає наявності механізму реального об'єднання розрізаних елементів підприємства в єдину систему. Отже, система здебільшого фіксує об'єктну форму цілого, а інтеграція відбиває процес її отримання [4].

Економічна інтеграція сприяє посиленню взаємозв'язку та взаємодоповнюваності національних господарств на основі міжнародного поділу праці. Інтеграційний процес характеризується: планомірною зміною структури окремих країн, координацією співпраці держав, узгодженою ув'язкою асортименту продукції у країнах співдружності, а також спільним використанням науково-дослідного потенціалу на основі міжнародного поділу праці. Унаслідок цього прискорюється науково-технічний процес, повніше використовуються сировинні ресурси, підвищується ефективність функціонування національних господарств; створення та вдосконалення міжнародної співпраці, що

поглиблює міжнародну спеціалізацію та кооперування виробництва; активізація ролі внутрішньої економічної політики у створенні умов для поглиблення ефективності господарських зв'язків з іншими країнами [4].

Вивчення інтеграційного процесу з погляду міжнародної співпраці та взаємодії дає можливість розглядати інтеграцію в глибшій площині з подальшою перспективністю адаптації для галузевих інтеграційних процесів позитивних властивостей, притаманних глобальним процесам взаємозв'язку.

Виокремлення в два блоки інтеграції-процесу та інтеграції-результату дає можливість провести наглядний спектральний аналіз взаємозалежності властивостей.

Порівнявши один з одним вертикальний та горизонтальний види інтеграції, слід визнати, що організація вертикально побудованих об'єднань на відмінну від горизонтальних формувань охоплює весь процес виробництва. При цьому досягається безперервність технологічного процесу на всіх етапах виробництва і збуту, наскрізний контроль над якістю продукції, підвищується ефективність виробництва [5].

У загальному вигляді інтеграцію (від лат. *integratio* – відновлення, заповнення) вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти трактують як логічне поняття, що означає стан пов'язаності окремих диференційованих систем і функцій системи, організму у цілому, а також процес, що

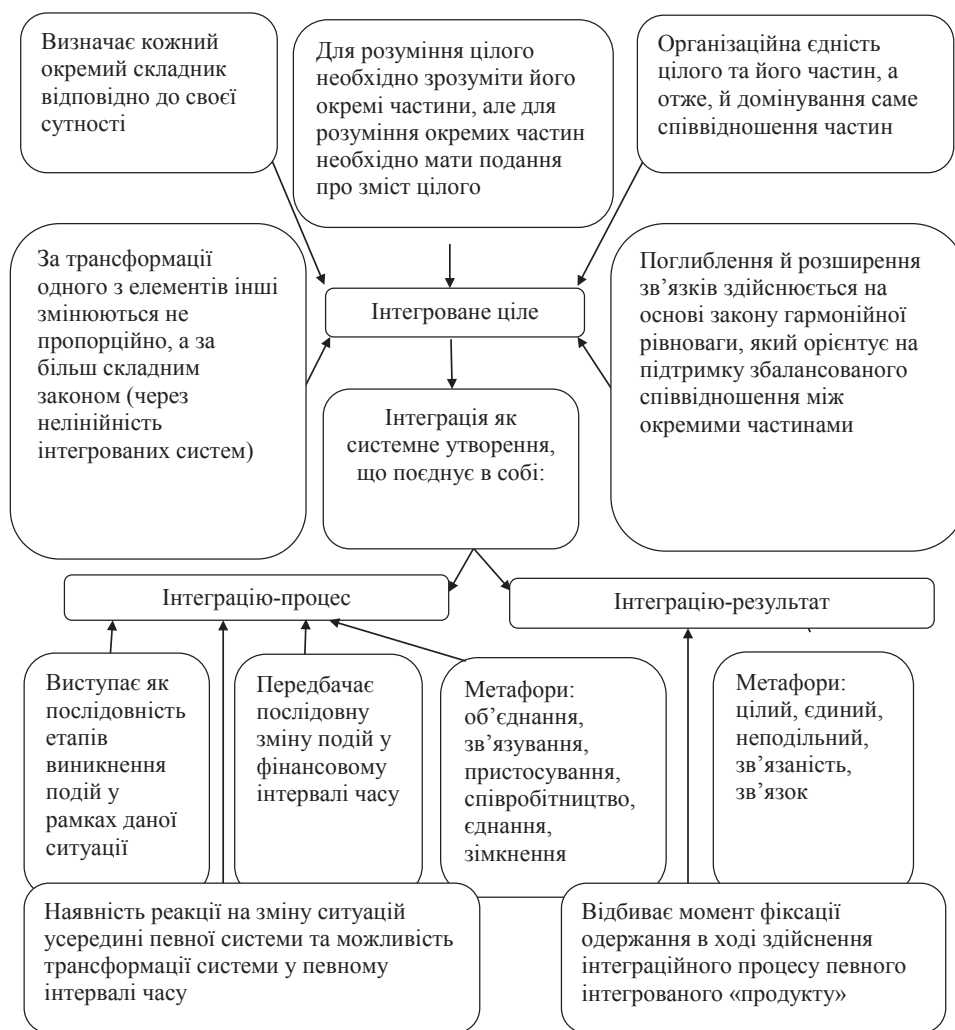

Рис. 1. Триєдиний розгляд категорії «інтеграція»

Джерело: складено на основі [4]

приводить до такого стану. На рівні ж окремих суб'єктів господарювання інтеграцію доцільно розглядати як коаліційне об'єднання діяльності деяких функцій підприємств за збереження ними юридичної та, частково, економічної самостійності [7].

Деякі науковці розкривають зміст інтеграції через вертикальну та горизонтальну інтеграційну взаємодію. Так, О.І. Табенська трактує вертикальну інтеграцію як бажання контролювати верхні поверхи виробничого ланцюжка для забезпечення збуту сільськогосподарської продукції, захисту від коливання цін на сировинних ринках і гнучкої реакції на запити споживачів. Вона вимагає значних інвестицій: це або концентрація капіталів за допомогою горизонтальної інтеграції кооперативів (злиття, створення партнерств і союзів), або залучення капіталів з інших джерел шляхом створення філій у формі акціонерного товариства (кооперативу в даному разі належить контрольний пакет акцій). Вертикальна інтеграція може бути здійснена шляхом будівництва переробних потужностей або придбання контрольного пакета акцій існуючих підприємств. Горизонтальна інтеграція – концентрація капіталу і створення єдиної стратегії кооперативних підприємств у даній галузі. На думку авторки, горизонтальна інтеграція може бути проведена шляхом злиття кооперативів, створення союзів або партнерств для скорочення витрат, більш раціонального використання потужностей і мобільності фінансових ресурсів, для виходу на споживчий ринок [1].

Агропромислова інтеграція – поєднання сільськогосподарського виробництва з переробною промисловістю та іншими галузями народного господарства. Коли йдеться про агропромислову інтеграцію в широкому сенсі, мають на увазі розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями та підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою, технологічно й об'єктивно орієнтовані на поєднання їхніх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини. Посилення таких зв'язків є закономірним явищем [4].

На думку Ю.О. Нестерчука, агропромислова інтеграція – цілеспрямований процес зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв'язків і відносин прямих та опосередкованих учасників агропромислового відтворального процесу. До групи прямих учасників відтворення сільськогосподарської продукції належать юридичні та фізичні особи, які забезпечують технологічні процеси з виробництва сільськогосподарської продукції та сировини. До опосередкованих учасників віднесено підприємства, що виконують допоміжні та обслуговуючі функції, а також органи державного та господарського управління АПК [12].

Характерними ознаками агропромислової інтеграції сільськогосподарських підприємств та об'єднань є:

1. Тісне об'єднання в одному підприємстві сільськогосподарського виробництва і переробної промисловості за отримання необхідних пропорцій в їхньому розвитку.

2. Більш високий рівень організації сільськогосподарського та промислового виробництва, що забезпечує раціональне використання трудових ресурсів, підвищення продуктивності праці і зниження собівартості кінцевої продукції.

3. Поглиблена і стійка спеціалізація сільськогосподарського виробництва.

4. Наявність великих, технічно озброєних підприємств із переробки сільськогосподарської продукції [6].

У процесі інтеграції встановлюються взаємовідносини між елементами (підприємствами), які забезпечують

довгострокову консолідацію (зближення) основних цілей підприємств, що інтегруються. При цьому відносини конкуренції замінюються варіантами співпраці – від слабкої взаємодії до прямого управління [8]. Обов'язковими ознаками інтегрованої структури є можлива її участь у системі вертикального обмеження з боку будь-якого підприємства, наявність організаційних і правових зв'язків між її учасниками (структурними елементами) [7].

На думку Ю.Р. Футало, економічна інтеграція – це не що інше, як об'єднання держав унаслідок обмеженості природних, трудових та фінансових ресурсів у тій чи іншій країні для створення товарів, що є конкурентоспроможними на цих ринках, та подолання кризових явищ у країнах, а саме зубожіння народів, безробіття, падіння курсу національних валют, що призводить до соціальних проблем у цих країнах. Доцільно підкреслити, що, говорячи про силу як вирішальний чинник інтеграції, тут ми маємо на увазі не армію, поліцію, зброю, а економічні та технічні чинники та адміністративні можливості, а також цінності, символи, ритуали, що має кожна з країн [9].

Серед переваг агропромислової інтеграції можна виділити такі [10]:

- забезпечується єдиний процес виробництва, закупівлі, зберігання, переробки продукції;
- створюються більш сприятливі умови для широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу;
- досягається скорочення управлінського апарату;
- створюються умови для поєднання інтересів усіх учасників АПК;
- виникає можливість організації виробництва на основі ефективної економії всіх ресурсів;
- забезпечується оптимальне поєднання територіального та галузевого управління.

Стримуючим чинником інтеграції сільськогосподарських виробників як у горизонтальному, так і у вертикальному напрямі є відсутність достатніх ресурсів, які б дали їм змогу бути рівноправними партнерами об'єднань. Поліпшити цю ситуацію можна шляхом участі держави в даних процесах як гаранта майнових та фінансових внесків сільськогосподарських виробників. Окрім того, зважаючи на значний ризик діяльності в аграрній сфері, доцільним було б забезпечення страхових функцій із боку держави [11].

Інтегровані структури займають дедалі помітніше місце в аграрному секторі нашої країни. Однак окремі їхні форми розвиваються неоднаковими темпами. Виділяються за масштабами діяльності агрохолдингові структури, утворені в результаті вертикальної інтеграції, з доволі жорстким підпорядкуванням окремих суб'єктів господарювання керівному центру. Натомість недостатнім є розвиток обслуговуючої кооперації, партнерських форм інтеграції, агропродовольчих кластерів, спостерігається формалізм у функціонуванні багатьох асоціацій, створених за участю агровиробників [13].

Розвиток інтеграційних процесів в аграрній сфері України відбувався під впливом економічних, політичних, соціальних, ментальних трансформацій у суспільстві та в аграрній сфері зокрема. Цілком логічно, що ці перетворення відзеркалювалися у взаємовідносинах між підприємствами аграрної сфери та інших галузей національної економіки, набували нового змісту та характерних особливостей у процесі виникнення і функціонування нових видів та форм інтегрованих аграрних формувань [14].

Висновки. У результаті проведеної роботи та детального вивчення сутності інтеграції, агропромислової інтеграції, інтеграційних процесів встановлено певний теоретико-методологічний збіг загальної суті економічного явища. Ідентифікація даного збігу відбувається через

призму основоположного значення та механізму реалізації інтеграційних процесів за рахунок взаємодії одного з іншим на взаємних умовах без заподіяння втрат для першого чи другого. Проведено докладний та детальний генезис базових категорій, які пропонуються в працях провідних учених-економістів. У результаті такого аналізу сформовано три основні пріоритетні напрями посилення процесів інтеграції в аграрному секторі економіки нашої країни: детальний аналіз сутності інтеграції; адаптивність глобальних властивостей інтеграційних процесів для секторальних; позитивність наслідків запровадження механізмів агропромислової інтеграції для АПК.

лізу сформовано три основні пріоритетні напрями посилення процесів інтеграції в аграрному секторі економіки нашої країни: детальний аналіз сутності інтеграції; адаптивність глобальних властивостей інтеграційних процесів для секторальних; позитивність наслідків запровадження механізмів агропромислової інтеграції для АПК.

Список використаних джерел:

1. Табенська О.І. Сучасні інтеграційні процеси в агропромисловому комплексі України. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 3(80). С. 273–282.
2. Пасхавер Б.Й., Молдаван Л.В., Шубравська О.В. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 3–9.
3. Устенко С.В., Зінов'єва І.С. Інтеграція виробничо-промислових структур як шлях підвищення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 7(86). С. 57–58.
4. Камінська В.В. Синергетична ідентифікація інтеграції: монографія / за заг. ред. Є.І. Ходаківського. Житомир, 2012. 204 с.
5. Бурковська А.В. Розвиток інтеграційних процесів як важлива умова формування ефективного ринку аграрної продукції. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2005. № 4. С. 41.
6. Зіновчук В.В. Залучення інвестицій у сільськогосподарські кооперативи. *Фінанси України*. 1999. № 6. С. 70–78.
7. Гудзь Е.Е. Рыночная интеграция в аграрной сфере Украины: тенденции, возможности, угрозы. *Никоновские чтения*. 2010. № 15. С. 400–402.
8. Султанаева Л. Интеграционные процессы в аграрном секторе экономики. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2010. № 2. С. 12.
9. Футало Ю.Р. Дефініція інтеграції як чинник розвитку національної економіки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2016. № 1(5). С. 76–80.
10. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. Київ: ІАЕ, 2002. 294 с.
11. Герелес А.В. Сутність агропромислової інтеграції, її організаційні форми та соціально-економічне значення. 2011. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/072.pdf> (дата звернення: 27.05.2019).
12. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія. Умань: Сочинський, 2009. 372 с.
13. Соловей Ю. Особливості поширення інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України. *Аграрна економіка*. 2016. Т. 9. № 3–4. С. 68–73.
14. Зеліско І.М. Інтеграційні процеси в аграрній сфері України. *Часопис економічних реформ*. 2015. № 4(20). С. 15–21.

ГЕНЕЗИС ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНОГО АППАРАТА ІССЛЕДОВАНИЙ ІНТЕГРАЦИОННИХ ПРОЦЕССОВ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Аннотация. В работе предлагается научный подход к изучению и генезису понятийно-категориального аппарата исследований интеграционных процессов в аграрном секторе. Предпринята попытка по обобщению исчерпывающего трактования сущности интеграции, агропромышленной интеграции, интеграционных процессов вообще, что стало одной из приоритетных задач в исследовании. Выделены и обобщены основные положения в теоретико-методологическом обеспечении генезиса имеющихся исследований в части интеграционных процессов аграрного сектора. Установлено, что теоретико-методологическое изучение понятийно-категориального аппарата интеграционных процессов в аграрном секторе приобретает актуальность в части его понимания, восприятия и последующего внедрения в аграрном секторе. Нарботанный теоретический базис может служить катализатором развития интеграционных процессов в аграрном секторе.

Ключевые слова: генезис, интеграционные процессы, аграрный сектор, экономическая сущность интеграции, понятийно-категориальный аппарат.

THE GENESIS OF THE CONCEPTUAL AND CATEGORICAL FRAMEWORK OF THE STUDY OF INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Summary. When conducting the research, it is necessary to focus attention on the very interpretation of the economic essence and content of integration processes. Due to the detailing and distinguishing such basic provisions of the conceptual framework adapted to the consciousness of the modern leader, master, owner. All of the above suggests the relevance and prospects of such studies, which will ultimately positively affect the state of business activity and capacities of economic entities. The paper proposes a scientific approach to the study and genesis of the conceptual and categorical framework of the research of integration processes in the agricultural sector. An attempt was made to generalize the comprehensive interpretation of the essence of integration, agro-industrial integration, integration processes in general, which became one of the priority tasks in the study. The basic provisions in the theoretical and methodological support of the genesis of available studies in the part of the integration processes of the agricultural sector are singled out and generalized. It is established that the theoretical and methodological study of the conceptual and categorical framework of integration processes in the agricultural sector becomes relevant in the part of its understanding, perception, and further introduction in the agricultural sector. As a result of this work and detailed study of the essence of integration, agro-industrial integration, integration processes, a certain theoretical and methodological coincidence of the general essence of the economic phenomenon has been established. The identification of this coincidence occurs through the prism of the fundamental value and mechanism of implementation of integration processes through the interaction with one another on mutual conditions without causing losses to the first or the second. The study of the integration process from the viewpoint of international cooperation and interaction allows considering integration in a deeper plane with the subsequent perspective of adaptation of the positive properties inherent in global interrelation processes for the sectoral integration processes. A thorough and detailed genesis of the basic categories, which are proposed in the works of leading economists, was conducted.

Key words: genesis, integration processes, agricultural sector, economic essence of integration, conceptual and categorical framework.

Кушнір С. О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Запорізького національного університету*

Кікош В. В.

*студентка
Запорізького національного університету*

Kushnir Svitlana

*PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhya National University*

Kikosh Vitalina

*Student
Zaporizhzhya National University*

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Анотація. У статті розглянуто структурні складники агропромислового комплексу як одного з провідних секторів української економіки. Проаналізовано кількість сільськогосподарських підприємств у розрізі організаційних форм господарювання за 2015–2017 рр. З'ясовано, що задовольнити потребу в безпечному, зручному та швидкому способі здійснення грошових розрахунків можна завдяки використанню банківських платіжних карток. Останні з вищезгаданих було класифіковано за типом держателя та за платіжною схемою. Наведено особливості використання корпоративних карток. Розглянуто овердрафт як форму короткострокового кредиту для здійснення поточних витрат підприємств. Визначено переваги та недоліки використання банківських платіжних карток в аграрних підприємствах. На основі отриманих результатів дослідження запропоновано перспективні напрями вдосконалення і розвитку ринку платіжних карток в Україні.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сфери АПК, кількість сільськогосподарських підприємств, банківські платіжні картки, корпоративні картки.

Вступ та постановка проблеми. Агропромисловий комплекс є одним із провідних секторів української економіки. Він відіграє велику роль у формуванні продовольчої безпеки нашої держави та несе значне соціальне навантаження, забезпечуючи робочими місцями понад 3 млн. осіб.

За даними Українського клубу аграрного бізнесу, у 2018 р. було реалізовано агропродовольчої продукції на суму 18,6 млрд. дол. США, що є більшим від показника 2017 р. на 800 млн. дол. США. Частка продукції АПК у структурі експортної виручки України становить 39,4% [5].

Сьогодні всі учасники грошових розрахунків (не є винятком і підприємства аграрної сфери) зацікавлені в безпечному, зручному та швидкому способі їх здійснення. Ефективне управління значними за обсягом фінансовими потоками уможливується завдяки використанню найпоширенішого платіжного інструменту – платіжної картки [4].

Відповідно до п. 27 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», платіжна картка – електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів із рахунка платника або з відповідного рахунка банку для оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [8].

Загальна кількість емітованих банківських платіжних карток у 2018 р. становила 59,4 млн. шт., з яких активними були лише 65% [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж декількох останніх років особлива увага вітчизняних науковців була прикута до аналізу сучасного стану підприємств аграрної сфери. Зокрема, дослідження Н.М. Притули [6] та Н.Г. Пігуль [7], спрямовані на виявлення особливостей функціонування аграрного сектору економіки та вирішення пов'язаних із ним проблем, є досить інформативними й мають практичне значення. Чималу кількість наукових праць написано й фахівцями банківської справи. Серед них варто виокремити О.О. Коць та В.В. Гоменюк [4], які займалися розвитком ринку платіжних карток.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Використання банківських платіжних карток для обслуговування підприємств АПК є малодослідженим питанням, про що свідчить відсутність відповідних публікацій.

Метою даної роботи є дослідження структурних складників агропромислового комплексу, визначення переваг і недоліків використання банківських платіжних карток в аграрних підприємствах та надання пропозицій щодо вдосконалення і розвитку ринку платіжних карток в Україні.

Результати дослідження. Агропромисловий комплекс можна трактувати як багатогалузеву виробничу систему, в якій за кожною з галузей закріплено виконання певних функцій.

Традиційно виокремлюють три основні сфери АПК:
– галузі, що створюють матеріально-технічні засоби виробництва для сільського господарства;
– сільське господарство (рослинництво, тваринництво та рибальство);
– галузі, що забезпечують переробку сільськогосподарської продукції [6, с. 77–78].

Сфера матеріально-технічного забезпечення є підґрунтям для виробництва, переробки сільськогосподарської продукції та доведення її до споживачів. Передусім вона орієнтована на підвищення ефективності процесів, які відбуваються в агропромислових підприємствах. Прискорення

науково-технічного прогресу сприяє зростанню конкуренції на світовому ринку та зумовлює необхідність упровадження новітніх засобів виробництва. Особливе місце у цій сфері відводиться тракторному та сільськогосподарському машинобудуванню, основними центрами розташування яких є Бердянськ, Дніпро, Київ, Коломия, Ніжин, Новоград-Волинський, Одеса, Тернопіль, Умань, Харків та Херсон [7].

Сільське господарство є ключовою ланкою аграрного сектору України та вагомим джерелом зростання ВВП. Зокрема, на кінець 2017 р. ним було сформовано 12,1% валової доданої вартості. Протягом 2015–2017 рр. частка суб'єктів господарювання, зайнятих у сільському господарстві, становила близько 4% від загальної кількості суб'єктів по всій Україні [3].

Розглянемо кількість сільськогосподарських підприємств у розрізі організаційних форм господарювання за 2015–2017 рр. (табл. 1).

Із табл. 1 бачимо, що загальна кількість сільськогосподарських підприємств упродовж аналізованого періоду мала неоднорідну динаміку: у 2015 р. – 45 379 од., у 2016 р. – на 2 318 од. більше від рівня попереднього періоду, у 2017 р. відбулося зменшення на 2 139 од. відносно 2016 р. Лівову частку структури протягом 2015–2017 рр. займали фермерські господарства. Їхня кількість коливалася від 32 тис. од. до 34 тис. од., що становить 71,2% та 74,9% відповідно. Друге місце займали господарські товариства (18,2% у 2016 р. та на 2,9% менше в 2017 р.), третє – приватні підприємства. Структурна частка останніх мала тенденцію до зниження з 8% у 2015 р. до 7,1% у 2017 р. Кооперативи, державні підприємства та підприємства інших форм господарювання в загальній структурі сільськогосподарських підприємств за цей же період становили в середньому 0,5–1%.

До третьої сфери АПК належать галузі, стадії технологічного процесу яких можуть бути розміщені як у місцях знаходження сировини, так і в районах споживання готової продукції (м'ясна, борошномельна) [6].

Фактично всі підприємства аграрної сфери у своїй діяльності використовують банківські платіжні картки. Перш за все, це зумовлено необхідністю проведення розрахунків на великі суми грошових коштів (понад 150 тис. грн.), у т. ч. з нерезидентами в межах торговельного обороту. Також аграрні підприємства можуть реалізовувати зарплатні проекти, перераховуючи заробітну плату співробітників на їхні карткові рахунки в банку, з яким було укладено відповідний договір.

Платіжні картки можна класифікувати за різними ознаками. Зокрема, за типом держателя виокремлюють особисті та корпоративні картки. Особисті платіжні картки емітуються банком на ім'я клієнта – фізичної особи й застосовуються для здійснення різного роду виплат, тоді як корпоративні можуть бути випущені тільки для суб'єктів господарської

діяльності (юридичних осіб або фізичних осіб – підприємців). Використання останніх для розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами, виплатами заробітної плати та виплатами соціального характеру забороняється.

Також для здійснення операцій за допомогою корпоративної картки необхідно укласти відповідний договір між власником поточного рахунку та банком. У договорі обов'язково прописуються усі види платіжних операцій, доступні тому чи іншому клієнту, а також правила, умови та максимальний строк їх виконання [1].

Станом на 1 січня 2019 р. за типом держателя в обігу знаходилося 36 343 тис. шт. особистих та 606 тис. шт. корпоративних карток, що є більшим від значень 1 січня 2018 р. на 2 008 тис. та 83 тис. шт. відповідно [9].

За схемою використання банківські платіжні картки поділяються на дебетові та кредитні. В Україні найбільш поширеними є перші. Вони прив'язані до поточних рахунків клієнтів і дають змогу здійснювати купівлю товарів і послуг на суму, що дорівнює поточному вкладу клієнта. Що стосується кредитних карток, то їх видача супроводжується відкриттям кредитних ліній, за рахунок і в межах яких здійснюються платежі або видача готівкових грошових коштів.

Умови надання кредиту та порядок здійснення платежів за кредитними картками визначаються банками-емітентами і можуть помітно різнитися між собою. Так, за одними з карток наданий кредит повинен бути погашений протягом місяця, а за іншими – у більш короткий термін, без стягнення процентів. За одними картками разові платежі можуть обмежуватися певними сумами, за другими – лише загальним лімітом кредитної лінії, за третіми картками може допускатися перевищення цього ліміту.

У процесі фінансово-господарської діяльності аграрних підприємств досить часто виникають платіжні розриви. Передусім це пов'язано з нестачею або відсутністю необхідної суми грошових коштів на поточному рахунку в момент здійснення платежу. Усунення цієї проблеми стає можливим за рахунок овердрафтного кредитування.

А.Г. Грязнова у «Фінансово-кредитному енциклопедичному словнику» розглядає поняття «овердрафт» як форму короткострокового кредиту в межах встановленого банком ліміту, що дає змогу здійснювати розрахунки понад залишок коштів клієнта на поточному рахунку [2, с. 672–673].

Основна відмінність овердрафту від звичайного кредиту полягає у тому, що для погашення заборгованості спрямовуються всі кошти, що надходять на рахунок клієнта.

За рахунок овердрафту можуть здійснюватися поточні витрати аграрних підприємств, зокрема:

- оплата розрахункових документів за товарно-матеріальні цінності;
- виконання робіт і надання послуг;
- погашення кредиторської заборгованості;

Таблиця 1

Кількість сільськогосподарських підприємств за організаційними формами господарювання, 2015–2017 рр., од.

Найменування показника	Аналізований період					
	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
Усього	45 379	100%	47 697	100%	45 558	100%
Господарські товариства	7 721	17%	8 700	18,20%	6 967	15,30%
Приватні підприємства	3 627	8%	3 752	7,90%	3 215	7,10%
Кооперативи	596	1,30%	738	1,5%	448	1%
Фермерські господарства	32 203	71,20%	33 682	70,60%	34 137	74,90%
Державні підприємства	241	0,50%	222	0,50%	199	0,40%
Підприємства інших форм господарювання	891	2%	603	1,30%	592	1,30%

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України за 2015–2017 рр.

- виплата заробітної плати працівникам та прирівняні до неї платежі;
- відрахування сум грошових коштів до бюджету за податками та зборами;
- інші витрати поточного характеру.

Переваги та недоліки використання овердрафтних кредитів для аграрних підприємств і підприємств України у цілому показано на рис. 1.

Із рис. 1 бачимо, що основними перевагами овердрафтних кредитів є відсутність цільової спрямованості запозичених грошових коштів, можливість надання без додаткового забезпечення та порівняно швидка процедура отримання. Серед недоліків варто виокремити дороговизну цього способу залучення грошових коштів, установлення обмежень щодо суми зняття та кропіткий перегляд лімітів.

На основі зібраних матеріалів дослідження умовно сформуємо два блоки, до першого з яких будуть віднесені загальноприйняті переваги використання банківських платіжних карток в аграрних підприємствах, а до другого – наявні недоліки. Так, до першого блоку входять:

- зменшення залежності від режиму роботи банківських відділень;
- можливість оперативного поповнення картки та здійснення з неї виплат;
- підвищення іміджу підприємств та збільшення обсягу їх продажів;
- можливість одержання рекламної підтримки з боку платіжних систем та банків, що видають картки;
- уникнення ризиків, пов'язаних зі зберіганням та транспортуванням готівки для різних виплат;
- зменшення кількості документації, полегшення роботи бухгалтерії пов'язаної з обліком готівкових коштів;
- контроль працівників над безпосереднім проведенням розрахунків;
- швидкість розрахунків під час проведення закупівель сільськогосподарської продукції/сировини у приватних осіб;
- зручність використання корпоративних карток під час відрядження або закупівлі канцелярських товарів.

До другого блоку можна віднести:

- можливість виникнення неполадок у програмному забезпеченні;

- велику частоту проведення хакерських атак для незаконного заволодіння інформацією.

З урахуванням розглянутих переваг і недоліків використання банківських платіжних карток на підприємствах агропромислового комплексу можна запропонувати такі перспективні напрями вдосконалення і розвитку ринку платіжних карток в Україні:

- поліпшення захисту банківських платіжних карток від шахрайства;
- проведення тренінгів для персоналу з підвищення їхньої фінансової грамотності не лише для інформування про можливість використання платіжних карток, а й про переваги безготівкових розрахунків над готівковими;
- забезпечення розвитку платіжної інфраструктури та стимулювання безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток;
- стимулювання безготівкових розрахунків шляхом уведення обмежень на розрахунки готівкою;
- запровадження нових функціональних можливостей для здійснення безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток.

Висновки. Дослідивши три сфери агропромислового комплексу, можна сказати, що найбільш пріоритетною серед них є сільське господарство, яке формує 12,1% валової доданої вартості у ВВП України.

Протягом 2015–2017 рр. фермерські господарства займали одну третину структури сільськогосподарських підприємств, тоді як частка господарських товариств та приватних підприємств у середньому становила 16,6% та 7,6% відповідно.

Використання банківських платіжних карток у підприємствах аграрного сектору зумовлене необхідністю проведення розрахунків на суму понад 150 тис. грн., у т. ч. з нерезидентами в межах торговельного обороту. Реалізація зарплатних проектів дає змогу зекономити час та уникнути деяких матеріальних витрат, пов'язаних з обслуговуванням співробітників.

Платіжні картки можна класифікувати за різними ознаками. Зокрема, за типом держателя виокремлюють особисті (для фізичних осіб) та корпоративні картки (для фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб).

Рис. 1. Переваги та недоліки використання овердрафтних кредитів

Напрями використання корпоративних карток досить різноманітні, здебільшого вони зручніші, ніж використання чекових книжок. Так, корпоративні картки можуть бути використані підприємствами АПК під час відраджень, закупівлі сировини чи продукції у приватних осіб або малоцінних швидкозношуваних предметів.

За схемою використання банківські платіжні картки поділяються на дебетові та кредитні.

Овердрафт є формою короткострокового кредиту, термін погашення якого становить до 30 календарних днів та може бути використаний для здійснення поточних витрат підприємства. Цьому виду кредиту притаманні: відсутність цільового характеру, необов'язковість забезпечення, високі процентні ставки, обмеження щодо суми зняття грошових коштів, перегляд установлених лімітів раз на місяць.

Серед загальних переваг використання банківських платіжних карток в аграрних підприємствах можна виокремити скорочення витрат та обсягу касових операцій бухгалтерії, уникнення ризиків зберігання та транспортування готівки для виплати, можливість віддаленого обслуговування за допомогою Інтернет-банкінгу тощо. Водночас до основних недоліків використання платіжних карток можна віднести можливі неполадки в програмному забезпеченні та проведення хакерських атак.

Перспективними напрямами вдосконалення і розвитку ринку платіжних карток в Україні є поліпшення захисту даних банківських платіжних карток, проведення тренінгів із фінансової грамотності, стимулювання безготівкових розрахунків тощо.

Список використаних джерел:

1. Використання корпоративної банківської картки. URL: <https://zkg.ua/vykorystannya-korporativnoji-bankivskoj-kartky/> (дата звернення: 02.05.2019).
2. Грязнова А.Г. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / под общ. ред. А.Г. Грязновой. Москва : Финансы и статистика, 2002. С. 672–673. URL: <http://www.studentlibrary.ru/book/ISBN5279023061061.html> (дата звернення: 02.05.2019).
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.05.2019).
4. Коць О.О., Гоменюк В.В. Сучасний стан і перспективи розвитку ринку платіжних карток в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/102.pdf (дата звернення: 02.05.2019).
5. Основні показники зовнішньої торгівлі України. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_rokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini (дата звернення: 02.05.2019).
6. Притула Н.М. Визначення пріоритетних сфер і галузей АПК як засіб державного регулювання аграрного сектору економіки. *Економіка та управління національним господарством*. 2016. № 6. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/6_ukr/13.pdf (дата звернення: 02.05.2019).
7. Пігуль Н.Г. Сучасний стан та перспективи розвитку машинобудівного комплексу. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/71166/3/Pihul_Pihul_machine_building_complex.pdf (дата звернення: 02.05.2019).
8. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення: 02.05.2019).
9. Ринок платіжних карток в Україні. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219 (дата звернення: 02.05.2019).

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БАНКОВСКИХ ПЛАТЕЖНЫХ КАРТ В СФЕРЕ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация. В статье рассмотрены структурные составляющие агропромышленного комплекса как одного из ведущих секторов украинской экономики. Проанализировано количество сельскохозяйственных предприятий в разрезе организационных форм хозяйствования за 2015–2017 гг. Выяснено, что удовлетворить потребность в безопасном, удобном и быстром способе осуществления денежных расчетов можно благодаря использованию банковских платежных карточек. Последние из вышеупомянутых были классифицированы по типу держателя и по платежной схеме. Приведены особенности использования корпоративных карт. Овердрафт рассмотрен как форма краткосрочного кредита для осуществления текущих расходов предприятий. Определены преимущества и недостатки использования банковских платежных карточек на аграрных предприятиях. На основе полученных результатов исследования предложены перспективные направления совершенствования и развития рынка платежных карточек в Украине.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, сферы АПК, количество сельскохозяйственных предприятий, банковские платежные карточки, корпоративные карточки.

ADVANTAGES OF USING BANK PAYMENT CARDS IN THE FIELD OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Summary. The article examined the essence of the agro-industrial complex as one of the leading sectors of the Ukrainian economy, outlines its structural components and rationalizes the role of each of them. During the study, the number of agricultural enterprises was analyzed in terms of organizational forms of management for 2015–2017 years. It was determined that satisfaction with the need for a safe, convenient and quick way of making cash settlements can be achieved through the use of bank payment cards. There was a classification of payment cards for some of the signs. It was grounded the appointment of personal and corporate cards, the dynamics of their numbers as of January 1, 2018 and January 1, 2019 is presented. It was found that corporate cards play an important role in ensuring the normal functioning of agrarian enterprises. In this connection, some features of their use were additionally provided, which may require start-up entrepreneurs to avoid the most common mistakes due to their lack of knowledge about the intricacies of operations through corporate cards. In the process of conducting the classification on the following grounds, the characteristics of the debit and credit scheme for the use of bank payment cards were given, the most common of them for Ukraine was identified. The essence of the concept of «overdraft» under the financial-credit encyclopedic dictionary A.G. Gryaznova was considered. The main difference between the overdraft and the ordinary loan was determined. A list of current expenditures of agrarian enterprises was provided, which could be used for cash borrowed temporarily during overdraft lending. The advantages and disadvantages of using overdraft loans for agrarian enterprises and enterprises of Ukraine as a whole were identified. Two blocks were formed, the first of which included the generally accepted benefits of using bank payment cards at the enterprises of the agrarian sector, and the second – the existing shortcomings. Based on the results of the research, prospective directions for improvement and development of the payment cards market in Ukraine were proposed.

Key words: agro-industrial complex, spheres of agro-industrial complex, number of agricultural enterprises, bank payment cards, corporate cards.

Лісовська Л. С.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Теребух А. А.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри туризму
Національного університету «Львівська політехніка»*

Гацук М. М.

*здобувач кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»*

Lisovska Lidiya

*PhD, DSc in Economics,
DSc in Economics on Department of Management of Organizations
Lviv Polytechnic National University*

Terebukh Andriy

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Department of Tourism
Lviv Polytechnic National University*

Hatsuk Marharyta

*degree applicant at Department of Management of Organizations
Lviv Polytechnic National University*

МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ТА МЕТОДИ СТИМУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ

Анотація. У статті розглянуто сутнісні ознаки поняття організаційної творчості, визначено зв'язок даного поняття з інноваціями та інноваційними процесами організації. Розглянуто особливості сучасних моделей організаційної творчості іноземних науковців, проведено короткий опис шести моделей організаційної творчості та їхніх етапів. Визначено чинники формування організаційної творчості, які найбільш суттєво впливають на результати творчості. На підставі проведеного опитування щодо важливості методів та чинників управління творчістю автори сформували мотиваційну матрицю для інноваційного персоналу вітчизняної проектно-організаційної організації. За розробленою матрицею розраховано приблизний бюджет та річний економічний ефект запровадження системи винагород та заохочення. Обґрунтовано підвищення продуктивності праці в організації повинно очікуватися на рівні в середньому на 11% (відповідно до результатів статистичного аналізу та практичних досліджень).

Ключові слова: організаційна творчість, креативність, інноваційна активність, стимулювання, чинники формування.

Вступ та постановка проблеми. Згідно з доповіддю «Глобальний індекс інновацій 2017», Україна посіла 50-е місце, що є найкращою позицією за останні десять років. Українська інноваційна конкурентоспроможність базується виключно на людському капіталі. Зокрема, за підіндексом «Креативність» Україна поліпшила свою позицію відносно 2016 р., перемістившись із 58-го місця на 49-е, у т. ч. за показниками «нематеріальні активи» – 26-е місце, «креативні товари та послуги» – 92-е, «онлайн-креативність» – 47-е [1, с. 9].

Творчість кожної особистості зокрема та колективу людей загалом є запорукою генерування нових ідей та здійснення інноваційної діяльності. Управління процесом творчості вважається важко здійсненним та невдячним процесом для кожного менеджера інноваційної організації. Така складність зумовлюється тим, що поняття організаційної творчості пов'язане з теорією інноватики, теорією організації та менеджментом організації, а ще основні положення формування організаційної творчості переплітаються з наукою психології людської поведінки. Отже, організаційна творчість – це поняття міждисциплінарне, яке потребує дослідження науковців із різних напрямів дослідження. Виокремлення чинників, які формують рівень організаційної творчості, оволодіння інструментами активізації організаційної творчості пер-

соналу дадуть змогу підвищити ефективність та результативність інноваційної діяльності в організації, а отже, сприятимуть зростанню її конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем творчості та вивчення механізмів активізації інноваційної діяльності здійснила ціла низка вітчизняних та іноземних науковців. До переліку визначних учених, які вивчали дану проблематику, потрібно включити Н.І. Чухрай, Й.М. Петровича, Т.М. Amabile, G. Clydesdale, С. Olszak.

Результати досліджень, пов'язаних з управлінням творчістю, довели позитивну кореляцію творчого потенціалу працівника з інноваційною активністю організації, ефективністю діяльності організацій [2, с. 1160–1163; 3]. Однак керівництву доводиться піклуватися про створення сприятливого клімату для творчості в організації [4].

Більшість досліджень організаційної творчості присвячено проблемам ефективного застосування результатів та управління творчістю [5].

Метою даної роботи є обґрунтування чинників формування організаційної творчості, визначення найважливіших факторів, які визначають її рівень в організації, а також на підставі вивчення моделей організаційної творчості розроблення матриці мотиваційної політики для персоналу інноваційної організації.

Результати дослідження. Формування інструментарію управлінських впливів на підвищення креативних здібностей персоналу організації потребує обґрунтування понятійного апарату. Термін «творчість» (англ. creativity) походить від латинського *creo* – створювати, робити. В україномовній літературі також зустрічається термін «креативність», який означає здебільшого не процес творення, а здатність індивідуума до творчості (англ. creativeabilities). Тобто значення, яке надали цьому терміну українські дослідники, описується поняттями креативних (творчих) здібностей потенціалу.

Підприємницька діяльність не обов'язково креативна, але обов'язковим є здатність до сприяння або здійснення радикальних змін суб'єктів підприємництва. Челл визначив підприємництво як «процес визнання та реалізації можливостей ... з метою створення цінності» [6]. Це визначення підкреслює те, що дослідники творчості називають «пошук проблем» та «відповідність». «Виявлення проблем» – це здатність. Сума організаційних інновацій, оновлень та зусиль, що характеризуються інноваційністю, ризиком та активністю, формують концепцію «корпоративного підприємництва» [7]. Корпоративне підприємництво сприяє впровадженню змін та інновацій в організаціях, тому деякі вчені припустили значний збіг між організаційними інноваціями та корпоративним підприємництвом [8].

Як бачимо, існує суперечка щодо першості термінів у цій «сім'ї» понять. Деякі вчені вважають креативністю фундаментальним поняттям інноватики, її першоосновою. Інші ж, навпаки, підкреслюють, що інновація є основним поняттям, а творчість – це одне з підмножини понять інноваційної системи [6], яке формує її ефективність. Зокрема, основна технологічна модель інновацій, яка складається з трьох основних стадій процесу (наука – техніка – виробництво), обґрунтовує доцільність креативності на першому етапі у цьому процесі, а саме «формування та вибір ідей».

Отже, можна виокремити два підходи до розуміння ідентичності даних понять. Обидва підходи мають право на існування, а обґрунтування їхнього вибору і застосування визначаються цілями дослідження.

Перший підхід розглядає психологічну перспективу в інноваційних процесах, яка зосереджена, насамперед, на людині та її здібностях (наприклад, креативності чи творчому потенціалі), а потім розглядаються результати використання певних особливостей людини (наприклад, інновації). Другий підхід часто називають «процесним», оскільки він розглядає кожен етап та кожну стадію інноваційного процесу як окремі самостійні об'єкти управління, який формує власні показники результативності. Для цілей менеджменту в інноваційній організації може бути використано обидва підходи: для стимулювання та мотивації – перший підхід, а для формування стратегічних планів – другий. На підставі узагальнення наукових джерел проведено обґрунтування загальних відмінностей та визначення цих понять за різними критеріями (табл. 1).

Організаційну творчість у даному дослідженні розуміють як процес продукування нових ідей для створення цінного, корисного нового продукту (послуги, ідеї, процедури або процесу) окремими особами, що працюють разом у складній соціальній відкритій системі.

На рівень організаційної творчості впливають такі чинники: 1) позитивна та відкрита організаційна культура, яка може стимулювати творчу поведінку та досягнення результатів [9]; 2) командний клімат та рівень командної згуртованості та співпраці; 3) поведінка та способи лідера організації; 4) ефективність політики мотивації персоналу в організації; 5) структура організації, розподіл повноважень та відповідальності в організації; 6) система оцінювання результатів творчості; 7) чіткість, досяжність та зрозумілість цілепокладання для всіх учасників організаційної творчості.

Для ідентифікації чинників, що впливають на рівень організаційної творчості та вибору методів її активізації, було проведено анкетне опитування серед працівників проектної організації ТОВ «Енерготехпром», яка відчуває потребу у підвищенні ефективності інноваційної діяльності.

За результатами опитування найбільш ефективними способами вдосконалення організаційної креативності є налагодження обміну знаннями/досвідом серед колег, заохочення використання міжнародних практик проектування, накопичення досвіду командного проектування, відвідування вітчизняних та зарубіжних виставок та диверсифікований досвід роботи. Більшість із цих методів зосереджується на чинниках, безпосередньо пов'язаних із процесом проектування та дизайну.

Послідовна модель прийняття рішень, програми наставництва, регулярна організаційна реорганізація, участь клієнта у прийнятті рішень та горизонтальна структура організації істотно не підвищують рівень організаційної творчості, на думку працівників ТОВ «Енерготехпром».

Працівники, яких безпосередньо можна назвати креативними, вказують на те, що для підвищення творчої спроможності персоналу проектної організації повинні бути залучені заходи в середовищі проектування. Далі за рейтингом – командний клімат та групова/організаційна культура. Останні не є чинниками, безпосередньо пов'язаними з проектуванням, однак вони є важливими стосовно управління креативністю, на думку працівників ТОВ «Енерготехпром».

За результатами дослідження найважливішими чинниками формування організаційної творчості є середовище проектування, командний клімат та групова/організаційна культура.

Процес організаційної творчості реалізується через певну послідовність робіт/етапів, які називають у наукових джерелах моделями. Досліджувані моделі організаційної творчості відрізняються змістовим наповненням та пріоритетами управління.

«Модель 4С», запропонована Джеймсом С. Кауфманом і Рональдом А. Бегетто [10]. Автори стверджують, що біль-

Таблиця 1

Обґрунтування термінів «інновація» та «творчість» за сутнісними характеристиками

Характеристики	Творчість	Інновації
Цілі формування процесу	Створення ідеї	Впровадження та реалізація ідеї
Соціальні завдання процесу	Не обов'язково розглядає економічні ефекти, а носить внутрішній, індивідуальний характер	Обов'язкове врахування переваг під час використання (споживання) для різних учасників носить інтерактивний характер
Мотиваційні чинники	Внутрішні	Зовнішні
Критерії оцінювання	Абсолютна новизна, більше уваги оригінальності	Відносна новизна, вагоміший фактор ефективності

Джерело: власна розробка авторів

шість досліджень творчості зазвичай приймає один із двох основних напрямів: з одного боку, дослідницька галузь зосереджує увагу на повсякденній творчості, також відомій як little-C, це такий різновид креативності, який можна спостерігати в усіх людей. З іншого боку, ми знаходимо дослідження, які зосереджені виключно на видатній креативності, відомій лише як Big-C, стосується великих творчих геніїв. Кауфман і Беґетто стверджують, що цих двох категорій, або екстремумів, недостатньо для покриття широкого спектру людської творчості. Отже, Кауфман і Беґетто вводять дві нові категорії, а саме mini-C і Pro-C.

Mini-C категорія була створена для того, щоб урахувати творчість, що відбувається під час навчального процесу, зосередивши увагу на новому та особисто змістовному тлумаченні досвіду, дій і подій. Mini-c категорію можна розглядати як маленьку частину little-C. Pro-C був створений для того, щоб дослідити роботу висококваліфікованого професіонала експертизи в будь-якій творчій галузі. Ця категорія є проміжною позицією між повсякденною творчістю і місцем, відведеною для видатного творчого генію.

Узагальнюючи розгляд даної моделі, можна навести приклади різних рівнів креативності відповідно до Моделі чотирьох Cs за допомогою такого прикладу:

- Mini-c: людина, яка навчається грати на гітарі.
- Little-c: людина, яка починає грати в групах з іншими людьми.
- Pro-C: відомий гітарист у знаменитій групі.
- Big-C: Джимі Хендрікс, гітарист, який змінив весь спосіб гри на інструменті.

Грем Уоллас створив у 1926 р. власну модель для обґрунтування процесу творчості, яку досі вважають актуальною. За словами Уолласа, процес творчого мислення, який розуміється як шлях для вирішення проблеми, можна описати в чотирьох етапах: підготовка, інкубація, освітлення, верифікація.

Фаза підготовки передбачає отримання нових знань, фактів та вражень, а також визначення проблеми. Фаза інкубації стосується дещо пасивного етапу обробки інформації або «проблеми». Уоллас помітив, що багато чудових ідей виникли лише після того, якщо витрачається час на проблему, як правило, беручи «паузу» від проблем, а не активно займаючись цим. Ця «пауза» може мати тривалість від декількох хвилин до декількох років. Фаза освітлення полягає в отриманні розуміння, появи нових ідей та стратегій подальшої роботи.

Уоллас припускає, що, спонукаючи розум до іншої діяльності (інкубації), індивідуум мотивує появу нової ідеї, рішення (освітлення). На етапі перевірки робиться спроба з'ясувати, чи нова ідея чи рішення дійсно «вирішує проблему». Це завершальний етап процесу створення, і саме там ця ідея досягає своєї остаточної форми і насправді здійснюється.

Існують й інші версії цієї моделі, широко використовувани, які включають більше фаз творчого процесу, побудованого за оригінальною моделлю, запропонованою Уолласом. Доцільно згадати той, який зазвичай додають як останній етап процесу: етап реалізації. Ця частина творчого процесу часто є довгою і нудною, і там відбувається багато важкої роботи.

Важливо зрозуміти, що модель творчого процесу Уолласа не завжди є лінійним процесом, в якому завжди відбуваються всі фази, або що всі фази мають обов'язково здійснюватися. Важливо також мати на увазі, що це не ексклюзивні етапи, а в здебільшого вони збігаються і можуть траплятися багато разів під час творчого процесу. Модель Уолласа – спрощення, але водночас вона надає нам дійсну та просту форму організації цього складного процесу.

Ческентміхалій є одним з багатьох дослідників, які підкреслюють взаємодію особистості та навколишнього середовища з метою творчості. Із цього погляду недостатньо лише творчої людини, важливим є також контекст, в якому відбувається творчість: «Творчість не відбувається всередині людей, а у взаємодії між думками людини, соціокультурними думками та соціокультурним контекстом. Це системне, а не індивідуальне явище» [11].

Відповідно до системної моделі Ческентміхалого, треба створити три необхідні для творчості компоненти. Першим компонентом моделі є домен, що означає мистецьку форму або конкретну галузь науки. Одним із прикладів домену може бути математика, яка складається з безлічі правил і процедур [11]. Другий компонент креативності – це поле, яке відповідає експертам, які мають достатньо компетенції для оцінки новизни і доречності. Наприклад, у сфері візуальних мистецтв експерти є вчителями мистецтва, власниками галереї, колекціонерами мистецтва, критиками або фондами та установами.

Останній компонент креативної системи – це особа, яка вносить свій внесок, щось нове і відповідне домену. Творча особа мусить мати справжні знання в межах домену, а також хороший контакт із полем. Таким чином, творчість відбувається, коли людина, використовуючи свої знання в галузі, продукує нову ідею, яку приймають і вибирають експерти галузі, які будуть включені у відповідний домен.

Відповідно до системних моделей Ческентміхалі, можна навести визначення креативності: «Будь-яка ідея чи продукт, який змінює існуючий домен або що перетворює існуючий домен». Визначення творчої особистості – «той, чийі думки чи дії змінюють домен або встановлюють новий домен». Окрім того, на думку автора, важливо пам'ятати, що «домен не може бути» змінено без явної або неявної згоди поля, відповідального за нього [11].

Системна модель не охоплює всіх аспектів творчості. *Модель 6P* може служити доповненням до вищезгаданої моделі, але також може працювати як самостійний інструмент, що досліджує творчість. Ця модель широко використовується у дослідженні творчості та забезпечує рамки для виявлення й організації різних аспектів, категорій або галузей вивчення творчості.

Традиційною є модель, запропонована Джеймсом М. Родосом, відома як «4P», за якою творчість «складається з чотирьох аспектів: процесу, продукту, людини (або особи) і місця».

Оновлена версія цієї системи має ще два компоненти, що розширюють модель. Додані аспекти – це переконання, введене Дином К. Симонтоном, і потенціал, предствлений Марком А. Рунко.

- Процес: відноситься до того, як відбувається шлях від проблеми до ідеї, тобто як творчий процес відбувається на когнітивному рівні. Мета полягає у розумінні типу психічних механізмів, які відбуваються під час творчої думки чи творчої діяльності.

- Продукт: стосується кінцевого продукту, такого як продукт для продажу, різні види послуг, вирішення проблем, публікації, ідеї змін або художні вирази.

- Людина (або особистість): відноситься до особи, яка створює, а саме творчої людини (або особистості). Тенденція до раннього дослідження креативності була зосереджена переважно на рисах особистості та порівнянні математиків, архітекторів, письменників та інших груп творчих людей, щоб визначити відмінні ознаки особистості, які мають креативний потенціал Деякі атрибути, як видається, більш поширені серед творчих особистостей, у тому числі внутрішня мотивація, широкі інтереси, відкритість до

досвіду та автономія. Нині більшість теорій вважає особистість лише одним аспектом творчого процесу.

- Місце: означає місце, де виникає творчість. Це часто пов'язано з фазою, а також посиленням на те, коли/де приходить розуміння. Творче місце, крім фізичного місця, також може бути сумішшю умов, до яких можна віднести присутність «відповідних» людей, наявність інфраструктури, доступ до матеріалів та ноу-хау, фінанси. Місце може також означати психологічне середовище та наявність «творчого клімату», що характеризується свободою і можливістю самостійної роботи як найважливішими аспектами, але також іншими аспектами, такими як час і підтримка ідей, прийняття ризику, довіра, впевненість, дебати та конфлікти.

- Переконавання: посиляється на вміння творчої людини переконати інших, що його продукт креативний. Творчі особи з їхніми творчими ідеями повинні мати здатність переконати інших у відповідній сфері, щоб уважатися творчими.

- Потенціал: відноситься до умов і потенціалу. Підкреслює, що людина повинна розвивати свою творчість. Багато досліджень у цій категорії зосереджено на дитячому потенціалі й повсякденній творчості.

У своїй компонентній моделі творчості Клаус К. Урбан представляє шість аспектів, або компонентів, індивідуальної діяльності, необхідних для творчості. Що стосується різноманіття теоретичних підходів до творчості, дослідник виділяє дві великих групи, які дещо відрізняються одна від одної: орієнтоване на пізнання мислення та особистісно орієнтоване мислення.

Відповідно, його модель побудована з урахуванням цих двох основних груп і відзначає взаємозалежність, яку ці дві групи мають під час творчої діяльності. Крім того, автор підкреслює важливість визначення того, які компоненти особистості є центральними та відповідальними за творчу поведінку. Модель розділяє компоненти креативності на дві основні групи: з одного боку, пізнавальні компоненти, що стосуються того, що ми повинні знати, а з іншого – компоненти особистості, що стосуються тих поглядів, які нам потрібно мати для творчості.

Перелік шести компонентів моделі творчості Клауса К. Урбана включає:

❖ Когнітивні компоненти:

- Дивергентне мислення.
- Загальна база знань.
- Специфічна база знань та конкретні навички.

❖ Компоненти особистості:

- Фокусування та віддача завданням.
- Мотиви та мотивація.
- Відкритість та толерантність до неоднозначності.

Модель дивергентного мислення є специфічним компонентом креативності, які є більш глобальними та всеосяжними на відміну від інших моделей. Перші дослідники творчості спочатку вивчали інтелект, і одним із них був Ю.П. Гілфорд (1897–1987). Він створив терміни конвергентного мислення і дивергентного мислення.

Слово «конвергентне» означає «злиття» і відноситься до інформації, яку ми співвідносимо, щоб виробити одну відповідь або одне вирішення проблеми. Термін «дивергентне» означає «розділення» і відноситься до типу мислення, яке працює за різними напрямками, щоб створити багато відповідей або вирішень заданого питання.

Звичайні тести інтелекту, як правило, вимірюють конвергентне мислення. Дивергентне мислення є фундаментальним складником творчості. Дивергентність мислення і творчість тісно пов'язані, оскільки потрібно широке мислення та мислення поза рамками в обидвох випадках.

Згідно з моделлю дивергентного мислення Амабіле вказує, що творчість покладається на три внутрішні та одну зовнішню компоненту – соціальне середовище [12].

Внутрішні компоненти – це галузеві навички, творчі процеси та мотивація. Галузеві навички включають талант, знання та технічну освіченість для роботи в галузі або сферах, які відносяться до відповідного завдання або проблеми, тому цей компонент є набором особистих когнітивних прийомів (здібностей) для вирішення проблеми. Чим більшим та ширшим є цей набір, тим більше альтернатив виникає у особи для вироблення нового рішення.

Творчі процеси включають особистісні процеси (наприклад, толерантність до неоднозначності) та стилі мислення (наприклад, схильність до розповсюдження ідей), які спонукають особу до застосування незвичних підходів до проблеми, стилю роботи, що визначаються високою енергійністю та наполегливістю.

Мотивація може бути внутрішньою та зовнішньою, хоча найбільш характерним є комбінація цих двох видів.

Внутрішня мотивація – це бажання бути залученим до проекту (завдання) через його цікавість, складність, особистий виклик або задоволення особистих моральних потреб. Ця форма мотивації є найбільш дієвою з погляду креативності.

Четверта компонента, зовнішнє соціальне середовище (тобто робоче середовище організації), впливає на всі три внутрішні компоненти. Так, галузеві навички можуть бути розвинуті за допомогою навчання, як формального, так і надання нових робочих обов'язків. На творчі процеси можуть вплинути тренінги з технології генерування ідей та розвиток мислення через спостереження та співпрацю з більш креативними колегами. Середовище, що підтримує творчий процес, а не його результат, дає змогу співробітникам практикуватися та навчатися для креативності. Нещодавні дослідження показали негативний та позитивний вплив явищ та подій зовнішнього середовища на творчі процеси та галузеві навички.

З усіх трьох аналізованих компонентів мотивація найбільше та найгостріше реагує на зміни у середовищі і тому вважається найбільш ефективним інструментом активізації організаційної творчості.

Ці чотири компоненти допомагають досягти запланованих результатів будь-якого творчого процесу незалежно від того, наскільки важливим є процес створення логотипу організації, або ж як початок нової кампанії.

Мотивація може бути внутрішньою та зовнішньою, хоча найбільш характерним є комбінація цих двох видів. Внутрішня мотивація – це бажання бути залученим до проекту (завдання) через його цікавість, складність, особистий виклик або задоволення особистих моральних потреб. Ця форма мотивації є найбільш дієвою з погляду креативності. Зовнішня мотивація не залежить від самого завдання чи проекту, це може бути бажання отримати винагороду, виграти конкурс або отримати позитивний відгук (оцінку).

Зовнішня мотивація може негативно впливати на внутрішню мотивацію та творчість загалом. Це відбувається, якщо з погляду особистості зовнішня мотивація набуває вигляду контролю та заборон. Але «синергетична зовнішня мотивація», яка ставить на меті за допомогою зовнішніх чинників посилити наявну внутрішню мотивацію, довела свою ефективність на практиці. Наприклад, інформаційний зворотний зв'язок, що надає менеджерам інформацію щодо процесів поліпшення результатів, може підвищити внутрішню мотивацію менеджерів та співробітників.

Відповідно до попередньо проведеного дослідження, розроблення комплексної програми нагород і заохочення є одним із пріоритетів досягнення цілей стратегічного

Пропонована матриця винагород та заохочень для ТОВ «Енерготехпром»

Назва	Мета	Затвердження	Періодичність
У центрі уваги	Показати вдячність за спеціальні внески до результатів бізнесу та організації або за допомоги, яку отримуємо від колег. Можливість для працівників номінувати один одного для вираження особливої вдячності, визнання чудової роботи, співпраці, правильної поведінки та ін.	Нематеріальне визнання, не потребує затвердження	Коли з'являється потреба, і в ідеалі приурочено до поведінки
Гарна робота	Визначати правильну поведінку відповідно до бізнес-цілей команди/департаменту. Заохотити вдосконалення виконання обов'язків та постійне зниження витрат	Необхідне погодження з боку безпосереднього керівника номінанта	Щомісяця
Винагорода генерального директора	Визначати зразкові організаційні, технічні або комерційні досягнення, що мають значний вплив на організацію	Погоджується генеральним директором	Щорічно
Виняткові досягнення	Заохочення менеджерів інших та керівників команд виділяти співробітників за унікальний або найбільший внесок, відмінний від типових очікувань продуктивності	Погоджується керівником відділу	Щомісяця, або за потребою
Команда мрії	Заохочення команд постійно досягати найкращих результатів. Усі команди мають можливість бути визнаними за їхні конкретні внески	Визначається лідерським комітетом. Виділяються кошти на проведення тимблдингових зборів	Щоквартально
Роки успіху	Визначати значні епохи років роботи на підприємстві і дякувати співробітникам, що звільняються за їх внесок	Відповідальний за виконання підрозділ з управління персоналом	За потреби

Таблиця 3

Розрахунок річного економічного ефекту від упровадження заходів із поліпшення міжфункціональної комунікації

Показник	Од. вим.	До впровадження	Після впровадження
Продуктивність праці	тис.грн/ос.	150 535	167 094
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	тис.грн	143 009	158 739
Річний бюджет на програму винагород та заохочень	тис.грн		5 000
Річний економічний ефект	тис.грн.	10730	

розвитку для ТОВ «Енерготехпром». Знаходження правильного балансу між заходами внутрішньої та зовнішньої мотивації є одним із головних завдань формування мотиваційної політики. Для цього був застосований підхід бенчмаркінгу, тобто адаптації досвіду використання мотиваційних заходів, застосованих на інших успішних інженерингових підприємствах. Розроблена матриця винагород для ТОВ «Енерготехпром» відображена у табл. 2.

Зважаючи на особливий характер творчої праці та нестандартні мотиватори для людей творчої професії, важливим є факт визнання досягнень у присутності колег, підкреслюючи той внесок або досягнення, за які було отримано винагороду. Представляючи, необхідно пам'ятати про унікальні характеристики, потреби або бажання отримувача. Презентація винагороди може бути пов'язана з регулярним засіданням відділу, квартальними оглядами, значними віхами (завершення важливої роботи) та святковими зборами.

Відповідно до пропонованої матриці винагород та заохочень, для досліджуваної організації річний преміальний бюджет становитиме 5 млн. грн. Ефект від упровадження даної системи полягає у підвищенні продуктивності проектного процесу на підприємстві. Для ТОВ «Енерготехпром» проектна діяльність є операційною, тому ми можемо очікувати підвищення продуктивності праці в середньому на 11% (відповідно до результатів статистичного аналізу та практичних досліджень, наведених у [13; 14]).

Як уже зазначалося, економія складеться за рахунок підвищення продуктивності персоналу, витрати станов-

лять річний бюджет на преміювання. Ефект від упровадження розробленої матриці у мотиваційну політику товариства розраховано в табл. 3.

Відповідно до розрахунків та виходячи з результатів західних фірм, після впровадження відповідної системи дана пропозиція також доцільна для застосування на ТОВ «Енерготехпром». Створення таких мотиваційних важелів не тільки допоможе компанії підвищити креативність співробітників, а й допоможе залучити молодих спеціалістів до процесу організаційної творчості.

Висновки. Сучасний ринок та його учасники особливо цінують характеристики унікальності та диференціації продуктів та ідей, тому керівники організації розглядають персонал та його творчі здібності як особливий вид інтелектуального капіталу організації. Більшість керівників визнає, що обґрунтоване заохочення творчої поведінки працівника може підвищити рівень ефективності креативних здібностей персоналу. Аналіз наукових джерел дав змогу виділити чинники впливу на організаційну креативність: командна/організаційна культура, командний клімат, лідерство, мотиви роботи, структура організації, система оцінок, модель прийняття рішення, середовище проектування та процес проектування.

У проведеному опитуванні респонденти зазначили, що найбільш ефективними способами вдосконалення організаційної креативності є налагодження обміну знаннями/досвідом серед колег, заохочення використання міжнародних практик проектування, накопичення досвіду командного проектування, відвідування вітчизняних

та зарубіжних виставок та, нарешті, диверсифікований досвід роботи. Більшість із цих методів зосереджується на чинниках, безпосередньо пов'язаних із процесом проектування та дизайну.

Під час розроблення системи мотивації на ТОВ «Енерготехпром» були поєднані методи формального та неформального визнання. За розробленою матрицею розраховано приблизний бюджет та річний економічний ефект упровадження системи винагород та заохочення. Поєднання цих рекомендованих заходів покликане суттєво поліпшити рівень організаційної креативності та результати діяльності товариства.

мального визнання. За розробленою матрицею розраховано приблизний бюджет та річний економічний ефект упровадження системи винагород та заохочення. Поєднання цих рекомендованих заходів покликане суттєво поліпшити рівень організаційної креативності та результати діяльності товариства.

Список використаних джерел:

1. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко та ін. Київ: УкрІНТЕІ, 2018. 98 с.
2. Assessing the work environment for creativity / T.M. Amabile et. Al. *Academy of Management Journal*. 1996. Vol. 39. P. 1154–1184.
3. Nonaka I. & Takeuchi H. The knowledge Creating Company. *Harvard Business Review*. 1991 Vol. 34. № 6. P. 96–104.
4. Mumford M.D. Managing creative people: Strategies and tactics for innovation. *Human Resources Management Review*. 2000. № 10. P. 313–351.
5. Drazin R., Glynn M.A. & Karanjian R.K. Multilevel theorizing about creativity in organizations: A sensemaking perspective. *Academy of Management Review*. 1999. № 24. P. 286–307.
6. Cameron M.F. & Dennis A.G. Factors influencing creativity in the domain of managerial decision making. *Journal of Management*. 2000. Vol. 26. № 4. P. 705–732.
7. Christiann van Dijk & Jan van den Ende. Suggestion systems: transferring employee creativity into practicable ideas. *R&D Management*. 2002. № 32. P. 387–395.
8. Cummings A. & Oldham G.R. Enhancing creativity: Managing work contexts for the high potential employee. *California Management Review*. 1997. № 40. P. 22–38.
9. Amabile T.M. A model of creativity and innovation in organizations. *Research in Organizational Behavior*. 1988. Vol. 10. P. 123–167.
10. Davenport T., De Long D.W. & Beers M.C. Successful knowledge management projects. *Sloan Management Review*. 1998. Vol. 39. № 2. P. 50–58.
11. Dorst K. & Cross N. Creativity in design process: co-evolution of problem-solution. *Design Studies*. 1995. Vol. 22. № 5. P. 425–438.
12. Dougherty D. & Hardy B.F. Sustained innovation production in large mature organizations: Overcoming organization problems. *Academy of Management Journal*. 1996. № 39. P. 826–851.
13. Arieli S., Sagiv L. Culture and creativity: how culture and problem type interact in affecting problem solving. Proceedings of Academy of Management. San Antonio, 2011.
14. Mumford M.D., Medeiros K.E., Partlow P.J. Creative thinking: processes, strategies, and knowledge, *J. Creat. Behav.* 2012. № 46. P. 30–47.

МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ И МЕТОДЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ТВОРЧЕСТВА

Аннотация. В статье рассмотрены существенные признаки понятия организационного творчества, определена связь данного понятия с инновациями и инновационными процессами организации. Рассмотрены особенности современных моделей организационного творчества иностранных ученых, приведено краткое описание шести моделей организационного творчества и их этапов. Также выделены факторы формирования организационного творчества, которые наиболее существенно влияют на результаты творчества. На основании проведенного опроса о важности методов и факторов управления творчеством авторы сформировали мотивационную матрицу для инновационного персонала отечественной проектной организации. Для разработанной матрицы были рассчитаны примерный бюджет и годовой экономический эффект внедрения системы вознаграждений и поощрения. Обоснованное повышение производительности труда в организации должно ожидаться на уровне в среднем на 11% (согласно результатам статистического анализа и практических исследований).

Ключевые слова: организационное творчество, креативность, инновационная активность, стимулирование, факторы формирования.

FACTORS OF FORMATION AND METHODS OF STIMULATING ORGANIZATIONAL CREATIVITY

Summary. In the article, the authors examined the relationship between the concepts of the theory of innovation, namely the concepts of «creativity» and «innovation», which have some separation in time and space characteristics; defined the essential characteristic of the concept of «organizational creativity». In the article the essential features of the notion of organizational creativity are considered, the relationship of this concept with the innovations of the organization is determined. The authors paid particular attention to studying and conducting the characteristics of the process of organizational creativity. Features of modern models of organizational creativity are considered, factors of formation of organizational creativity are singled out. Based on the survey conducted, the authors formed a motivational matrix for innovation staff of the domestic project organization for organizational creativity on the example of the domestic organization of LLC Energotechprom. For the «Energotechprom», the problem of organizational creativity is important and serves as an element of the organization's development strategy. The article provides an economic justification for the developed matrix, the approximate budget and the annual economic effect of the introduction of rewards and incentives were calculated. The justified increase of labor productivity in an organization should be expected at an average of 11% (according to the results of statistical analysis and practical research). The calculation of the effectiveness of the implementation of this innovation project was carried out following international standards and confirmed the feasibility of the project. The results of research related to the management of creativity, showed that the creativity of the employee has a positive correlation with the innovations of organizations, the effectiveness of organizations and the steady development of operational activities. Therefore, management organization must decide on the creation of the necessary conditions for creativity, and then effectively apply its results.

Key words: organizational creativity, creativity, innovative activity, stimulation, formation factors.

Ліхоносова Г. С.

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри «Фінанси»*

*Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*

Лазебна І. Р.

*студент бакалаврату спеціальності «Бухгалтерський облік і аудит»
Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*

Likhonosova Ganna

*Doctor in Econ. Science, Associate Professor,
Associate Professor of Finance Department*

National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

Lazebnaya Iryna

*Bachelor's Degree Student of Accounting and Audit Specialty
National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті розглянуто проблематику формування та обліку фінансових результатів діяльності підприємств. Наведено організаційні аспекти проведення обліково-аудиторських процедур перевірки фінансових результатів підприємств. Висвітлено організаційно-економічні особливості проведення аудиту та аналізу фінансових результатів. Досліджено сутність економічної категорії «фінансові результати діяльності» з урахуванням поглядів провідних науковців. Окреслено науково-методичні підходи та методи формування фінансових результатів підприємств, які є підґрунтям для доступності реалізації іноземних інвестицій. Визначено напрями впливу елементів облікової політики на фінансові результати діяльності підприємства. Наведено авторські пропозиції щодо поліпшення методик визначення фінансових результатів, проведення аудиторських процедур фінансових результатів, які охоплюють аспекти достовірного відображення фінансових результатів та виявлення облікових помилок, можливих умисних шахрайських дій.

Ключові слова: фінансові результати, аудит, аналіз, організація, фінансова звітність, достовірність.

Вступ та постановка проблеми. У процесі подальшого розвитку ринкових відносин усі підприємства України зіткнулися з низкою проблем щодо визначення фінансових результатів та відображення їх в обліку, тому що одним із найважливіших показників, що характеризує ефективність фінансової діяльності підприємства, є фінансовий результат, тобто прибуток чи збиток. Основною метою діяльності підприємства в умовах глобальних економічних перетворень є одержання максимального прибутку за мінімальних витрат.

У власників організацій може виникати потреба в незалежній перевірці правильності, повноти та законності визначення фінансових результатів підприємства. У зв'язку із цим постає необхідність розроблення ефективної методики проведення аудиту фінансових результатів, яка б охоплювала всі аспекти визначення фінансових результатів, достовірного їх відображення у фінансовій звітності, точного і повного виявлення облікових помилок або навіть можливих умисних шахрайських дій.

Актуальними постають питання формування методичних підходів до визначення фінансових результатів в обліковій та контрольній системі підприємства, вирішення яких впливає на зміцнення економічного стану суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні засади обліку й аудиту фінансових результатів діяльності підприємств постійно знаходяться в полі зору українських та закордонних науковців, таких як М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, М.В. Кужельний, М.В. Мельник, О.А. Петрик, І.І. Рагуліна, К.О. Утенкова, М.М. Колос, О.В. Ролінський, В.С. Рудницький, Л.І. Жидєєва, Н.І. Дорош. Окремі аспекти обліку, аналізу

та аудиту фінансових результатів діяльності знайшли своє відображення у працях Т.В. Мултанівської, С.А. Бурлан, Н.В. Каткової, Л.А. Гончар та ін.

Авторські розробки спрямовано на вибір шляхів удосконалення обліку доходів бюджетної установи [1, с. 124–128], де провідним аспектом проходить позиція обґрунтування необхідності вдосконалення саме процедур аудиторського спрямування.

Метою даної роботи є обґрунтування теоретичних, методичних і практичних питань організації обліку, аудиту й аналізу фінансових результатів підприємства та розроблення шляхів їх удосконалення в сучасних умовах господарювання, методів формування фінансових результатів, які є зрозумілими та доступними для іноземних партнерів та інвесторів й які дадуть змогу ефективно управляти ефективністю діяльності підприємства.

Результати дослідження. Отримання позитивного фінансового результату (прибутку) та пошук шляхів його збільшення – неодмінна умова та мета будь-якого підприємства.

У сучасних умовах економічного розвитку суб'єктів господарювання питання фінансових результатів у бухгалтерському обліку вважається одним із ключових під час здійснення господарської діяльності, оскільки фінансовий результат є основним підсумковим показником.

Фінансові результати характеризують майже всі аспекти діяльності підприємства: продуктивність праці, ступінь використання основних засобів, трудових, матеріальних і грошових ресурсів, собівартість реалізованої продукції, її якість, обсяг та ціни реалізації продукції тощо.

У практичному плані фінансовий результат не є таємницею, і в країнах із ринковою економікою його кількісна

величина визначається як різниця між загальним виторгом від реалізації товарів, робіт, послуг і сукупних витрат.

Тракування фінансових результатів є важливою науковою проблемою. Ця категорія залишається у центрі уваги вчених не лише у сфері бухгалтерського обліку, а й філософії, економічної теорії, мікроекономіки, макроекономіки, фінансів, менеджменту і містить багато суперечностей та протиріч, що зумовлює актуальність її дослідження.

Для того щоб визначити роль та значення показників фінансового результату, необхідно звернутися до наукових праць відомих учених, які займалися дослідженням даного питання, та проаналізувати трактування даної категорії. У табл. 1 наведено трактування поняття «фінансовий результат».

Аналізуючи наведені визначення категорії «фінансовий результат», можна зробити висновок, що такі науковці, як Ф.Ф. Бутинець, А.Г. Загородній і Г.Л. Вознюк, Н.М. Ткаченко, В.М. Опарін, Л.М. Худолій, розглядають фінансовий результат як результат співставлення доходів та витрат підприємства.

С.Л. Лондар та Л.Л. Горещька, а також А.Г. Загородній і Г.Л. Вознюк характеризують фінансовий результат із погляду власного капіталу – приріст чи зменшення капіталу. Р.В. Скалюк зазначає, що фінансовий результат є підсумком (результатом) діяльності підприємства.

Якщо синтезувати та узагальнити погляди зазначених економістів із приводу визначення прибутку в єдине ціле, то можна зробити висновок, що в сучасному розумінні економічної теорії прибуток є головною метою та основним стимулом розвитку підприємницької діяльності, адже саме він є показ-

ником, що характеризує винагороду підприємця за зазначений ризик та здійснені нововведення й арифметично є позитивною різницею між сукупними доходами, отриманими від різних видів господарської діяльності, та витратами виробництва та обігу, яких було зазано в процесі її здійснення.

Аналіз характеристик фінансового результату в економічній та обліковій літературі дає змогу сказати, що фінансовий результат – це категорія, що відображає результативність господарської діяльності у вигляді відповідного показника – прибутку або збитку.

Проте вважаємо нелогічним і некоректним отождивлення прибутку і збитку з доходами та витратами підприємства для цілей облікового відображення даних об'єктів бухгалтерського обліку, з чого випливає недосконалість наведених визначень.

Можна зробити висновок, що недосконалість наведених визначень спричинена різними чинниками, найвагоміші з них – існування різних підходів до розуміння досліджуваного поняття (економічний, фінансовий, обліковий тощо) й те, що кожен із дослідників розглядає фінансові результати чи то в певній галузі економіки, чи прив'язуючи їх до конкретного завдання або об'єкта бухгалтерського обліку.

Поряд із трактуванням прибутку в економічній теорії визначення прибутку (збитку) підприємства в різних інтерпретаціях наведено й у законах та законодавчих актах України. Основні з них наведено в табл. 2.

Проаналізувавши наведені норми чинного законодавства, можна зробити висновок, що якщо в економічній теорії значний акцент робиться на з'ясуванні природи походження прибутку, джерелах його формування, чинниках виробни-

Таблиця 1

Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «фінансовий результат»

Автор	Трактування
Ф.Ф. Бутинець [5]	Співставлення доходів та витрат підприємства, відображених у звіті. Прибуток або збиток організації.
А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк [7]	Різниця між доходами та витратами підприємства чи його окремого підрозділу за певний час. Приріст чи зменшення вартості власного капіталу підприємства внаслідок діяльності у звітному періоді.
С.Л. Лондар, Л.Л. Горещька [6]	Приріст (чи зменшення) вартості власного капіталу підприємства, що утворюється в процесі його підприємницької діяльності за звітний період.
А.Д. Мочерний [8]	Грошова форма підсумків господарської діяльності організації або її підрозділів, виражена в прибутках або збитках.
В.М. Опарін [9]	Зіставлення регламентованих податковим законодавством доходів і витрат. Перевищення доходів над витратами становить прибуток, зворотнє явище характеризує збиток.
М.С. Пушкар [10]	Прибуток або збиток, отриманий у результаті господарської діяльності.
Р.В. Скалюк [11]	Якісний та кількісний показник результативності господарської діяльності підприємства.
Н.М. Ткаченко [12]	Доходи діяльності підприємства за вирахування витрат діяльності.
Л.М. Худолій [13]	Зіставлення доходів і витрат, регламентованих податковим законодавством.
М.С. Чебанова, С.С. Василенко [14]	Прибуток або збиток, одержаний від діяльності підприємства.

Джерело: узагальнено авторами на основі [5–14]

Таблиця 2

Визначення прибутку (збитку) в законодавчих актах України

Визначення прибутку (збитку)	Законодавчий акт, в якому наведено визначення
Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» від 31.03.99 № 87 [4]
Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування – алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків)	Наказ «Про затвердження форми одноразового державного статистичного спостереження № 1 – амортизація» від 15.12.03 № 444 [3]
Збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» від 31.03.99 № 87 [4]

Джерело: узагальнено авторами на основі [3; 4]

цтва, то в бухгалтерському обліку розглядаються переважно алгоритми розрахунку результатів діяльності підприємства.

Сьогодні існує два принципові підходи до розрахунку фінансових результатів підприємства, які мають деякі модифікації у різних країнах світу:

1. Метод порівняння доходів і витрат (метод «витрати – випуск») – передбачає визначення прибутку (збитку) згідно з принципом нарахування та відповідності доходів і витрат, тобто як різниця між доходами і витратами звітного періоду.

2. Метод порівняння капіталу (або метод зміни чистих активів) – передбачає визначення приросту власного капіталу у звітному періоді як різниці між сумою власного капіталу на кінець і на початок звітного періоду, тобто розраховується різниця, тобто якщо власний капітал на кінець звітного періоду збільшується, то підприємство отримує прибуток, а якщо навпаки – збиток.

Отже, досліджуючи облік фінансових результатів, спостерігаємо існування безлічі дискусійних питань, зокрема

на практиці існує певна невідповідність між ознаками видів діяльності, доходів, витрат та формування фінансових результатів. Тобто у нинішніх умовах проблемним залишається питання щодо неузгодженості класифікації видів діяльності та субрахунків обліку доходів, витрат та фінансових результатів, на яких вони формуються.

Організація бухгалтерського обліку на підприємстві, у тому числі фінансових результатів, передбачає, передусім, розроблення облікової політики, що забезпечує ефективність ведення бухгалтерського обліку.

Облікова політика перетворилася на реальний інструмент управління організацією, на її основі здійснюється фінансове та податкове планування діяльності організації, що дає змогу істотно знижувати податковий тягар, підвищувати гнучкість, оперативність й ефективність прийнятих управлінських рішень.

Формування облікової політики слід проводити з урахуванням особливостей діяльності підприємства для виконання таких завдань:

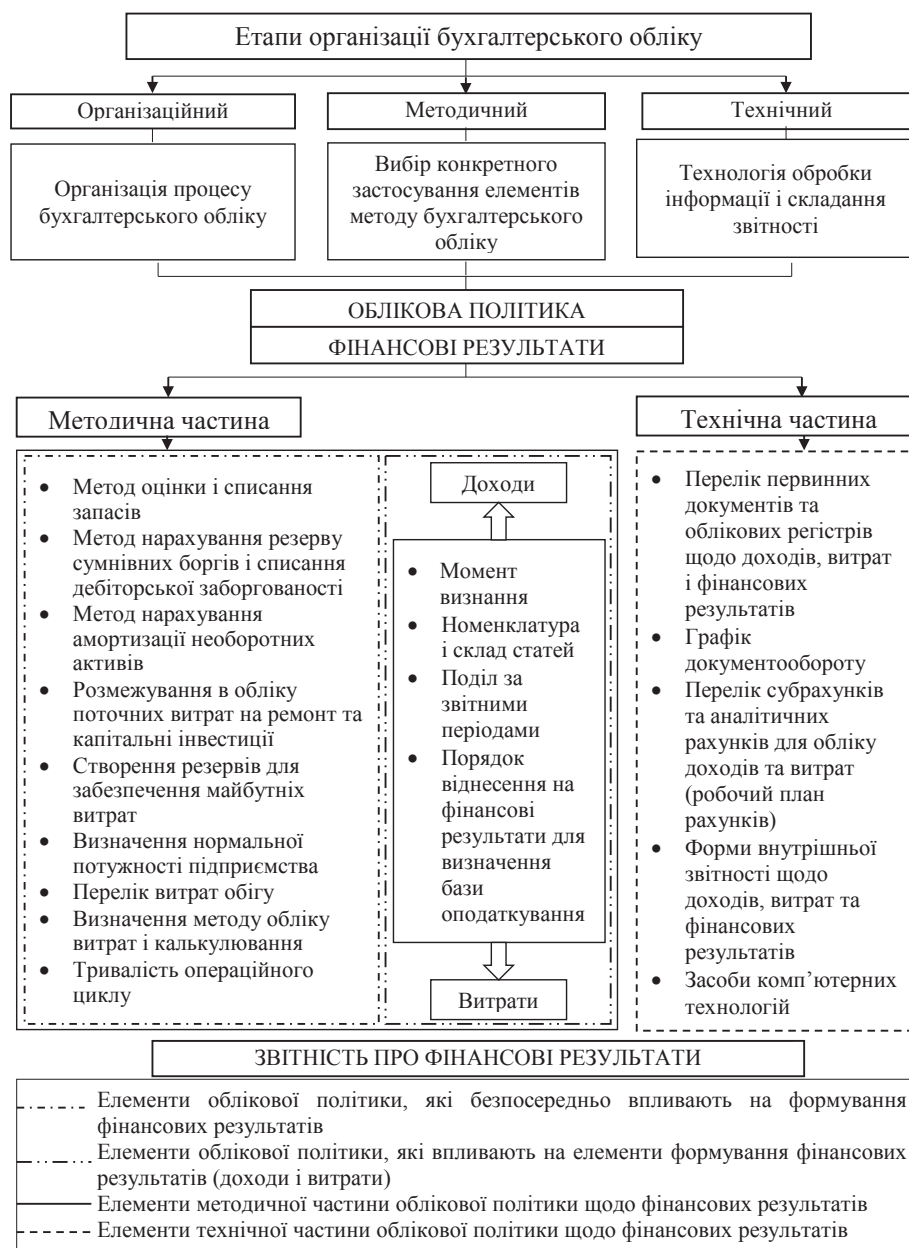

Рис. 1. Основні складники організації бухгалтерського обліку фінансових результатів

Джерело: розроблено авторами

- поліпшення фінансового стану підприємства, досягнення його стабілізації;
- економічно обґрунтоване зниження витрат обігу;
- забезпечення доходності й ефективності використання наявних ресурсів;
- стимулювання праці працівників та підвищення рівня життя трудового колективу.

Поставлені цілі можуть бути реалізовані шляхом обґрунтованого вибору варіантів та наукового розроблення облікової політики.

Приймаючи до уваги неврегульованість на практиці облікової політики щодо фінансових результатів діяльності, пропонується в Наказі про облікову політику підприємства виділити методичний та технічний блоки щодо даних об'єктів, що забезпечить оперативне формування достовірної звітності про фінансові результати (рис. 1).

Методичний блок визначає вибір із запропонованих Національними положеннями (стандартами) прийомів і способів конкретного варіанта відображення господарських операцій у системі рахунків бухгалтерського обліку. Причому, оскільки фінансові результати – це кінцеві результати роботи підприємства, на які впливають усі види здійснюваної ним діяльності, а також методика обліку не лише його складників – доходів і витрат, а й активів і пасивів, використання яких, відповідно, дає змогу отримувати підприємству доходи і спричиняє понесення витрат, то нами запропоновано методичну частину облікової політики поділити на дві групи:

- елементи облікової політики, які безпосередньо впливають на формування фінансових результатів;
- елементи облікової політики, які впливають на доходи і витрати, що формують фінансові результати.

Безпосередньо на величину фінансових результатів впливають такі чинники, як момент визнання доходів і витрат; номенклатура та склад статей доходів і витрат; поділ їх за звітними періодами; порядок віднесення на фінансові результати для визначення бази оподаткування.

Крім того, також на величину фінансових результатів як кінцевий результат діяльності підприємства опосе-

редковано впливають такі елементи облікової політики: метод оцінки і списання запасів; метод нарахування резерву сумнівних боргів і списання дебіторської заборгованості; метод нарахування амортизації необоротних активів; розмежування в обліку поточних витрат на ремонт та капітальні інвестиції; створення резервів для забезпечення майбутніх витрат; визначення методу обліку витрат і калькулювання; тривалість операційного циклу; метод ціноутворення тощо.

Таким чином, застосовуючи методи і принципи облікової політики, підприємства повинні враховувати її вплив на суми витрат чи доходів, фінансові результати і на суму оподаткованого прибутку, тому облікова політика надає можливість законного способу коригування фінансового результату і оподаткованого прибутку.

Окрім того, у власників організацій може виникати потреба в незалежній перевірці правильності, повноти та законності визначення фінансових результатів підприємства. У зв'язку із цим постає необхідність у розробленні ефективної методики проведення аудиту фінансових результатів, яка б охоплювала всі аспекти визначення фінансових результатів, достовірного їх відображення у фінансовій звітності, точного і повного виявлення облікових помилок або навіть можливих умисних шахрайських дій.

Методикою передбачено проведення аудиту фінансових результатів у послідовності, відображеній на рис. 2.

За результатами перевірки доходів і фінансових результатів аудитор має розробити певні рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності підприємства та запобігання виникненню порушень в обліку господарських операцій.

Висновки. Здійснивши дослідження, можна зробити висновок, що фінансовий результат є досить складною та багатовимірною категорією. Фінансовий результат є показником ефективності виробництва, який здатний вплинути на рішення управлінського персоналу щодо прийняття управлінських рішень, а також на рішення зовнішніх користувачів.

Для поліпшення та підвищення ефективності обліку фінансових результатів доцільним вважаємо:

Рис. 2. Алгоритм аудиту фінансових результатів

Джерело: узагальнено авторами на основі [14, с. 301]

– на законодавчому рівні закріпити сутність поняття «фінансові результати», уточнити перелік показників, які їх характеризують;

– впровадити реєстри аналітичного обліку фінансових результатів для узагальнення облікової інформації з метою задоволення інформаційних потреб різних користувачів;

– поширити практику створення резерву сумнівних боргів як необхідної умови точного розрахунку фінансового результату діяльності підприємства.

Пропозиціями щодо вдосконалення аналізу фінансових результатів на підприємстві можуть бути:

– постійне підвищення кваліфікації бухгалтерів у зв'язку з останніми змінами в законодавчій базі обліку та контролю. Це дасть можливість працівникам бухгалтерії вільно реагувати на зміни, а також призведе до скорочення часу під час переходу на міжнародні стандарти обліку;

– закріплення за окремим виконавцем проведення контролю фінансових результатів підприємства. Це дасть можливість керівництву в будь-який час перевірити показники динаміки, структури, ефективності для прийняття необхідних рішень.

Список використаних джерел:

1. Ліхоносова Г.С., Шабаліна Г.В. Організація та шляхи вдосконалення обліку доходів бюджетної установи. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2018. № 17. С. 124–128.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 18.05.2019).
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 18.05.2019).
4. Наказ Міністерства фінансів України «Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Фінансові результати» від 31 березня 1999 р. № 87. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 18.05.2019).
5. Бутинець Ф.Ф. Аудит: навчальний посібник. Житомир: Рута, 2002. 672 с.
6. Бутинець Ф.Ф., Горещька Л.Л. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навчальний посібник. Житомир: Рута, 2003. 544 с.
7. Фінансово-економічний словник: навчальний посібник / А.Г. Загородній та ін. Київ: Знання, 2010. 1072 с.
8. Основы экономической теории: учебник / С.В. Мочерный и др.; под ред. С.В. Мочерного. Киев: Знання, 2000. 601 с.
9. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2002. 240 с.
10. Пушкар М.С. Фінансовий облік: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 628 с.
11. Скалюк Р.В. Сутність та значення фінансових результатів в системі розвитку господарської діяльності промислових підприємств. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2010. С. 135–141.
12. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник. Київ: Алерта, 2011. 976 с.
13. Худолій Л.М. Теорія фінансів: навчально-методичний посібник. Київ: Європ. ун-т, 2003. 167 с.
14. Бухгалтерський облік: навчальний посібник / М.С. Чебанова та ін. Київ: Академія, 2002. 671 с.
15. Подольський В.И. Аудит: учебник / под ред. В.И. Подольского. Москва: Экономист, 2003. 494 с.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ УЧЕТА И АУДИТА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье рассмотрена проблематика формирования и учета финансовых результатов деятельности предприятий. Приведены организационные аспекты проведения учетно-аудиторских процедур проверки финансовых результатов предприятий. Освещены организационно-экономические особенности проведения аудита и анализа финансовых результатов. Исследована сущность экономической категории «финансовые результаты деятельности» с учетом взглядов ведущих ученых. Определены научно-методические подходы и методы формирования финансовых результатов предприятий, которые являются основой для доступности реализации иностранных инвестиций. Определены направления влияния элементов учетной политики на финансовые результаты деятельности предприятия. Приведены авторские предложения по улучшению методик определения финансовых результатов, проведению аудиторских процедур финансовых результатов, которые охватывают аспекты достоверного отражения финансовых результатов и выявления учетных ошибок, возможных умышленных мошеннических действий.

Ключевые слова: финансовые результаты, аудит, анализ, организация, финансовая отчетность, достоверность.

ORGANIZATIONAL FOUNDATIONS OF ACCOUNTING AND AUDIT OF FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISES

Summary. The authors note that in the process of further development of market relations, all Ukrainian enterprises encountered a number of problems regarding the definition of financial results and their reflection in accounting. As one of the most important indicators that characterizes the financial performance of an enterprise, is the financial result, that is, profit or loss. The article deals with the problems of formation and accounting of financial results of enterprises. The authors consider the financial result as an indicator characterizing the employer's remuneration for the risk and innovation and arithmetically a positive difference between the aggregate income received from different types of economic activity and the costs of production and circulation that were experienced in the process of its implementation. The organizational aspects of conducting accounting and auditing procedures for checking the financial results of enterprises are presented. The organizational and economic peculiarities of audit and financial results analysis are highlighted. The authors note that there are many debatable issues, in particular, in practice there is a certain discrepancy between the features of activities, income, expenses and the formation of financial results. That is, in the current conditions, the question remains about the inconsistency of the classification of activities and subaccounts of income, expenses and financial results on which they are formed. The article outlines scientific-methodical approaches and methods of formation of financial results of enterprises, which are the basis for the availability of foreign investments. The authors identify the directions of influence of accounting policy elements on the financial results of the enterprise. The article proposes a scientific approach for improving the methods of determining the financial results, conducting audit procedures for financial results, which cover the aspects of reliable reflection of financial results and the detection of accounting errors, possible intentional fraudulent actions or incorrect interpretation of the legislative framework.

Key words: financial results, audit, analysis, organization, financial reporting, reliability.

Малишко Є. О.

*кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів фінансового факультету
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця*

Malyshko Evgeniya

*Candidate of Science (Economics),
Lecturer of the Department of Finance, Faculty of Finance
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

АНАЛІЗ ЗВ'ЯЗКУ ПОСЕРЕДНИКІВ ТА СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація Узагальнено основні підходи до визначення зовнішньоекономічної діяльності. Розкрито особливості зовнішньоекономічної діяльності підприємств в Україні. Розглянуто основні проблеми підвищення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що є важливою складовою частиною усіх учасників ринкових відносин. Зазначено, що забезпечення в країні ефективної зовнішньоекономічної діяльності підприємств сприятиме підвищенню конкурентоспроможності експортного потенціалу України. Встановлено, що митна система як інструмент державної політики сприятиме активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств. У сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності проблеми розвитку митної системи України можуть призвести до збуту товарів низької якості. Висвітлено, що одним із функціональних елементів митної системи є митний брокер, діяльність якого підвищує якість і прискорює процедуру митного контролю та митного оформлення товарів. Проаналізовано особливості залучення прямих іноземних інвестицій в Україну за 2002–2018 рр., що виступають важливою умовою здійснення структурної перебудови національної економіки. Проблема залучення іноземних інвестицій має велике значення, оскільки забезпечує ефективну інтеграцію національної економіки. Для подолання інвестиційного спаду автором запропоновано напрями зв'язку посередників та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Розроблено ієрархію зв'язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, де на найвищому рівні ієрархії перебуває напрям розширення міжнародних ринків. Зроблено висновки щодо заходів поліпшення зв'язку посередників із суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність підприємства, митна справа, митний брокер, посередник, прямі іноземні інвестиції, напрям.

Вступ та постановка проблеми. Сьогодні зовнішньоекономічна діяльність підприємства залежить від інтегрування економіки України у світове господарство шляхом проведення комерційних операцій та виявляється у формах інтелектуальної праці і результатах виробничо-технічного співробітництва між країнами. Аналіз та оцінка розвитку економіки країни є важливим складником державної політики. Стан та розвиток ринкової економіки України передбачають забезпечення необхідних умов під час здійснення підприємницької діяльності для суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади та практичні аспекти регулювання митної справи досліджувалися у працях зарубіжних та вітчизняних науковців: І. Бережнюка, А. Березного, О. Борисенко, М. Ваніна, А. Войцешука, Р. Вернона, В. Гесця, О. Гребельника, С. Ківалова, Д. Кейнса, Л. Івашової, С. Ліндера, А. Луцика, А. Маршалла, П. Пашка, Д. Приймаченка, А. Стельмашука, О. Ткачової, В. Ченцова, О. Федотова та ін.

Проблематику посередницької господарської діяльності в митній сфері досліджували такі науковці: В. Авер'янов, Д. Бахрах, А. Васильєва, С. Ківалова, А. Козиріна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність для підприємств є одним з основних чинників, що має вплив на ефективне забезпечення митного обслуговування підприємств. Постає необхідність у вирішенні проблем інноваційної діяльності, що забезпечить побудову ефективної системи управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємстві та митного обслуговування.

Метою даної роботи є дослідження основних науково-теоретичних та прикладних засад організації зов-

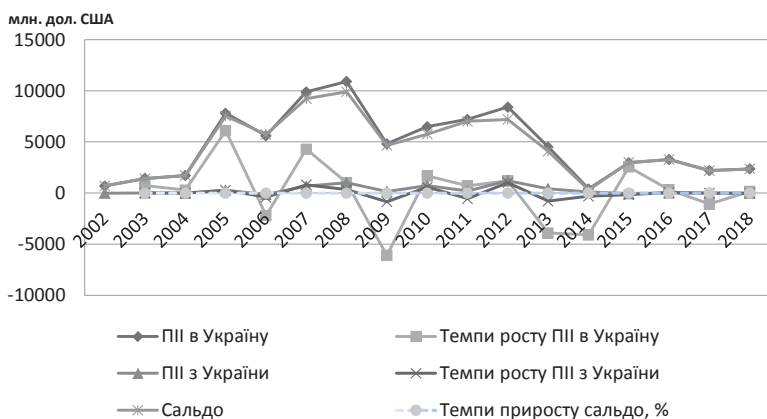
нішньоекономічної діяльності підприємств та митної справи; аналіз прямих іноземних інвестицій в Україну за 2002–2018 рр.; побудова ієрархії зв'язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності.

Результати дослідження. Державне регулювання ринку фінансових послуг в Україні передбачає розширення елементів економічної системи, тобто створенням сприятливих умов для функціонування посередницької діяльності. Розвиток зовнішньої торгівлі забезпечить реалізацію ефективного механізму регулювання митної брокерської діяльності. Ефективна зовнішньоекономічна діяльність сприяє підвищенню конкурентоспроможності українських товарів та послуг на ринку, а також залученню іноземних інвестицій.

М.І. Дідківський говорить про те, що зовнішньоекономічні зв'язки – це більш узагальнене поняття, яке включає у себе зовнішньоекономічну діяльність підприємств і реалізується, насамперед, за рахунок міждержавних відносин у сфері виробничого, торговельного, науково-технічного і валютно-фінансового співробітництва [1, с. 19].

Є.Ф. Прокушев під зовнішньоекономічною діяльністю розуміє сукупність форм прояву міжнародних економічних відносин, визначаючи її як процес становлення та функціонування господарських зв'язків між суб'єктами міжнародної економіки [2, с. 10].

Зовнішньоекономічна діяльність як сфера економічної діяльності пов'язана зі створенням та просуванням на міжнародний ринок товарів та послуг за допомогою реалізації зовнішньоторговельної, інвестиційної та іншої діяльності.

Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну за 2002–2018 рр.
Джерело: розроблено автором за даними [6]

Митна система України як елемент економічної політики держави потребує створення ефективного інструментарію розвитку митних послуг та вдосконалення інформаційного обслуговування. Митна система є ключовим чинником митної функції, тобто одним із напрямів діяльності держави. Компонентний складник митної системи України включає: суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності; ставки й види мита; нетарифні інструменти; митні режими (імпорт, реімпорт, експорт, реекспорт, транзит, тимчасове ввезення (вивезення), митний склад, спеціальна митна зона, магазин безмитної торгівлі, переробка на митній території України, знищення або руйнування, відмова на користь держави); митні процедури під час переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів, а також перетину митного кордону громадянами; митні платежі (мито, ПДВ, акцизний збір); методи визначення митної вартості товарів; митні преференції; принципи класифікації та правила кодування товарів.

Митна система – це складна система організаційно-правових і фінансових відносин, які виникають між державою, митними органами й суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності під час увезення на її митну територію й вивезення за межі цієї території товарів, транспортних засобів та інших предметів, на які поширюються митні процедури [3]. Митна система є одним із найголовніших інструментів державної політики.

Отже, інститут посередників у галузі митної справи розвивається швидко, що свідчить про потребу суб’єктів господарювання у професійних послугах митних брокерів.

Митний брокер – це юридична особа, яка здійснює декларування та оформлення вантажу на підставі договору з юридичною особою. Митний брокер – це комерційна організація, діяльність якої полягає у представленні інтересів замовника в митниці, а також здійсненні операцій із митного оформлення товарів і транспортних засобів від власного імені, але за рахунок і за дорученням замовника.

Діяльність митних брокерів на території України пов’язана з процедурою декларування і митного оформлення товарів. Взаємовідносини митного брокера з особою, яку він представляє, визначаються договором доручення. Ліцензування діяльності митного брокера здійснюється відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [4].

Митний брокер виконує повноваження в обсязі, встановленому дорученням особи, яку він представляє, здійснювати будь-які операції, пов’язані з пред’явленням митному органу товарів, транспортних засобів та документів

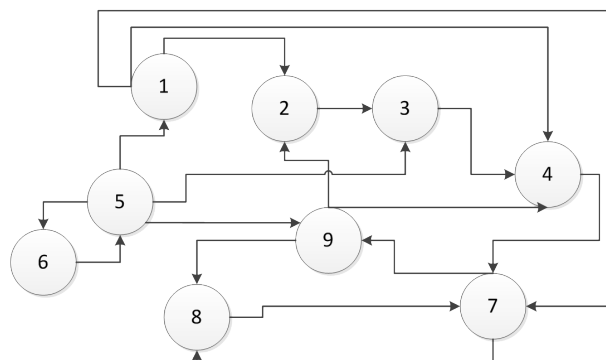
на них до митного оформлення. Митний брокер має право здійснювати свої функції з декларування товарів і транспортних засобів у будь-якому митному органі України [5].

Аналіз особливостей залучення прямих іноземних інвестицій в Україну (рис. 1) [6] показав, що в 2018 р. вони збільшилися на 7,6%, тоді як у 2017 р. відбулося зменшення на 32,9%. Дослідження свідчать, що для формування інвестиційної політики в Україні необхідно створити сприятливі умови для більш активного залучення іноземних інвестицій через подолання негативних чинників, таких як недостатній розвиток інститутів, значний ступінь тінізації економіки.

За результатами дослідження, поданими на рис. 1, можна зробити висновок, що для України подолання інвестиційного спаду можливе у разі залучення прямого іноземного капіталу.

Запропоновано для подолання інвестиційного спаду розробити напрями зв’язку посередників та суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності, що забезпечить повноцінне вирішення зазначеного спектру питань.

На першому етапі побудовано направлений граф між напрямками зв’язку посередників та суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності, який подано на рис. 2.

Рис. 2. Взаємозв’язок напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності:

- 1 – розширення міжнародних ринків;
- 2 – залучення потенційних інвесторів;
- 3 – розроблення організаційно-економічних заходів щодо підвищення конкурентоздатності експортної продукції;
- 4 – зниження тіньового підприємницького сектору;
- 5 – стимулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- 6 – забезпечення підприємств фінансовими ресурсами;
- 7 – розроблення програмно-технічного забезпечення митних органів;
- 8 – підвищення ефективності функціонування системи моніторингу та особливостей митного самообслуговування суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- 9 – підвищення рівня розвитку нормативно-правової бази.

У результаті аналізу направленої графу (рис. 2) побудовано матрицю досяжності. Заповнення матриці бінарними проблемами розвитку НПЗ здійснюється за правилом [7]:

$$d_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо зі можна потрапити в } j; \\ 0, \text{ в протилежному випадку.} \end{cases} \quad (1)$$

У табл. 1 подано результати визначення взаємозв’язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності, що має вигляд матриці досяжності направленої графу.

Матриця досяжності направленої графу, що представлена в табл. 1, дає змогу розділити множину вершин N на

Таблиця 1

Результати зв'язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності

Напрями	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 Розширення міжнародних ринків	1	1	0	1	0	0	1	0	0
2 Залучення потенційних інвесторів	0	1	1	0	0	0	0	0	0
3 Розроблення організаційно-економічних заходів підвищення конкурентоздатності експортної продукції	0	0	1	1	0	0	0	0	0
4 Зниження тіньового підприємницького сектору	0	0	0	1	0	0	1	0	0
5 Стимулювання зовнішньоекономічної діяльності	0	0	1	0	1	1	0	0	1
6 Забезпечення підприємств фінансовими ресурсами	0	0	0	0	1	1	0	0	0
7 Розроблення програмно-технічного забезпечення митних органів	0	0	0	0	0	0	1	1	1
8 Підвищення ефективності функціонування системи моніторингу та особливостей митного самообслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності	0	0	0	0	0	0	1	1	0
9 Підвищення рівня розвитку нормативно-правової бази	0	1	0	1	0	0	0	1	1

підмножину рівнів ієрархії. Для цього всі вершини поділяються на досяжні та попередні.

Вершину h_i називають досяжною з вершини h_j , якщо в орієнтованій графі існує шлях від h_j до h_i . Ця множина позначається через $R(h_j)$. Вершина h_j вважається попередньою до h_i , якщо можливе досягнення h_i із h_j . Ця множина позначається через $A(h_i)$.

Множина вершин

$$A(h_i) = R(h_j) \cap A(h_i), \quad (2)$$

для яких виконується умова недосяжності з решти вершин множини N , що залишилися, може бути позначена як рівень ієрархії. Ця умова перевіряється в декількох ітераціях шляхом поступового виключення визначених вищих рівнів [4].

Визначення рівнів ієрархії проводиться шляхом перевірки виконання умови (1), результати якої подано в табл. 2.

Як видно з табл. 2, критеріальна рівність за першої ітерації виконується для напрямку 1 – розширення міжнародних ринків, що займає перше місце в ієрархії. За другої ітерації критеріальна рівність виконується для напрямку 2 – стимулювання зовнішньоекономічної діяльності та

Таблиця 2

Визначення рівнів ієрархії зв'язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності

h_i	$R(h_i)$	$A(h_j)$	$R(h_i) \cap A(h_j)$
1	1,2,4,7	1	1
2	2,3	1,2,9	3
3	3,4	2,3,5	3
4	4,7	1,3,4,9	4
5	3,5,6,9	5,6	2
6	5,6	5,6	2
7	7,8,9	1,7,8	4
8	7,8	7,8,9	5
9	2,4,8,9	7,7,9	3

забезпечення підприємств фінансовими ресурсами. Загальний вигляд структури ієрархії зв'язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності подано на рис. 3.

Рис. 3. Ієрархія зв'язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності

На рис. 3 видно, що ієрархія зв'язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності є п'ятирівневою. Основною метою під час установаження зв'язку напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності є підвищення ефективності функціонування системи моніторингу та особливостей митного самообслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

На наступному рівні визначено стимулювання зовнішньоекономічної діяльності і забезпечення підприємств фінансовими ресурсами. На 3–5 рівнях розташовано напрями: залучення потенційних інвесторів; розроблення організаційно-економічних заходів підвищення конкурентоздатності експортної продукції; підвищення рівня розвитку нормативно-правової бази; зниження тіншового підприємницького сектору та розроблення програмно-технічного забезпечення митних органів.

На найвищому рівні ієрархії перебуває напрям «розширення міжнародних ринків», досягти якого можливо у разі провадження всіх попередніх напрямів, що забезпечить удосконалення правової бази, впровадження

зарубіжного досвіду, усунення організаційно-правових помилок та підвищення якості надання посередницьких послуг.

Висновки. Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність сприяє відтворенню експортного потенціалу країни, підвищенню конкурентоспроможності товарів на міжнародних ринках. Проте дослідження показали, що на сучасному етапі зовнішньоекономічна діяльність потребує вдосконалення, а саме перепрофілювання підприємств, випуск нової продукції, розроблення заходів підвищення ефективності експортної діяльності вітчизняних товаровиробників. За сучасних умов проблеми розбудови митної системи України призводять до ринку збуту товарів низької якості, що є однією з проблем активізації зовнішньоекономічної діяльності. Діяльність митного брокера в Україні потребує вдосконалення правової бази та впровадження досвіду інших країн. Автором запропоновано зв'язок напрямів розвитку ефективної системи управління посередниками та суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності в основі якого покладено 5-рівневу ієрархію, яка забезпечить шляхи кардинальних реформувальних систем, тобто подолання інвестиційного спаду.

Список використаних джерел:

1. Дідківській М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навчальний посібник. Київ : Знання, 2006. 462 с.
2. Прокушев Є.Ф. Зовнішньоекономічна діяльність. Москва : Маркетинг, 2010. 208 с.
3. Коломоєць О.В. Митна система у механізмі сучасної держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. С. 172–175.
4. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.05.2019).
5. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.2000 № 1775-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 36. Ст. 299.
6. Інформація міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 21.05.2019).
7. Лямец В.И., Тевящев А.Д. Системный анализ. Вводный курс. Харьков : ХТУРЭ, 1998. 252 с.

АНАЛИЗ СВЯЗИ ПОСРЕДНИКОВ С СУБЪЕКТАМИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Обобщены основные подходы к определению внешнеэкономической деятельности. Раскрыты особенности внешнеэкономической деятельности предприятий в Украине. Рассмотрены основные проблемы повышения внешнеэкономической деятельности предприятий, что является важной составляющей всех участников рыночных отношений. Указано, что обеспечение в стране эффективной внешнеэкономической деятельности предприятий будет способствовать повышению конкурентоспособности экспортного потенциала Украины. Установлено, что таможенная система как инструмент государственной политики будет способствовать активизации внешнеэкономической деятельности предприятий. В современных условиях финансово-экономической нестабильности проблемы развития таможенной системы Украины могут привести к сбыту товаров низкого качества. Освещено, что одним из функциональных элементов таможенной системы является таможенный брокер, деятельность которого повышает качество и ускоряет процедуру таможенного контроля и таможенного оформления товаров. Проанализированы особенности привлечений прямых иностранных инвестиций в Украину за 2002–2018 гг., выступающих важным условием осуществления структурной перестройки национальной экономики. Проблема привлечения иностранных инвестиций имеет большое значение, поскольку обеспечивает эффективную интеграцию национальной экономики. Для преодоления инвестиционного спада автором предложены направления связи посредников с субъектом внешнеэкономической деятельности предприятий. Разработана иерархия связей направлений развития эффективной системы управления посредниками и субъектами внешнеэкономической деятельности, где на самом высоком уровне иерархии находится направление расширения международных рынков. Сделаны выводы о мерах улучшения связи посредников с субъектами внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность предприятия, таможенное дело, таможенный брокер, посредник, прямые иностранные инвестиции, направление.

ANALYSIS OF COMMUNICATION OF INTERFERENCE AND SUBJECT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Summary. The main approaches to the definition of foreign economic activity are generalized. The article reveals peculiarities of foreign economic activity of enterprises in Ukraine. The main problems of increasing the foreign economic activity of enterprises are considered, which is an important part of all participants in market relations. It is noted that the provision of effective foreign economic activity in the country will help increase the competitiveness of Ukraine's export potential. It has been established that the customs system, as a tool of state policy, will facilitate the activation of foreign economic activity of enterprises. In today's conditions of financial and economic instability and problems of the development of the customs system of Ukraine can lead to the sale of low quality goods. It is highlighted that one of the functional elements of the customs system is a customs broker whose activities raise the quality and speeds up the procedure of customs control and customs clearance of goods. The features of attraction of direct foreign investments in Ukraine for 2002-2018 are analyzed, which are an important condition for the structural adjustment of the national economy. It has been established that foreign direct investment in Ukraine is evidence of an investment slowdown. The problem of attracting foreign investment is very important as it ensures the effective integration of the national economy. In order to overcome the investment downturn, the author proposed directions of communication between intermediaries and the subject of foreign economic activity of enterprises. A communication hierarchy has been developed for the development of an efficient intermediary management system and a subject of foreign economic activity. The hierarchy of communication between the directions of development of an effective intermediary management system and the subject of foreign economic activity is a 5-level, where the direction of expansion of international markets is at the highest level of the hierarchy. Conclusions are made regarding measures to improve communication between intermediaries and the subject of foreign economic activity.

Key words: foreign economic activity of the enterprise, customs, customs broker, intermediary, direct foreign investments, direction.

УДК 352:338.26(477)

Медвідь В. Ю.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки*

Сумського національного аграрного університету

Коблянська І. І.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки*

Сумського національного аграрного університету

Глазун В. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри логістики та виробничого менеджменту*

Сумського національного аграрного університету

Medvid Viktoriia

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Economics Department*

Sumy National Agrarian University

Koblianska Inna

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Economics Department*

Sumy National Agrarian University

Glazun Victoriia

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor, of Logistic and Production Management Department*

Sumy National Agrarian University

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ МОДЕЛІ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті на основі аналітичного узагальнення проведеного соціологічного дослідження оцінюється активність реалізації процесів стратегічного планування в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) України. Результати проведеного дослідження характеризують якість перебігу процесів реформування адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні. Серед головних проблем визначено: низьку якість комунікацій у системі відносин «влада – громада», недотримання принципів публічності, відкритості та гласності; несистемний характер організації стратегічного планування в ОТГ, більш формальний характер такої діяльності; важливу роль неурядових громадських організацій у процесі посилення фахово-знаннєвої компетентності та становлення моделі стратегічного менеджменту в ОТГ. Отримані результати можуть стати основою для вдосконалення науково-методологічної платформи підготовки посадових осіб органів місцевого самоврядування а також удосконалення нормативно-правового та методичного підґрунтя реалізації реформи.

Ключові слова: децентралізація, адміністративно-територіальна реформа, стратегічне управління територіями, об'єднана територіальна громада, стратегія розвитку громади.

Вступ та постановка проблеми. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади (децентралізація) в Україні покликана закласти фундаментальну основу для організації дієвого місцевого управління на рівні територіальних громад, визначення стимулів до самостійного вирішення ними питань місцевого розвитку виходячи з інтересів груп населення, що мешкає на цій території. Децентралізаційні процеси в Україні відбуваються досить інтенсивно, але головна увага під час вивчення перебігу реформи та її ефективності, як правило, зосереджена на дослідженні кількісних індикаторів: динаміки процесів формування об'єднаних територіальних громад, площ, охоплених цими процесами, вивченні фінансових аспектів функціонування нових територіальних утворень та ін. Разом із тим потребують вивчення й якісні параметри реалізації процесів реформування, які можуть бути досліджені крізь призму становлення «нового» бачення та відповідної системи управління територіями та врядування, зокрема стратегічного бачення розвитку територій. Так, інтегрований сталий розвиток територій неможливо забезпечити без розуміння шляхів розвитку у стратегічній перспективі та вміння керівництва, фахівців органів місцевого самоврядування визначати напрями, пріоритети та перспективи розвитку громади, перетворювати стратегічні плани на конкретні проекти регіонального розвитку. Це з урахуванням нових ресурсних можливостей закладає фундамент ефективної системи місцевого самоврядування та може бути розглянуто як інструмент забезпечення «людиноцентристського» змісту локальної політики та відповідного характеру розвитку територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасною наукою напрацьовано ґрунтовний теоретико-методологічний базис щодо стратегічного планування розвитку територій. Зокрема, проблеми розроблення та реалізації стратегій регіонального розвитку набули форми конкретних рекомендацій за результатами роботи багатосторонніх робочих груп під егідою міжнародних організацій [15]. Разом із тим слід підкреслити, що в Україні ці процеси мають певні особливості становлення та розвитку: незважаючи на досить динамічний характер формування відповідної нормативно-правової та методичної бази [9–11], через певну неузгодженість нормативно-правових вимог, відсутність чіткості та конкретності у викладенні методики розроблення стратегій регіональні стратегії постають скоріше як формальні документи, а недосяжність цілей, визначених ними, є вже звичним явищем [4; 6; 14]. Отже, питання спроможності органів влади самостійно розробляти і провадити у дію стратегії розвитку регіонів залишається й надалі дуже важливим [5]. Особливо актуальною ця проблема є для новостворених структур – об'єднаних територіальних громад. Складнощі стратегічного планування у таких громадах також зумовлені тим, що на відміну від регіонального щодо місцевого рівня не сформовано належної нормативної бази щодо розроблення системи стратегічних документів, що використовуються в управлінні розвитком території [4]. Так, затверджені Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади» [10] містять указівку на те, що систему прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади формують: стратегія розвитку громади, план соціально-економічного розвитку громади, а також «інші довгострокові, середньострокові та короткострокові прогнози і програмні документи». При

цьому цим документом визначено лише зміст та вимоги до формування плану соціально-економічного розвитку, а зміст «інших документів» та відповідні вимоги до них не розкрито. Стратегію передбачено розробляти з урахуванням вимог до регіональних стратегій [9–11].

Отже, сьогодні розпочинається «третя хвиля інтересу до стратегічного планування» в Україні, «породжена критичною важливістю, невизначеністю й складністю процесів створення укрупнених територіальних громад, а також багатовекторними процесами майбутнього (після укрупнення) співробітництва громад» [13].

У цих умовах на перший план висуваються завдання розроблення відповідної методології, визначення механізмів реалізації стратегічного управління, зокрема планування, у громадах та формування навичок у відповідних керівників громад [6], що дало б змогу забезпечити досягнення переваг децентралізації: зміцнення демократичних процедур; захист прав людини та її свобод; підвищення ефективності органів місцевої влади завдяки передачі повноважень на місця; удосконалення соціально-економічного розвитку територій тощо [5]. Певною мірою вирішенню цих завдань сприяє діяльність міжнародних організацій в Україні, результатом якої є розроблення практичних посібників та організація навчальних заходів щодо стратегічного планування у громадах [1; 12]. Разом із тим, як свідчить досвід співпраці з представниками органів місцевого самоврядування, реалізація процесу стратегічного планування в об'єднаних територіальних громадах залишається все ж досить проблемним питанням.

Метою даної роботи є детальне та ґрунтовне дослідження сучасного стану розвитку стратегічного планування у новостворених територіальних утвореннях (об'єднаних територіальних громадах), а також вивчення проблем, з якими стикаються громади під час реалізації стратегічного планування. Це, на нашу думку, дасть змогу сформувати простір подальших напрямів дослідницької діяльності, а також векторів удосконалення методичної та практичної діяльності владних та неурядових структур, а також усіх зацікавлених сторін, що оперують у цій сфері.

Результати дослідження. Дана стаття є аналітичним узагальненням результатів соціологічного дослідження, ініційованого на початку лютого 2018 р. у рамках виконання проекту науково-дослідної роботи молодих учених «Формування механізму реалізації інтегрованого територіального управління в умовах переходу до сталого розвитку» за підтримки Міністерства освіти і науки України з метою вивчення стану реалізації процесів стратегічного планування в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) України.

Слід зазначити, що процес формування ОТГ в Україні розпочато у 2015 р., коли було створено перші 159 ОТГ. За даними моніторингу, станом на 10 січня 2018 р. в Україні створено 699 об'єднаних територіальних громад. Чисельність населення, що увійшло у склад об'єднаних територіальних громад за 2015–2017 рр., становить 6,0 млн. осіб (14,3% від загальної чисельності населення України). Загалом уже об'єдналися 3 264 територіальних громади – майже третина (29,1%) від загальної кількості сільських, селищних міських рад, які функціонували до початку процесу об'єднання [8]. Сьогодні в Україні вже 15 районів, повністю «накритих» об'єднаними громадами. У 111 районах до ОТГ входить більша частина території; 199 районів, а це майже половина від загальної кількості, мають у своєму складі хоча б одну ОТГ [8]. Водночас динаміка створення об'єднаних територіальних громад є нерівномірною за регіонами. Так, в окремих регіонах (областях) частка території, охопленої процесами децентралізації влади (що результується у створенні об'єднаних територіальних громад), сягає, за проведе-

ними розрахунками 56,35% (Житомирська область), тоді як в інших – лише 4,82% (Закарпатська область).

Для формування вибірки територіальних громад для проведення дослідження було проведено оцінку показника інтенсивності процесів децентралізації (I) (за відношенням площ, що увійшли до складу ОТГ, до загальної площі області) всіх регіонів України та ранжування їх у порядку зростання. На наступному кроці регіони було поділено на три групи: регіони, де процес відбувається досить інтенсивно (показник інтенсивності становить 38,02–57,02%), регіони із середньою інтенсивністю (19,01–38,01%) та низькою інтенсивністю (0–19%). Далі у кожній групі було визначено середнє значення показника інтенсивності (Ісер). Отже, для проведення дослідження були вибрані регіони із середніми значеннями показника інтенсивності у кожній групі, а також регіони з «граничними» значеннями інтенсивності процесів децентралізації – Житомирська та Закарпатська області (табл. 1). Окрім того, була також включена Сумська область, яка виступала як «пілотна» і де опитувальні листи були також направлені з метою «тестування» та, за потреби, вдосконалення анкети, враховуючи зауваження, висловлені респондентами. Вибір Сумської області був зумовлений наявністю особистих комунікацій авторів опитувального листа та ініціаторів дослідження. Таким чином, дослідження передбачалося охопити 223 ОТГ, тобто 32% від створених ОТГ в Україні.

Соціологічне опитування проводилося за допомогою опитувального листа, створеного з використанням інструменту GoogleForms, що мало б забезпечити зручність респондентам під час відповіді на питання, попередити можливість зміни змісту та форми питань респондентами, а також унеможливити «втрату» відповідей у переписці.

Розсилання посилення респондентам на розроблену форму з опитувальним листом супроводжувалося офіційним листом із зазначенням актуальності, мети та завдання дослідження, авторів опитувального листа та ініціаторів дослідження, а також посиленням на веб-сторінку з детальною інформацією про проект, у рамках якого було ініційоване дане соціологічне дослідження.

Слід зазначити, що пошук контактних даних представництв ОТГ у регіонах України супроводжувався певними проблемами. Так, на Інтернет-сторінках окремих регіональних органів влади – обласних державних адміністрацій не була знайдена інформація про контактні дані ОТГ, утворені в межах області (Харківська та Закарпатська області), що призвело до необхідності безпосереднього пошуку контактів на Інтернет-сторінках цих ОТГ (за наявності). Майже в усіх інших регіонах була представлена неповна інформація (наведено контактні дані не всіх ОТГ). Особливо неповним було представлення інформації щодо контактів ОТГ на сайтах Дніпропетровської (34 із 60) та Полтавської (18 із 42) ОДА. Це певним чином вплинуло на ступінь охоплення респондентів (табл. 2).

Таблиця 1

Формування вибірки регіонів, щодо яких проводилось дослідження*

	Назва області	Площа області, кв. км	Кількість територіальних громад, од.	Кількість ОТГ, од.**	Площа охоплена ОТГ, кв. км	Інтенсивність процесів децентралізації, I, %
Група регіонів із низькою інтенсивністю процесів децентралізації (I = 0-19%), середнє значення Ісер = 12,65%						
1	Закарпатська	12777	337	6	616,124	4,82
2	Київська	28131	659	12	2402,52	8,54
3	Кіровоградська	24588	415	15	2541,817	10,34
4	Харківська	31415	458	12	3676,001	11,7
5	Вінницька	26513	490	34	3979,652	15,01
6	Львівська	21833	556	35	3466,701	15,88
7	Івано-Франківська	13900	711	25	2373,527	17,08
8	Черкаська	20900	516	26	3730,055	17,85
Група регіонів із середньою інтенсивністю процесів децентралізації (I = 19,01-38,01%), середнє значення Ісер = 26,77%						
9	Донецька	26517	386	14	5292,98	19,96
10	Луганська	26684	332	11	5330,982	19,98
11	Одеська	33310	707	25	7203,62	21,63
12	Рівненська	20047	419	26	4777	23,83
13	Херсонська	28461	271	28	7430,644	26,11
14	Полтавська	28748	503	42	7553,633	26,28
15	<i>Сумська</i>	23834	298	29	7989,559	33,52
16	Чернівецька	8097	313	28	2779,194	34,32
17	Миколаївська	24598	365	29	8687,892	35,32
Група регіонів із високою інтенсивністю процесів децентралізації (I = 38,02-57,02%), середнє значення Ісер = 50,09%						
18	Тернопільська	13823	615	42	5477,7	39,63
19	Волинська	20144	412	41	9326,429	46,3
20	Дніпропетровська	31914	569	60	16082,47	50,39
21	Чернігівська	31865	605	37	16396,03	51,45
22	Запорізька	27180	299	42	14275,36	52,52
23	Хмельницька	20645	348	40	11148,52	54
24	Житомирська	29832	631	46	16811,48	56,35

*Жирним позначено регіони, що увійшли у вибірку за результатами розрахунків показника інтенсивності процесів децентралізації; курсивом – Сумська область, що включена з погляду наявності особистих контактів та виступила в як «пілотний» регіон для проведення дослідження;

** наведені ОТГ, в яких вибори тільки призначено та ще не відбулися.

Таблиця 2

Кількість респондентів, охоплених соціологічним дослідженням, у розрізі областей України

Область	I, %	Кількість ОТГ в регіоні, од.	Кількість ОТГ, охоплених вибіркою, од.	ОТГ, охоплені вибіркою, %
Житомирська	56,35	46	45	97,83
Дніпропетровська	50,39	60	34	56,67
Полтавська	26,28	42	18	42,86
Херсонська	26,11	28	26	92,86
Харківська	11,7	12	7	58,33
Закарпатська	4,82	6	5	83,33
Сумська	33,52	29	29	100,00
Разом	X	223	164	73,54

Таблиця 3

Результати, отримані у процесі розсилання опитувальних листів

Область	Кількість ОТГ, охоплених вибіркою, од.	Кількість нерелевантних контактів з причин:		Кількість доставлених повідомлень*, од.	Кількість автоматичних відповідей про отримання повідомлення, од.	ОТГ регіону, фактично охоплені дослідженням (за кількістю доставлених повідомлень), %
		неможливість доставлення повідомлення, од.	зміни адреси електронної поштової скриньки, од.			
Житомирська	45	1		44	7	95,65
Дніпропетровська	34	1	1	33		55,00
Полтавська	18	1		17		40,48
Херсонська	26	2		24		85,71
Харківська	7			7		58,33
Закарпатська	5			5	1	83,33
Сумська	29	5	1	24	6	82,76
Разом	164	10	2	154	14	69,06

* Під кількістю доставлених повідомлень розуміємо кількість відправлених за вирахуванням кількості повідомлень служби доставки щодо неможливості направлення листа, а також з урахуванням кількості успішно повторно надісланих листів (за повідомленням респондента про зміну адреси електронної поштової скриньки).

Отже, дослідженням передбачалося охопити 73,54% ОТГ, створених у визначених областях. При цьому через неповноту інформації щодо контактних даних ОТГ найменш охопленими виявилися громади Полтавської області (регіон із середньою інтенсивністю децентралізації) – 42,9% з утворених громад, Дніпропетровської (висока інтенсивність) – 56,7%, а також Харківської (низька інтенсивність) – 58,3%. У масштабі України кількість охоплених громад мала б становити 23%, тобто майже четверту частину, що, на нашу думку, було б досить репрезентативним.

Наводячи результати дослідження, не можна не відзначити те, що певна частка вказаних у публічному доступі офіційних контактних даних (електронних поштових скриньок) представництв ОТГ (органів місцевого самоврядування громад) виявилася нерелевантною (табл. 3), що свідчить про низьку якість комунікаційної політики органів місцевого самоврядування новостворених ОТГ, а також не сприяє відкритості, публічності та прозорості їхньої діяльності.

Недотримання таких ключових принципів демократизації інституцій тим самим ставить під сумнів можливості «оновлення» змісту діяльності владних структур щодо дотримання прав та свобод населення, зниження корупції та більшої ефективності діяльності як результату процесів децентралізації. У даному контексті слід підкреслити, що не всі ОТГ використовують сервіс інформування запитувача про отримання повідомлення (табл. 3), що є певною мірою не виправданим із погляду поширення електрон-

них сервісів та розвитку практик електронного врядування, оскільки унеможливує підтвердження отримання запиту владною структурою.

Зрештою, після настання дати, зазначеної у запиті як закінчення періоду тривалості проведення дослідження, було отримано таку кількість відповідей (табл. 4).

Отже, у результаті було отримано відповіді від представників 20 ОТГ. Тим самим фактично у дослідженні прийняли участь близько 9% від кількості ОТГ, утворених у досліджуваних регіонах. У масштабі країни у цілому це становить лише 3%.

Коментуючи реагування респондентів залежно від інтенсивності процесів децентралізації, слід указати, що найбільш активними виявилися представники органів місцевого самоврядування ОТГ Дніпропетровської області (високий рівень інтенсивності децентралізації), де на запит відреагувало 18,2% респондентів, що дало змогу проаналізувати діяльність 10% ОТГ у регіоні. Водночас регіони з низькою інтенсивністю децентралізації (Харківська та Закарпатська області) знехтували участю у дослідженні, не надіславши жодної відповіді на запит, хоча точно відомо, що принаймні одне повідомлення було отримано ОТГ у Закарпатській області (табл. 3). Від ОТГ, утворених у регіонах із середнім рівнем інтенсивності децентралізації (Херсонська та Полтавська області), було отримано однакову кількість відповідей – по дві, хоча при цьому для Полтавської області це лише 4,8% існуючих ОТГ, а для Херсонської – 7,1%. У цьому контексті слід указати на те, що головною причиною цього стала низька

Кількість отриманих відповідей респондентів у розрізі областей України

Область	I, %	Кількість ОТГ в регіоні, од.	Кількість доставлених повідомлень, од.	Кількість отриманих відповідей, од.	Частка отриманих відповідей від кількості доставлених повідомлень, %	Частка отриманих відповідей від кількості ОТГ в регіоні, %
Житомирська	56,35	46	44	3	6,82	6,52
Дніпропетровська	50,39	60	33	6	18,18	10,00
Полтавська	26,28	42	17	2	11,76	4,76
Херсонська	26,11	28	24	2	8,33	7,14
Харківська	11,7	12	7	0	0,00	0,00
Закарпатська	4,82	6	5	0	0,00	0,00
Сумська	33,52	29	24	7	29,17	24,14
Разом	X	223	154	20	12,99	8,97

якість комунікацій на вищому рівні організації влади (неповнота інформації щодо контактних адрес ОТГ Полтавської області на сайті ОДА – табл. 2), яка є у цьому разі суттєвим чинником, що може перешкоджати ефективній реалізації реформ. Реагування представників ОТГ Житомирської області, яка є лідером в Україні за інтенсивністю процесів децентралізації, виявилось, всупереч очікуванням, досить помірним – лише 6,8% ОТГ відповіли на запит, при цьому кількість відповідей становила менше половини офіційно підтверджених повідомлень про отримання (табл. 3).

Окремо слід прокоментувати активність представників ОТГ Сумської області. Особисті контакти авторського колективу дали нам підстави розраховувати на досить широку участь представників ОТГ у дослідженні, разом із тим самостійно на запит відреагували лише три ОТГ (12,5% від доставлених повідомлень), що є дещо вищим за показники цієї групи регіонів (Полтавської та Херсонської областей). Після особистих звернень із проханням прийняти участь у дослідженні кількість відповідей зросла до семи (29% від доставлених повідомлень та 24% від ОТГ у регіоні). Важливо підкреслити у цьому контексті, що, за словами респондентів Сумської області, висловленими під час особистої бесіди, однією з причин, з якої запит було проігноровано, виступала звичайна неважливість: цей лист був непомічений у загальному потоці поштових повідомлень. Із цих позицій стає очевидним, що якість взаємодії у системі «влада – населення», незважаючи на оновлення, передусім, змісту та характеру урядування, що мало б наблизити владні структури та населення, забезпечити їхню тісну співпрацю у досяганні цілей розвитку території, є досить низькою та не сприяє зростанню довіри населення до владних структур. У цьому контексті також постає питання про обмеженість громадянського контролю діяльності урядників в Україні, наявність та розвиненість форм якого виступає однією з основних рис демократизації та європеїзації урядування [5; 7], а отже, важливим складником реформування системи державного управління [3].

Отже, підсумовуючи отримані вже на етапі організації дослідження результати, слід підкреслити їх важливість: якість процесу організації діяльності владних структур в Україні, незважаючи на реформи, що впроваджуються, залишається досить низькою. Це виражається, перш за все, у нерелевантності та неповноті, недостовірності публічно розміщуваної інформації щодо організації роботи органів місцевого самоврядування. З іншого боку, є очевидним низький рівень публічності та відкритості діяльності влад-

них структур, зокрема органів місцевого самоврядування новостворених ОТГ. До того ж зберігається практика взаємодій, побудована на особистих контактах, що можна розглядати як чинник розвитку корупції. Вищенаведене свідчить про збереження традиційних проблем, що характерні для відносин між владою та громадським сектором в Україні у цілому: замкненість держапарату, непрозорість вироблення політики, взаємна недовіра, низька ефективність громадських об'єднань у лобюванні своїх позицій [3]. Тут слід підкреслити, що відкритість і гласність у роботі органів місцевого самоврядування – це не лише конституційна вимога організації їхньої діяльності, а й важлива передумова подальшого розвитку інституту місцевого самоврядування у цілому [7].

Переходячи до аналізу конкретного змісту отриманих відповідей, слід зазначити, що дослідженням були охоплені як сільські (3), так і селищні (2) та міські ОТГ (15) площею від 83 до 2 280 кв. км (середня – 372 кв. км) та населенням від 2 852 до 35 085 осіб із середньою чисельністю 8 869 осіб, що відповідає середній чисельності утворених упродовж 2015–2017 рр. ОТГ в Україні [8].

У цілому більшість об'єднаних територіальних громад, що прийняли участь у дослідженні, розуміє важливість стратегічного планування власного розвитку та ініціювала цей процес – 85% респондентів, 10% спираються на загальну стратегію розвитку регіону, тобто самостійно стратегічне планування скоріше не здійснюють (по одній ОТГ у Житомирській та Дніпропетровській областях – лідерах за інтенсивністю децентралізації), а в одній ОТГ у Сумській області цей процес не розпочато взагалі. При цьому процес стратегічного планування у громадах характеризується різною «якістю» (табл. 5).

Так, незважаючи на декларування здійснення процесу стратегічного планування у громадах (85% респондентів), лише у 75% досліджених ОТГ визначено особи, відповідальні за цей процес. При цьому це є зрозумілим для ОТГ Житомирської області, де цей процес «скоріше не здійснюється», але стосовно двох ОТГ Сумської області, де зазначили про реалізацію стратегічного планування, такі відповіді є свідченням недостатньо повного розуміння змісту стратегічного планування та його необхідності, а також певної хаотичності організації цього процесу, що, безумовно, позначається на його якості.

Відмітним є те, що більшість респондентів (55%) зазначила, що під час здійснення стратегічного планування використовують методичні рекомендації, визначені як чинними нормативно-правовими актами, так і розроблені громадськими організаціями. Це свідчить про важ-

лівість, а також реальну практичну цінність діяльності неурядових структур у цій сфері. На це вказує і той факт, що консультативна підтримка громадських організацій є досить важливою для представників ОТГ під час реалізації стратегічного планування: 70% респондентів зазначили що звертаються до експертів та таких організацій за рекомендаціями. Разом із тим рівень співпраці органів місцевого самоврядування з науковими та проектними організаціями під час розроблення стратегії розвитку є досить низьким (15% респондентів). Це можна розглядати як свідчення можливої недовіри владних структур до представників наукового сектору (наприклад, щодо професіоналізму останніх). Зважаючи на наявний потенціал науково-дослідних установ, у цьому контексті стає очевидною необхідність їхньої більшої інформаційної активності щодо популяризації наукових досліджень у галузі стратегічного планування, а також переведення останніх у площину прикладних досліджень.

Зрештою, усі опитані громади орієнтовані на реалізацію стратегічного планування в майбутньому. Окремі громади (40%) вже затвердили стратегію розвитку, інші ж проходять процедури затвердження (20%) або ж провадять роботу над її розробленням (40%). При цьому чітка залежність між інтенсивністю процесів децентралізації та наявністю вже затвердженої стратегії відсутня.

Питання, позначені представниками органів місцевого самоврядування ОТГ як найбільш проблемні для робочої групи під час розроблення стратегії, представлено на рис. 1.

Найбільш проблемними аспектами під час розроблення стратегії розвитку для робочих груп були: проведення аналізу сильних та слабких сторін, загроз і можливостей, а також визначення стратегічних завдань. Про наявність кожної із цих проблем повідомили 40% респондентів. Також досить поширеними серед проблемних є питання визначення цілей (для 25% респондентів), проведення аналізу ризиків (25%) та розроблення плану заходів із реалізації (25%). У цьому контексті слід підкреслити, що ці питання розкриваються у відповідних офіційних методичних рекомендаціях [9], але разом із тим досить поверхнево, не конкретно. Зважаючи на те, що ці аспекти безпосередньо визначають зміст стратегічного планування, а їх якісне опрацювання є запорукою якісно підготовленої стратегії, слід указати на необхідність доопрацювання відповідних нормативно-правових актів або ж підготовки більш змістовно наповнених методик (не виключено, що у співпраці з неурядовими та науково-дослідними організаціями). З іншого боку, очевидною є потреба у централізованому (на національному чи регіональному рівнях) проведенні спеціальних навчальних заходів, спрямованих на формування відповідних навичок у посадових осіб місцевого самоврядування. Цим також підкреслюється важливість співпраці органів місцевого самоврядування з науково-дослідними організаціями, що представляють експертне середовище у цій сфері.

Досить неочікуваним для авторів дослідження було те, що визначення моніторингових та контрольних індикаторів було проблемою лише для 15% респондентів (три ОТГ).

Таблиця 5

Результати відповідей на окремі запитання щодо організації стратегічного планування в ОТГ у розрізі досліджених регіонів України

Характеристика організації стратегічного планування в ОТГ	Житомирська	Дніпропетровська	Полтавська	Херсонська	Сумська	Разом	% до загальної кількості відповідей
Обов'язки з організації процесу стратегічного планування покладені на певне коло осіб	2	5	2	2	4	15	75,0
Відповідальні за процес стратегічного планування не визначені	1				3	4	20,0
Не надана відповідь щодо наявності відповідальних осіб за процес стратегічного планування		1				1	5,0
Під час стратегічного планування використовують методичні рекомендації, затверджені у встановленому законом порядку, а також додаткові рекомендації, розроблені громадськими організаціями	2	4		1	4	11	55,0
Під час стратегічного планування використовують лише методичні рекомендації, затверджені у встановленому законом порядку		2	2	1	2	7	35,0
Вимоги до стратегічного планування розвитку територій не відомі	1				1	2	10,0
Під час розроблення стратегії розвитку звертаються за рекомендаціями до експертів та громадських організацій	2	3	1	2	6	14	70,0
Під час розроблення стратегії розвитку користуються послугами та звертаються за рекомендаціями до науково-дослідних та проектних організацій		1			1	2	10,0
Розроблення стратегії розвитку здійснюють власними силами, у рамках роботи багатосторонніх робочих груп	1	1	1			3	15,0
Не надана відповідь щодо самостійності розроблення стратегії розвитку		1				1	5,0
Стратегія розвитку розроблена і затверджена	2	2	1		3	8	40,0
Стратегія розвитку знаходиться у стані розроблення та затвердження		2		1	1	4	20,0
Стратегія розвитку відсутня, триває робота над її розробленням	1	2	1	1	3	8	40,0
Не планується розроблення стратегії розвитку	0	0	0	0	0	0	0,0

Рис. 1. Питання, які були найбільш проблемними для робочої групи під час розроблення стратегії розвитку території

Зважаючи на те, що чітких методичних настанов щодо формування системи моніторингових індикаторів у нормативно-правових актах не надано (наприклад, рекомендованих контрольних показників, їхнього змісту та спрямованості тощо) [9; 10], ми можемо припустити, що відсутність проблемного характеру даного аспекту підготовки стратегії свідчить, скоріше, про певне нехтування ним.

Так, вище підкреслювалося, що у вітчизняному просторі практика недосягнення цілей стратегічних документів є традиційною (це певною мірою зумовлено й неадекватністю системи моніторингу і контролю). Тож дана ситуація свідчить про певною мірою формальний підхід до формування стратегій розвитку, недостатню націленість на забезпечення дієвості, результативності та навіть повноцінне її виконання. На відсутність жодних проблемних питань указали представники тієї ОТГ, де стратегічне планування досі не ініційоване (Сумська область).

Системна діяльність дасть змогу сформувати цілісну взаємоузгоджену систему регіонального планування замість існуючої, де основні складники відокремлені між собою. У Методичних рекомендаціях щодо організації планової та прогнозної діяльності в ОТГ [10] зазначено, що систему планових документів ОТГ формують стра-

тегія, план соціально-економічного розвитку та «інші документи». Стратегія розвитку при цьому постає як основний документ, на який настроюється робота з підготовки і коригування цільових, соціально-економічних, фінансових програм, генерального плану, а потім і правил землекористування і забудови. При цьому в стратегії мають бути закладені основні пріоритети розвитку регіону. У середньостроковому вимірі стратегічні пріоритети набувають вигляду комплексних соціально-економічних планів. Отже, поглянемо, наскільки таке бачення системності документів, які забезпечують стратегічний характер управлінської діяльності, реалізовано на практиці (рис. 2)

Отже, наведені на рис. 2 дані свідчать про відсутність системного бачення органів місцевого самоврядування щодо формування документів зі стратегічного планування розвитку громад. При цьому особливе занепокоєння, на нашу думку, повинен викликати факт розроблення генерального плану забудови в громадах за відсутності стратегії розвитку (Херсонська, Сумська області). У таких умовах суттєво зростає ризик «підлаштування» стратегії під вже визначені плани використання території чи неузгодженості цих документів. І те й інше свідчить про формальність процесу стратегічного планування розвитку територій. Також не можна не звернути увагу на

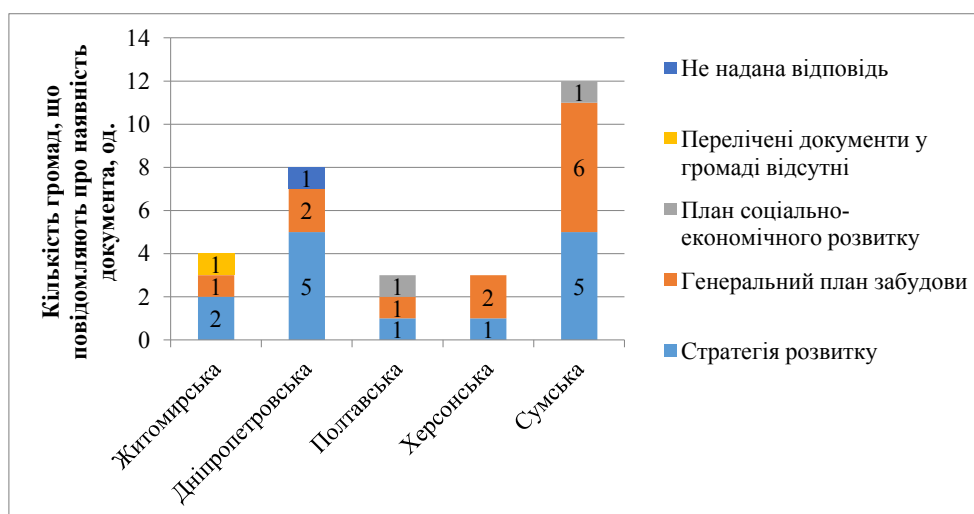

Рис. 2. Елементи системи документів зі стратегічного планування, наявні у громаді*

*Респондентами вказувалися як документи, що вже розроблені, так і ті, що перебувають на стадії розроблення

те, що лише деякі (10%) громади мають план соціально-економічного розвитку. Це, по-перше, суперечить вимогам чинного законодавства [10], а по-друге, свідчить про нерозуміння ролі та значення цього документу – забезпечувати реалізацію стратегії, що тим самим також засвідчує її певною мірою формальний характер.

Висновки. Отже, результати проведеного дослідження, характеризуючи особливості становлення моделі стратегічного менеджменту в об'єднаних територіальних громадах України, дають змогу зосередити увагу на таких аспектах окресленої проблеми:

1. Встановлена низька якість організації роботи на всіх щаблях управлінської системи, пов'язаних із комунікаціями у системі відносин «влада – громада». Недотримано принципи відкритості, публічності та гласності під час діяльності органів місцевого самоврядування в ОТГ.

2. Стратегічне планування не є системною діяльністю, як свідчить розрізнений та непослідовний характер фор-

мування документів зі стратегічного планування місцевого розвитку. Зберігається формальний підхід до процесу стратегічного планування та розроблення стратегії розвитку.

3. Роль неурядових громадських організацій у процесі посилення «знаннєвої» спроможності органів місцевого самоврядування ОТГ у реалізації власних функцій і, зокрема, процесів стратегічного планування та впровадженні практик проектного менеджменту є досить вагомою та практично значущою.

Слід підкреслити, що з огляду на низьку активність учасників дослідження (відповіді надано лише представниками 20 ОТГ зі 156, охоплених дослідженням), отримані результати слід розглядати як обмежено репрезентативні, тим паче в масштабах країни у цілому. Разом із тим отримані дані та зроблені висновки можна розглядати як інформаційну основу для проведення подальших досліджень у цій галузі, зокрема й висунення гіпотез для подальшої їх перевірки та тестування.

Список використаних джерел:

1. Берданова О., Вакулєнко В. Стратегічне планування місцевого розвитку : практичний посібник / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. Київ : Софія-А, 2012. 88 с.
2. Бойко А. Планування регіонального розвитку в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 1. С. 19–35.
3. Боклаг В.А., Павленко А.О. Громадський контроль у контексті об'єднання територіальних громад та децентралізації в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1(51). С. 1–6.
4. Бородіна О.А. Теоретичні аспекти стратегічного планування в умовах децентралізації. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2016. Вип. 14. С. 104–111.
5. Василенко Л., Добровінський М. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 123–126.
6. Костокевич Р.М., Мандзюк О.М. Проектне управління в системі стратегічного планування об'єднаних територіальних громад. *Управління розвитком складних систем*. 2016. Вип. 26. С. 74–82.
7. Любченко П.М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 88–101.
8. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10.01.2018. *Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України*. URL: <https://www.slideshare.net/Decentralizationgovua/10-2018-86170006> (дата звернення: 01.02.2018).
9. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : Наказ від 31.03.2016 № 79. *Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16> (дата звернення: 20.06.2018).
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогностичних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади: Наказ від 30.03.2016 № 75. *Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16> (дата звернення: 20.06.2018).
11. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF> (дата звернення: 20.06.2018).
12. Ткачук А., Кашевський В., Мавко П. Стратегічне планування у громаді : навчальний модуль. Київ : Легальний статус, 2016. 96 с.
13. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / С.М. Серьогін та ін. ; за заг. та наук. ред. С.М. Серьогіна, Ю.П. Шарова. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.
14. Шевченко О.В. Оновлення регіональних стратегій задля забезпечення стабільного розвитку. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/region_strategy-26d31.pdf (дата звернення: 15.09.2018).
15. Building Competitive Regions: Strategies and Governance / OECD. Paris : *OECD Publishing*, 2005. URL: <http://www.sourceoecd.org/9789264009462> (дата звернення: 20.09.2018).

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ СТАНОВЛЕНИЯ МОДЕЛИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ОБЩИНАХ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье на основе аналитического обобщения проведенного социологического исследования оценивается активность реализации процессов стратегического планирования в объединенных территориальных общинах (ОТГ) Украины. Результаты проведенного исследования характеризуют качество протекания процессов реформирования административно-территориального устройства и местного самоуправления в Украине. Среди главных проблем определены: низкое качество коммуникаций в системе отношений «власть – общество», несоблюдение принципов публичности, открытости и гласности; несистемный характер организации стратегического планирования в ОТГ, более формальный характер такой деятельности; важная роль неправительственных организаций в процессе усиления профессиональной компетентности и становления модели стратегического менеджмента в ОТГ. Полученные результаты могут стать основой для совершенствования научно-методологической платформы подготовки должностных лиц органов местного самоуправления, а также совершенствование нормативно-правового и методического обеспечения реализации реформы.

Ключевые слова: децентрализация, административно-территориальная реформа, стратегическое управление территориями, объединенная территориальная община, стратегия развития общины.

PROBLEM ISSUES OF STRATEGIC MANAGEMENT MODEL IMPLEMENTATION IN COMMUNITIES OF UKRAINE

Summary. On the background of the power decentralization reform implemented in Ukraine, the introduction of strategic management practices in territorial governance is becoming more and more relevant. This requires the strategic vision of development paths and appropriate skills of local government officials to identify directions, priorities, and prospects for community development and to transform these strategic plans into specific regional development projects. So, the study on the ability of local authorities to develop and implement the regional development strategies self-consistently has great importance. The article analyzes the strategic management practices in the united territorial communities (UTC) of Ukraine on the basis of analytical generalization of results of the conducted sociological study. For the research, a sample of regions of Ukraine selected according to the intensity of decentralization processes, was formed. The survey covered UTC from Dnipropetrovsk, Sumy, Zhytomyr, Kherson and Poltava regions of Ukraine and the article presents the results of the study of the opinions of local self-government officials of these UTCs. There are explored issues on the understanding by local authorities the necessity of strategic management implementation, organizational features of strategic management process in communities, methodical materials used, as well as cooperation with governmental, educational institutions and NGOs on advisory support concerning Strategies development. The state (stages) of the implementation of strategic management practices in communities is investigated taking into account the intensity of the decentralization process in the studied regions. There are identified the range of issues that representatives of local self-government bodies consider the most problematic while developing the community development Strategy. The completeness and complexity of the strategic planning process in communities are studied from the point of view of the availability of a set of strategic documents of community and subsequence of their development processes. The research allowed making conclusions on the quality of public interactions in governmental bodies (regional and local as well) organization, on the systemacy of the strategic management implementation in UTC, and the role of different institutions in supporting these processes.

Key words: decentralization, administrative-territorial reform, strategic management of territories, united territorial community, community development strategy.

Мержинський Є. К.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та інформаційних технологій
Інженерного інституту Запорізького національного університету*

Комазов П. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та інформаційних технологій
Інженерного інституту Запорізького національного університету*

Merzhynskiy Yevhenii

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Economics and Information Technologies Department
Engineering Institute Zaporizhzhya National University*

Komazov Pavlo

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Economics and Information Technologies Department
Engineering Institute Zaporizhzhya National University*

ПОБУДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ СТРУКТУРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

Анотація. У роботі проведено дослідження можливостей використання методів структурного моделювання бізнес-процесів та інформаційних технологій для формалізованого опису мережі процесів промислового підприємства. Розроблено концептуальну модель вирішення задачі багатокритеріального вибору інструментальних технологій структурного моделювання бізнес-процесів з використанням методу аналізу ієрархій та методики Сааті. Побудовано мережу бізнес-процесів промислового підприємства з використанням розробленого інструментарію методів структурного моделювання бізнес-процесів із використанням методу аналізу ієрархій. Проведено аналіз можливості використання інформаційних засобів структурного моделювання бізнес-процесів на промисловому підприємстві.

Ключові слова: бізнес-процеси, структурне моделювання, інформаційна система, багатокритеріальний вибір, метод Сааті.

Вступ та постановка проблеми. В епоху глобалізації, конкуренції, непередбачуваності зовнішнього середовища, а також постійного впровадження і розвитку нових технологій підприємствам необхідно оптимізувати та вдосконалювати свою управлінську діяльність. В основі багатьох перспективних концепцій і методологій управління бізнесом лежить процесний підхід. Його запровадження збільшує значення управлінських рішень, посилює необхідність підвищення їх надійності та ефективності. Це, своєю чергою, зумовлює актуальність досліджень процесів прийняття рішень з управління бізнес-процесами для розроблення методологічних, математичних, інформаційних та програмно-технічних складників ефективної системи управління підприємством на засадах процесного підходу.

Бізнес-процеси (БП) являють собою складні структури, і для їх прийняттого опису та аналізу потрібно застосувати спеціальні інформаційні засоби та методи структурного моделювання БП. Далеко не всі підприємства, що використовують процесний підхід до управління, використовують інформаційні програмні продукти для структурного моделювання власних процесів. Це призводить до складності аналізу та корегування роботи мережі процесів. Без використання спеціальних засобів аналізу мережі БП підприємства ефективність його роботи може бути незадовільною або малоефективною.

На жаль, немає однозначної відповіді на питання, який продукт кращий для моделювання бізнес-процесів підприємств, через непорівняність параметрів і атрибутів цих програмних засобів між собою, через особливості організаційної, функціонально-виробничої та інформа-

ційно-аналітичної структури окремих підприємств тощо. Отже, вибір інформаційного засобу щодо моделювання бізнес-процесів для конкретного підприємства є багатокритеріальним завданням і виходить із його цілей і потреб. Таке завдання багатокритеріального вибору є дуже актуальним для сучасних українських підприємств. Своєю чергою, це зумовлює актуальність досліджень використання таких засобів структурного моделювання бізнес-процесів на промисловому підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі [1, с. 391] досліджено питання впливу застосування процесного підходу до управління підприємством на рівень його конкурентоспроможності. Обґрунтовано необхідність впровадження процесного підходу до організації виробництва та управління діяльністю підприємства, що дає змогу оптимізувати систему його загального корпоративного управління, зробити її прозорою для керівництва і здатною гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Однак у роботі фрагментарно висвітлено проблему вибору інформаційних засобів структурного моделювання бізнес-процесів та оцінки ефективності таких засобів.

У роботі [2, с. 175] розглянуто використання процесних моделей у задачах управління бізнес-процесами торговельного підприємства, що дає змогу відображувати структуру бізнес-процесів, а також потоки інформації, які пов'язують операції бізнес-процесів. Розглянутий підхід дає змогу враховувати потребу у використанні сучасних інформаційних технологій та інтегруватися в єдиний комплекс із ключовими службами кооперації: збутовими, логістичними, складськими. Однак питання, пов'язані з аналізом можливості використання інформаційних засо-

бів структурного моделювання бізнес-процесів на промисловому підприємстві, висвітлено недостатньо.

У роботі [3, с. 20] розглянуто існуючі методи вдосконалення бізнес-процесів підприємства. Використання короткострокових методів більшою мірою орієнтовано на вдосконалення фрагментарних процесів у рамках функціонально-спеціалізованих структур управління для їх уніфікації та стандартизації в рамках ISO. У цій роботі запропоновано науково-методичні рекомендації щодо реалізації інтегрованого підходу до вдосконалення бізнес-процесів, що передбачають використання методів системи менеджменту якості, безперервного менеджменту процесів та, за необхідності, впровадження реінжинірингу. У межах інтегрованого підходу сформовано систему доцільних методів удосконалення бізнес-процесів відповідно до етапів їх удосконалення та циклу PDMCA. Запропонований підхід дасть змогу забезпечити системність опису, ідентифікацію всіх аспектів діяльності підприємства, можливість прогнозування його поведінки з урахуванням дії чинників конкурентного середовища. Проте застосування подібного інтегрованого підходу має низку обмежень і не дає змоги вирішити завдання багатокритеріального вибору інструментальних технологій структурного моделювання бізнес-процесів на підприємстві.

У роботах [4; 5] розглядається застосування інформаційних технологій у моделюванні бізнес-процесів. Авторами розглянуто програмні продукти AllFusion Process Modeler, AllFusion Modeling Suite та ARIS. У проведених дослідженнях, на жаль, відсутня методика вибору ефективних інформаційних технологій під час моделювання бізнес-процесів.

Дослідження, проведене в роботі [6, с. 173], присвячене методології, підходам і методам моделювання бізнес-

процесів із метою їх чіткої детермінації для полегшення практичного застосування. Це дало змогу згрупувати їх за такими ознаками, як цілі моделювання та гнучкість моделі, що спрощує проблему вибору певного методу моделювання для різних випадків. Проте у цій роботі не визначено механізм вибору методів моделювання бізнес-процесів за різних інструментальних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу стверджувати про велику кількість досліджень у сфері моделювання бізнес-процесів. Проте більшість цих праць присвячено теоретичним і методологічним аспектам управління бізнес-процесами, водночас питання застосування методів і моделей підтримки прийняття рішень вибору інструментальних засобів структурного моделювання бізнес-процесів промислового підприємства висвітлено недостатньо.

Метою даної роботи є дослідження можливостей використання методів структурного моделювання бізнес-процесів для побудови ефективної інформаційної системи промислового підприємства.

Результати дослідження. Важлива роль у підвищенні ефективності функціонування сучасного виробництва відводиться інформаційним аналітичним системам управління бізнес-процесами підприємства, до складу яких входить і система оперативного управління виробництвом, яка зорієнтована на вирішення завдань планування, обліку й контролю, прогнозування та аналізу відхилень від запланованого перебігу виробництва, вироблення і прийняття управлінських рішень.

Для моделювання БП промислового підприємства використовують спеціальні інформаційні засоби структурного моделювання. Таким засобом є CASE-технологія, або Computer Aided System Engineering, – структурний аналіз із використанням інформаційних засобів [7, с. 34].

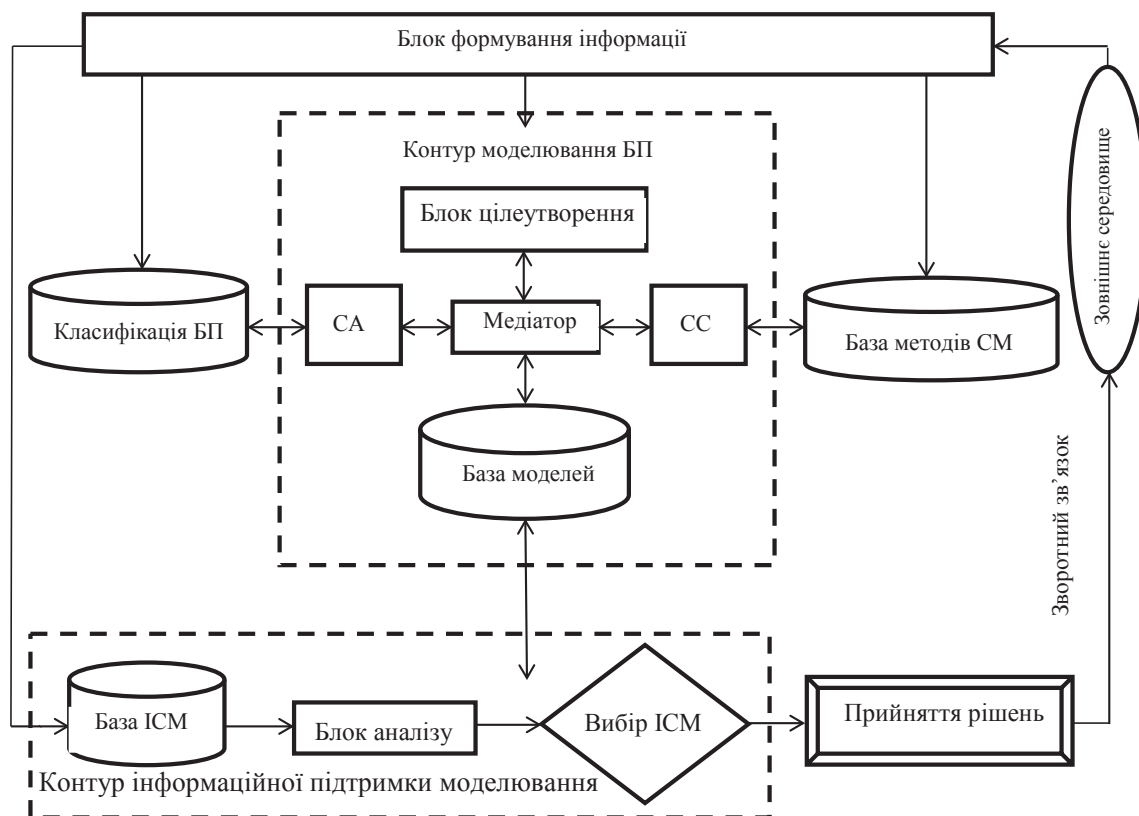

Рис. 1. Концептуальна модель вирішення завдання багатокритеріального вибору інструментальних засобів структурного моделювання БП

Саме CASE-засоби дають змогу проводити опис та аналіз складних процесів підприємства.

Ринок програмних засобів моделювання бізнес-процесів дуже широкий, їх різноманітність породжує складність оптимального вибору програмного продукту, оскільки дуже різняться своїми особливостями організаційна, функціонально-виробнича та інформаційно-управлінська структури окремих підприємств [8, с. 194].

Ураховуючи актуальність і недостатнє вирішення зазначених проблемних питань, нами сформульовано концепцію вирішення проблеми раціонального вибору інформаційної системи структурного моделювання бізнес-процесів промислового підприємства, яка набула форми концептуальної моделі на рис. 1.

Ця модель виступила теоретичним підґрунтям щодо розроблення методики порівняльного аналізу інформаційних систем, що використовують для моделювання БП. Ця методика має враховувати багатокритеріальність вибору найбільш прийнятної інформаційної системи, враховуючи множинність параметрів, цілі, завдання і специфіку роботи конкретного підприємства.

Концептуальну модель представлено взаємодією блоків, необхідних для визначення оптимального програмного засобу структурного моделювання бізнес-процесів, виходячи зі специфіки діяльності підприємства, його організаційних, функціонально-виробничих та інформаційно-управлінських особливостей.

Будь-яка інформаційна система структурного моделювання бізнес-процесів має надвелику кількість складових елементів, що визначаються сукупністю параметрів самого інформаційного продукту та внутрішньоекономічних процесів промислового підприємства. Тому економічні задачі доцільно розглядати як складні, які вирішуються в результаті розв'язання множини елементарних підзадач.

Розкриємо основні позначення в концептуальній моделі:

БП (бізнес-процес) – це сукупність взаємодіючих дій (операцій), де входами є матеріальні, інформаційні та трудові ресурси, що поставляються зовнішніми постачальниками, а результатом (виходом) – продукція та/або послуги, що поставляються споживачам;

СА (структурний аналіз) – це дослідження характеристик бізнес-процесу, шляхом виділення в ньому підсистем та елементів різного рівня і визначення відносин, зв'язків між ними (функціональні блоки, входи, виходи, ресурси, об'єкти управління БП та ін.);

СС (структурний синтез) – це складання функціональної моделі бізнес-процесу з його виділених елементів і визначених зв'язків між ними після проведеного структурного аналізу;

СМ (структурне моделювання) – моделювання БП за допомогою методів структурного моделювання;

ІСМ (інформаційна система моделювання) – програмне забезпечення для структурного моделювання бізнес-процесів підприємства, яке дає змогу використовувати існуючі методології моделювання БП, наприклад методології ARIS та IDEF.

Блок формування інформації структурно-функціональної моделі призначений для отримання інформації (документів, цілей, вимог тощо) від підприємства (блок «Зовнішнє середовище») ззовні та її обробки шляхом аналізу, систематизації, агрегування, сортування тощо. Результатом роботи блоку є структурована інформація, найбільш прийнятна для розуміння та подальшого використання. На її основі функціонують інші блоки концептуальної схеми та робиться рішення про оптимальність

вибору ІСМ виходячи із цілей та специфіки роботи конкретного підприємства. Після обробки зовнішньої інформації залежно від отриманої зовні інформації постають цілі і формується множина задач, яка передається у «Блок цілеутворення» і вирішується в рамках розробленої концепції, що й обґрунтовує розроблення відповідного економіко-математичного інструментарію, з використанням якого й розв'язується завдання дослідження.

Основою для вирішення задачі, що вибрана користувачем, є класифікація бізнес-процесів та база методів структурного моделювання. Блок «Класифікація БП» призначений для зберігання поділеної на групи мережі процесів підприємства за деякою класифікацією, а блок «База методів СМ» – для зберігання інформації про методології структурного моделювання БП (IDEF, ARIS та ін.) [9; 10].

«Контур моделювання БП» призначений для побудови функціональних моделей бізнес-процесів шляхом взаємодії з блоками «Класифікація БП» та «База методів СМ». За взаємодію між перерахованими вище блоками відповідає блок «Медіатор», який і забезпечує взаємодію.

Результатом роботи блоку «Класифікація БП» є класифіковані процеси, які подаються на вхід до блоку «Структурний аналіз». Блок «Структурний аналіз» призначений для виділення в БП підсистем та елементів різного рівня і визначення відносин, зв'язків між ними. Тобто це всі його складники: функціональні блоки, входи, виходи, ресурси, об'єкти управління БП, зв'язки та ін. Вихід блоку «СА» стає входом для блоку «СС». Блок «Структурний синтез» призначений для побудови моделі бізнес-процесу з його виділених елементів і визначених зв'язків між ними шляхом формалізації та складання всіх елементів БП в одну повнофункціональну систему після отримання необхідної інформації з проведеного структурного аналізу в блоці «СА». У результаті взаємодії блоків «СА» та «СС» з контуру «Моделювання БП» розробляються функціональні моделі класифікованих бізнес-процесів підприємства. Результат роботи блоку «Структурний синтез» передається на вхід у блок «База моделей» у вигляді функціональних моделей БП.

«Контур інформаційної підтримки моделювання» призначений для структурного моделювання розроблених функціональних моделей бізнес-процесів мережі підприємства, що зберігаються в блоці «База моделей», та аналізу адекватності модельованих процесів у різних нотаціях із використанням різних програмних засобів моделювання. Результатом роботи «Контур інформаційної підтримки моделювання» є вибір найбільш прийнятної ІСМ (Блок «Вибір ІСМ»), яка б максимально підходила під економіко-виробничу специфіку діяльності конкретного підприємства.

Блок «База ІСМ» зберігає базу інформаційних інструментальних засобів структурного моделювання бізнес-процесів, що різняться між собою методологіями моделювання, графічним інтерфейсом, можливостями та іншими характеристиками.

У результаті взаємодії блоків «База моделей» та «База ІСМ» («Контур інформаційної підтримки моделювання») блок «База моделей» містить змодельовану мережу БП підприємства в різних інформаційних системах структурного моделювання.

У блоці аналізу («Блок аналізу») відбувається порівняння результатів моделювання в різних ІСМ. На основі методу кількісного порівняння робиться вибір на користь деякої інформаційної системи структурного моделювання (блок «Вибір ІСМ») та приймається рішення про рекомендацію підприємству використання вибраної інформаційної системи структурного моделювання або не вибором жодної з представлених ІСМ (блок «Прийняття рішень»),

тобто не рекомендацію таких засобів моделювання, що теж цілком можливо. У разі незадоволення прийнятим рішенням про впровадження або не впровадження ІСМ передбачається зворотний зв'язок: підприємство (блок «Зовнішнє середовище») може звернутися зі своїми рекомендаціями та вимогами до блоку («Блок формування інформації»), і процес пошуку (вибору) оптимальної ІСМ буде повторюватися, поки одна з існуючих ІСМ не буде підходити за всіма параметрами до специфіки діяльності конкретного підприємства або в разі розриву зворотного зв'язку з керівництвом підприємства.

Таким чином, розроблена концепція дає змогу вирішити проблему складності вибору інформаційної системи моделювання у завданні визначення оптимального за своїми параметрами програмного засобу структурного моделювання бізнес-процесів, адаптованого під цілі, завдання і специфіку діяльності конкретного підприємства.

Вирішення завдання раціонального вибору інформаційної системи моделювання БП промислового підприємства дуже важливе як у теоретичному, так і в практичному відношенні. Особливість методики Сааті до розв'язання цієї задачі полягає у комплексності, систематизованості та подальшому розвитку відомих методів та моделей економічного та математичного аналізу.

Авторами був розглянутий метод аналізу ієрархій (методика Сааті) для рейтингового оцінювання програмних продуктів. Основою порівняння інформаційних систем моделювання між собою є їхні атрибути, які здебільшого різняться програмними продуктами. Таким чином,

у результаті застосування методу аналізу ієрархій кожен програмний продукт отримує рейтингову оцінку і буде вибраний найкращий, із найбільшим рейтинговим балом.

Розв'язана задача багатокритеріального вибору інструментальних засобів структурного моделювання бізнес-процесів із використанням методу аналізу ієрархій та методики Сааті. Для цього вибрано п'ятнадцять параметрів порівняння, що розбили на три групи, кожна з яких включає по п'ять елементів. У результаті отримали ієрархічну чотирирівневу модель задачі багатокритеріального вибору програмного середовища моделювання бізнес-процесів. Розраховано індекс органічності, відношення однорідності та порівняльну оцінку пріоритету.

На основі розрахунків доведено, що судження експертів є органічними (однорідними) та немає необхідності проводити перевірку й перегляд оцінок пар порівнянь. На основі проведених досліджень зроблено вибір інформаційної системи моделювання для підприємства – Aris Express

Висновки. У науковій роботі нами сформульовано концепцію вирішення проблеми багатокритеріального вибору в задачі визначення оптимального за своїми параметрами програмного засобу структурного моделювання бізнес-процесів, адаптованого під цілі, завдання і специфіку роботи конкретного підприємства. Ця концепція може виступати методологічним підґрунтям щодо розроблення відповідного економіко-математичного інструментарію, з використанням якого вирішуватимуться завдання ефективного оцінювання програмних продуктів.

Список використаних джерел:

1. Івашенко А.Г. Процесний підхід до управління як передумова підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства. *Фінансовий простір*. 2015. № 2(18). С. 390–395.
2. Тарасова О.О. Моделювання бізнес-процесів торговельного підприємства з використанням стандарту IDEF0. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 776. С. 172–178.
3. Криворучко О.М. Інтегрований підхід до удосконалення бізнес-процесів підприємства. *Економіка транспортного комплексу*. 2018. Вип. 32. С. 17–29.
4. Глазко О.М. Застосування інформаційних технологій в оптимізації роботи бізнес-структур. *Авіа-2011* : праці X міжнар. наук.-техн. конф., 19-21 квітня 2011 р. Київ, 2011. Т. 1. С. 57–60.
5. Клепікова О.А. Сучасні технології моделювання бізнес-процесів підприємства. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія «Економічна»*. 2014. № 4. С. 257–263.
6. Корзаченко О.В. Моделювання бізнес-процесів підприємств: методології, підходи та методи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 11. Ч. 1. С. 171–175.
7. Алонцева Е.Н., Анохин А.Н., Саакян С.П. Структурное моделирование процессов и систем : учебное пособие по курсу «CASE- и CALS-технологии». Обнинск : ИАТЭ НИЯУ МИФИ, 2015. 73 с.
8. Лисенко О.А. Класифікація бізнес процесів на промислових підприємствах: теоретичні аспекти. *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 190–197.
9. ARIS Express – бесплатная программа для моделирования бизнес-процессов и оргструктуры : веб-сайт. URL: <http://bpmssoft.org/aris-express/> (дата звернення: 20.08.2018).
10. ARIS Express : веб-сайт. URL: <http://compress.ru/Article.aspx?id=21780> (дата звернення: 20.05.2019).

ПОСТРОЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ СТРУКТУРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ

Аннотация. В работе проведено исследование возможностей использования методов структурного моделирования бизнес-процессов и информационных технологий для формализованного описания ключевых процессов промышленного предприятия. Разработана концептуальная модель задачи многокритериального выбора инструментальных технологий структурного моделирования бизнес-процессов с использованием метода анализа иерархий и методики Саати. Решена задача многокритериального выбора инструментальных средств структурного моделирования бизнес-процессов с использованием метода анализа иерархий. Построена сеть бизнес-процессов промышленного предприятия с использованием разработанного инструментария методов структурного моделирования бизнес-процессов. Проведен анализ возможности использования информационных средств структурного моделирования бизнес-процессов на промышленном предприятии.

Ключевые слова: бизнес-процессы, структурное моделирование, информационная система, многокритериальный выбор, метод Саати.

CONSTRUCTION OF INFORMATION SYSTEM OF STRUCTURAL MODELING OF BUSINESS PROCESSES

Summary. In the age of globalization, competition, unpredictability of the external environment, as well as the continuous introduction and development of new technologies, enterprises need to optimize and improve management based on a process approach. This determines the relevance of research into business process management decision-making processes for the development of methodological, mathematical, informational and programmatic and technical components of an effective enterprise management system on the basis of a process approach. In the article, we study the possibilities of using the methods of structural modeling of business processes and information technologies for the formal description of the network of processes of an industrial enterprise. The conceptual model of the solution of the problem of multicriteria choice of instrumental technologies of structural modeling of business processes using the method of analysis of hierarchies and Saati methods is developed. A network of business processes of the industrial enterprise was constructed using the developed toolkit of methods of structural modeling of business processes. The authors reviewed the hierarchy analysis method (Saati's method) for rating software products. The basis of comparison of information systems simulation among themselves are their attributes, which mostly differ between software products. Thus, as a result of applying the hierarchy analysis method, each software product will receive a rating and will be chosen the best, with the highest rating score. The task of multicriteria selection of instrumental means of structural modeling of business processes with the use of the method of analysis of hierarchies and Saati methods is solved. The was obtained a hierarchical four-level model of the multicriterial choice of business environment modeling software. The index of organicity, the homogeneity ratio and the comparative estimation of the priority are calculated. The analysis of the possibility of using information tools of structural modeling of business processes at an industrial enterprise is carried out.

Key words: business processes, structural modeling, information system, multi-criteria choice, Saati method.

УДК 331.107.5

Моцна І. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
Український державний університет залізничного транспорту*

Motsna Iryna

*Associate Professor,
Ukrainian Public University of Railway Transport*

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ
ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Анотація. Розглянуто загальне поняття, важливість та принципи соціального партнерства в регулюванні трудових відносин суспільства, представлено три основні моделі соціального партнерства, які функціонують у світі, охарактеризовано їхні сильні та слабкі сторони. Здійснено аналіз сучасного стану соціального партнерства в Україні. Виявлено низку недоліків та невирішених проблем у сфері соціального діалогу держави з представниками найманих працівників, роботодавцями та їх об'єднаннями. Запропоновано пріоритетні напрями вдосконалення законодавчих, організаційних та соціально-економічних складників системи соціального партнерства. Надано рекомендації щодо можливого вирішення недоліків функціонування вітчизняної системи соціального партнерства для вдосконалення та сприяння її розвитку.

Ключові слова: соціальне партнерство, соціальний діалог, партнерські відносини, соціально-економічний розвиток суспільства.

Вступ та постановка проблеми. Соціальне партнерство є невід'ємним складником в адекватному регулюванні трудових відносин будь-якого суспільства [1, с. 100–107; 2, с. 12–15]. Важливість налагодження системи соціального діалогу в Україні між роботодавцями, працівниками та, власне, державою зумовлена необхідністю активізації їхньої участі в становленні гідних умов праці, скороченні рівня безробіття та бідності, формуванні належної конкурентоспроможності економіки і, як наслідок, у забезпеченні високих стандартів життя людей [3, с. 222–231; 4, с. 91–95].

Разом із тим аналіз літературних джерел [3, с. 222–231; 5, с. 188–193; 5, с. 235–238; 7, с. 191–195; 8, с. 81–89; 9, с. 21–24; 10, с. 116–122] свідчить про той факт, що сьогодні система соціального партнерства в нашій країні є недостатньо дієвою, залишається низькою й результативністю соціального діалогу. Це негативно відбивається на ефективності державного управління, соціального

та економічного розвитку суспільства. У зв'язку із цим доцільними і вкрай важливими є оцінка сучасного стану вітчизняного соціального партнерства, виявлення недоліків функціонування, надання рекомендацій з їх усунення, а також розроблення пропозицій щодо перспективних напрямів подальшого розвитку та вдосконалення державної політики із цього питання. Усе вищезазначене зумовило актуальність проведення цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення та розвитку соціального партнерства в Україні присвячено роботи таких авторів, як: І.В. Лебедев [2, с. 12–15], О.М. Петров [3, с. 222–231], О.О. Савчук [5, с. 188–193], У.А. Волинець [6, с. 235–238], В.А. Красномоєць [7, с. 191–195], О.Ю. Ситник [8, с. 81–89], К.О. Гуцурак [9, с. 21–24], О.М. Василенко [11], В. Жуков, В. Скуратівський [12] та багатьох інших. Їхній внесок у розвиток національної моделі соціального діалогу, без-

умовно, вагомий, утім, ми вважаємо, що вивчення загального сучасного стану зазначеної сфери на вітчизняному рівні залишається недостатньо систематизованим, і з цієї причини не вистачає надання обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку та вдосконалення соціального партнерства в Україні.

Метою даної роботи є аналіз сучасного стану соціального партнерства в Україні, виявлення недоліків його функціонування, надання пропозицій щодо пріоритетних напрямів їх можливого вирішення, а також рекомендацій щодо розвитку та вдосконалення соціального партнерства у вітчизняних умовах.

Результати дослідження. У загальному сенсі соціальне партнерство – це система відносин між представниками найманих працівників (переважно профспілками), з одного боку, роботодавцями та їх об'єднаннями – з другого, і державою та органами місцевого самоврядування – з третього, що виражається у взаємних консультаціях, переговорах і примирних процедурах на взаємозгоджених принципах для дотримання прав та інтересів кожної зі сторін [13; 14].

У контексті даного дослідження автор статті під терміном «соціальне партнерство» має на увазі суспільну систему, що діє в ідеологічному, політичному та економічному просторі, і замість протистояння суб'єктів соціального партнерства пропонує їх співробітництво та соціальну згоду. Запровадження засад соціального партнерства в багатьох західних країнах продемонструвало їх ефективний відбиток на соціальній стабільності, що дає підстави говорити про необхідність активізації цього процесу і в Україні.

Сьогодні в нашій країні розвиток форм соціального партнерства гальмується через політичні та соціально-економічні чинники. Законодавча база про соціальне партнерство в Україні є недорозвинутою. Її недосконалість, а також допущення порушень прав працюючих громадян роботодавцями є причинами виникнення серйозних соціально-трудових сутичок, для запобігання яким слід налагодити адекватні правові механізми. Подолання такої ситуації складно уявити без наявності державно-правового регулювання й формування нормативної бази, яка б забезпечила уникнення соціальних сутичок між сторонами соціально-партнерських відносин та сприяла б їх поліпшенню. У зв'язку із цим особливо важливим є розроблення та надання рекомендацій щодо розвитку соціального партнерства в Україні.

Різні трансформаційні зміни в нашій державі призвели до зміни ставлення стосовно соціального партнерства. Різне розмежування громадян країни за доходами, наявність соціально незахищених прошарків суспільства, прагнення відійти від усталеного патерналізму держави попередньої історичної епохи – усі ці ланки потребували нових підходів до всієї сфери соціальної політики. Держава почала досить активно пропагувати ідеологію соціального партнерства, яка мусить стати атрибутом сучасного ринкового господарства, успішного загальнонаціонального розвитку. Соціальне партнерство покликане забезпечити громадянський мир в умовах радикальних ринкових реформ та засад ринкового розвитку народного господарства [15].

Вагоме значення для розвитку цивілізованих соціально-трудових відносин в Україні, які б відповідали потребам громадянського суспільства і соціально орієнтованої ринкової економіки, має досвід регулювання цих відносин у високорозвинених державах Європи. Високого рівня соціально-економічного розвитку у цих державах досягнуто значною мірою завдяки плідній співпраці між

соціальними партнерами. Відповідно до соціально-економічних та національних особливостей країн у них сформувалися різні моделі соціального партнерства, які відрізняються одна від одної такими ознаками: механізмом правового регулювання договірному процесу, особливостями взаємозв'язків між соціальними партнерами, рівнем демократизації виробничого життя, політичними орієнтаціями соціально-трудових відносин тощо. За механізмом правового регулювання договірному процесу у світі склалося три основні моделі соціального партнерства [16]. Перша характеризується високим рівнем централізації договірному процесу, вона більш характерна для країн Північної Європи: Бельгії, Данії, Швеції, Норвегії, Нідерландів та Фінляндії. У цих країнах утілено принцип трипартизму, відповідно до якого всі рішення, що стосуються соціально-трудових відносин, приймаються за активної участі владних структур та всіх соціальних партнерів. Діяльність сторін соціально-трудових відносин детально регламентована законодавством, чітко визначено повноваження та розроблено процедури вирішення трудових спорів. Організаційний рівень соціально-трудових відносин у зазначених країнах слід оцінити як дуже високий. Угоди, що укладаються між соціальними партнерами, стають основою для всіх підприємств і галузей. Частка працівників, згрупованих у профспілки, у скандинавських країнах становить близько 90%. Завдяки взаємодії та соціальному діалогу на загальнонаціональному рівні майже завжди досягаються компроміс та злагода, що стало основою побудови держав загального добробуту.

Друга модель властива країнам Західної Європи (Австрії, Італії, Німеччині, Франції, Швейцарії) та Ірландії й Великобританії. У цих країнах зазвичай на національному рівні не створюються постійно діючі органи соціального партнерства. Уряди країн регулярно проводять консультації з національними об'єднаннями профспілок і роботодавців. Спільні рішення на макроекономічному рівні майже не приймаються, але іноді укладаються загальнонаціональні угоди з найважливіших питань соціально-трудових відносин. Основний рівень соціального партнерства у цій моделі – мікроекономічний, тобто основні угоди приймаються на рівні регіонів та галузей. Частка працівників, згрупованих у профспілки, у цих країнах знаходиться у діапазоні від 30% до 60%.

Третя модель характеризується тим, що переговорний процес здійснюється на мікроекономічному рівні. Вона характерна для таких країн, як Іспанія, Португалія, Греція, а також США і Японія. Роль профспілкового руху у цих країнах незначна, оскільки в постіндустріальному суспільстві захисна функція профспілок сходить нанівець. У практику соціально-трудових відносин широко втілюється система індивідуальних трудових контрактів, у разі порушення яких працівник власноруч може відстояти свої права в суді. Частка працівників, згрупованих у профспілки, становить 30%.

Ураховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що кожна з описаних моделей має як сильні, так і слабкі сторони, тому неможливо надати переваги виключно одній із них, оскільки жодна з моделей не гарантує низький рівень інфляції, конкурентоспроможність підприємств, низький рівень безробіття, постійне підвищення заробітної плати, зростання соціальної захищеності і т. д. Можна лише зазначити важливість та здатність швидкого пристосовування соціально-трудових відносин у кожній країні до можливих змін.

Таким чином, досвід розвинених країн свідчить, що високі соціально-економічні результати досягаються лише в разі соціального партнерства між учасниками

соціально-трудових відносин, які беруть на себе відповідальність за розроблення та дотримання взаємоприйнятних рішень і налагодження соціальної згоди.

Дослідження соціального партнерства в Україні показали, що для нашої держави притаманні такі проблеми:

- 1) домінування у свідомості громадян України патерналістських настроїв;
- 2) слабкість профспілок як представника та захисника інтересів працівників та сторони соціального діалогу;
- 3) домінування в процесі соціального діалогу сторони роботодавців;
- 4) подолання негативного впливу фактичної нерівності сторін соціального діалогу;
- 5) подолання формального характеру колективно-договірної процедури;
- 6) посилення відповідальності соціальних партнерів за недотримання прийнятих ними колективних угод та договорів;
- 7) забезпечення можливості оперативного розв'язання конфлікту.

Серед рекомендацій щодо вирішення цих проблем можуть бути такі:

1. Понад 50% населення України вважають, що саме держава повинна забезпечувати матеріальний благоустрій громадян, підтримувати соціальну справедливість у суспільстві [17]. Загалом патерналізм призводить до домінування в соціально-трудої сфері відносин між керівниками (власниками) та працівниками. Такий тип відносин, базуючись на лояльності працівників стосовно керівництва в обмін на врахування останніми їхніх інтересів, виключає як рівноправне співробітництво сторін, так і їхню відкриту конфронтацію. Він є безпосередньо причиною, яка суттєво обмежує можливості ефективного соціального діалогу [18, с. 30–40].

2. Слабкість профспілок негативно позначається на результативності процесу ведення колективних переговорів, сприяє закріпленню на національному рівні низьких національних стандартів. Держава має бути зацікавлена в посиленні профспілок як сторони соціального діалогу, адже саме вона в кінцевому підсумку несе відповідальність за рівень життя громадян та стан соціальної сфери, змушена приймати на себе виклики, які трансформуються у соціально-політичну нестабільність у країні.

3. У сучасних соціально-трудої відносинах у практиці українського соціального діалогу саме роботодавці є найбільш сильною та впливовою стороною. У процесі соціального діалогу організації роботодавців зосереджені, передусім, на відстоюванні власних корпоративних економічних інтересів. Така позиція сторони роботодавців є можливою, зокрема, внаслідок низького рівня соціальної відповідальності українського бізнесу, яка розглядається ним не як невід'ємний елемент системи соціального партнерства, обов'язок перед працівниками та суспільством, а як суто вияв власної доброї волі, благодійність. Така ситуація створює небезпеку підміни чітко структурованої системи соціального партнерства розмитотою та необов'язковою соціальною відповідальністю бізнесу. Наявна ситуація ускладнюється відсутністю в Україні базового закону, який би врегулював питання соціальної відповідальності бізнесу.

4. Для вдосконалення соціального партнерства в Україні, зокрема подолання негативного впливу фактичної нерівності сторін цього діалогу на функціонування системи соціального партнерства, у Закон України «Про соціальний діалог в Україні» слід внести зміни в напрямі забезпечення обов'язковості прийняття органами соціального діалогу спільних рішень на основі згоди сторін.

Для досягнення цієї мети доцільно було б: закріпити у ст. 9 норму, згідно з якою під час формування порядку денного органів соціального діалогу Національної тристоронньої соціально-економічної ради (НТСЕР) та територіальних тристоронніх соціально-економічних рад пропозиції сторін щодо порядку денного вносяться в обов'язковому порядку; внести зміни до п. 5 ст. 13, які б виключили можливість прийняття НТСЕР спільних рішень, які не мають підтримки більшості голосів кожної сторони соціального діалогу; для посилення ролі держави як захисника загальнонаціональних інтересів у процесі соціального діалогу внести в Закон України «Про соціальний діалог» норми, які б надали державі право вето, а також переважне право у разі прийняття органами соціального діалогу стратегічних соціально-економічних рішень; ввести норму щодо обов'язковості виконання відповідними органами державної влади спільних рішень, прийнятих органами соціального діалогу.

5. Для вирішення проблеми подолання формального характеру колективно-договірної процедури слід ввести до Закону України «Про колективні договори і угоди» норму про обов'язковість поширення норм Тарифної угоди на всі підприємства відповідної галузі, якщо тарифна угода підписана сторонами соціального діалогу.

6. Стосовно посилення відповідальності соціальних партнерів за невиконання прийнятих ними колективних угод та договорів потрібно внести зміну до ст. 18 Закону України «Про колективні договори і угоди», якою передбачити суттєве збільшення суми штрафу (сьогодні сума штрафу не може становити більше 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян).

7. Для забезпечення можливості оперативного вирішення колективного конфлікту по суті внести зміни до розділу II Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», які спрощували б механізм вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Зокрема, слід передбачити право сторін колективного спору звертатися за сприянням у вирішенні їхнього конфлікту до Національної служби посередництва і примирення не після додержання передбаченої Законом примірної процедури, як це передбачено ст. 16, а за взаємозгодою на будь-якому етапі розв'язання колективного конфлікту.

На жаль, сьогодні суттєвими перешкодами на шляху цивілізованого соціального партнерства є поширена в Україні корупція, перевага корпоративних інтересів і настроїв, зрощення підприємництва з апаратними структурами. Підприємці потрапляють в умови, далекі від нормальних, законних відносин капіталу і влади. Створюється замкнене коло: держава не захищає інтереси підприємців, підприємці не дотримуються законів. Меншою мірою, але це стосується й інших громадян. Значна частка «тіньової» економіки в Україні також не сприяє розвитку соціального партнерства. На «тіньових» підприємствах, як правило, не дотримуються норми трудового законодавства, зокрема про охорону праці та соціальні гарантії, не сплачуються податки, не реєструються трудові угоди. Працівники розглядаються винятково як трудові ресурси виробництва, єдиною метою якого є отримання прибутку. Суттєвою перешкодою для становлення соціального партнерства є розмивання нормативної системи суспільства, зумовлене масовим порушенням законів і соціальних норм. Це не сприяє поширенню практики соціального партнерства.

Висновки. Отже, система соціального партнерства в Україні не є цілком сформованою. Вона має певні недоліки: недорозвиненість законодавчих, організаційних та соціально-економічних складників системи; обмеженість змісту колективних угод, який не охоплює всі важливі боки

соціально-трудових відносин; недостатня кількість залучення найманих працівників до колективно-договірного регулювання; недостатньо налагоджений взаємозв'язок між соціальними партнерами регіонального та галузевого рівнів; невиконання профспілками у повному обсязі своїх функцій із питань захисту соціально-економічних прав та інтересів найманих працівників; відсутність повністю сформованого класу роботодавців як активного суб'єкта соціального партнерства; неефективність укладання колективних угод, оскільки немає гарантії їх сумлінного виконання соціальними партнерами через небажання йти на компроміс; недостатня матеріальна база громадських організацій із питань соціального партнерства.

Таким чином, для подальшого вдосконалення системи соціального партнерства в Україні доцільним є: залучення до системи партнерських відносин соціальних груп і прошарків, які нині в неї не включені; реформування законодавчих і нормативних актів із питань соціального партнерства й соціально-трудових відносин із метою приведення їх у відповідність нормам міжнародного права; прискорення ухвалення законодавчих актів, які безпосередньо стосуються системи соціального партнерства та її складників; прийняття додаткових заходів із боку держави щодо мотивації роботодавців до участі у соціальному діалозі; прийняття заходів із підвищення поінформованості широких мас суспільства про соціальне партнерство.

Список використаних джерел:

1. Габелко Н.Е. Социальное партнерство: основной элемент и метод социального управления обществом. *Территория науки*. 2015. № 4. С. 100–107.
2. Лебедев И.В. Социальное партнерство як засіб подолання економічної кризи. *Економіка та держава*. 2009. № 4. С. 12–15.
3. Петроє О.М., Осовий Г., Варениця В. Сучасний стан та пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку національної моделі соціального діалогу в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 3. С. 222–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_3_32 (дата звернення: 16.05.2019).
4. Амирханян А.К. Социальное партнерство как регулятор трудовых отношений. *Марийский юридический вестник*. 2015. № 2(13). С. 91–95.
5. Савчук О.О. Актуальні проблеми розвитку соціального партнерства в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 1. С. 188–193.
6. Волинець У.А. Розвиток соціального партнерства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 2(43). С. 235–238.
7. Красномоєць В.А. Перспективи розвитку системи соціального партнерства в Україні. *Фінансовий простір*. 2013. № 4. С. 191–195.
8. Ситник Ю.О. Социальное партнерство в Україні: особливості становлення і перспективи розвитку. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету*. 2009. № 5. С. 81–89.
9. Гутурак К.О. Сучасний стан соціального партнерства в Україні. *Ефективна економіка*. 2010. № 5. С. 21–24.
10. Акуліна О.В. Розвиток соціального партнерства в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2007. № 10. С. 116–122.
11. Василенко О.М. Активізація дієвості соціального партнерства державних інституцій з громадськими організаціями. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=105> (дата звернення: 16.05.2019).
12. Жуков В., Скуратівський В. Социальное партнерство в Україні : навчальний посібник. Київ : УАДУ, 2001. 200 с.
13. Ситник О.Ю. Социальное партнерство як одна з головних передумов розвитку людського капіталу в Україні. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/npkntu.e/2009_16_1/stat_16_1/13.pdf (дата звернення: 17.05.2019).
14. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А.М. Колот та ін. ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. Київ : КНЕУ, 2011. 501 с.
15. Негель Л.С., Макаренко Л.Л. Світовий досвід розвитку соціального партнерства та його формування в Україні. *Стратегічна панорама*. 2004. № 2.
16. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку : експертна доповідь. Київ : НДС, 2008. 106 с.
17. Украинский характер (характерные социально-психологические особенности населения Украины) : аналитический доклад. Киев : Центр социальных исследований «София», 2011. 22 с.
18. Виноградова Е.В., Козина И.М. Отношения сотрудничества и конфликта в представлении российских работников. *Социс*. 2011. № 9. С. 30–40.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАИНЕ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация. Рассмотрены общее понятие, важность и принципы социального партнерства в регулировании трудовых отношений общества, представлены три основные модели социального партнерства, функционирующие в мире, охарактеризованы их сильные и слабые стороны. Осуществлен анализ современного состояния социального партнерства в Украине. Выявлен ряд недостатков и нерешенных проблем в сфере социального диалога государства с представителями наемных работников, работодателями и их объединениями. Предложены приоритетные направления совершенствования законодательных, организационных и социально-экономических составляющих системы социального партнерства. Даны рекомендации относительно возможного их решения для совершенствования отечественной системы социального партнерства и содействия ее развитию.

Ключевые слова: социальное партнерство, социальный диалог, партнерские отношения, социально-экономическое развитие общества.

**PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL PARTNERSHIP IN UKRAINE
AND WAYS FOR THEIR SOLUTION**

Summary. The author of this scientific article considers the general concept, importance and principles of social partnership in regulating labor relations of society, presents three main models of social partnership operating in the world, characterized their strengths and weaknesses. It is analysed the current state of social partnership in Ukraine. It is expedient and extremely important to assess the current state of the domestic social partnership, to identify the disadvantages of functioning, to provide recommendations for their elimination, as well as to develop proposals on promising directions for further development and improvement of state policy on this issue. All of the above resulted in the relevance of the study of this work. The social partnership system in Ukraine is not well-established. It has certain disadvantages: the underdevelopment of legislative, organizational and socio-economic components of the system; limited content of collective agreements, which does not cover all important aspects of social and labor relations; insufficient number of hired workers to collective bargaining regulation; the relationship between social partners at the regional and sectoral levels is not well established; failure of the trade unions to fully carry out their functions on the protection of social and economic rights and interests of employees; the absence of a fully-formed class of employers as an active subject of social partnership; the ineffectiveness of concluding collective agreements, as there is no guarantee of their honest performance by social partners because of the reluctance to compromise; insufficient material base of social organizations on social partnership issues. A number of shortcomings and unresolved problems in the sphere of the social dialogue of our state is revealed. The priority directions of improvement of legislative, organizational and socio-economic components of the social partnership system are proposed. Recommendations on the possible solution of them are presented in order to improve the domestic system of social partnership and promote its development. Therefore, in order to further improve the social partnership system in Ukraine, it is expedient to: involve social groups and layers in the system of partnership relations that are not currently included in it; reforming legislative and normative acts on social partnership and social and labor relations with a view to bringing them into conformity with the norms of international law; accelerating the adoption of legislative acts directly related to the system of social partnership and its components; taking measures to raise awareness of the broad masses of society about social partnership.

Key words: social partnership, social dialogue, partnership, social-and-economic development of society.

НОТАТКИ

Науковий журнал

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 25

Частина 1

Коректура • авторська

Комп'ютерна верстка • Удовиченко В. О.

*Засновник видання – Факультет міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Заснований у 2014 році. Виходить 6 разів на рік.

Адреса редакції:

88000, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська 14, каб. 510

Факультет міжнародних економічних відносин,

Ужгородський національний університет

Телефон редакції: +38 (097) 085 34 95

Електронна пошта редакції: editor@visnyk-econom.uzhnu.uz.ua

Сторінка наукового журналу: www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 20,00.

Підписано до друку 31.05.2019 р. Замов. № 0719/139. Наклад 100 прим.

Видавець: Видавничий дім «Гельветика»

м. Херсон, вул. Паровозна 46-а

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.